ปฐมปาราชิก วรรณนา

[เรื่องพระสุทินน์]

*เบื้องหน้าแต่เวรัญชกัณฑ์นี้ไป คำว่า **"เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร"** เป็นต้น มีเนื้อความกระจ่างโดยมาก, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะงดการพรรณนาตามลำดับบทเสีย จักพรรณนาแต่เฉพาะบท ที่มีคำสมควรจะกล่าวเท่านั้น.

[อรรถาธิบายชื่อบ้านและชื่อบุตรเศรษฐี]

บ้านที่ได้ชื่อว่า **"กลันทคาม"** ก็ด้วยอำนาจแห่งกระแตทั้งหลาย ที่เรียกว่า **กลันทกะ**.

บทว่า **กลนฺทปุตฺโต** ความว่า (สุทินน์) เป็นบุตรของกลันท-เศรษฐี ผู้มีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ ซึ่งได้ชื่อด้วยอำนาจแห่งบ้าน ที่พระราชทานสมมติให้. ก็เพราะมนุษย์แม้เหล่าอื่น ที่มีชื่อว่ากลันทะ มีอยู่ในบ้านตำบลนั้น, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **"กลันทบุตร"** แล้วกล่าวย้ำไว้อีกว่า "เศรษฐีบุตร."

บทว่า **สมฺพหุเลหิ** แปลว่า มากหลาย.

บทว่า **สหายเกหิ** ความว่า ชนผู้ชื่อว่าสหาย เพราะอรรถว่า ไปร่วมกัน คือเขาถึงสุขและทุกข์ด้วยกัน. สหายนั่นเอง ชื่อว่า **สหายกา**.

* ตั้งแต่นี้ไป นอกจากประโยคสนามหลวงแล้ว ส่วนมากเป็นประโยคสำนวนแปลของเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายี ป. ธ. ๙) วัดมกุฏกษัตริยาราม.

(สุทินน์กลันทบุตร ได้ไปเมืองไพศาลี) กับด้วยสหายเหล่านั้น.

บทว่า **สทฺธึ** แปลว่า เป็นพวกเดียวกัน.

สองบทว่า **เกนจิเทว กรณีเยน** ความว่า ด้วยกิจบางอย่าง มีประกอบการซื้อขายสินค้า การให้กู้ยืม และการทวงหนี้เป็นต้น. อาจารย์บางพวก กล่าวว่า "ด้วยกิจคือการเล่นกีฬาอันเป็นนักขัตฤกษ์ในเดือนกัตติกมาส (คือเดือน ๑๒)" ดังนี้บ้าง. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปถึงนครไพศาลี ในชุณหปักข์ (ข้างขึ้น) แห่งเดือนกัตติกมาส. อนึ่ง ในนครไพศาลี มีการเล่นกีฬาอันเป็นนักขัตฤกษ์ประจำเดือนกัตติกมาสอย่างโอฬาร, สุทินน์กลันทบุตรนั้น พึงทราบว่า "ไป (ยังนครไพศาลี) เพื่อเล่นกีฬานักขัตฤกษ์นั้น."

[สุทินน์กลันทบุตรไปเพื่อฟังธรรม]

บทว่า **อทฺทสา โข** ความว่า สุทินน์กลันทบุตรนั้น ได้เห็นอย่างไร ? ได้เห็นอย่างนี้คือ:- ได้ยินว่า สุทินน์นั้น ได้เห็นมหาชนผู้บริโภคอาหารเช้าเสร็จแล้วห่มผ้าขาว มีมือถือดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ออกจากพระนครไป เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้าและเพื่อฟังธรรม จึงถามว่า "พวกท่านจะไปที่ไหนกัน ?"

มหาชน ตอบว่า "จะไปเพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้าและเพื่อฟังธรรม."

สุทินน์ กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น แม้ข้าพเจ้าก็จะไป" แล้วไปได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้อันบริษัททั้ง ๔ แวดล้อมแล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่ ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดังเสียงพรหม. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า "สุทินน์กลันทบุตร ได้แลเห็น

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้อันบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว ประทับนั่งแสดงธรรมอยู่."

บทว่า **ทิสฺวานสฺส** ตัดบทเป็น **ทิสฺวาน อสฺส** แปลว่า เพราะได้เห็น (ความรำพึงนี้ได้มี) แก่เขา.

บทว่า **เอตทโหสิ** ความว่า ความรำพึงนี้ ได้มีแก่สุทินน์ ผู้เป็นภัพพกุลบุตร (กุลบุตรผู้ควรตรัสรู้) ผู้อันปุพเพกตปุญญตาตักเตือนอยู่.

ถามว่า "ความรำพึงนี้ ได้มีแล้วอย่างไร ?

แก้ว่า "ได้มีว่า ไฉนหนอ เราจะพึงได้ฟังธรรมบ้าง."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยนฺนูน** นั่น เป็นบทแสดงถึงความรำพึง.

ได้ยินว่า สุทินน์นั้น ได้เกิดความรำพึงขึ้นอย่างนี้ว่า "บริษัทนี้มีจิตดิ่งลงเป็นหนึ่ง ฟังธรรมใดอยู่, โอหนอ ! แม้เราก็พึงฟังธรรมนั้น."

หากจะมีอาจารย์ผู้โจทก์ท้วงว่า "ในคำว่า 'ครั้งนั้นแล สุทินน์กลันทบุตรเข้าไปโดยทางบริษัทนั้น' นี้ เพราะเหตุไร ท่านพระอุบาลีเถระ จึงไม่กล่าวไว้ว่า เข้าไปเฝ้าโดยทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ? แต่กลับกล่าวว่า เข้าไปโดยทางที่บริษัทนั้นอยู่ ?"

เฉลายว่า "จริงอยู่ บริษัทหมู่ใหญ่ มีแต่ชนผู้ยิ่งใหญ่ นั่งห้อมล้อมพระผู้พระภาคเจ้าอยู่แล้ว, สุทินน์กลันทบุตรนี้ มาภายหลังเขา ไม่สามารถจะเข้าไปนั่งเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในบริษัทนั้นได้, แต่ก็สามารถจะเข้าไปนั่งในที่แห่งหนึ่งใกล้บริษัทได้, เพราะฉะนั้น สุทินน์กลันทบุตรนั้นก็เข้าไปหาบริษัทนั้นนั่นแล. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้

กล่าวว่า ครั้งนั้นแล สุทินน์กลันทบุตรเข้าไปโดยทางที่บริษัทนั้นนั่งอยู่.[๑]"

[สุทินน์กลันทบุตรได้ฟังธรรมแล้วคิดจะบวช]

หลายบทว่า **เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส เอตทโหสิ** ความว่า ความรำพึงนี้ หาได้มีแก่สุทินน์กลันทบุตรผู้สักว่านั่งแล้วเท่านั้นไม่, โดยที่แท้ ก็ความรำพึงนั้น ได้มีแก่สุทินน์กลันทบุตรนั้น ผู้นั่งแล้ว ณ ที่สมควรข้างหนึ่งนั่นแล เพราะได้ฟังธรรมกถาหน่อยหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยไตรสิกขา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า, เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า "ความรำพึงนี้ ได้มีแก่สุทินน์กลันทบุตรผู้นั่งอยู่แล้ว ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล.[๒]"

ถามว่า "ความรำพึงนี้ ได้มีแล้วอย่างไร ?"

แก้ว่า "ได้มีว่า ด้วยอาการใด ๆ แล (เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว)" ดังนี้เป็นต้น.

ในคำว่า **"ยถา"** เป็นต้นนั้น มีการกล่าวโดยสังเขปดังต่อไปนี้:- เราแลจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยอาการใด ๆ, ความรำพึงอย่างนี้ ย่อมมีแก่เรา ผู้ใคร่ครวญอยู่ด้วยอาการนั้น ๆ. พรหมจรรย์คือไตรสิกขา ชื่อว่าอันบุคคล (ผู้อยู่ครองเรือน) จะพึงประพฤติให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เพราะจะต้องทำมิให้ขาดเป็นท่อนแม้ตลอดวันหนึ่ง จวบจนถึง **จริมกจิต**[๓] (คือจิตที่เคลื่อนจากภพ)

๑-๒. วิ. ๑/๑๙.

๓. จริมกจิต หมายถึงจุติจิต คือจิตเคลื่อนจากภพ หมายถึงจนสิ้นชีวิต. ฎีกาสารัตถทีปนี ๒/๔.

และชื่อว่าอันบุคคล (ผู้อยู่ครองเรือน) จะพึงประพฤติให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว เพราะจะต้องทำมิให้เศร้าหมองด้วยมลทินคือกิเลสแม้ตลอดวันหนึ่ง จวบจนถึง **จริมกจิต**[๑] **(คือจิตที่เคลื่อนจากภพ).**

บทว่า สงฺขลิขิตํ ความว่า จะพึงปฏิบัติให้เป็นดุจสังข์ที่ขัดแล้ว คือให้มีส่วนเปรียบด้วยสังข์ที่ขัดสีแล้ว.

หลายบทว่า อิทํ น สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา ความว่า อันบุคคลผู้ยังอยู่ในท่ามกลางแห่งเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่ขัดแล้วเป็นของทำไม่ได้ง่าย. ไฉนหนอ ! เราจะพึงปลงผมและหนวด ครองคือนุ่งห่มผ้ากาสายะ เพราะเป็นของย้อมแล้วด้วยรสแห่งน้ำฝาด อันเป็นของสมควรแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แล้วออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ก็เพราะกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เรือน ท่านเรียนว่า "อคาริยะ" ในบทว่า "อนคาริยํ" นี้. และกสิกรรมพาณิชยกรรมเป็นต้นนั้น ย่อมไม่มีในบรรพชา; เพราะเหตุนั้นบรรพชา บัณฑิตพึงรู้ว่า "อนคาริยา." ซึ่งการบรรพชาที่ไม่มีกิจเกื้อกูลแก่เรือนนั้น.

บทว่า "ปพฺพเชยฺยํ" แปลว่า พึงเข้าถึง.

[สุทินน์กลันทบุตรทูลขอบรรพชากะพระผู้มีพระภาคเจ้า]

หลายบทว่า อจิรวุฏฺฐิตาย ปริสาย เยน ภควา เตนูปสงฺกมิ ความว่า สุทินน์ เมื่อบริษัทยังไม่ลุกไป ก็ยังไม่ได้ทูลขอบรรพชา

๑. จริมกจิต หมายถึงจุติจิต คือจิตเคลื่อนจากภพ หมายถึงจนสิ้นชีวิต. ฎีกาสารัตถทีปนี ๒/๔.

กะพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะเหตุไร ? เพราะในบริษัทนั้น ญาติสาโลหิต มิตรและอำมาตย์ของสุทินน์นั้น มีอยู่มาก, พวกญาติเป็นต้นเหล่านั้น จะพึงพูดว่า "ท่านเป็นบุตรน้อยคนเดียวของมารดาบิดา, ท่านไม่ได้เพื่อจะบวช" ดังนี้แล้ว พึงจึงแม้ที่แขนฉุดออกไป, ในเวลานั้น สุทินน์ คิดว่า "อันตราย จักมีแก่บรรพชา" จึงลุกขึ้นเดินไปได้หน่อยหนึ่ง พร้อมกับบริษัทนั่นเอง แล้วหวนกลัวมาอีก ด้วยการอ้างเลสแห่งสรีรกิจบางอย่าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลขอบรรพชา. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า "ครั้งนั้นแล สุทินน์กลันทบุตร เมื่อบริษัทลุกไปแล้วไม่นานนัก ก็เข้าไปเฝ้า โดยทางที่พระ-ผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่, ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า นั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง. สุทินน์กลันทบุตร นั่งอยู่ ณ ทีสมควรข้างหนึ่งแล ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ด้วยอาการใด ๆ ข้าพระพุทธเจ้า จึงรู้ทั่วถึงธรรม พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่ขัดแล้ว เป็นของทำไม่ได้ง่าย, ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต, ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด พระเจ้าข้า ![๑]"

ก็เพราะจำเดิมแต่ราหุลกุมารบรรพชามา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงบวชให้บุตรผู้ที่มารดาบิดาไม่อนุญาต, เพราะฉะนั้น จึงตรัสถามสุทินน์นั้นว่า "ดูก่อนสุทินน์ ! ก็เธออันมารดาบิดาอนุญาตให้ออกจาก

๑. วิ. มหา. ๑/๑๒๐.

เรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วหรือ ?[๑]"

เบื้องหนาแต่พระพุทธดำรัสนี้ไป บัณฑิตพึงทราบเนื้อความไปตามแนวพระบาลีนั่นแล อย่างนี้ในบทว่า **"ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา[๒]"** นี้. (สุทินน์กลันทบุตรนั้น) ให้กรณียกิจนั้นเสร็จลง ด้วยการทอดทิ้งธุระนั่นเอง. จริงอยู่ น้ำใจของสุทินน์กลันทบุตร ผู้มีฉันทะแรงกล้าในการบรรพชา หาได้น้อมไปในธุรกิจทั้งหลายมีประกอบการซื้อขายสินค้า การให้กู้ยืมและทวงหนี้เป็นต้น หรือในการเล่นกีฬานักขัตฤกษ์ไม่.

[มารดาบิดาไม่อนุญาตให้สุทินน์บวช]

ก็ในบทว่า **"อมฺม ตาต"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- สุทินน์กลันทบุตร เรียกมารดาว่า **"อมฺม"** "แม่" (และ) เรียกบิดาว่า **"ตาต"** "พ่อ."

สองบทว่า **ตฺวํ โขสิ** ตัดบทเป็น **ตฺวํ โข อสิ** แปลว่า (ลูกสุทินน์) เจ้าเท่านั้นแล เป็น.........

บทว่า **เอกปุตฺตโก** ความว่า เป็นบุตรคนเดียวแท้ ๆ คือพี่ชายหรือน้องชายคนอื่นของเจ้าไม่มี.

อนึ่ง ในบทว่า **"เอกปุตฺตโก"** นี้ เมื่อมารดาบิดาควรจะกล่าวว่า **"เอกปุตฺโต"** แต่กล่าวว่า **"เอกปุตฺตโก"** ก็ด้วยอำนาจความเอ็นดู.

บทว่า **ปิโย** แปลว่า ผู้ให้เกิดปีติ.

บทว่า **มนาโป** แปลว่า ผู้เจริญใจ.

๑-๒. วิ. มหา. ๑/๒๐.

บทว่า **สุเขธิโต** แปลว่า ผู้เจริญมาด้วยความสุข, อธิบายว่า "ผู้เติบโตมาด้วยความสุข."

บทว่า **สุขปริหโฏ** ความว่า ผู้อันเหล่าชนประคบประหงมมาด้วยความสุข คือตั้งแต่เวลาเกิดมาพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายก็ผลัดเปลี่ยนสะเอวกันอุ้ม เล่นอยู่ด้วยเครื่องเล่าสำหรับเด็กเล็ก ๆ มีม้าและรถน้อย ๆ เป็นต้น อันพี่เลี้ยงเป็นต้นให้บริโภคโภชนาหารที่มีนะอร่อยดี ชื่อว่าผู้อื่นเหล่าชนประคบประหงมด้วยความสุข.

หลายบทว่า **น ตฺวํ ตาต สุทินฺน กิญฺจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ** ความว่า แน่ะลูกสุทินน์ เจ้าย่อมไม่รู้ส่วนเสี้ยวแห่งทุกข์อะไร ๆ แม้เพียงเล็กน้อยเลย. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า "เจ้าย่อมไม่ได้เสวยอะไร ๆ ด้วยความทุกข์." คำว่า **"ทุกฺขสฺส"** นี้ เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ. ก็ความรู้เป็นไปในอรรถคือความเสวย.

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า "เจ้าย่อมระลึกถึงทุกข์อะไร ๆ ไม่ได้." คำว่า **"ทุกฺขสฺส"** นี้ เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถทุติยาวิภัตติ. ก็ความรู้เป็นไปในอรรถคือความระลึก.

แม้ในวิกัปป์ทั้งสอง พึงเห็นการลบวิภัตติแห่งบทเบื้องต้นที่เสมอกันกับด้วยบทเบื้องปลายเสีย. คำตามที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น ผู้ศึกษาควรทราบตามแนวคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

หลายบทว่า **มรเณนปิ มยนฺเต อกามกา วินา ภวิสฺสาม** ความว่า แม้ถ้าเมื่อเราทั้งสอง ยังมีชีวิตอยู่ เจ้าจะพึงตายไซร้, แม้ด้วยความตายของเจ้านั้น เราทั้งสอง ก็ไม่ต้องการ คือไม่ปรารถนา ชื่อว่าจักไม่ยอมเว้น (ให้เจ้าตาย) ตามความพอใจของตน, อธิบายว่า "เรา

ทั้งสองจักประสบความพลัดพรากจากเจ้าไม่ได้."

หลายบทว่า **กึ ปน มยํ ตํ** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เหตุอะไรเล่า จักเป็นเหตุให้เราทั้งสองอนุญาตให้เจ้าผู้ยังมีชีวิตอยู่ (ออกบวชเป็นบรรพชิต).

อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า **"กึ ปน มยํ ตํ "** นี้ พึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า "ก็เพราะเหตุไรเล่า เราทั้งหลาย จึงจักยอมอนุญาตให้เจ้าผู้ยังมีชีวิตอยู่."

บทว่า **ตตฺเถว** ความว่า "สุทินน์กลันทบุตรนั้น นอนลง) ในสถานที่ที่เขายืนอยู่ ซึ่งมารดาบิดาไม่อนุญาตให้เขาบวชนั้นนั่นเอง.

บทว่า **อนนฺตรหิตาย** ความว่า บนพื้นที่อันมิได้ลาดด้วยเครื่องปูลาดอะไร ๆ.

บทว่า **ปริจาเรหิ** ความว่า เจ้าจงให้พวกนักขับร้องนักเต้นรำและนักฟ้อนเป็นต้น บำรุงบำเรอเฉพาะตนแล้ว จงให้อินทรีย์ (คือร่างกายทุกส่วน) เที่ยวไป คือให้สัญจรไปตามสบายร่วมกับสหายทั้งหลายในหมู่นักขับร้องเป็นต้นเหล่านั้น, อธิบายว่า "เจ้าจงนำนักขับร้องเป็นต้นเข้ามาทางนี้และทางนี้เถิด."

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ปริจาเรหิ** ความว่า เจ้าจงให้พวกนักขับร้องนักเต้นรำและนักฟ้อนเป็นต้น บำรุงบำเรอเฉพาะตนแล้ว จงเล่นคือจงเล่นหัว ได้แก่จงรื่นรมย์ร่วมกับสหายทั้งหลายเถิด, มีคำอธิบายไว้ว่า "จงสนุกสนานเถิด" ดังนี้บ้าง.

สองบทว่า **กาเม ปริภุญฺชนฺโต** ความว่า เจ้าบริโภคโภคทรัพย์ทั้งหลายร่วมกับบุตรและภรรยาของตนเถิด.

สองบทว่า **ปุญฺญานิ กโรนฺโต** ความว่า เจ้าจงปรารภพระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์แล้ว บำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลาย อันเป็นเครื่องชำระทางสุคติให้บริสุทธิ์ด้วยดี มีการเพิ่มให้ทานเป็นต้นเถิด.

สองบทว่า **ตุณฺหี อโหสิ** ความว่า สุทินน์กลันทบุตร เพื่อตัดความเกี่ยวข้องด้วยการพูดจา จึงได้งดการสนทนาปราศรัยเสีย.

[สหายไปห้ามไม่ให้สุทินน์บวชไม่สำเร็จ]

คราวนั้น มารดาบิดาของสุทินน์ พูด (เล้าโลม) ถึง ๓ ครั้ง เมื่อไม่ได้แม้เพียงคำตอบ จึงสั่งให้เรียกพวกสหาย (ของเขา) มาแล้วสั่งว่า "สุทินน์ผู้เป็นสหายของพวกเธอนั่น มีความประสงค์จะบวช, พวกเธอจงช่วยห้ามเขาด้วย." แม้สหายเหล่านั้นเข้าไปหาเขาแล้ว ก็ได้พูด (อ้อนวอน) ถึง ๓ ครั้ง. แต่สุทินน์ก็ได้นิ่งเงียบแม้ต่อ (หน้า) สหายเหล่านั้น. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า **"อถโข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา ฯ เป ฯ ตุณฺหี อโหสิ.[๑]"**

[สหายไปขออนุญาตมารดาบิดาให้สุทินน์บวช]

ครั้งนั้น พวกสหายของสุทินน์นั้น ได้มีความรำพึงดังนี้ว่า "หากว่าสุทินน์นี้ เมื่อไม่ได้บวช จักตาย, จักไม่มีคุณอะไร, แต่มารดาบิดาจักได้เห็นเขาผู้บวชแล้วเป็นครั้งคราว, ถึงพวกเราก็จักได้เห็น, อนึ่งขึ้นชื่อว่าการบวชนั่น เป็นภาระที่หนัก, ผู้บวชจะต้องถือบาตรเดินเที่ยวบิณฑบาตทุกวัน ๆ. พรหมจรรย์ มีการนอนหนเดียว ฉันหนเดียว เป็น

๑. วิ. มหา. ๑/๒๓-๔.

กิจที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง, และสุทินน์นี้ เป็นผู้ละเอียดอ่อน เป็นชาติชน ชาวเมือง, เขา เมื่อไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์นั้นได้ ก็จักกลับ มาที่เรือนนี้อีกทีเดียว, เอาเถิด พวกเรา จักขอให้มารดาบิดาของเขา อนุญาตให้บวช, สหายเหล่านั้น ก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

[มารดาบิดาอนุญาตให้สุทินน์บุตรชายบวช]

ฝ่ายมารดาบิดา ก็ได้อนุญาตให้เขาบวช. เพราะเหตุนั้น พระอุบาลี เถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า **"อถโข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา เยน สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส มาตาปิตโร ฯ เป ฯ อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตูหิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย[๑]"**

บทว่า **หฏฺโฐ** แปลว่า ผู้ยินดีแล้ว.

บทว่า **อุทคฺโค** แปลว่า ผู้มีกายและจิตฟูขึ้นด้วยอำนาจปีติ.

บทว่า **กติปาหํ** แปลว่า สิ้นวันเล็กน้อย.

สองบทว่า **พลํ คาเหตฺวา** ความว่า สุทินน์กลันทบุตรนั้น เมื่อบริโภคโภชนาหารที่สบาย และบริหารร่างกายด้วยกิจมีการรอบและ อาบน้ำเป็นต้น ให้เกิดกำลังกายแล้ว ไหว้มารดาบิดา ละเครือญาติผู้มี หน้าเต็มด้วยน้ำตา และเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจนถึงที่ประทับ ฯลฯ ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "พระพุทธเจ้าข้า ! ขอพระองค์ ได้โปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด พระพุทธเจ้าข้า ![๒]"

[พระพุทธเจ้ารับสั่งภิกษุบวชให้สุทินน์กลันทบุตร]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้เที่ยวบิณฑบาต

๑. วิ. มหา. ๑/๒๔.

๒. วิ. มหา. ๑/๒๕.

เป็นวัตร ซึ่งยืนเฝ้าอยู่ในที่ใกล้มาว่า "ดูก่อนภิกษุ ! ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้สุทินน์บรรพชาและอุปสมบทเถิด."

ภิกษุรูปนั้น ทูลรับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ดีละ พระพุทธ-เจ้าข้า !" แล้ว ได้สุทินน์กลันทบุตร ที่พระชินเจ้าทรงประทานเป็นสัทธิวิหาริก ให้บรรพชาและอุปสมบทแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า "สุทินน์กลันทบุตรได้รับบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.[๑]"

อนึ่ง ยกเว้นอธิการว่าด้วยท่านสุทินน์ได้รับบรรพชาอุปสมบทนี้เสีย การบรรพชาและอุปสมบท พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาทั้งปวง. ส่วนข้าพเจ้าจักกล่าว (บรรพชาและอุปสมบทนั้น) ในขันธกะ ด้วยอำนาจแห่งพระบาลีตามที่ตั้งไว้แล้วนั้นแล. และหาใช่จักกล่าวแต่บรรพชาและอุปสมบทในขันธกะอย่างเดียวเท่านั้นไม่, คำแม้อื่นใด ที่ควรกล่าวในขันธกะก็ดี ในคัมภีร์บริวารก็ดี อันพระอรรถกถา-จารย์ทั้งหลายกล่าวไว้แล้วในวิภังค์ ข้าพเจ้าจักกล่าวคำนั้นไว้ในที่นั้น ๆ แล ทั้งหมด. แท้จริง เมื่อข้าพเจ้ากล่าวตามที่อธิบายมาอย่างนี้, การพรรณนา ย่อมเป็นอันข้าพเจ้าทำแล้ว โดยลำดับแห่งพระบาลีทีเดียว. เพราะเหตุนั้น นักศึกษาทั้งหลาย ผู้มีความต้องการด้วยการวินิจฉัยนั้น ๆ ตรวจดูวิสัยสังวรรณนานี้ โดยลำดับพระบาลีนั้นแล ก็จักรู้การวินิจฉัยที่ยังเหลือได้ดี ฉะนี้แล.

บทว่า **อจิรูปสมฺปนฺโน** คือท่านสุทินน์นั้น เป็นผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน, มีคำอธิบายว่า "โดยกาลไม่นานนักแต่อุปสมบทมานั่นเอง."

๑. วิ. มหา. ๑/๒๕.

บทว่า **เอวรูเป** คือ มีส่วนอย่างนี้ ได้แก่ มีชาติอย่างนี้.

บทว่า **ธุตคุเณ** ได้แก่ คุณอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส.

สองบทว่า **สมาทาย วตฺตติ** ความว่า (ท่านสุทินน์นั้น) สมาทาน คือรับเอา ประพฤติ เที่ยวไป อยู่.

สองบทว่า **อารญฺญิโก โหติ** ความว่า ห้ามเสนาสนะแดนบ้านเสียแล้ว เป็นผู้ชอบอยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานอารัญญิกธุดงค์.

บทว่า **ปิณฺฑปาติโก** ความว่า ห้ามภัต ๑๔ อย่าง ด้วยการห้ามอติเรกลาภเสียแล้ว เป็นผู้ชอบเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานบิณฑปาติยธุดงค์.

บทว่า **ปํสุกูลิโก** ความว่า ห้ามคฤหบดีจีวรเสียแล้ว เป็นผู้ชอบทรงผ้าบังสุกุล เป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานปังสุกูลิธุดงค์.

บทว่า **สปทานจาริโก** ความว่า ห้ามการเที่ยวโลเลเสียแล้ว เป็นผู้ชอบเที่ยวตามลำดับตรอกเป็นวัตร คือเข้าไปเพื่อภิกษาตามลำดับเรือนด้วยอำนาจสมาทานสปานจาริยธุดงค์.

บทว่า **วชฺชิคามํ** ความว่า (ท่านสุทินน์นั้นเข้าอาศัย) หมู่บ้านชาววัชชีหรือหมู่บ้านในแคว้นวัชชี.

[ญาติของท่านสุทินน์ที่เมืองไพศาลีมีสมบัติมาก]

ในคำเป็นต้นว่า **"อฑฺฒา มหทฺธนา"** มีวินิจฉัยดังนี้:- (ญาติทั้งหลายของเราในเมืองไพศาลี) ชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่ง เพราะมีเครื่องอุปโภคและอุปกรณ์แห่งเครื่องบริโภคมาก. มีคำอธิบายว่า "จริงอยู่ เครื่องอุปโภค และอุปกรณ์แห่งเครื่องอุปโภค ของญาติเหล่านั้น ๆ มีมาก

คือมีหนาแน่น ทั้งเป็นวัตถุมีสาระ."

ชื่อว่า ผู้มีทรัพย์มาก เพราะมีทรัพย์ที่ฝังไว้มาก.

บทว่า **มหาโภโต** ชื่อว่า ผู้มีโภคะมาก เพราะมีโภคะคือวัตถุที่เป็นเสบียง (สำหรับจ่าย) ประจำวันมาก.

ชื่อว่า ผู้มีทองและเงินมาก เพราะนอกจากเครื่องอุปโภคอย่างอื่นก็ยังมีทองและเงินนั่นและมากมาย

ชื่อว่า ผู้มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก เพราะอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจ อันเป็นเครื่องประดับ ซึ่งทำความปีติปราโมทย์ให้ มีมากมาย. พึงทราบว่า "เป็นผู้มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย" เพราะทรัพย์และข้าวเปลือกอันแลกเปลี่ยนกันด้วยอำนาจการซื้อขาย มีจำนวนมาก.

สองบทว่า **เสนาสนํ สํสาเมตฺวา** ความว่า เก็บงำเสนาสนแล้ว, อธิบายว่า "จัดตั้งเสนาสนะนั้นไว้อย่างเรียบร้อย โดยประการที่เสนาสนะจักไม่เสียหาย."

[ญาตินำภัตตาหารไปถวายท่านสุทินน์ ๖๐ ถาด]

สองบทว่า **สฏฺฐิมตฺเต ถาลิปาเก** ความว่า (ญาติทั้งหลายของท่านสุทินน์นำภัตตาหารไปถวายท่านสุทินน์) มีประมาณ ๖๐ หม้อ โดยกำหนดแห่งการคำนวณ.

ก็บรรดาภัต ๖๐ หม้อนี้ เฉพาะหม้อหนึ่ง ๆ จุภัตพอแก่ภิกษุ ๑๐ รูป, ภัตแม้ทั้งหมดนั้น ภิกษุ ๖๐๐ รูปพอฉัน.

ในสองบทว่า **"ภตฺตาภิหารํ อภิหรึสุ"** นี้ มีวิเคราะห์ดังนี้ :-

อาหารที่ชื่อว่า อภิหาร เพราะอรรถว่า อันบุคคลนำไปเฉพาะ นำอะไรไป ? นำภัตไป. อภิหาร คือภัตนั่นเอง ชื่อภัตตาภิหาร. ซึ่งภัตตาภิหารนั้น.

บทว่า **อภิหรึสุ** ความว่า ญาติทั้งหลายนำภัตตาหารไปไว้เฉพาะหน้า. อธิบายว่า "ถือเอาแล้ว ได้ไปยังสำนักของท่านพระสุทินน์นั้น."

ถามว่า "ภัตนั้น มีประมาณเท่าไร ?"

แก้ว่า "มี ๖๐ หม้อ." เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า "ญาติทั้งหลาย นำภัตตาหารมีประมาณ ๖๐ หม้อ ไปถวายท่านพระสุทินน์[๑]."

สองบทว่า **ภิกฺขูนํ วิสฺสชฺเชตฺวา** ความว่า ท่านพระสุทินน์นั้นมีความประสงค์จะเที่ยวจาริกไปตามลำดับตรอกด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างอุกฤษฏ์ จึงได้สละ คือถวาย (ภัตตาหารมีประมาณ ๖๐ หม้อนั้น) เพื่อเป็นของฉันแก่ภิกษุทั้งหลาย จริงอยู่ท่านผู้มีอายุนี้ ใฝ่ใจว่า "ภิกษุทั้งหลายจักได้ลาภ และเราก็จักไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต" แล้วจึงมา เพื่อประโยชน์นั้นนั่นเอง. เพราะฉะนั้นท่านพระสุทินน์นั้น เมื่อทำกิจที่สมควรแก่การมาของตน จึงได้สละแก่ภิกษุทั้งหลาย ส่วนตนเองก็เข้าไปบิณฑบาต. นางทาสีของพวกญาติ ชื่อญาติทาสี.

[อธิบายเรื่องขนมบูด]

บทว่า **อาภิโทสิกํ** ได้แก่ ขนมกุมมาสที่เก็บไว้นาน คือล่วงไป

๑. วิ. มหา. ๑/๒๖.

ในบทว่า **"อาภิโทสิกํ"** นั้น มีใจความเฉพาะบทดังต่อไปนี้:- ขนมกุมมาส ที่ชื่อว่าอภิโทสะ เพราะอรรถว่า ถูกโทษคือความบูดครอบงำ. อภิโทสะนั่นเอง ชื่ออาภิโทสิกะ. อีกอย่างหนึ่ง สัญญาคืออาภิโทสิกะนี้ เป็นสัญญา คือชื่อแห่งขนมกุมมาส ที่ล่วงไปได้คืนหนึ่งแล้ว. ซึ่งขนมกุมมาส ชื่ออาภิโทสิกะนั้น.

บทว่า **กุมฺมาสํ** ได้แก่ ขนมกุมาส ที่เขาทำด้วยข้าวเหนียว.

สองบทว่า **ฉฑฺเฑตุกามา โหติ** ความว่า ขนมกุมมาสนั้น เป็นของไม่ควรบริโภค โดยที่สุดแม้พวกทาสและกรรมกร กระทั่งถึงฝูงโค, เพราะฉะนั้น นางทาสีจึงมีความมุ่งหมายจะเทขนมกุมมาสะนั้นทิ้งเสียภาย-นอก ดุจเทหยากเยื่อทิ้งฉะนั้น.

บทว่า **สเจ ตํ** ตัดบทเป็น **สเจ เอตํ** แปลว่า ถ้าของนั่น.

พระสุทินน์ เรียกทาสีของญาติว่า "แน่ะน้องหญิง" ด้วยอำนาจอริยโวหาร.

บทว่า **ฉฑฺฑนียธมฺมํ** แปลว่า มีอันจะต้องทิ้งเป็นสภาพ. มีคำอธิบายไว้ว่า "แน่ะน้องหญิง ถ้าของนั่น มีอันจะต้องทิ้งในภายนอกเป็นธรรมดา คือเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้วไซร้, เธอจงเกลี่ยลงในบาตรของเรานี้เถิด.

ถามว่า "ก็บรรพชิตย่อมได้ เพื่อจะพูดอย่างนี้หรือ ? ไม่เป็นวิบัญญัติ (การออกปากขอ) หรือปยุตตวาจา (วาจาพูดขอเกี่ยวด้วยปัจจัย) หรือ ?"

แก้ว่า "ไม่เป็น (ทั้งสองอย่าง)."

ถามว่า "เพราะเหตุไร จึงไม่เป็น ?"

แก้ว่า "เพราะเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้ว."

จริงอยู่ จะพูดว่า "ท่านจงให้คือจงนำสิ่งของซึ่งมีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดา คือเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้ว ที่พวกเจ้าของไม่มีความเสียดายทั้งหมด มาเกลี่ยลงในบาตรนี้เถิด" ดังนี้ก็ควร. จริงอย่างนั้น แม้ท่านพระรัฐบาล ผู้ประพฤติอริยวงศ์อย่างดีเลิศ ก็ได้พูดว่า "เธอจงเกลี่ยขนมกุมมาส ซึ่งมีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดาลงในบาตรของเรานี้เถิด." เพราะฉะนั้น ของสิ่งใด มีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดาเห็นปานนี้ก็ดี ของสิ่งอื่นมีรากไม้ผลไม้และเภสัชในป่าเป็นต้น อันไม่มีใครหวงแหนก็ดี, ภิกษุควรให้นำสิ่งของนั้นทั้งหมดมาแล้ว ฉันได้ตามสบาย ไม่ควรจะรังเกียจ.

[พระสุทินน์ออกบวชได้ ๘ ปี นางทาสีจำอวัยวะบางส่วนได้]

บทว่า **หตฺถานํ** ความว่า นางทาสีของญาติ ได้ถือเอาเค้ามือทั้งสอง ของพระสุทินน์ผู้น้อมบาตรเข้าไปเพื่อรับภิกษา ตั้งแต่ข้อมือไป.

บทว่า **ปาทานํ** ความว่า นางทาสีของญาติ ได้ถือเอาเค้าเท้าทั้งสอง จำเดิมแต่ชายผ้านุ่งไป.

บทว่า **สรสฺส** ความว่า เมื่อพระสุทินน์ เปล่งวาจาว่า "แน่ะน้องหญิง ! ถ้าของนั้น " ดังนี้เป็นต้น นางทาสีของญาติก็จำสุ้มเสียง (ของท่าน) ได้.

สองบทว่า **นิมิตฺตํ อคฺคเหสิ** ความว่า นางทาสีของญาติได้ถือเอา คือจำได้ หมายความว่า กำหนดอาการที่ตนเคยสังเกตได้ในคราวที่ท่านยังเป็นคฤหัสถ์.

จริงอยู่ พระสุทินน์บวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระผู้มีพระภาค, ในพรรษาที่ ๒๐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เข้าไปบิณฑบาตยังตระกูลญาติ, ตนเองมีพรรษาได้ ๘ ตั้งแต่บวชมา. เพราะเหตุนั้น นางทาสีของญาติคนนั้น เห็นท่านแล้วจึงจำไม่ได้ แต่ถือเอาเค้า (นิมิต) ได้ด้วยประการฉะนี้.

หลายบทว่า **สุทินฺนสฺส มาตรํ เอตทโวจ** ความว่า นางทาสีของญาติ ไม่อาจจะพูดคำเป็นต้นว่า "ท่านเจ้าขา ! ท่านหรือหนอ คือพระสุทินน์ผู้เป็นนายของดิฉัน ?" ดังนี้ กับบุตรชายผู้เป็นนาย (ของตน) ซึ่งเข้าบวชแล้วด้วยความเคารพยิ่ง จึงรีบกลับเข้าไปในเรือน แล้วได้แจ้งข่าวนี้กะมารดาของพระสุทินน์.

ศัพท์ **"ยคฺเฆ"** เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งคำบอกเล่า.

ศัพท์ว่า **"เช"** ที่อยู่ในบทว่า **"สเจ เช สจฺจํ"** นี้ เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งคำร้องเรียก. ความจริง ชนทั้งหลายในประเทศนั้นย่อมร้องเรียกหญิงสาวใช้ ด้วยภาษาอย่างนั้น. เพราะเหตุนั้น ในคำว่า **"สเจ เช สจฺจํ "** นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า "แม่ทาสีผู้เจริญ ! ถ้าเจ้าพูดจริงไซร้."

[พวกบรรพชิตไม่นั่งฉันในที่ไม่สมควรเหมือนคนขอทาน]

สอบทว่า **อญฺญตรํ กุฑฺฑมูลํ** ความว่า ได้ยินว่า ในประเทศนั้นในเรือนของเหล่าชนผู้เป็นทานบดี มีหอฉันไว้, และในหอฉันนั้น เขาก็จัดปูอาสนะไว้ ทั้งได้จัดตั้งน้ำฉันและน้ำส้มไว้พร้อม. บรรพชิตทั้งหลาย

ครั้นเที่ยวไปบิณฑบาตแล้ว (กลับมา) นั่งฉันที่หอฉันนั้น. ถ้าปรารถนาจะรับเอาภัตตาหารที่มีอยู่ ก็รับเอาของที่ยังมีอยู่ แม้ของเหล่าชนผู้เป็นทานบดีไป. เพราะฉะนั้น แม้สถานที่นั้น ควรทราบว่า "ได้แก่พะไลฝาเรือนแห่งใดแห่งหนึ่ง ใกล้หอฉันนี้ แห่งตระกูลในตระกูลหนึ่ง." จริงอยู่ บรรพชิตทั้งหลาย ย่อมไม่นั่งฉันในสถานที่ไม่สมควร เหมือนพวกมนุษย์กำพร้าฉะนั้นแล.

ศัพท์ว่า **"อตฺถิ"** ที่มีอยู่ในบทว่า **"อตฺถิ นาม ตาต"** นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถว่า มีอยู่, และศัพท์ว่า "นาม" (ที่มีอยู่ในบทนั้น) ก็เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งคำถาม และในอรรถแห่งความดูหมิ่น.

[บิดาติเตียนพระสุทินน์ว่าฉันขนมบูดเหมือนดื่มน้ำอมฤต]

จริงอยู่ ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า "(บิดาพูดกับพระสุทินน์ผู้เป็นบุตรชายว่า) พ่อสุทินน์ ! ทรัพย์ของเรา ก็มีอยู่มิใช่หรือ ? พวกเราซึ่งมีเจ้าเป็นบุตรชาย ผู้มีนั่งฉันขนมกุมมาสที่เก็บไว้ค้างคืนอยู่ในที่เช่นนี้ จึงพึงถูกประชาชนเขาตำหนิว่า เป็นผู้ไม่มีทรัพย์มิใช่หรือ ?

อนึ่ง พ่อสุทินน์ ! พ่อแม้ก็ยังมีชีวิตอยู่ มิใช่หรือ ? พ่อแม่ซึ่งมีเจ้าเป็นบุตรชาย ผู้มานั่งฉันขนมกุมมาสที่เก็บไว้ค้างคืนอยู่ในที่เช่นนี้ จะถูกประชาชนเขาตำหนิว่า ตายแล้วมิใช่หรือ ?

อนึ่ง พ่อสุทินน์ ! พ่อสำคัญว่า สมณคุณที่เจ้าได้เพราะอาศัยศาสนามีอยู่ในภายในจิตใจของเจ้า ผู้ซึ่งแม้เจริญเติบโตมาด้วยรสแห่งอาหารที่ดี

ยังไม่มีควรรังเกียจฉันขนมกุมมาสที่เก็บไว้ค้างคืน ซึ่งเป็นของน่าสะอิดสะเอียนนี้ เหมือนดื่มน้ำอมฤตฉะนั้น."

ก็คฤหบดีนั้น เพราะถูกความทุกข์บีบคั้น เมื่อไม่สามารถจะพูดแต่งใจความนั่นให้บริบูรณ์ได้ จึงได้กล่าวคำเพียงเท่านี้ว่า "มีอย่างหรือพ่อสุทินน์ ! ที่พ่อจักฉันขนมกุมมาสที่เก็บไว้ค้างคืน ?"

ส่วนในคำว่า **"อตฺถิ นาม ตาต"** เป็นต้นนี้ อาจารย์ผู้คิดอักษรทั้งหลาย ย่อมกล่าวลักษณะนี้ไว้ดังนี้คือ :- เมื่อมีอัตถิศัพท์เป็นบทใกล้ บัณฑิตทั้งหลายจึงได้แต่งคำอนาคตกาลนั่นไว้ดังนี้ว่า **"ปริภุญฺชิสฺสสิ"** ด้วยอำนาจเนื้อความที่ไม่น่าเชื่อและทนไม่ได้.

ใจความแห่งคำอนาคตกาลนั้น มีดังนี้คือ:- ข้อว่า **อตฺถิ นาม ฯ เป ฯ ปริภุญฺชิสฺสสิ** มีความหมายว่า พ่อไม่เชื่อ ทั้งทนไม่ได้ ซึ่งการฉันนี้ แม้ที่เห็นประจักษ์อยู่.

สองบทว่า **ตตายํ อาภิโทสิโก** ความว่า ขนมกุมมาสที่เก็บไว้ค้างคืนนี้ รูปได้มาแต่เรือนของคุณโยมนั้น. ปาฐะว่า **"ตโตยํ"** **บ้าง อาจารย์บางพวกสวดกันว่า "ตทายํ" บ้าง. คำนั้นไม่งาม.**

หลายบทว่า เยน สกปิตุ นิเวสนํ ความว่า นิเวศน์แห่งบิดาของตน คือ แห่งบิดาของอาตมา มีอยู่โดยสถานที่ใด. พระเถระเป็นผู้ว่าง่าย จึงได้ไป (ยังนิเวศน์นั้น) เพราะความรักในบิดานั่นเอง.

บทว่า อธิวาเสสิ ความว่า พระเถระถึงจะเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างเคร่งครัดก็ตาม แต่ก็ยังใฝ่ใจว่า "ถ้าเราไม่รับแม้ภัตตาหารครั้งเดียวไซร้, พวกญาติเหล่านั้น ก็จักเสียใจอย่างยิ่ง" จึงได้รับคำอาราธนา เพื่ออนุเคราะห์พวกญาติ.

บทว่า **โอปุญฺฉาเปตฺวา** แปลว่า สั่งให้ไล้ทา.

บทว่า **ติโรกรณียํ** เป็นสัตตมีวิภัตติ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ, ความว่า "แวดวง (กองทรัพย์นั้น) ไว้ด้วยกำแพงม่าน." อีกอย่างหนึ่ง ชนทั้งหลายย่อมทำกันไว้ภายนอก ด้วยกำแพงม่านนั่น เหตุนั้น กำแพงม่านนั้น จึงชื่อว่า **ติโรกรณียะ**. ความก็ว่า "จัดวงล้อมกำแพงม่านนั้นไว้โดยรอบ."

ในสองบทว่า **"เอกํ หิรญฺญสฺส"** นี้ กหาปณะ ควรทราบว่า "เงิน."

ชายไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ขนาดปานกลาง พึงทราบ "บุรุษ."

บทว่า **เตน หิ** ความว่า เพราะเหตุที่ลูกสุทินน์จักมาในวันนี้.

ศัพท์ว่า **หิ** เป็นนิบาต ลงในอรรถสักว่าทำบทให้เต็ม.

อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ว่า **"เตน"** แม้นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งคำเชื้อเชิญนั่นเอง.

ในบทว่า **"ปุพฺพณฺหสมยํ"** นี้ ท่านมิได้กล่าวคำเผดียงกาลไว้ในพระบาลี แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น ก็ควรทราบอธิบายว่า "เมื่อเขาเผดียงกาลแล้วนั่นแล พระเถระก็ได้ไป."

[บิดามอบทรัพย์เพื่อให้พระสุทินน์สึก]

โยมบิดาของท่านสุทินน์ ชี้บอกกองทรัพย์ทั้ง ๒ กองว่า "พ่อสุทินน์ ! นี้ทรัพย์มารดาของพ่อ " เป็นต้น.

บทว่า **มาตุ** ได้แก่ แห่งหญิงผู้ให้เกิด.

บทว่า **มตฺติกํ** ได้แก่ ทรัพย์ที่มีมาแต่ฝ่ายมารดา. อธิบายว่า "ทรัพย์ส่วนนี้คุณย่าได้มอบให้มารดาของเจ้าผู้มาสู่เรือนนี้."

โยมบิดากล่าวตำหนิ (ทรัพย์เป็นสินเดิมฝ่ายหญิง) ด้วยคำว่า **"อิตฺถิกาย อิตฺถีธนํ."** ทรัพย์ ชื่อว่าอันฝ่ายหญิงได้มา เพื่อประโยชน์แก่เครื่องจุณณ์สำหรับอาบนำเป็นต้น อันเป็นเครื่องใช้สอยของหญิงนั่นเอง มีประมาณเท่าไร, เจ้าจงตรวจดูปริมาณทรัพย์ฝ่ายหญิง แม้นั้นก่อน.

อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบายว่า "พ่อสุทินน์ ! นี้ทรัพย์มารดาของพ่อ, ก็แลทรัพย์นั้นเป็นสินเดิมฝ่ายมารดา พ่อมิได้ให้ไว้ คือเป็นของมารดาของเจ้าเท่านั้น."

ในบทว่า **"อตฺถิยาย อิตฺถีธนํ"** นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า "ก็ทรัพย์นี้นั้นรวบรวมมาได้ด้วยกสิกรรม (และ) พาณิชยกรรมก็หามิได้ อีกอย่างหนึ่งแล ทรัพย์อันฝ่ายหญิงพึงได้มา ชื่อว่า **อิตฺถีธนํ** (ทรัพย์ฝ่ายหญิง), คือว่า ทรัพย์ฝ่ายหญิงส่วนใด อันฝ่ายหญิงผู้ไปสู่ตระกูลสามีจากตระกูลญาติ พึงได้มาเพื่อประโยชน์แก่เครื่องจุณณ์สำหรับอาบน้ำเป็นต้น, ทรัพย์ส่วนนั้น ก็มีประมาณเท่านั้นก่อน."

หลายบทว่า **อญฺญํ เปตฺติกํ อญฺญํ ปิตามหํ** ความว่า ก็ทรัพย์ส่วนใดอันเป็นสินเดิมของบิดาและปู่ทั้งหลายของพ่อ, ทรัพย์ส่วนนั้นก็เป็นส่วนอื่นต่างหาก, ที่เขาฝังไว้ และที่ประกอบการค้าขาย ก็มีอยู่มากมานัก.

อนึ่ง บทว่า **"ปิตามหํ"** ที่มีอยู่ในสองบทว่า **"เปตฺติกํ ปิตามหํ"** นี้ ควรทราบว่าการลบปัจจัยแห่งตัทธิตเสีย. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **"เปตามหํ" ดังนี้ก็มี.**

หลายบทว่า **ลพฺภา ตาต สุทินฺน หีนายาวตฺติตฺวา** ความว่า พ่อสุทินน์ ! พ่อควรและเพศบรรพชิตอันสูงส่ง ซึ่งเป็นธงชัยแห่งพระอริยเจ้าเสีย แล้วกลับมาเพื่อความเป็นคฤหัสถ์อันเป็นเพศที่ต่ำทราม จะพึงได้ใช้สอย คือจะได้เพื่อบริโภคโภคสมบัติ, พ่อกลัวต่อราชอาญา จึงบวชก็หามิได้ ทั้งถูกเจ้าหนี้ทวงก็หามิได้แล.

ก็คำว่า **"ตาต"** ที่มีอยู่ในบทว่า **"ตาต น อุสฺสหามิ"** นี้ พระสุทินน์ พูด (กับบิดา) เพราะความรักอาศัยเรือน หาใช่พูดเพราะเดชแห่งสมณะไม่.

บทว่า **น อุสฺสามิ** แปลว่า รูปไม่อาจ.

บทว่า **น วิสหามิ** แปลว่า รูปไม่พร้อม คือไม่สามารถ.

ก็คำว่า **"วเทยฺยาม โข ตํ คหปติ"** นี้ พระสุทินน์พูด (กับบิดา) เพราะเดชแห่งสมณะ.

บทว่า **นาติกฑฺเฒยฺยาสิ** ความว่า ความรักอันใดของคุณโยม ที่ตั้งอยู่แล้วในรูป, คุณโยม ไม่ควรตัดรอนความรักอันนั้นออก ด้วยอำนาจความโกรธ. มีคำอธิบาย "ถ้าว่าคุณโยมไม่พึงโกรธไซร้."

ลำดับนั้น ท่านเศรษฐี มีจิตเบิกบานด้วยนึกในใจว่า "บุตรชายเหมือนมีความประสงค์จะทำการสงเคราะห์เรากระมัง ?" จึงได้พูดว่า "พูดเถิด พ่อสุทินน์ !"

ศัพท์ว่า **"เตนหิ"** เป็นนิบาต มีรูปคล้ายวิภัตติ ลงในอรรถแห่งคำเชื้อเชิญ.

บทว่า **ตโตนิทานํ** พึงทราบการอาเทศ ตํปฐมาวิภัตติ อย่างนี้คือ

ตํนิทานํ ตํเหตุกํ (มีทรัพย์นั้นเป็นต้นเรื่อง, มีทรัพย์นั้นเป็นเหตุ) เป็นโต. และในสมาสบทนั้นไม่มีการลบโตปัจจัย

ภัยมีราชภัยเป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยมีอาทิว่า "พระราชาทั้งหลายจะไม่พึงทรงริบโภคสมบัติของเราหรืออย่างไร ? ชื่อว่าภัยก็ดี. อธิบายว่า "จิตสะดุ้ง."

การสั่นเทา (ก็ดี) การสะทกสะท้าน (ก็ดี) เนื้อหัวใจป่วนปั่น (ก็ดี) ของบุคคลผู้ถูกพระราชาหรือโจรลงกรรมกรณ์ ด้วยสั่งบังคับว่า "เองจงให้ทรัพย์" ดังนี้ ชื่อว่า **ฉัมภิตัตตะ** (ความหวาดเสียว) .

ขนชูชัน คือมีปลายงอนขึ้นข้างบน ในเมื่อมีภัยเกิดขึ้น ชื่อว่า **โลมหังสะ** (ขนพองสยองเกล้า).

การรักษาอย่าวกวดขัน ทั้งภายในและภายนอก ทั้งกลางคืนและกลางวัน ชื่อว่า **อารักขา** (การเฝ้ารักษา).

[บิดาสั่งภรรยาเก่าให้ประเล้าประโลมพระสุทินน์สึก]

สองบทว่า **เตนหิ วธุ** ความว่า เศรษฐีคฤหบดี ครั้นแสดงทรัพย์แล้ว ก็ไม่สามารถจะประเล้าประโลมบุตรชาย เพื่อให้สึกด้วยตนเองได้ จึงสำคัญว่า "บัดนี้ เครื่องผูกพวกผู้ชาย เช่นกันมาตุคามเป็นไม่มี" จึงได้เรียกบุราณทุติยิกาภรรยา ของพระสุทินน์นั้นมาสั่งว่า **"เตนหิ วธุ" เป็นต้น.**

บทว่า ปุราณทุติยิกํ ได้หญิงคนที่สองซึ่งเป็นคนดั้งเดิม คือหญิงคนที่สองในกาลก่อน คือในคราวที่ยังเป็นคฤหัสถ์. อธิบายว่า "ได้แก่ภรรยาผู้เคยเป็นหญิงผู้ร่วมในการเสพสุขที่อาศัยเรือนมาแล้ว."

บทว่า **เตนหิ** ความว่า เพราะเหตุที่ไม่มีเครื่องผูก (อย่างอื่น) เช่นกับมาตุคาม.

สองบทว่า **ปาเทสุ คเหตฺวา** ความว่า ภรรยาเก่าได้จับเท้าทั้งสอง (ของท่านสุทินน์). บทว่า **"ปาเทสุ"** เป็นสัตตมีภัตติ ลงในอรรถทุติยาวิภัตติ อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ภรรยาเก่า ได้จับพระสุทินน์นั้นที่เท้าทั้งสอง.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ภรรยาเก่า จึงได้กล่าวกะพระสุทินน์อย่างนี้ว่า ข้าแต่ลูกนาย ! นางเทพอัปสร (ผู้เป็นเหตุให้ท่านประพฤติพรหมจรรย์) เหล่านั้น ชื่อเช่นไร[๑]?"

แก้ว่า "เพราะได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น หมู่ชนผู้ไม่รู้จักคุณแห่งบรรพชา ครั้นเห็นขัตติยกุมารบ้าง พราหมณกุมารบ้าง เศรษฐีบุตรบ้างมากมาย ซึ่งพากันละมหาสมบัติแล้วออกบวช จึงสนทนากันขึ้นว่า เพราะเหตุไร ขัตติยกุมารเป็นต้นเหล่านั้นจึงออกบวช ?" คราวนั้น ชนเหล่าอื่นก็พูดกันว่า ขัตติกุมารเป็นต้นเหล่านั้นออกบวช เพราะเหตุแห่งนางเทพอัปสรทั้งหลาย ผู้เป็นเทพนาฏกา. ถ้อยคำนั้น เป็นอันชนเหล่านั้นได้ให้แผ่กระจายไปแล้ว. ภรรยาเก่าของท่านสุทินน์นี้ ได้ถือเอาถ้อยคำนั้นจึงได้กล่าวอย่างนั้น."

พระเถระ เมื่อจะคัดค้านถ้อยคำของภรรยาเก่านั้น จึงได้กล่าวว่า **"น โข อหํ ภคินิ"** เป็นต้น แปลว่า "น้องหญิง ฉันไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางเทพอัปสรเลย.[๒]"

๑. วิ. มหา. ๑/๓๐ ๒. วิ. มหา. ๑/๓๐.

บทว่า **สมุทาจรติ** ความว่า ย่อมเรียก คือย่อมกล่าว.

หลายบทว่า **ตตฺเถว มุจฺฉิตา ปปตา** ความว่า ภรรยาเก่าเห็นท่านสุทินน์นั้นเรียกตนด้วยวาทะน้องหญิง จึงคิดอยู่ในใจว่า "บัดนี้ท่านสุทินน์นี้ ไม่ต้องการเรา, ได้สำคัญเราผู้เป็นภรรยาจริง ๆ เหมือนเด็กหญิงผู้นอนอยู่ในท้องมารดาเดียวกันกับตน" ก็เกิดความโศกเป็นกำลังแล้วสลบล้มลงฟุบอยู่ในที่ตรงนั้นนั่นเอง.

หลายบทว่า **มา โน วิเหฐยิตฺถ** ความว่า ท่านสุทินน์กล่าวว่ากะโยมบิดาว่า "คุณโยม อย่าชี้บอกทรัพย์และส่งมาตุคามมาเบียดเบียนรูปเลย," จริงอยู่ วาจานั่นทำความลำบากให้แก่พวกบรรพชิต.

[มารดาขอร้องให้พระสุทินน์เพาะพืชพันธุ์ไว้]

มารดาของท่านสุทินน์ ได้เชื้อเชิญท่านสุทินน์ไว้ในความอภิรมย์ด้วยความว่า "ถ้าเช่นนั้น" ดังนี้ ที่มีอยู่ในบทนี้ว่า "พ่อสุทินน์ ! ถ้าเช่นนั้น พ่อจงให้พืชพันธุ์ไว้บ้าง." คือมารดาได้พูดว่า "ถ้าพ่อยังยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ไซร้, ขอพ่อจงประพฤตินั่ง ปรินิพพานอยู่บนอากาศเถิด, แต่ว่า พ่อจงให้บุตรชายคนหนึ่งผู้จะเป็นพืชพันธุ์สำหรับดำรงสกุลของเราไว้."

หลายบทว่า **"มา โน อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ลิจฺฉวโย อติหราเปสุํ** ความว่า มารดาของท่านสุทินน์พูดว่า "เพราะเหตุที่พวกเราอยู่ในรัชสมัยแห่งเจ้าลัจฉวีผู้เป็นคณราช, โดยกาลล่วงลับไปแห่งบิดาของพ่อ เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จะสั่งให้ริบทรัพย์มรดกนี้ คือทรัพย์สมบัติของพวกเรา

ซึ่งมีมากมายอย่างนี้ อันหาบุตรมิได้ คือที่เว้นจากบุตรผู้จะรักษาทรัพย์ของตระกูลไว้ นำไปสู่ภายในพระราชวังของพระองค์เสีย, ฉะนั้น เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น อย่าได้สั่งให้ริบ คือจงอย่าสั่งให้ริบทรัพย์สมบัตินั้นไปเลย."

ถามว่า "เพราะเหตุไร ท่านสุทินน์ จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า คุณโยมแม้ ! เฉพาะเรื่องนี้แล รูปอาจทำได้ ?"

แก้ว่า "ได้ยินว่า ท่านสุทินน์นั้น คิดว่า เราเท่านั้นจักเป็นเจ้าของทรัพย์มรดกของมารดาเป็นต้นเหล่านั้น, คนอื่นย่อมไม่มี, มารดาเป็นต้นแม้เหล่านั้น ก็จักตามผูกพันเราเป็นนิตย์ เพื่อต้องการให้รักษาทรัพย์มรดก, เพราะเหตุนั้น เราจักไม่ได้เพื่อเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยบำเพ็ญสมณธรรม, ส่วนท่านเหล่านี้ ครั้นได้บุตรชายแล้วก็จักงดเว้น (การตามผูกพันเรา), ต่อแต่นั้น เราก็จักได้บำเพ็ญสมณธรรมตามสบาย, เมื่อ (ท่าน) เล็งเห็นนัยนี้อยู่ได้จึงได้กล่าวอย่างนั้น."

[สตรีมีระดูหยุดก็ตั้งครรภ์]

คำว่า **"ปุปฺผํ"** นี้เป็นชื่อแห่งโลหิตที่เกิดขึ้นในเวลาที่มาตุคามมีระดู. จริงอยู่ ในเวลาที่มาตุคามมีระดู ต่อมมีสีแดงตั้งขึ้นในสถานที่ที่ตั้งครรภ์ (ในมดลูก) แล้วเจริญขึ้นถึง ๗ วันก็สลายไป. โลหิตก็ไหลออกจากต่อเลือดที่สลายไปแล้วนั้น. คำว่า **"ปุปฺผํ"** นั้น เป็นชื่อแห่งโลหิตนั้น.

อนึ่ง โลหิตนั้นเป็นของมีกำลัง ยังไหลออกอยู่มากเพียงใด, ปฏิสนธิ

(ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์) แม้ที่บิดาให้ไว้แล้ว ก็ตั้งอยู่ไม่ได้เพียงนั้น, คือย่อมไหลออกพร้อมกับโทษ (มลทินแห่งโลหิต) นั่นเอง, ก็เมื่อโทษ (มลทินแห่งโลหิต) ไหลออกแล้ว ปฏิสนธิ (ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์) ที่บิดาให้ไว้แล้วในวัตถุ (รังไข่) ที่บริสุทธิ์ ก็ตั้งขึ้นได้โดยเร็วพลัน.

สองบทว่า **ปุปฺผํสา อุปฺปชฺชติ** ความว่า ต่อมเลือดเกิดขึ้นแก่ภรรยาเก่าของท่านสุทินน์นั้นแล้ว. พึงทราบการลบบทสังโยค พร้อมกับการลบ อ อักษรเสีย.[๑]

หลายบทว่า **ปุราณทุติยิกาย พาหายํ คเหตฺวา** ความว่า ท่านพระสุทินน์จักภรรยาเก่านั้นที่แขนทั้งสองนั้น.

สองบทว่า **อปฺปญฺญตฺเต สิกขาปเท** ความว่า เพราะปฐม-ปาราชิกสิกขาบทยังมิได้ทรงตั้งไว้.

[พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติปฐมปาราชิกเมื่อ ๒๐ พระพรรษา]

ได้ยินว่า ในปฐมโพธิกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุทั้งหลายได้ประคองพระหฤทัยให้ทรงยินดีแล้วตลอด ๒๐ ปี มิได้ทำอัชฌาจาร (ความประพฤติล่วงละเมิด) เห็นปานนี้ (ให้เกิดขึ้นเลย). พระผู้มี-พระภาคเจ้า ทรงหมายเอาอัชฌาจารนั้นนั่นเอง จึงตรัสพระสูตรนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สมัยหนึ่ง พวกภิกษุได้ประคองจิตของเราให้ยินดีแล้วหนอ."

๑. บทว่า ปุปฺผํสา นี้ ตัดบทเป็น ปุปฺผํ อสฺสา ลบ อ อักษรตัวต้น และลบ สฺ ที่เป็นตัวสะกดเสีย จึงสมาธิกันเข้าเป็น ปุปฺผํสา.

คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อไม่ทรงเล็งเห็นอัชฌาจาร (ความประพฤติล่วงละเมิดเช่นนั้นของภิกษุทั้งหลาย) จึงมิได้ทรงบัญญัติปาราชิกหรือสังฆาทิเสส. แต่ได้ทรงบัญญัติกองอาบัติเล็กน้อย ที่เหลือไว้เพียง ๕ กองเท่านั้น ในเพราะเรื่องนั้น ๆ. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า "เพราะสิกขาบท ยังมิได้ทรงบัญญัติไว้."

บทว่า **อนาทีนวทสฺโส** ความว่า ท่านสุทินน์ เมื่อไม่เล็งเห็นข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงบัญญัติสิกขาบทชี้โทษไว้ในบัดนี้ จึงเป็นผู้มีความสำคัญ (ในการเสพเมถุนธรรมนั้น) ว่าไม่มีโทษ. จริงอยู่ ถ้าท่านพระสุทินน์นี้ พึงรู้ว่า "สิ่งนี้ไม่ควรทำ" หรือว่า "สิ่งที่ทำนี้ย่อมเป็นไปเพื่อมูลเฉท" ดังนี้ไซร้, กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา แม้จะถึงความสิ้นชีวิตไป อันมีกรรมนั้นเป็นเหตุก็จะไม่พึงทำ, แต่ท่านเมื่อไม่เล็งเห็นโทษในการเสพเมถุนธรรมนี้ จึงได้เป็นผู้มีความสำคัญว่า ไม่มีโทษ. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า "เป็นผู้มีความเห็นว่าไม่มีโทษ."

บทว่า **ปุราณทุติยิกาย** นี้ เป็นสัตตมีวิภัตติ.

บทว่า **อภิวิญฺญาเปสิ** คือ ให้เป็นไปแล้ว.

จริงอยู่ แม้การให้เป็นไป ท่านเรียกว่า **"วิญฺญาปนา"** เพราะยังกายวิญญัติให้เคลื่อนไหว. ก็ท่านพระสุทินน์นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า "ได้ทำการยังกายวิญญัติให้เคลื่อนไหวถึง ๓ ครั้ง เพื่อความตกลงใจจะให้ตั้งครรภ์."

หลายบทว่า **สา เตน คพฺภํ คณฺหิ** ความว่า แม้ภรรยาเก่าของท่านพระสุทินน์นั้น ก็ตั้งครรภ์เพราะอัชฌาจารนั้นนั่นเอง หาได้

ตั้งครรภ์โดยประการอื่นไม่.

[เหตุที่ให้สตรีตั้งครรภ์มี ๗ อย่าง]

ถามว่า "ก็การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้ แม้โดยประการอย่างอื่นหรือ ?"

แก้ว่า "ย่อมมีได้.

ถามว่า "ย่อมมีได้อย่างไร ?"

แก้ว่า "ย่อมมีได้ (เพราะเหตุ ๗ อย่าง) เพราะการเคล้าคลึงกาย ๑ เพราะการใช้ผ้า ๑ เพราะการดื่มน้ำอสุจิ ๑ เพราะการลูบคลำสะดือ ๑ เพราะการจ้องดู (รูป) ๑ เพราะเสียง ๑ เพราะกลิ่น ๑."

จริงอยู่ สตรีทั้งหลาย บางพวกเป็นผู้มีความกำหนัดยินดีด้วยฉันทราคะในเวลาที่ตนมีระดู แม้เมื่อยินดีการที่บุรุษจับมือ จับช้องผมและการลูบคลำอวัยวะน้อยใหญ่ (ของตน) ย่อมตั้งครรภ์ได้. การตั้งครรภ์ย่อมมีได้เพราะการเคล้าคลึงกาย ด้วยอาการอย่างนี้.

อนึ่ง นางภิกษุณี ผู้เป็นภรรยาเก่าของพระอุทายีเถระ เอาปากอมน้ำอสุจินั้นไว้ส่วนหนึ่ง ใส่อีกส่วนหนึ่งเข้าในองชาตรวมกับผ้านั่นเอง นางก็ตั้งครรภ์ได้เพราะเหตุนั้น.[๑] การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการใช้ผ้าด้วยอาการอย่างนี้.

แม่เนื้อ ผู้เป็นมารดาของมิคสิงคดาบส ได้มายังสถานที่ถ่ายปัสสาวะของดาบส ในเวลาที่ตนมีระดู แล้วได้ดื่มน้ำปัสสาวะ ซึ่งมีน้ำสมภพเจือปนอยู่. แม้เนื้อนั้น ก็ตั้งครรภ์ แล้วออกลูกเป็นมิคสิงคดาบสเพราะเหตุที่ตนดื่มน้ำปัสสาวะนั้น.[๒] การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการดื่ม

๑. วิ. มหา. ๒/๒๓. ๒. ชาตกัฏฐกถา. ๘/๑. ๗/๓๙๖.

น้ำอสุจิ ด้วยอาการอย่างนี้.

อนึ่ง ท้าวสักกะทรงทราบข้อที่บิดามารดาของพระสามดาบสโพธิสัตว์เสียจักษุ มีพระประสงค์จะประทานบุตร (แก่ท่านทั้งสองนั้น) จึงทรงรับสั่งกะทุกุลกบัณฑิต (ผู้เป็นบิดาของพระสามดาบสโพธิสัตว์นั้น) ว่า "เมถุนธรรม ควรแก่ท่านทั้งสองหรือ ?"

ทุกุลกบัณฑิต ทูลว่า "อาตมภาพทั้งสอง บวชเป็นฤษีแล้ว ไม่มีความต้องการด้วยเมถุนธรรมนั่น."

ท้าวสักกะ ทรงรับสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้น ในเวลาที่นางปาริกาตาปสินีนี้มีระดู ท่านพึงเอานิ้วลูบคลำสะดือ (ของนาง) เถิด."

ทุกุลกบัณฑิตนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. นางปาริกาตาปสินีนั้น ก็ตั้งครรภ์ แล้วคลอดทารกชื่อสามดาบส เพราะเหตุที่ลูกคลำสะดือนั้น.[๑] การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการลูบคลำสะดือ ด้วยอาการอย่างนี้. โดยนัยนี้นั่นแล ควรทราบเรื่องมัณฑัพยมาณพ[๒] และเรื่องพระเจ้าจัณฑปัชโชต.

ถามว่า "การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการจ้องดู (รูป) อย่างไร ?"

แก้ว่า "สตรีบางพวกในโลกนี้ ในเวลาที่ตนมีระดู เมื่อไม่ได้การเคล้าคลึงกับชาย จึงเข้าไปในเรือน จ้องดูชาย ด้วยอำนาจความกำหนัดพอใจ (แล้วก็ตั้งครรภ์) เหมือนนางสนมชาววังฉะนั้น. นางย่อมตั้งครรภ์ เพราะการจ้องดูชายนั้น." การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการจ้องดูรูป ด้วยอาการอย่างนี้.

๑. นัยชาตกัฏฐกถา. ๘/๑๒๓-๔. ๒. ชาตกัฏฐกถา. ๗/๕-๗.

อนึ่ง บรรดานกยาง[๑] ชื่อว่านกยากตัวผู้ ย่อมไม่มี. นางนกยางเหล่านั้น ในเวลาที่ตนมีระดู ครั้นได้ฟังเสียงเมฆ (คำรวม) แล้ว ได้ฟังเสียงไก่ผู้ตัวเดียว (ขัน) ก็ย่อมตั้งครรภ์ได้. ถึงแม่โคทั้งหลาย ครั้นได้ฟังเสียงโคอุสภะ (โคตัวผู้) แล้ว ก็ย่อมตั้งครรภ์เหมือนอย่างนั้น. การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะเสียง ด้วยอาการอย่างนี้.

อนึ่ง แม่โคทั้งหลายนั่นเอง ในกาลบางครั้ง ย่อมตั้งครรภ์ได้ เพราะกลิ่นของโคตัวผู้. การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะกลิ่น ด้วยอาการอย่างนี้.

ส่วนในเรื่องนี้ ภรรยาเก่าของท่านพระสุทินน์นี้ ย่อมตั้งครรภ์ เพราะอัชฌาจาร ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาตรัสไว้ว่า

"มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน ๑ มารดามีระดู ๑ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ปรากฏ ๑, เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการอย่างนี้ ความก้าวลงแห่งสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ จึงมีได้.[๒]"

[เทพเจ้าประกาศความชั่วของพระสุทินน์]

หลายบทว่า **ภุมฺมา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ** ความว่า ชื่อว่า ความลับของชนผู้กระทำกรรมชั่ว ย่อมไม่มีในโลก,[๓] จริงอยู่ ตนของชนผู้กระทำความชั่วนั้น ย่อมรู้ความชั่ว (ที่ตนทำ) นั้น ก่อนกว่า

๑. เวสสันตรชาดก กัณฑ์มหาพนว่า พกา พลากา นชฺชูหา....นกยางโยน นกยางกรอก นกโพระดก....จึงแปลว่า นกยางไว้กลาง ๆ.

๒. ม. มู. ๑๒/๒๔๗. ปปัญจสูทนี. ๒/๔๑๗-๘ ๓. ขุ ชา. ๒๗/๑๓๑. ชาตกัฏฐ ๔/๒๔๘.

คนอื่นทั้งหมด, ต่อจากนั้น อารักขเทพเจ้าทั้งหลาย ย่อมรู้, ภายหลังต่อมาเทพเจ้าแม้เหล่าอื่น ผู้จิตของบุคคลอื่น ก็ย่อมรู้, เพราะเหตุนั้นภุมมเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้อาศัยอยู่ในไพรสณฑ์ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นผู้รู้จิตของบุคคลอื่น พบเห็นอัชฌาจารนั้นของท่านพระสุทินน์นั้น ก็ได้กระจายเสียงให้บันลือลั่นไป คือได้เปล่งเสียงออกโดยอาการที่เทพเจ้าแม้เหล่าอื่นจะได้ยิน.

ถามว่า "ได้ยินว่าอย่างไร ?"

แก้ว่า "ได้ยินดังนี้ ท่านผู้เจริญ ! โอ ภิกษุสงฆ์ ไม่มีเสนียดหาโทษมิได้, (แต่) พระสุทินน์กลันทบุตร ก่อเสนียดขึ้นแล้ว ก่อโทษขึ้นแล้ว.*" ใจความแห่งคำว่า "ไม่มีเสนียด" เป็นต้นนั้น บัณฑิตพึงทราบ โดยนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในเวรัญชกัณฑ์นั่นแล.

อนึ่ง ในคำว่า **"ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมฺมหาราชิกา"** นี้ พึงทราบลำดับดังนี้ว่า "อากาสัฏฐเทพเจ้าทั้งหลายได้สดับเสียงเหล่าภุมมเทพเจ้าแล้ว, เทพเจ้าชั้นจาตุมหาราชทั้งหลายได้สดับเสียงเหล่าอากาสัฏฐเทพเจ้าแล้ว" ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **พฺรหฺมกายิกา** ความว่า พรหมแม้ทั้งหมด ยกเว้นเหล่าอสัญญีสัตว์และเหล่าอรูปาวจรสัตว์เสีย พึงทราบว่า "ได้สดับแล้ว และครั้นได้สดับแล้ว ก็ได้กระจายเสียงให้บันลือลั่นแล้ว."

หลายบทว่า **อิติห เตน ขเณน** ความว่า ชั่วขณะเดียวแห่งอัชฌาจารของท่านพระสุทินน์นั้น ด้วยอาการอย่างนี้.

* วิ. มหา. ๑/๓๒.

สองบทว่า **เตน มุหุตฺเตน** ความว่า ชั่วครู่เดียวแห่งอัชฌาจาร นั่นเอง.

สองบทว่า **ยาว พฺรหฺมโลกา** ความว่า "เสียงได้กระฉ่อนขึ้น ไปแล้ว) จงถึงพรหมโลกชั้นอกนิฏฐะ.

บทว่า **อพฺภุคฺคญฺฉิ** แปลว่า ได้กระฉ่อนขึ้นไปแล้ว คือได้ตั้งขึ้น แล้ว. ความก็ว่า "ได้มีเสียงระเบ็งเซ็งแซ่เป็นอันเดียวกันแล้ว."

[บุตรชายของท่านพระสุทินน์ชื่อว่าพีชกะ]

สองบทว่า **ปุตฺตํ วิชายิ** ความว่า ภรรยาเก่าของท่านพระสุทินน์ ได้ให้ปัจฉิมภวิกสัตว์ ผู้เช่นกับพิมพ์ทองเกิดแล้ว.

หลายบทว่า **พีชโกติ นามํ อกํสุ** ความว่า พวกสหายของท่าน พระสุทินน์ไม่ยอมให้ตั้งชื่อเป็นอย่างอื่น คือได้พากันตั้งชื่อว่า "พีชกะ" (เจ้าพืชก์) โดยลงความเห็นกันว่า "ทารกนั้นจงมีชื่อว่า "เจ้าพืชก์" เท่านั้น, เพราะเหตุแห่งคำที่ย่าได้กล่าวขอไว้ว่า "พ่อจงให้พืชพันธุ์ไว้ บ้างนี้ ปรากฏชัดแล้ว. พวกสหาย ก็ได้ตั้งชื่อให้แก่บิดาแห่งพืชก- ทารกนั้น ด้วยอำนาจชื่อบุตรชายเหมือนกัน.

คำว่า **"เต อปเรน สมเยน"** นี้ ท่านกล่าวหมายเอาเจ้าพืชก์ และมารดาของเจ้าพืชก์.

[มารดาและพีชกทารกบวชแล้วได้สำเร็จพระอรหัต]

ได้ยินว่า ในเวลาที่พีชกะมีอายุได้ ๗-๘ ขวบ มารดาของเธอ ได้บวชในสำนักนางภิกษุณี และพีชกทารกนั้น ก็ได้บวชอยู่ในสำนัก

ของภิกษุ ได้อาศัยเพื่อนพรหมจารีผู้เป็นกัลยาณมิตร ก็ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า "เขาทั้งสองได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ได้ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตแล้ว.*" บรรพชาของมารดาและบุตรได้มีผลแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[ท่านพระสุทินน์เดือดร้อนใจเพราะประพฤติชั่วหยาบ]

ส่วนบิดาของพีชกทารกนั้น ถูกความวิปฏิสารครอบงำอยู่ เพราะ-เหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวคำว่า "อถ โข อายสฺมโต สุทินฺนสฺส อหุเทว กุกฺกุจฺจํ" ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหุเทว แปลว่า ได้มีแล้วนั่นเทียว. ทะ อักษรทำการเชื่อมบท. ความว่า "ได้มีแล้วนั่นเทียว."

ความตามเดือดร้อนในภายหลัง อันมีอัชฌาจารเป็นเหตุ ชื่อว่า ความรำคาญ. แม้คำว่า **"วิปฏิสาโร"** ก็เป็นชื่อแห่งความตามเดือดร้อนในภายหลังนั้นนั่นเอง.

จริงอยู่ ความตามเดือดร้อนในภายหลังนั้น ท่านเรียกว่า "กุกกุจจะ" (ความรำคาญ) โดยความเป็นกิริยาที่บัณฑิตพึงเกลียด เพราะความเป็นกรรมอันผู้รู้ทั้งหลายไม่พึงทำ, ท่านเรียกว่า **"วิปฏิสาร"** (ความเดือดร้อน) โดยเป็นความระลึกผิดรูปไป เพราะอาศัยอัชฌาจารนั้น เพราะไม่สามารถจะห้ามอัชฌาจารที่ตนทำแล้วได้.

หลายบทว่า **อลาภา วต เม** ความว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ. มีอธิบายว่า "ขึ้นชื่อว่า ความไม่ได้คุณทั้งหลาย มีฌานเป็นต้นเหล่านั้น

* วิ. มหา. ๑/๓๓.

ไม่ใช่ลาภของเรา ทั้งไม่ใช่ลาภของผู้อื่น.

หลายบทว่า **น วต เม ลาภา** ความว่า คุณคือบรรพชา สรณคมน์และการสมาทานสิกขาแม้เหล่าใด ที่เราได้เฉพาะแล้ว, คุณคือบรรพชาเป็นต้นแม้เหล่านั้น ชื่อว่าไม่ใช่ลาภของเราเลย เพราะมีอัชฌาจารเศร้าหมอง.

หลายว่า **ทุลฺลทฺธํ วต เม** ความว่า พระศาสนานี้ แม้ที่เราได้แล้ว ก็ชื่อว่าเราได้ชั่ว.

หลายบทว่า **น วต เม สุลทฺธํ** ความว่า พระศาสนานี้ เราได้ไม่ดีเหมือนอย่างกุลบุตรเหล่าอื่นเขาได้กันหนอ. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุเราบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้วอย่างนี้ ยังไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิ์ได้จนตลอดชีวิตแล.

บทว่า **พฺรหฺมจริยํ** ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์ ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยไตสิกขา.

สองบทว่า **กิโส อโหสิ** ความว่า ท่านพระสุทินน์นั้น เมื่อไม่สามารถจะเคี้ยวกินหรือฉันอาหาร จึงได้เป็นผู้ซูบผอม คือมีเนื้อและโลหิตน้อย.

บทว่า **อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต** ได้แก่ ความเป็นผู้มีผิวเหลือง ๆ เกิดขึ้น คือเป็นผู้มีส่วนเปรียบดุจใบไม้เหลือง.

บทว่า **ธมนิสณฺฐตคตฺโค** ได้แก่ ผู้มีตัวสะพรั่งด้วยแถวเส้นเอ็นนั่นเอง เพราะความเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตสิ้นไป.

บทว่า **อนฺโตมโน** ได้แก่ ผู้มีความคิดตั้งอยู่ภายในนั่นเอง (ผู้มีเรื่องในใจ) ด้วยอำนาจความระทมถึง. อนึ่ง สัตวโลกแม้ทั้งหมด ชื่อว่าเป็นผู้มีใจอยู่ในภายในนั่นเอง (คิดอยู่แต่ในใจ) ด้วยอำนาจความเป็นไปอาศัยหทัยวัตถุ.

บทว่า **สีนมโน** ได้แก่ ผู้ทอดทิ้งธุระ คือผู้ไม่มีความขวนขวายในอุเทศ ปริปุจฉา กรรมฐาน อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา และการบำเพ็ญวัตรและระเบียบวัตร. ชื่อว่า ผู้มีใจหดหู่ เพราะอรรถว่าใจของผู้นั้นหดหู่คืองอกลับด้วยอำนาจความเกียจคร้านโดยแท้ทีเดียว.

บทว่า **ทุกฺขี** ได้แก่ผู้ มีทุกข์ เพราะทุกข์ทางใจ.

บทว่า **ทุมฺมโน** ได้แก่ ผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว หรือผู้มีใจผิดรูป เพราะความเป็นผู้ถูกโทมนัสครอบงำ.

บทว่า **ปชฺฌายี** ความว่า ท่านพระสุทินน์ คิดถึงความชั่วที่ตนทำแล้วนั้น ๆ ด้วยอำนาจความเดือดร้อน (ซบเซา) ดุจลาตัวที่เขาคัดออกจากภาระแล้ว (ซบเซาอยู่) ฉะนั้น.

[พวกภิกษุสหายถามท่านพระสุทินน์ถึงความซูบผอม]

สองบทว่า **สหายกา ภิกฺขู** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ถามถึงความผาสุก ที่เป็นผู้คุ้นเคยของท่านพระสุทินน์ เห็นพระสุทินน์นั้นผู้เป็นแล้วอย่างนั้น ซึ่งปล่อยให้วันคืนผ่านไปอยู่ ด้วยธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า คือการคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่ จึงได้กล่าวคำนี้กะท่านพระสุทินน์นั้น.

บทว่า **ปีนินฺทฺริโย** ความว่า ผู้มีอินทรีย์มีจักษุเป็นต้นเต็มเปี่ยมเพราะโอกาสซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งประสาทสมบูรณ์.

ศัพท์ว่า **"ทานิ"** ที่มีอยู่ในคำว่า **"โสทานิ ตฺวํ"** นี้ เป็นนิบาต. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า **"โส ปน ตฺวํ"** ที่แปลว่า "ก็คุณนั้น (ดูซูบผอม)."

หลายบทว่า **กจฺจิ โน ตฺวํ** คือ **กจฺจิ นุ ตฺวิ** ที่แปลว่า "คุณ (จะไม่มียินดีประพฤติพรหมจรรย์) หรือหนอ ?"

บทว่า **อนภิรโต** แปลว่า ผู้มีความกระสัน, อธิบายว่า ผู้ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์."

เพราะเหตุนั้น ท่านพระสุทินน์ เมื่อจะคัดค้านความไม่ยินดีนั้นนั่นแล จึงกล่าวว่า "อาวุโสทั้งหลาย! ความจริง ไม่ใช่ว่าผมจะไม่ยินดี (ประพฤติพรหมจรรย์)." อธิบายว่า "ก็ผมยินดีทีเดียวในการเจริญกุศลธรรมอันยิ่ง."

หลายบทว่า **อตฺถิ เม ปาปกมฺมํ กตํ** ความว่า บาปกรรมอย่างหนึ่งที่ผมทำไว้ มีอยู่ คือผมได้รับอยู่ ได้แก่มีปรากฏแก่ผมอยู่เป็นนิตยกาล ดุจมีอยู่เฉพาะหน้าฉะนั้น.

ถัดจากนั้น ท่านพระสุทินน์ เมื่อจะประกาศ (เปิดเผย) บาปกรรมที่ตนทำแล้วนั้น (แก่เหล่าภิกษุสหาย) จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า **"ปุราณทุติยิกาย"** ดังนี้.

[พวกภิกษุสหายเห็นด้วยว่ากรรมนั้นให้เกิดความสำราญได้]

หลายบทว่า **อลํ หิ เต อาวุโส สุทินฺน กุกฺกุจฺจาย** ความว่า อาวุโส สุทินน์ ! บาปกรรมนั่นของคุณ พอที่ คือสามารถจะให้คุณรำคาญได้. มีคำอธิบายว่า "เป็นของสามารถจะให้เกิดความรำคาญได้."

ในคำว่า **"ยํ ตฺวํ"** เป็นต้น พึงทราบการเชื่อมความดังนี้ว่า "คุณจักไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ เพราะความชั่วใด, ความชั่วนั้นของคุณ พอที่จะให้คุณรำคาญได้."

ต่อจากนั้น เหล่าภิกษุสหาย เมื่อจะพร่ำสอนพระสุทินน์นั้น จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า **"นนุ อาวุโส ภคตา"** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ **"นนุ"** เป็นนิบาต ลงในอรรถอนุมัติและตำหนิ.

บทว่า **อเนกปริยาเยน** แปลว่า โดยเหตุมิใช่อย่างเดียว.

บทว่า **วิราคาย** แปลว่า เพื่อคลายความกำหนัด.

สองบทว่า **โน สราคาย** ความว่า ไม่ใช่เพื่อความกำหนัดด้วยราคะ. อธิบายว่า "จริงอยู่ ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์แห่งการคลายความกำหนัดนั่นว่า สัตว์ทั้งหลายได้สดับธรรมของเรานี้แล้ว จักคลายความกำหนัด คือจักไม่ยินดีในภพและโภคสมบัติทั้งปวง." ในบททั้งปวง ก็มีนัยนั่น.

ก็คำว่า **"วิสํโยคาติ กิเลเสหิ วิสํยุชฺชนตฺถาย"** นี้ ที่มีอยู่ในบทว่า **"วิสํโยคาย"** เป็นต้นนี้ เป็นเพียงการกล่าวโดยนัยทางอ้อม.

บทว่า **วิสํโยคาย** ความว่า เพื่อปราศจากความประกอบด้วยกิเลสทั้งหลาย.

สองบทว่า **โน สํโยคาย** ความว่า ไม่ใช่เพื่อความประกอบ (ด้วยกิเลสทั้งหลาย).

บทว่า **อนุปาทานาย** ความว่า เพื่อความไม่ถือมั่น.

สองบทว่า **โน สอุปาทานาย** ความว่า ไม่ใช่เพื่อความยึดมั่น.

หลายบทว่า **ตตฺถ นาม ตฺวํ** ความว่า เมื่อธรรมนั้น (อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว เพื่อคลายความกำหนัด) คุณ (ยงจักคิดเพื่อความกำหนัดอีกหรือ ?).

สองบทว่า **สราคาย เจเตสฺสสิ** ความว่า คุณยังจักมาคิด คือยังจักมาดำริ เพื่อเมถุนธรรม อันเป็นไปอยู่ พร้อมด้วยความกำหนัดหรือ ? อธิบายว่า คุณจักมาพยายามเพื่อต้องการเมถุนธรรมนั่นหรือ ?" ในบททั้งปวง ก็มีนัยนั่น.

[อรรถาธิบายชื่อพระนิพพาน ๙ บาท]

อีก ๙ บท มีราควิราคะเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้า* ตรัสหมายเอาพระนิพพานซึ่งเป็นโลกุตรธรรมที่มีพืชอันปล้อนแล้วนั่นแล เพราะเหตุนั้น แม้เมื่อพระองค์ตรัสว่า **"ราควิราคาย"** ก็ดี **"มทนิมฺมทนาย"** ก็ดี บัณฑิตพึงเห็นความอย่างนี้เท่านั้นว่า "เพื่อประโยชน์แก่พระนิพพาน."

จริงอยู่ พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า "ธรรมเป็นที่สำรอกราคะ" เพราะเหตุว่า ราคะมาถึง คือปรารภ หมายอาศัยพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมคลายไป คือไม่มี.

อนึ่ง พระนิพพาน ทรงเรียกว่า "ธรรมเป็นที่สร่างเมา" เพราะเหตุว่า ความเมาทั้งหลาย มีความเมาด้วยอำนาจมานะ และความเมาว่าเป็นบุรุษเป็นต้น มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมเป็นอันสร่างไปหายเมา คือสาบสูญไป.

* นี้แปลตามโยชนา แต่น่าจะเป็นภิกษุสหายพระสุทินน์กล่าว.

อนึ่ง พระนิพพาน ทรงเรียกว่า "ธรรมเป็นที่หมดสิ้นความกระหาย" เพราะเหตุว่า ความกระหายในกามแม้ทั้งปวง มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมถึงความหมดสิ้นไป คือความสิ้นสูญไป.

อนึ่ง พระนิพพาน ทรงเรียกว่า "ธรรมเป็นที่เพิกถอนอาลัย" เพราะเหตุว่า อาลัยคือเบญจกามคุณ มาถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมถึงความเพิกถอนไป.

อนึ่ง พระนิพพาน ทรงเรียกว่า "ธรรมเป็นที่ขาดสูญแห่งวัฏฏะ" เพราะเหตุว่า วัฏฏะมี ๓ ภูมิ มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมขาดสูญไป.

อนึ่ง พระนิพพาน ทรงเรียกว่า "ธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา, ธรรมเป็นที่ปราศจากราคะ ธรรมเป็นที่ดับ" เพราะเหตุว่า ตัณหา มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบำราศไป และย่อมดับไปโดยประการทั้งปวง.

อนึ่ง พระนิพพานนั่น ทรงเรียกว่า **"นิพพาน"** เพราะเหตุว่า ออกไป คือพ้นไป พรากไป จากตัณหา ซึ่งได้โวหารว่า **วานะ** เพราะร้อยรัด คือผูกรัดเกี่ยวประสานกำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๘ ไว้ เพื่อความมีความเป็นสืบ ๆ ไป ฉะนี้แล.

หลายบทว่า **กามานํ ปหานํ อกฺขาตํ** มีความว่า การละวัตถุกามและกิเลสกามทั้งปลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วมิใช่หรือ ?

สองบทว่า **กามสญฺญานํ ปริญฺญา** มีความว่า การกำหนดรู้กามสัญญาแม้ทั้งหมด มี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจญาตปริญญา (กำหนด

รู้ด้วยการรู้) ตีรณปริญญา (กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา) และปหานปริญญา (กำหนดรู้ด้วยการละเสีย) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วมิใช่หรือ ?

บทว่า **กามปิปาสานํ** มีความว่า การกำจัดความระหายในกามทั้งหลาย หรือความอยากดื่มกามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วมิใช่หรือ ?

บทว่า **กามวิตกฺกานํ** มีความว่า ความเพิกถอนวิตกทั้งหลายที่เกี่ยวด้วยกาม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วมิใช่หรือ ?

บทว่า **กามฎริฬาหานํ** มีความว่า ความสงบแห่งความเร่าร้อนซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจความกำหนัด ที่ประกอบด้วยเบญจกามคุณ ได้แก่ความรุ่มร้อนภายใน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วมิใช่หรือ ?

โลกุตรมรรค เครื่องทำความสิ้นกิเลสแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสได้แล้วในสถาน ๕ เหล่านี้. แต่มรรคที่เจือกันทั้งโลกิยะและโลกุตระบัณฑิตพึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วใน ๓ สถานเบื้องต้นทั้งหมด.

คำว่า **เนตํ อาวุโส** เป็นต้น มีความว่า ดูก่อนผู้มีอายุ ! กรรมลามกนั่นของท่าน ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสแห่งชนทั้งหลายผู้ยังไม่เลื่อมใส คือเพื่อประโยชน์แก่ความเลื่อมใสของชนทั้งหลายผู้เห็นปานนั้นหรือ.

บทว่า **อถเขฺวตํ** ตัดบทเป็น **อถโข เอตํ.**

บทว่า **"อถ เขตํ"** ก็มี.

บทว่า **อญฺญถตฺตาย** มีความว่า (กรรมลามกนั่นของท่าน) ย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นโดยประการอื่น จากความเสื่อมใส คือ เพื่อความเดือดร้อน. อธิบายว่า "ย่อมทำความเดือดร้อนแก่ชนทั้งหลาย ผู้มีศรัทธาอันยังมิได้มาด้วยมรรคว่า ' เราทั้งหลายเลื่อมใสแล้วในพระธรรมวินัย ชื่อแม้เช่นนี้ ซึ่งมีพวกภิกษุผู้ปฏิบัติเลวทราม."

ฝ่ายความเสื่อมในของชนทั้งหลายผู้มีศรัทธามาแล้วด้วยมรรค เป็นของไม่หวั่นไหวด้วยเรื่องเช่นนี้ หรือด้วยเรื่องที่ร้ายแรงยิ่งกว่านี้ เหมือนภูเขาสิเนรุ ไม่หวั่นไหวด้วยลมฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุสหายเหล่านั้นจึงกล่าวว่า "เพื่อความเป็นโดยประการอื่นแห่งชนบางพวก.

[ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องพระสุทินน์เสพเมถุนธรรม]

ข้อว่า **ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ** มีความว่า ภิกษุสหายเหล่านั้นได้กราบทูล คือได้แจ้งเนื้อความนั่น แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า, ก็แล เมื่อกราบทูล หาได้กราบทูลเพื่อปรารถนาความเป็นผู้ที่ทรงโปรดปรานไม่, หาได้ทูลเพื่อมุ่งจะทำความแตกร้าวไม่, หาได้ทูลเพื่อต้องการประจานโทษของท่านผู้มีอายุนั้นไม่, หาได้ทูลเพื่อแจ้งข่างตำหนิโทษไม่ หมายใจอยู่ว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสดับเนื้อความนี้แล้ว จักไม่ให้พระสุทินน์นี้คงอยู่ในพระศาสนา จักให้ฉุดคร่าเธอออกไปเสีย" จึงได้ทูลก็หาไม่, อันที่จริง ได้ทูลด้วยทำในใจว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงทราบความเสียหายนี้ ซึ่งเกิดขึ้นในพระศาสนาแล้ว จักทรงบัญญัติสิกขาบท จักทรงตั้งเขตแดนอาชญาไว้."

[พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิพระสุทินน์]

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **"เอตสฺมึ นิทาเน เอตสฺมึ ปกรเณ"** นี้ ต่อไปนี้:- ความละเมิดอัชฌาจาของพระสุทินน์ พึงทราบว่า "ท่านกล่าวว่าเป็นนิทานและเป็นปกรณ์ เพราะเป็นเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบท" จริงอยู่ เหตุ ท่านเรียกว่า "นิทานและปกรณ์" เพราะเป็นที่นำออกให้ คือมอบให้ซึ่งผลของตน เหมือนชี้ว่า "เชิญถือเอาผลนั้นเถิด" และเพราะเป็นเหตุเริ่มทำ คือปรารภเพื่อจะทำผลนั้น หรือว่ากระทำผลนั้นทีเดียว.

หลายบทว่า **วิครหิ พุทฺโธ ภควา** มีความว่า พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า ทรงติ คือทรงตำหนิ (พระสุทินน์นั้น) เหมือนอย่างบุคคลผู้เลิศ เมื่อจะแสดงคุณและโทษของชนทั้งหลายผู้สมควรแก่คุณและโทษก็ติและชมฉะนั้น.

จริงอยู่ เพราะทรงเห็นบุคคล ผู้ทำการล่วงละเมิดศีล ความคิดย่อมไม่เกิดขึ้นแด่พระผู้มีพระภาคว่า "ผู้นี้เป็นคนปรากฏโดยชาติ หรือโดยโคตร หรือโดยความเป็นบุตรของคนมีสกุล หรือโดยคัณฐะ (คันถะพระคัมภีร์) หรือโดยธุดงควัตร เป็นผู้มียศ, เราสมควรที่จะรักษาบุคคลเช่นนี้ไว้" เพราะทรงเห็นบุคคลผู้มีคุณมีศีลเป็นที่รัก จิตที่คิดจะปิดบังคุณของเขา จะได้เกิดขึ้นหามิได้เลย อันที่จริง พระองค์ย่อมทรงติบุคคลซึ่งควรติเท่านั้น ย่อมทราบชมบุคคลซึ่งควรชมเท่านั้น, และพระสุทินน์นี้เป็นผู้สมควรติ, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงดำรงอยู่ในลักษณะของผู้คงที่ มีพระหฤทัยไม่ลำเอียง ได้ทรงติพระสุทินน์นั้น ด้วยพระพุทธดำรัสว่า **"อนนุจฺฉวิยํ"** เป็นอาทิ.

[อรรถาธิบายกรรมที่ไม่ควรแก่สมณะเป็นต้น]

ในคำว่า **"อนนุจฺฉวิยํ"** เป็นต้นนั้น มีการพรรณนาเนื้อความดังต่อไปนี้:- "ดูก่อนโมฆบุรุษ คือคนเปล่า ! กรรมที่เธอทำแล้วนั้นไม่สมควรแก่ธรรมอันทำความเป็นสมณะ หรือแก่มรรคผลนิพพานและคำสอน คือไม่เป็นไปตาม ได้แก่ไม่คล้อยไปตามผิว คือความเปล่งปลั่งได้แก่ความงดงามแห่งธรรมเหล่านั้น, โดยที่แท้ เป็นกรรมไกลจากธรรมเหล่านั้นทีเดียว, ก็เพราะความเป็นของไม่สมควรนั่นเอง กรรมนั้นจึงชื่อว่าเป็นของไม่ถูกต้อง คือไม่อนุโลมแก่ธรรมเหล่านั้น, โดยที่แท้ เป็นกรรมตรงกันข้าม คือตั้งอยู่ในความเป็นข้าศึกกัน, เพราะความเป็นขอไม่ถูกต้องนั่นแล กรรมนั้นจึงจัดเป็นกรรมไม่เหมาะ คือเป็นกรรมสมกันคล้ายกัน ถูกส่วนกัน หามิได้, โดยที่แม้ เป็นของไม่คล้ายกัน ไม่ถูกส่วนกันทีเดียว, ก็เพราะความเป็นของไม่เหมาะนั่นแล กรรมนั้นจึงจัดว่าไม่ใช่กรรมองสมณะ คือไม่เป็นกรรมของพวกสมณะ, เพราะข้อที่ไม่เป็นของสำหรับสมณะ กรรมนั้นจึงจัดเป็นอกัปปิยะ. จริงอยู่ กรรมใดไม่ใช่กรรมของสมณะ, กรรมนั้น ย่อมไม่สมควรแก่สมณะเหล่านั้น, เพราะข้อที่กรรมเป็นอกัปปิยะ กรรมนั้นจัดจัดว่าไม่ควรทำ, แท้จริงกรรมใด ไม่สมควรแก่เหล่าสมณะ, สมณะทั้งหลาย ย่อมไม่ทำกรรมนั้น. แต่กรรมนี้นั้น อันเธอทำแล้ว, ดูก่อนโมฆบุรุษ ! เพราะเหตุนั้น กรรมอันไม่สมควร ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะ ไม่ใช่กิจของสมณะ เป็นอกัปปิยะไม่ควรทำ ชื่อว่าอันเธอทำแล้วแล."

ข้อว่า **กถํ หิ นาม** มีความว่า เพราะเหตุชื่ออะไรเล่า ? มีคำอธิบายว่า "ท่านเล็งเห็นเหตุชื่ออะไรเล่า ?"

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงความไม่มีเหตุ จึงตรัสว่า **"นนุ มยา โมฆปุริส"** เป็นต้นข้างหน้า. คำทั้งหมดมีเนื้อความดังกล่าวแล้วนั่นแล.

กรรมลามก ที่พระสุทินน์นั้นทำแล้ว เมื่อให้ผล ย่อมเป็นกรรมมีวิบากเป็นทุกข์อย่างยิ่ง เพราะเหตุนั้น บัดนี้ เมื่อจะทรงว่ากล่าวพระสุทินน์ด้วยพระหฤทัยประกอบด้วยความเอ็นดู ดุจมารดาบิดาผู้มีความเอ็นดูว่ากล่าวบุตร ผู้ทำความผิดแล้วฉะนั้น จึงตรัสคำว่า **"วรนฺเต โมฆ-ปุริส"** เป็นอาทิ เพื่อแสดงวิบากนั้นแก่พระสุทินน์นั้น

ในคำว่า **"วรนฺเต โมฆปุริส"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- พิษของงูนั้น ย่อมแล่นเร็ว คือไว เหตุนั้น งูนั้น จึงชื่อว่า อาสิวิสะ (มีพิษแล่นเร็ว) พิษของงูนั้น กล้า คือร้ายแรง เหตุนั้น งูนั้น จึงชื่อว่า โฆรวิสะ (มีพิษกล้า). แห่งอสรพิษ ที่มีพิษแล่นเร็ว มีพิษกล้านั้น พึงเชื่อมบทนี้ว่า **"ปกฺขิตฺตํ"** ด้วยบทว่า **"วรํ"** นี้. องคชาต อันเธอสอดเข้าไปในปากแห่งงูมีพิษแล่นเร็วเช่นนี้ประเสริฐว่า, อธิบายว่า ถ้าว่าเธอจะพึงสอดเข้าแล้วไซร้, ข้อนั้นจะพึงเป็นความประเสริฐ คือพึงเป็นความดี ความงาม ความชอบแท้.

บทว่า **น เตฺวว** มีความว่า ไม่ประเสริฐเลย คือไม่เป็นความดีเลย ได้แก่ไม่เป็นความชอบทีเดียว. ในทุก ๆ บทก็นัยนี้.

บทว่า **กณฺหสปฺปสฺส** แปลว่า งูเห่า.

บทว่า **องฺคารกาสุยา** แปลว่า ในหลุมที่เต็มไปด้วยถ่านเพลิง หรือในกองถ่านเพลิง.

บทว่า **อาทิตฺตาย** แปลว่า อันไฟติดทั่วแล้ว คือมีแสงสีไฟจับแล้ว.

บทว่า **สมฺปชฺชลิตาย** แปลว่า ลุกโพลง คือพุ่งออกซึ่งเปลว โดยรอบด้าน.

บทว่า **สฌฺโชติภูตาย** แปลว่า มีแสงสว่าง. มีคำอธิบายว่า "มีความเกิดขึ้นแห่งแสงสว่างเป็นอันเดียวกันจากเปลวไฟ ที่ลุกโดยรอบด้าน."

ในคำว่า **"ตํ กิสฺส เหตุ"** นี้ หากจะมีผู้ถาม ถามว่า "คำที่เรากล่าวว่า ยังประเสริฐกว่า เพราะเหตุอะไร คือเพราะเหตุไหน ?"

แก้ว่า "เพราะพึงประสบความตาย" อธิบายว่า "ผู้ใด พึงสอดองค์กำเนิดเข้าไปในปากงูเป็นต้นนั้น, ผู้นั้นพึงประสบความตาย."

หลายบทว่า **อิโตนิทานญฺจ โข ฯ เป ฯ อุปปชฺเชยฺย** มีความว่า บุคคลผู้ทำการสอดองค์กำเนิด เข้าในองค์กำเนิดของมาตุคามนั้น พึงเข้าถึงนรก มีการทำนี้เป็นเหตุ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงถึงข้อที่กรรมเป็นของมีโทษมากอย่างนั้น แล้วจึงทรงตำหนิพระสุทินน์นั้น หาได้ทรงตำหนิต้องการให้พระสุทินน์นั้นประสบความทุกข์ไม่.

หลายบทว่า **ตตฺถ นาม ตฺวํ** ความว่า เมื่อกรรมอันนั้น คือเห็นปานนั้น แม้เป็นของมีโทษมากอย่างนี้ เธอ (ก็ชื่อว่าได้ถึงอสัทธรรม อันเป็นเรื่องชาวบ้าน...)

ศัพท์ว่า **"ยํ"** ซึ่งมีอยู่ในคำว่า **"ยํ ตฺวํ"** นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งความดูหมิ่น. บทว่า **"ตวํ"** เป็นไวพจน์แห่ง **ตํ** ศัพท์ ท่านกล่าวอธิบายไว้แม้ด้วยบททั้งสองว่า "ต่ำช้า คือเขาดูหมิ่น ดูถูก.

บทว่า **อสทฺธมฺมํ** ได้แก่ ธรรมของอสัตบุรุษ คือคนชั้นต่ำ.

อธิบายว่า "อันคมชั้นต่ำเหล่านั้น พึงเสพ."

บทว่า **คามธมฺมํ** ได้แก่ เรื่องของชาวบ้าน, มีคำอธิบายว่า "เป็นธรรมของพวกชนชาวบ้าน."

บทว่า **วสลธมฺมํ** ความว่า เป็นธรรมของเหล่าชนผู้เป็นคนชั้นต่ำ เพราะอรรถว่า หลั่งออก คือเทออกซึ่งบาปธรรม ได้แก่ของพวกบุรุษเลวทราม. อีกอย่างหนึ่ง เป็นวสลธรรม ก็คือเป็นธรรมเป็นเหตุไหลออกแห่งกิเลส.

บทว่า **ทุฏฺฐุลฺลํ** ได้แก่ เป็นของชั่ว คือถูกกิเลสประทุษร้าย และเป็นของหยาบ มีคำอธิบายว่า "เป็นของไม่สุขุม คือไม่ละเอียด."

บทว่า **โอทกนฺติกํ** ความว่า เมถุนธรรม ชื่อว่ามีน้ำเป็นที่สุด เพราะอรรถว่า กิจเนื่องด้วยน้ำเป็นที่สุด คือเป็นอวสานแห่งเมถุนธรรมนั้น. ซึ่งเมถุนธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุดนั้น.

บทว่า **รหสฺสํ** ได้แก่ เป็นกรรมมีในที่ลับ คือเกิดขึ้นในโอกาสอันปิดบัง. จริงอยู่ ธรรมนี้ใคร ๆ ไม่อาจจะทำให้เปิดเผย คือไม่อาจจะทำในวิสัยที่บุคคลเหล่าอื่นจะเห็นได้ เพราะเป็นกรรมน่าเกลียด. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า "เป็นกรรมลับ."

บทว่า **ทฺวยทฺวยสมาปตฺตึ** แปลว่า อันบุคคลถึงร่วมกันเป็นคู่ ๆ บาลีว่า **"ทฺวยํ ทฺวยํ สมาปตฺตึ"** ก็มี. อาจารย์บางพวกสวดกันว่า **"ทยทยสมาปตฺตึ"** ดังนี้บ้าง. คำนั้น ไม่ดี. พึงประกอบบทว่า **"สมาปชฺชิสฺสติ"** นั้น เขาด้วยนามศัพท์ที่ท่านกล่าวไว้ในบทว่า **"ตตฺถ นาม ตฺวํ"** นี้ว่า **"สมาปชฺชิสิสติ นาม"** (เธอก็ชื่อว่าได้ถึงอสัทธรรม).

[พระสุทินน์เป็นคนแรกในการเสพเมถุนธรรม]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมุ่งหมายเอาพระศาสนา จึงตรัสว่า "ดูก่อนโมฆบุรุษ ! ท่านเป็นคนแรก เพราะเป็นคนต้นแห่งอกุศลธรรมทั้งหลายมากแล." มีคำอธิบายว่า "ท่านนับว่าเป็นคนแรก เพราะเป็นคนต้นแห่งบุคคลทั้งหลาย หรืออกุศลธรรมทั้งหลายเป็นอันมากในพระศาสนานี้ ก็เพราะทำก่อนใครทั้งหมด คือเป็นผู้ให้ช่องทาง ได้แก่ชี้อุบาย เพราะเป็นผู้เดินทางนั้นก่อนเพื่อน."

จริงอยู่ ในคำว่า **"พหุนฺนํ โข"** เป็นต้นนี้ มีอธิบายดังนี้ว่า "บุคคลเป็นอันมาก ได้เลศนี้แล้ว สำเหนียกตามกิริยาของท่าน จักกระทำอกุศลธรรมมีประการต่าง ๆ มีเสพเมถุนธรรมกับนางลิง เป็นต้น."

บทว่า **อเนกปริยาเยน** คือ โดยเหตุเป็นอันมาก ซึ่งตรัสแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า **"อนนุจฺฉวิกํ."** นี้.

[ผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้มักมากในปัจจัย ๔]

หลายบทว่า **ทุพฺภรตาย ฯ เป ฯ โกสชฺชสฺส อวณฺณํ ภาสิตฺวา** มีความว่า ตรัสโทษ คือข้อที่น่าตำหนิ ได้แก่ข้อที่น่าติเตียนแห่งอสังวรซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโทษทั้งหลาย มีความเป็นผู้เลี้ยงยากเป็นต้น.

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมถึงความเป็นสภาพที่เลี้ยงยาก และบำรุงยาก, เพราะเหตุนั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความเป็นผู้เลี้ยงยาก และความเป็นผู้บำรุงยาก."

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมถึงความเป็นผู้มักมากในปัจจัย ๔ และได้ปัจจัยทั้งหลาย แม้มีประมาณเท่าเขาสิเนรุ

แล้ว ก็ยังถึงความเป็นผู้ไม่สันโดษ, เพราะเหตุนั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความเป็นผู้มักมาก และความเป็นผู้ไม่สันโดษ."

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมเป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่ และเพื่อความหมักหมมด้วยกิเลส ทั้งย่อมเป็นสภาพเป็นไปตามความเกียจคร้าน คือเป็นไปเพื่อยังวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน ๘ อย่างให้บริบูรณ์,[๑] เพราะเหตุนั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความคลุกคลี และความเกียจคร้าน."

[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรไม่เป็นผู้มักมากในปัจจัย ๔]

หลายบทว่า **สุภรตาน ฯ เป ฯ วิริยารมฺภสฺส วณฺณํ ภาสิตฺวา** มีความว่า ทรงสรรเสริญคุณแห่งสังวร อันเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งหลายมีความเป็นผู้เลี้ยงง่ายเป็นต้น.

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ละอสังวร แล้วตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นสภาพที่เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย ย่อมถึงความเป็นผู้มักน้อย คือหมดความทะยานอย่าในปัจจัย ๔ และย่อมเป็นไปเพื่อความสันโดษ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ และยถาสารุปปสันโดษในปัจจัยแต่ละอย่าง เพราะเหตุนั้น สังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ความเป็นผู้บำรุงง่าย ความมักน้อย และความสันโดษ."

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้ขัดเกลากิเลส และความเป็นผู้กำจัดกิเลสออก, เพราะเหตุนั้น สังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความขัดเกลา และความกำจัด."

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร แล้วตั้งอยู่ในสังวร ไม่เข้าไปใกล้

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๔๓.

กายทุจริต และวจีทุจริต ซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเสื่อมใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมใส ไม่สงบ ไม่เรียบร้อยแห่งกายและวาจา และไม่เข้าไปใกล้อกุศลวิตก ๓ ซึ่งไม่ชวนจิตให้เกิดความผ่องใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความผ่องใสแห่งจิต ไม่สงบ ไม่เรียบร้อย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริบูรณ์แห่ง กายสุจริต วจีสุริต และกุศลวิตก ๓ ซึ่งผิดจากกาย-ทุจริตเป็นต้นนั้นนั่นแล ที่ชวนให้เกิดความเสื่อมใส คือเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมใส สงบ เรียบร้อย, เพราะเหตุนั้น สังวร ท่านจึงเรียกว่า "อาการให้เกิดความเสื่อมใส."

[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้ไม่สั่งสมกิเลสทั้งปวง]

หนึ่งตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความปราศจากวัฏฏะ อันเป็นความไม่สั่งสมกิเลสทั้งปวง และเพื่อความบริบูรณ์แห่งวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งวิริยารัมภะ ๘ อย่าง[๑], เพราะเหตุนั้น สังวร ท่านจึงเรียกว่า "ความไม่สั่งสมและการปรารภความเพียร" ฉะนี้แล.

ข้อว่า **ภิกฺขูนํ ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุโลมิกํ** ความว่า ทรงทำพระธรรมเทศนานอกท้องเรื่อง ซึ่งพ้นจากบาลี ไม่เนื่องด้วยสัตตันตะที่ประกอบด้วยสังวรปหานะ อันสมควรและอนุโลมแก่สกขาบท ที่จักทรงบัญญัติในบัดนี้ ทั้งสมควรและอนุโลมแก่สังวรทีตรัสด้วยธรรมทั้งหลายมีความเป็นผู้เลี้ยงง่ายเป็นต้น แก่ภิกษุทั้งหลายผู้ประชุมกันแล้วในสถานที่นั้น.

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๔๕.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ดุจช่างดอกไม้กระทำระเบียบดอกไม้ห้าสี ดุจช่างแก้วผู้จัดพวกแก้ว (ให้งดงาม) เมื่อจะทรงคุกคามบุคคลทั้งหลาย ผู้พอใจในอสังวรประสงค์จะคัดค้านด้วยวัฏฏภัยซึ่งมีในสัมปรายภพ จะทรงแสดงโทษมีประการมากมาย จะทรงยังบุคคลผู้ใคร่ต่อการศึกษาตั้งอยู่ในสังวร บางพวกให้ประดิษฐานอยู่ในพระอรหัต, บางพวกให้ตั้งอยู่ใน อนาคามิผล สกทาคามิผล และโสดาปัตติผล, จะทรงยังบุคคลทั้งหลายแม้ผู้ปราศจากอุปนิสัยให้ประดิษฐานในทรงสวรรค์ จึงทรงทำธรรมเทศนา ให้มีทีฆนิกายเป็นประมาณบ้าง มีมัชฌิมนิกายเป็นประมาณบ้าง ในสถานทั้งหลายเช่นนี้, พระอุบาลีเถระ หมายเอาธรรมเทศนานั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า "ทรงทำธรรมมีกถาซึ่งสมควรแก่สิกขาบทและสังวรนั้น ซึ่งอนุโลมแก่สิกขาบทและสังวรนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย."

บทว่า **เตน หิ** มีความว่า เพราะอัชฌาจาร ของพระสุทินน์อันเป็นตัวเหตุนั้น.

ในบทว่า **"สิกฺขาปทํ"** นี้ มีวินิจฉันดังต่อไปนี้ :- ที่ชื่อว่า สิกขา เพราะอรรถว่า เป็นคุณชาติอันบุคคลพึงศึกษา. ที่ชื่อว่า บท เพราะอรรถว่า เป็นทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึง. ทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึงแห่งสิกขา ชื่อว่า สิกขาบท. ความว่า "อุบายแห่งความได้สิกขา (ชื่อว่า สิกขาบท)."

อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบายว่า "ธรรมชาติเป็นมูล คือเป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้งแห่งสิกขา (ชื่อว่า สิกขาบท) คำว่า **"สิกขาบท"** นั่น เป็นชื่อแห่งความสำรวมจากเมถุน เพราะเว้นจากเมถุน. จริงอยู่ เมถุนสังวรท่านประสงค์เอาว่า **"สิกขาบท"** ในบทว่า **สิกฺขาปทํ** นี้ เพราะ

เป็นทางเครื่องถึงแห่งธรรม คือ ศีล วิปัสสนา ญาณและมรรค กล่าวคือสิกขาอื่นจากเมถุนสังวรนั้น ด้วยอำนาจแห่งเนื้อความดังกล่าวแล้ว. ก็แลเนื้อความนี้ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในวิภังค์แห่งสิกขาบท. อีกอย่างหนึ่ง แม้คำที่แสดงวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น ก็พึงทราบว่า "เป็นสิกขาบท." จริงอยู่ ในมหาอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ ก็กล่าวคำแม้นี้ว่า "บรรดาหมวดเหล่านั้น หมวดนาม หมวดบท หมวดภาษา หมวดพยัญชนะ อันใด, อันนั้นชื่อว่าสิกขาบท." อีกประการหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "**อนภิชฌา** เป็นธรรมบท" ย่อมมีอรรถาธิบายว่า "**อนภิชฌา** เป็นส่วนธรรมอันหนึ่ง" ข้อนี้ฉันใด,แม้ในที่นี้ก็ฉันนั้น เมื่อท่านกล่าวว่า **"สิกขาบท"** พึงทราบเนื้อความว่า "ส่วนแห่งสิกขา คือประเทศอันหนึ่งแห่งสิกขา" ดังนี้ ก็ได้.

[ประโยชน์แห่งการบัญญัติสิกขาบท ๑๐ อย่าง]

หลายบทว่า **ทส อตฺถวเส ปฏิจฺจ** มีความว่า จักอาศัย คือ มุ่งหมาย ปรารภอำนาจแห่งเหตุ คือประโยชน์เกื้อกูล พิเศษ ๑๐ อย่าง ที่จะพึงได้รับ เพราะเหตุบัญญัติสิกขาบท. มีคำอธิบายว่า เล็งเห็นความสำเร็จประโยชน์พิเศษ ๑๐ อย่าง. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จะแสดงอำนาจประโยชน์ ๑๐ อย่างนั้น จึงตรัสคำว่า **"สงฺฆสุฏฺฐุตาย"** เป็นต้น.

[อธิบายประโยชน์การบัญญัติสิกขาบท ๑๐ อย่าง]

บรรดาอำนาจประโยชน์ ๑๐ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า ความเห็นชอบของสงฆ์ ได้แก่ข้อที่สงฆ์ยอมรับว่าดี. คือข้อที่สงฆ์รับพระดำรัสว่า "ดีละพระเจ้าข้า" เหมือนในอาคตสถานที่ว่า "ดีละ สมมติเทพเจ้า !" จริงอยู่

ภิกษุใด ยอมรับพระดำรัสของพระตถาคตเจ้า, การยอมรับพระดำรัสนั้นของภิกษุนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงทำให้แจ้งซึ่งเนื้อความนี้ว่า "เราจักแสดงโทษในความไม่ยอมรับ และอานิสงส์ในความยอมรับแล้วจึงบัญญัติ (สิกขาบท) เพื่อให้สงฆ์ย่อมรับคำของเราว่า "ดีละ พระเจ้าข้า !" จักไม่ข่มขืนบัญญัติ โดยกดขี่.

บทว่า **สงฺฆผาสุตาย** คือ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์, อธิบายว่า "เพื่อประโยชน์แก่ความอยู่เป็นสุข ด้วยความเป็นอยู่ร่วมกัน.

หลายบทว่า **ทุมฺมงกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย** ความว่า บุคคลผู้ทุศีล ชื่อว่าบุคคลผู้เก้อยาก, ภิกษุเหล่าใด แม้อันภิกษุทั้งหลายจะให้ถึงความเป็นผู้เก้อ ย่อมถึงได้โดยยาก, กำลังกระทำการละเมิดหรือกระทำแล้ว ย่อมไม่ละอาย. เพื่อประโยชน์แก่อันข่มภิกษุเหล่านั้น.

จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น เมื่อสิกขาบทไม่มี จักเบียดเบียนสงฆ์ด้วยถ้อยคำว่า "เรื่องอะไรที่พวกท่านเห็นมาแล้ว เรื่องอะไรที่พวกท่านได้ฟังมาแล้ว สิ่งอะไรที่พวกข้าพเจ้าทำแล้ว พวกท่านยกอาบัติไหนในเพราะวัตถุอะไรขึ้นข่มพวกข้าพเจ้า." ก็เมื่อสิกขาบทมีอยู่ สงฆ์จักอ้างสิกขาบทแล้วข่มภิกษุพวกนั้น โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสนา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า "เพื่อข่มเหล่าบุคคลผู้เก้อยาก."

หลายบทว่า **เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย** คือ เพื่อประโยชน์แก่ความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก. จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ไม่รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ขีดคั่น

เขตแดน พยายามอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งไตรสิกขา เมื่อสงสัยอยู่ ย่อมลำบาก ย่อมรำคาญ, แต่ครั้นรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ขีดคั่นเขตแดนแล้ว พยายามอยู่เพื่อความสมบูรณ์แห่งไตรสิกขา ย่อมไม่ลำบาก ย่อมไม่รำคาญ. เพราะเหตุนั้น การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นไปเพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ความข่มบุคคลผู้เก้อยากทั้งหลายนั้นนั่นแล เป็นความอยู่ผาสุกแห่งภิกษุนั้น. ด้วยว่า อุโบสถ ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ปวารณาย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ สังฆกรรมทั้งหลายย่อมเป็นไปไม่ได้ ความสามัคคีย่อมมีไม่ได้ เพราะอาศัยเหล่าบุคคลผู้ทุศีล. ภิกษุทั้งหลายมีอารมณ์เป็นหนึ่งไม่ได้ ย่อมไม่สามารถประกอบตามซึ่งอุเทส ปริปุจฉา, และกรรมฐานเป็นต้น. ก็เมื่อเหล่าบุคคลผู้ทุศีลถูกข่มเสียแล้ว อุปัทวะแม้ทั้งหมดนี้หามีไม่, เมื่อนั้นพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมอยู่เป็นผาสุก.

ในคำว่า "เพื่อความอยู่เป็นผาสุกของภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก" นี้ บัณฑิตพึงทราบอธิบายโดย ๒ นัย ด้วยประการฉะนี้.

คำว่า "เพื่อป้องกันอาสวะทั้งหลาย อันเป็นไปในปัจจุบัน" อธิบายว่า ทุกข์พิเศษมีการประหารด้วยฝ่ามือ ประหารด้วยท่อนไม้ ตัดมือตัดเท้า ความเสียชื่อเสียง ความเสื่อมยศและความเดือดร้อนเป็นต้น อันบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สังวร จะพึงถือในอัตภาพนี้นั้นเทียว ชื่อว่าอาสวะอันเป็นไปในปัจจุบัน. เพื่อป้องกัน คือปิดกั้นทางมาแห่งอาสวะอันเป็นไปในปัจจุบันเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

คำว่า "เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลาย อันเป็นไปในสัมปรายภพ" มีความว่า ทุกข์พิเศษมีบาปกรรมที่ตนกระทำแล้วเป็นมูล อันบุคคลผู้ตั้ง.

อยู่ในความไม่สังวร จะพึงถึงในนรกเป็นต้นในสัมปรายภพ ชื่อว่าอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ, เพื่อประโยชน์แก่การกำจัด มีคำอธิบายว่า เพื่อประโยชน์แก่การระงับ คือเพื่อประโยชน์แก่การเข้าสงบอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพเหล่านี้.

ข้อว่า **อปฺปสนฺนานํ วา ปสาทาย** มีความว่า เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ มนุษย์ผู้บัณฑิตทั้งหลาย แม้ไม่เสื่อมใส ได้ทราบสิกขาบทบัญญัติ หรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ ย่อมถึงความเสื่อมใสว่า "อารมณ์เหล่าใดหนอ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ความขัดเคือง และความลุ่มหลงของมหาชนในโลก, สมณศากยบุตรเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้เว้นไกลจากอารมณ์เหล่านั้นอยู่ได้. พวกเธอทำกิจที่ทำได้ยากหนอ ทำกิจที่หนักหนอ" ดังนี้ เหมือนพราหมณ์ฝ่ายมิจฉาทิฐิผู้ ืทรงไตรเพท ได้เห็นพระคัมภีร์ในวินัยปิฎกแล้วเสื่อมใสฉะนั้น. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **"อปฺปสนฺนานํ วา ปสายทาย."**

ข้อว่า **ปสนฺนานํ วา ภิยฺโยภาวาย** มีความว่า กุลบุตรทั้งหลาย แม้เสื่อมใสในพระศาสนา ได้ทราบสิกขาบทบัญญัติ หรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ ย่อมเสื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไปว่า พระผู้เป็นเจ้าเหล่าใด ตามรักษาวินัยสังวรอันเป็นพรหมจรรย์ มีภัตรเวลาเดียวอยู่ได้ตลอดชีวิต พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก น่าชื่นชม. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **"ปสนฺนานํ วา ภิยฺโยภาวาย."**

[พระสัทธรรม ๓ อย่าง]

ข้อวา **สทฺธมฺมฏฺฐิติยา** มีความว่า สัทธรรมมี ๓ อย่าง คือ

ปริยัติสัทธรรม ๑ ปฏิปัตติสัทธรรม ๑ อธิคมสัทธรรม ๑. บรรดาสัทธรรม ๓ อย่างนั้น พระพุทธพจน์แม้ทั้งสิ้นที่ท่านรวบรวมไว้ว่าพระไตรปิฎก. ชื่อว่าปริยัติสัทธรรม พระสัทธรรมนี้ คือธุดงคคุณ ๑๓ ขันธกวัตร ๑๔ มหาวัตร ๘๒ ศีล สมาธิ และวิปัสสนา ชื่อว่าปฏิปัตติสัทธรรม. พระสัทธรรมนี้ คือ อริยมรรค ๔ สามัญผล ๔ นิพพาน ๑ ชื่อว่าอธิคม-สัทธรรม เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเล่าเรียนสิกขาบทและวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และเล่าเรียนพระพุทธวจนะอื่น เพื่อส่องความแห่งสิกขาบทและวิภังค์นั้นให้กระจ้าง และเมื่อปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ ยังความปฏิบัติให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมบรรลุโลกุตรธรรมที่ตนจะพึงบรรลุได้ด้วยความปฏิบัติ, เพราะเหตุนั้น สัทธรรมแม้ทั้งสิ้นนั้น จึงชื่อว่าเป็นสภาพมีความตั้งอยู่ยั่งยืน ก็ด้วยสิกขาบทบัญญัติ. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า *"สทฺธมฺมฏฺฐิติยา."*

ข้อว่า **วินยานุคฺคหาย** มีความว่า จริงอยู่ เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ วินัยทั้ง ๔ อย่าง คือ สังวรวินัย ๑ ปหานวินัย ๑ สมถวินัย ๑ บัญญัติ-วินัย ๑ ย่อมเป็นอันได้อนุเคราะห์ คืออุปถัมภ์ค้ำชูเป็นอันดี. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **"วินยานุคฺคหาย"** ก็บทเหล่านั้นทั้งหมดแล พึงประกอบกับคำนี้ว่า "เราจักบัญญัติสิกขาบท." ประกอบบทต้นและบทสุดท้าย ในบรรดาบทเหล่านั้นดังนี้ว่า "เราจักบัญญัติสิกขาบทเพื่อความเห็นชอบของสงฆ์ ฯลฯ เราจักบัญญัติสิกขาบท เพื่อความอนุเคราะห์วินัย." อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทำสังขลิกนัยอย่างนี้ว่า "ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเป็นความสำราญแห่งสงฆ์ ความสำราญแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเพื่อข่มบุคคลทั้งหลายผู้เก้อ

ยาก" และทรงทำวิธีประกอบมีบทหนึ่ง ๆ เป็นหลัก บทละสิบหน อย่างนี้ว่า "ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเป็นความสำราญแห่งสงฆ์ ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเพื่อข่มบุคคลทั้งหลายผู้เก้อยาก ดังนี้ แล้วตรัสคำใดไว้ในคัมภีร์บริวารว่า

"ในปกรณ์ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ มี (อรรถ)
ผลร้อยหนึ่ง มี (ธรรม) เหตุร้อยหนึ่ง มี (นิรุตติ)
ภาษาสำหรับกล่าวสองร้อย และมีญาณสี่ร้อย[๑]"

คำนั้นทั้งหมด พึงทราบในบทว่า **"สงฺฆสุฏฺฐุตาย"** เป็นต้น. แต่คำนั้นแหละ จักมีแจ้งในคัมภีร์บริวารนั่นเอง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่พรรณนาไว้ในที่นี้ฉะนี้แล.

[ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท]

พระผู้พระภาคเจ้า ครั้นทรงอานิสงส์แห่งการบัญญัติสิกขาบทไว้อย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชี้แจงกิจที่ภิกษุทั้งหลายควรทำในสิกขาบทนั้น จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้."

พระองค์ตรัสอธิบายไว้อย่างไร ?

ตรัสอธิบายไว้อย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็แล พวกเธอพึงแสดง พึงเล่าเรียน พึงทรงจำ และพึงบอกแก่บุคคลเหล่าอื่น ซึ่งสิกขาบทนี้ คือที่มีอานิสงส์อันเราแสดงอย่างนี้ ในปาฏิโมกขุทเทสอย่างนี้." จริงอยู่ จ ศัพท์ในคำว่า **"เอวญฺจ ปน"** นี้ มีการนำเนื้อความเกินมาเป็นอรรถ เพราะฉะนั้น เนื้อความนี้ ย่อมเป็นอันท่านนำมาแล้ว.

๑. วิ. บริวาร. ๘/๓๕๗.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า "สิกขาบทนี้" จึงตรัสว่า **"อนึ่ง ภิกษุใด พึงเสพเมถุนธรรม, ภิกษุนี้ ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้."** เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติปฐมปาราชิก ให้มั่นเข้า ด้วยอำนาจมูลเฉทอย่างนี้แล้ว เรื่องลิงตัวเมียแม้อื่นอีกก็เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ. เพื่อแสดงเรื่องลิงตัวเมียที่เกิดขึ้นนั้น พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า **"ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้."** อธิบายความแห่งคำนั้นว่า "สิกขาบทนี้ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วอย่างนี้ แก่ภิกษุทั้งหลายและเรื่องอื่นนี้ ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว.

อนุบัญญัติปฐมปาราชิกเรื่องที่หนึ่ง

[เรื่องลิงตัวเมีย]

บัดนี้ เพื่อแสดงเรื่องอื่นที่เกิดขึ้น พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า **"เตน โข ปน สมเยน."** ในคำว่า **"เตน โข ปน สมเยน"** เป็นต้นนั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่กระจ่างดังต่อไปนี้ :-

สองบทว่า **มกฺกฏึ อามิเสน** ความว่า จำพวกสัตว์ดิรัจฉานเป็นอันมาก มีเนื้อ นกยูง ไก่ และลิงเป็นต้น ไม่มีความคิดระแวงรังเกียจ เพราะอานุภาพแห่งคุณมีขันติและเมตตาเป็นต้น ของภิกษุทั้งหลาย ในป่ามหาวัน ย่อมเที่ยวไป ณ ที่เรือนบำเพ็ญเพ็ญเพียร. มีคำอธิบายว่า "ภิกษุใดรูปหนึ่ง เอาอามิส มีข้างต้ม ข้าสวย และของเคี้ยวเป็นต้น ล่อ คือสงเคราะห์นางลิงตัวหนึ่ง ในบรรดาสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้นเหล่านั้น."

บทว่า **ตสฺสา** เป็นสัตตมีวิภัตติ.

บทว่า **ปฏิเสวติ** ความว่า ย่อมเป็นผู้เสพมาก. วัตตมานาวิภัตติย่อมลงในอรรถว่า ปจุร คือมาก.

สองบทว่า **โส ภิกฺขุ** ได้แก่ ภิกษุผู้เสพเมถุนธรรมนั้น.

สองบทว่า **เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา** ความว่า ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้อาคันตุกภัตแต่เช้าตรู่ ทำภัตกิจเสร็จแล้วชักชวนกันว่า "พวกเราจักดูสถานที่อยู่ภิกษุทั้งหลาย"

แล้วก็เที่ยวไป. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลายจึงกล่าวว่า **เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา.**"

[ลิงตัวเมียแสดงของลับแก่ภิกษุอาคันตุกะ]

หลายบทว่า **เยน เต ภิกฺขู เตนูปสงฺกมิ** มีความว่า ธรรมดาสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ครั้นได้ทำความคุ้นเคยกับภิกษุรูปหนึ่งแล้ว ก็ยังความคิดเช่นนั้นนั่นเอง ให้เกิดขึ้น แม้ในภิกษุเหล่าอื่นด้วย. เพราะ-ฉะนั้น ลิงตัวเมียนั้น จึงได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น จนถึงที่อยู่, ครั้นแล้ว ก็ได้แสดงวิการนั้นแม้แก่ภิกษุเหล่านั้น เหมือนกับแสดงแก่ภิกษุที่ตนคุ้นเคยฉะนั้น.

บทว่า **เฉปฺปํ** แปลว่า หาง.

บทว่า **โอฑฺฑิสิ**[๑] แปลว่า วางไว้ตางหน้า.

สองบทว่า **นิมิตฺตมฺปิ อกาสิ** ความว่า ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้นย่อมรู้ความต้องการเมถุน ด้วยความกำหนดอย่างใด ด้วยกิริยาอย่างใด, ลิงตัวเมียนั้น ก็ได้ทำนิมิตนั้น ด้วยความกำหนดและกิริยานั้น ๆ.

สองบทว่า **โส ภิกฺขุ** ความว่า นี้เป็นวิหาร (ที่อยู่) ของภิกษุใด, (ภิกษุนั้น ย่อมเสพเมถุนธรรมในลิงตัวเมียนี้ ไม่ต้องสงสัยแล).

สองบทว่า **เอกมนฺตํ นิลียึสุ** ความว่า ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้นได้แอบซ่อนอยู่ ณ โอกาสแห่งหนึ่ง.

สองบทว่า **สจฺจํ อาวุโส** ความว่า ภิกษุรูปนั้น เพราะถูกพวก

๑. บาลีเป็น โอฑฺฑิ แปลว่า แอ่น, เด้ง.

ภิกษุอาคันตุกะเห็นกรรมที่เธอทำนั้นอย่างประจักษ์ตาทักท้วงขึ้น เหมือนจับโจรได้พร้อมกับของกลางฉะนั้น เมื่อไม่สามารถจะพูดคำเป็นต้นว่า "ผมทำกรรมชั่วอะไรหรือ ?" จึงพูดรับว่า "จริง ขอรับ !"

หลายบทว่า **นนุ อาวุโส ตเถว ตํ โหติ** ความว่า คุณ ! แม้ในเพราะสัตว์เดียรัจฉานตัวเมีย สิกขาบทนั้น ย่อมเป็นเหมือนในหญิงมนุษย์มิใช่หรือ. (คุณ ! เมื่อภิกษุสุทินน์เสพเมถุนธรรมในหญิงมนุษย์ สิกขาบท ย่อมมีฉันใด, เมื่อคุณเสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย สิกขาบทนั้น ก็ย่อมเป็นเหมือนกันฉันนั้น มิใช่หรือ ?) จริงอยู่ การมองดูก็ดี จับต้องก็ดี ลูบคลำก็ดี แตะต้องก็ดี กระทบก็ดี แม้ซึ่งหญิงมนุษย์ เป็นความชั่วหยาบทั้งนั้น. กิริยามีการมองดูเป็นต้นนั้นทั้งหมด แม้ซึ่งสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย เป็นความชั่วหยาบเหมือนกัน; ในหญิงมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียนี้ จะมีความแปลกกันอะไร ? ท่านได้อ้างเลสในฐานที่มิใช่เลส แล.

หลายบทว่า **อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปิ ปาราชิโก โหติ อสํวาโส** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงทำสิกขาบทให้มั่นขึ้นอีกว่า "ภิกษุเสพเมถุนธรรม แม้ในสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน."

[สิกขาบททั้งหมด มีโทษ ๒ อย่าง]

จริงอยู่ สิกขาบทมี ๒ อย่าง คือ :- โลกวัชชะ (มีโทษทางโลก) ๑ ปัณณัตติวัชชะ (มีโทษทางพระบัญญัติ) ๑.

บรรดาโทษ ๒ อย่างนั้น สิกขาบทใด ในฝ่ายสจิตตกะ มีจิต

เป็นอกุศลล้วน ๆ, สิกขาบทนั้นชื่อว่า เป็นโลกวัชชะ ที่เหลือเป็น
ปัณณัตติวัชชะ.

บรรดาโทษ ๒ อย่างนั้น อนุบัญญัติในสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ เมื่อเกิดขึ้น กั้น ปิดประตู ตัดกระแส ทำให้ตึงขึ้นกว่าเดิม ย่อมเกิดขึ้น. ส่วนอนุบัญญัตินี้ว่า "เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ[๑] เว้นไว้แต่ฝัน[๒]" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพราะไม่มีการล่วงละเมิด และเพราะเป็นอัพโพหาริก. ในสิกขาบทที่เป็นปัณณัตติวัชชะ เมื่อภิกษุยังไม่ได้ทำการล่วงละเมิด อนุบัญญัติ เมื่อเกิดขึ้นทำให้เพลาลง ปลดเปลื้องออก เปิดประตูให้ ทำไม่ให้เป็นอาบัติต่อ ๆ ไป ย่อมเกิดขึ้น เหมือนอนุบัญญัติในคณโภชนสิกขาบทและปรัมปรโภชนสิกขาบทฉะนั้น. ส่วนอนุบัญญัติเห็นปานนี้ว่า "โดยที่สุด (บอก) แม้แก่หญิงแพศยาอันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ[๓]" ชื่อว่ามีคติเหมือนพระบัญญัติทีเดียว เพราะเกิดขึ้นในเมื่อภิกษุทำการล่วงละเมิดแล้ว. ก็เพราะปฐมสิกขาบทนี้เป็นโลกวัชชะ ไม่ใช่เป็นปัณณัตติวัชชะ; เพราะฉะนั้น อนุบัญญัตินี้ ก็กั้น ปิดประตู ตัดกระแส ได้แก่ทำให้ตึงขึ้นกว่าเดิมอีก ย่อมเกิดขึ้น.

ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประมวลเรื่องแม้ทั้งสองมาแล้ว บัญญัติปฐมปาราชิก ทำให้ตึงขึ้นกว่าเดิม ด้วยอำนาจมูลเฉทอย่างนั้น เรื่องภิกษุชาววัชชีบุตรแม้อื่นก็เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ. เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องภิกษุวัชชีบุตรนั้น พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำนี้ว่า "ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้." อธิบายความ

๑. วิ. มหา. ๑/๑๗๒. ๒. วิ. มหา. ๑/๒๒๔. ๓. วิ. มหา. ๑/๓๐๒.

แห่งคำนั้นว่า "สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วอย่างนี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย และเรื่องแม้อื่นนี้ ก็ได้เกิดขึ้น."

จบมักกฏีวัตถุกถา.

อนุบัญญัติปฐมปาราชิกเรื่องที่สอง

[เรื่องภิกษุชาววัชชีบุตร]

บัดนี้ เพื่อแสดงเรื่องแม้อื่นที่เกิดขึ้นแล้ว พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า **"เตน โข ปน สมเยน."** ในคำว่า **"เตน โข ปน สมเยน"** เป็นต้นแม้นั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่กระจ่าง ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เวสวาลิกา** ได้แก่ ผู้ทีปกติอยู่เมืองไพศาลี.

บทว่า **วชฺชิปุตฺตกา** ได้แก่ ผู้เป็นบุตรของตระกูลในเมืองไพศาลีในแคว้นวัชชี.

ได้ยินว่า อุปัทวะ โทษ ความเสนียดจัญไร ที่ได้เกิดขึ้นในพระศาสนาทั้งหมดนั้น ได้เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยภิกษุชาววัชชีบุตร. จริงอย่างนั้น แม้พระเทวทัต ได้พวกภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นฝักฝ่ายแล้วจึงทำลายสงฆ์. ก็พวกภิกษุชาววัชชีบุตรนั่นแล ได้แสดงสัตถุศาสนานอกธรรมนอกวินัย ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี. บรรดาภิกษุชาววัชชีบุตรเหล่านั้นนั่นแล แม้ภิกษุเหล่านี้ บางพวกถึงเมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทแล้วอย่างนี้ ก็ได้สรงน้ำตามความต้องการ ฯลฯ ได้เสพเมถุนธรรมตามความต้องการ ด้วยประการฉะนี้.

ในบทว่า **"ญาติพฺยสเนนปิ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- คำว่า "ความพินาศ ความย่อยยับ ความกระจัดกระจาย ความทำลาย ความ

ฉิบหาย" ทั้งหมดนี้ มีความหมายอย่างเดียวกัน. ความย่อยยับแห่งเหล่าญาติ ชื่อว่า ญาติพยสนะ. อันความย่อยยับแห่งญาตินั้น (ถูกต้องแล้ว). อธิบายว่า "อันความพินาศแห่งญาติซึ่งมีการลงราชอาญา ถูกโรคเบียดเบียน ความตายและความพลัดพรากเป็นเครื่องหมาย (ถูกต้องแล้ว)." แม้ในบททั้ง ๒ ก็นัยนี้. ส่วนในบทที่ ๓ โรคที่ทำความไม่มีโรคให้พินาศไปนั่นเอง ชื่อว่า โรคพยสนะ. จริงอยู่ โรคนั้น ย่อมทำความไม่มีโรคให้ย่อมยับไป คือกระจายไป ได้แก่ให้พินาศไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า พยสนะ. ความย่อมยับคือโรค ชื่อว่า โรคพยสนะ. อันความย่อมยับคือโรคนั้น (ถูกต้องแล้ว."

บทว่า **ผุฏฺฐา** คือ ท่วมทับ ได้แก่ครอบงำ. อธิบายว่า "ผู้ประกอบพร้อมแล้ว."

หลายบทว่า **น มยํ ภนฺเต อานนฺท พุทฺธครหิโน** มีความว่า ท่านอานนท์เจ้าข้า ! พวกกระผมมิได้ติเตียนพระพุทธเจ้า คือมิได้กล่าวโทษพระพุทธเจ้า มิได้ติเตียนพระธรรม มิได้ติเตียนพระสงฆ์.

สองบทว่า **อตฺตครหิโน มยํ** ความว่า พวกกระผมติเตียนตนเองเท่านั้น คือกล่าวโทษของตน.

บทว่า **อลกฺขิกา** แปลว่า ผู้หมดสิริ.

บทว่า **อปฺปุญฺญา** แปลว่า ผู้มีบุญน้อย.

หลายบทว่า **วิปสฺสกา กุสลานํ ธมฺมานํ** มีความว่า พวกกระผมจะพึงเป็นผู้เห็นแจ้งซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกไว้แล้วในอารมณ์ ๓๘ ประการ. อธิบายว่า "ออกจาก

อารมณ์นั้น ๆ แล้ว จะเห็นด้วยแจ้งธรรมเหล่านี้ทีเดียว."

บทว่า **ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ** ความว่า เบื้องต้นแห่งราตรี ชื่อ บุรพราตรี, เบื้องปลายแห่งราตรี ชื่อ อปรราตรี, มีคำอธิบายว่า "ปฐมยามและปัจฉิมยาม."

บทว่า **โพธิปกฺขิกานํ** คือ มีในฝ่ายแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้. อธิบายว่า "เป็นอุปการะแก่อรหัตมรรคญาณ."

บทว่า **ภาวนานุโยค** แปลว่า ความประกอบเนือง ๆ ในการเจริญ (โพธิปักขิยธรรม).

สองบทว่า **อนุยุตฺตา วิหาเรยฺยาม** ความว่า พวกกระผมละคิหิปลิโพธ และอาวาสปลิโพธิแล้ว จะพึงเป็นผู้ประกอบขวนขวาย ไม่มีกิจอื่นอยู่ในเสนาสนะอันสงัด.

บทว่า **เอวมาวุโส** ความว่า พระเถระ เมื่อไม่ทราบอัธยาศัยของเธอเหล่านั้น ได้ฟังคำอวดอ้างมากมายนี้ ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จึงสำคัญอยู่ว่า "ถ้าเธอเหล่านี้ จักเป็นผู้เช่นนี้ไซร้, ก็เป็นการดี" แล้วรับคำว่า ได้ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย !

[เรื่องทรงห้ามมิให้ภิกษุชาววัชชีบุตรบรรพชาอุปสมบท]

แม้สองบทว่า **"อฏฺฐานํ อนวกาโส "** นี้ เป็นอันตรัสห้ามเหตุ. จริงอยู่ เหตุ ท่านเรียกว่า "ฐานะ และโอกาส" เพราะเป็นที่ตั้งแห่งผล โดยความที่ผลนั้นเป็นไปเนื่องด้วยเหตุนั้น และเพราะเหตุนั้นก็เป็นโอกาสแห่งผลนั้น โดยความที่เหตุนั้นเป็นไปเนื่องด้วยผลนั้น. พระ-ผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงห้ามเหตุนั้น จึงตรัสว่า **"อฏฺฐานเมตํ อานนฺท**

อนวกาโส" เป็นต้น ความว่า ฐานะหรือโอกาสนี้ไม่มี.

ข้อว่า **"ยํ ตถาคโต"** คือ มิใช่โอกาส. ความว่า ฐานะหรือโอกาสนี้ ไม่มี.

สองบทว่า **ยํ ตถาตโต** ความว่า พระตถาคตจะพึงถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแล้วแก่สาวกทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งพวกวัชชีหรือพวกภิกษุชาววัชชีบุตร ด้วยเหตุใด, เหตุนั้น ไม่มี. ความจริง ถ้าพระผู้มี-พระภาคเจ้าจะพึงประทานอุปสมบทแก่ภิกษุชาววัชชีบุตรเหล่านี้ ผู้ทูลขออยู่ว่า "ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงได้อุปสมบท" ดังนี้ไซร้. เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์ก็จะพึงถอนปาราชิกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ว่า "ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้." แต่เพราะเหตุที่พระองค์ไม่ทรงถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น ฉะนั้น จึงตรัสว่า "นั่น ไม่ใช่ฐานะ" เป็นต้น.

หลายบทว่า **โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตพฺโพ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีความอนุเคราะห์เทียว ทรงทราบว่า "ก็ถ้าภิกษุนั้นมาแล้วอย่างนี้ พึงได้รับอุปสมบทไซร้, เธอพึงเป็นผู้ไม่มีความเคารพในศาสนา, แต่เธอตั้งอยู่ในภูมิของสามเณรแล้ว จักเป็นผู้มีความเคารพ และจักทำประโยชน์ตนได้" จึงตรัสว่า "เธอมาแล้ว ไม่ควรให้อุปสมบท."

หลายบทว่า **โส อาคโต อุปสมฺปาเทตพฺโพ** ความว่า พระ-ผู้มีพระเจ้าทรงทราบแล้วว่า "ภิกษุนั้นมาแล้วอย่างนี้ ยังดำริอยู่ในภาวะเป็นภิกษุ จักเป็นผู้มีความเคาระในศาสนา เพราะความที่เธอมีศีลยังไม่วิบัติ, เธอ เมื่อยังมีอุปนิสัยอยู่ จักบรรลุประโยชน์สูงสุด

ต่อกาลไม่นานนักแล" จึงตรัสว่า "เธอนั้นมาแล้ว ควรให้อุปสมบท."

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงภิกษุชาววัชชีบุตร ผู้ไม่ควรให้อุปสมบท และผู้ควรให้อุปสมบท ในบรรดาเหล่าภิกษุชาววัชชีบุตรผู้เสพเมถุนธรรม มาแล้วอย่างนี้ มีพระประสงค์จะประมวลเรื่องทั้ง ๓ มา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทให้บริบูรณ์ จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้" แล้วได้ทรงบัญญัติสิกขาบทให้บริบูรณ์อย่างนี้ว่า :- **โย ปน ภิกฺขุ ฯปฯ อสํวาโส** แปลว่า

"อนึ่ง ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่กล่าวคืนสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล พึงเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.[๑]"

[วินัย ๔ อย่าง]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกเนื้อความแห่งสิกขาบทนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **"โย ปนาติ โย ยาทิโส."**

ก็พระวินัยธร ผู้ปรารถนาความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบท วิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และวินัยวินิจฉัยทั้งนั้น ควรทราบวินัย ๔ อย่าง.

> **จริงอยู่ พระธรรมสังคาหกมหาเถระทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์มากในปางก่อน ได้นำวินัย ๔ อย่างออกเปิดเผยแล้ว.**

๑. วิ. มหา. ๑/๔๒.

วินัย ๔ อย่างเป็นไฉน ? วินัย ๔ อย่างคือ สูตร สุตตานุโลม อาจริยวาท อัตโนมัติ ซึ่งพระนาคเสนเถระหมายเอากล่าวไว้ (ในมิลินทปัญหา) ว่า "มหาบพิตร ! เนื้อความอันกุลบุตรพึงรับรองด้วยบทดั้งเดิมแล ด้วยรส ด้วยความเป็นวงศ์แห่งอาจารย์ ด้วยความอธิบาย[๑]."

[อรรถาธิบายวินัย ๔ อย่าง]

จริงอยู่ บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า "อาหจฺจบท" ท่านประสงค์เอาสูตร. คำว่า "รส" ท่านประสงค์เอาสุตตานุโลม. คำว่า "อาจริยวงศ์" ท่านประสงค์เอาอาจริยวาท. คำว่า "อธิบาย" ท่านประสงค์เอาอัตโนมัติ.

บรรดาวินัย ๔ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า สูตร ได้แก่บาลีในวินัยปิฎกทั้งมวล. ที่ชื่อว่า สุตตานุโลม ได้แก่มหาประเทศ ๔ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า :-

(๑) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใด เรามิได้ห้ามไว้ว่า 'สิ่งนี้ไม่ควร' ถ้าสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ ขัดกันกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ' สิ่งนั้น ไม่ควรแก่ท่านทั้งหลาย;

(๒) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใด เรามิได้ห้ามไว้ว่า 'สิ่งนี้ไม่ควร' ถ้าสิ่งนั้นเข้ากันกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ ขัดกันกับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้น ควรแก่ท่านทั้งหลาย;

(๓) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใด เรามิได้อนุญาตไว้ว่า 'สิ่งนี้

๑. นัย- มิลินทปัญหา. ๒๐๓.

ควร' หากสิ่งนั้นเข้ากันกับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ ขัดกันกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ, สิ่งนั้น ไม่ควรแก่ท่านทั้งหลาย;

(๔) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใด เรามิได้อนุญาตไว้ว่า 'สิ่งนี้ควร' หากสิ่งนั้นเข้ากันกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ ขัดกันกับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ, สิ่งนั้น ควรแก่ท่านทั้งหลาย.[๑]"

ที่ชื่อว่า อาจริยวาท ได้แก่แบบอรรถกถา ซึ่งวางไว้สำหรับวินิจฉัยนอกท้องเรื่อง นอกพระบาลี ซึ่งพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ผู้เป็นธรรมสังคาหกะตั้งไว้.

ที่ชื่อว่า อัตโนมัติ ได้แก่คำที่พ้นจากสูตร สุตตานุโลม และอาจริยวาท กล่าวตามอาการที่ปรากฏด้วยอนุมาน คือด้วยความตามรู้แห่งตน ด้วยการถือเอานัย ด้วยการถือเอาใจความ. อีกนัยหนึ่ง เถรวาทแม้ทั้งหมด ที่มาในอรรถกถาแห่งพระสูตร พระอภิธรรม และพระวินัย ชื่อว่า อัตโนมัติ.

[วิธีสอบสวนสูตรและสุตตานุโลมเป็นต้น]

แต่กุลบุตร ผู้อ้างอัตโนมัตินั้นกล่าว ไม่ควรจะยึดถือให้แน่นแฟ้นกล่าว ควรกำหนดเหตุเทียบเคียงบาลีกับเนื้อความ และเนื้อความกับบาลี แล้วจึงกล่าว. อัตโนมัติ ควรสอบสวนดูในอาจริยวาท. ถ้าลงกันและสมกันในอาจริยวาทนั้นไซร้, จึงควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกันไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา. จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า อัตโนมัตินี้ เพลากว่าทุกอย่าง. อาจริยวาท มีกำลังกว่าอัตโนมัติ. แม้อาจริยวาทก็ควร

๑. วิ. มหา. ๕/๓๒๑.

สอบสวนดู ในสุตตานุโลม. เมื่อลงกัน สมกันแท้ ในสุตตานุโลมนั้น จึงควรถือเอา, ฝ่ายที่ไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา. เพราะว่า สุตตานุโลม มีกำลังกว่าอาจริยวาท. แม้สุตตานุโลม ก็ควรสอบสวนดู ในสูตร. เมื่อลงกัน สมกันแท้ ในสูตรนั้น จึงควรถือเอา, ฝ่ายที่ไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา. เพราะว่าสูตรเท่านั้น เป็นของมีกำลังกว่า สุตตานุโลม. จริงอยู่ สูตรเป็นของอันใคร ๆ คัดค้านไม่ได้ เป็นเหมือน สงฆ์ผู้ทำ (สังคายนา) เป็นเหมือนกาลที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายยังทรง พระชนม์อยู่. เพราะฉะนั้น เมื่อใดภิกษุสองรูป สากัจฉากัน, สกวาที อ้างสูตรกล่าว, ปรวาทีอ้างสุตตานุโลมกล่าว. เมื่อนั้น ทั้งสองรูปนั้น ไม่ควรทำการเพิดเพ้ย หรือติเตียนกันและกัน ควรสอบสวนสุตตานุโลม ในสูตร. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา, ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควร ถือเอา, ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างสูตรกล่าว, ปรวาทีอ้างจาริยวาทกล่าวไซร้, แม้ ทั้งสองรูปนั้น ก็ไม่ควรทำการเพิดเพ้ย หรือติเตียนกันและกัน ควร สอบสวนอาจริยวาทในสูตร. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา. เมื่ออาจริยวาท ไม่ลงกันและไม่สมกัน ทั้งเป็นข้อที่น่าตำหนิ ก็ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ ในสูตรเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างสูตรกล่าว, ปรวาที อ้างอัตโนมัติกล่าวไซร้, แม้ทั้งสองรูปนั้น ก็ไม่ควรทำการเพิดเพ้ย หรือติเตียนกันและกัน ควร สอบสวนอัตโนมัติในสูตร. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา, ถ้าไม่ลงกัน ไม่สงกัน ไม่ควรถือเอา; ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างสุตตานุโลมกล่าว, ปรวาที อ้างสูตรกล่าวไซร้,

ควรสอบสวนสูตรในสุตตานุโลม. ถ้าลงกัน สมกัน ปรากฏมาในบาลี ขึ้นสู่สังคีติทั้ง ๓ ครั้ง จึงควรถือเอา, ถ้าไม่ปรากฏเหมือนอย่างนั้น ไม่ลงกัน ไม่สมกัน, เป็นพาหิรกสูตร สิโลกโศลก หรือสูตรที่น่าตำหนิอื่น ๆ ซึ่งมาจากบรรดาสูตรทั้งหลาย มีคุฬหเวสสันดรคุฬหวินัย และคุฬหเวทัลละเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ควรถือเอา; ควรตั้งอยู่ในสุตตานุโลมเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างสุตตานุโลมกล่าว, ปรวาที อ้างอาจริยวาท กล่าวไซร้, ควรสอบสวนอาจริยวาท ในสุตตานุโลม, ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา, ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา; ควรตั้งอยู่ใน สุตตานุโลมเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนั้น อ้างสุตตานุโลมกล่าว, ปราวาที อ้างอัตโนมัติ กล่าวไซร้, ควรสอบสวนอัตโนมัติ ในสุตตานุโลม. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา, ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา; ควรตั้งอยู่ใน สุตตานุโลมเท่านั้น.

ก็ถ้าสกวาทีนี้ อ้างอาจาริยวาทกล่าว, ปรวาที อ้างสูตรกล่าวไซร้, ควรสอบสวนสูตรในอาจริยวาท. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา. สูตรที่น่าตำหนินอกนี้ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอาจริยวาทเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างอาจริยวาทกล่าว, ปรวาที อ้างสุตตานุโลม กล่าวไซร้, ควรสอบสวนสุตตานุโลมในอาจริยวาท. เมื่อลงกัน สมกัน แท้ จึงควรถือเอา. นอกนี้ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอาจริยวาท เท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างจริยวาทกล่าว, ปรวาที อ้างอัตโนมัติกล่าวไซร้,

ควรสอบสอนอัตโนมัติในอาจริยวาท. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา, ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอาจริยวาทเท่านั้น การถือเอา (มติ) ของตนนั่นแล ควรทำให้มีกำลัง (ให้มีหลักฐาน).

อนึ่ง ถ้าสกวาทีนี้ อ้างอัตโนมัติกล่าว, ปรวาที อ้างสูตรกล่าวไซร้, ควรสอบสวนสูตรในอัตโนมัติ, ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา. สูตรที่น่าตำหนินอกนี้ ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอัตโนมัติเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างอัตโนมัติกล่าว, ปรวาที อ้างสุตตานุโลมกล่าวไซร้, ควรสอบสวนสุตตานุโลมในอัตโนมัติ. เมื่อลงกัน สมกันแท้ ควรถือเอา. นอกนี้ ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอัตโนมัติเท่านั้น.

ถ้าสกวาทีนี้ อ้างอัตโนมัติกล่าว, ปรวาที อ้างอาจริยวาทกล่าวไซร้, ควรสอบสวนอาจริยวาทในอัตโนมัติ. ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา. อาจริยวาทที่น่าตำหนินอกนี้ ไม่ควรถือเอา, ควรตั้งอยู่ในอัตโนมัติเท่านั้น. การถือเอา (มติ) ของตนนั่นแล ควรทำให้มีกำลัง (ให้มีหลักฐาน). อนึ่ง ไม่ควรทำการเพิดเพ้ย หรือตำหนิในที่ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง ถ้าสกวาทีนี้ กล่าวอันว่า "เป็นกัปปิยะ" ปรวาที กล่าวอ้างว่า "เป็นอกัปปิยะ" ควรสอบสวนสิ่งนั้น ๆ ในสูตรและสุตตานุโลม ถ้าสิ่งนั้น เป็นกัปปิยะ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะ. ถ้าสิ่งนั้น เป็นอกัปปิยะ, ก็ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ.

ถ้าสกวาทีนี้ ชี้แจงเหตุและคำวินิจฉัยมากมายจากสูตรเป็นเครื่องสาธกสิ่งที่เป็นกัปปิยะ แก่ฝ่ายปรวาทีนั้นไซร้, ปรวาทีไม่พบเหตุ, ก็ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะ.

ถ้าปรวาที ชี้แจงเหตุและคำวินิจฉัยมากมายจากสูตรเป็นเครื่องสาธกสิ่งที่เป็นอกัปปิยะแก่ฝ่ายสกวาทีนั้นไซร้. สกวาทีนั้น ไม่ควรถือมั่นตั้งอยู่ว่า "การถือเอามติของตน" (ถูกฝ่ายเดียว). ควรยอมรับว่า "ดีละ" แล้วตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะเท่านั้น. ถ้าว่า เงาแห่งเหตุแม้ของทั้งสองฝ่าย ย่อมปรากฏชัดไซร้, ข้อที่ทั้งสองฝ่ายคัดค้านนั่นแลเป็นการดี, แต่ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ. เพราะว่า ครั้นมาถึงวินัยแล้ว อันภิกษุบริษัท ควรอาศัยการวิจารณ์สิ่งที่ควร และไม่ควรป้องกันไว้ ควรทำการยึดถือให้มั่นคง ควรตัดกระแสเสีย, ควรตั้งอยู่ในความเป็นผู้หนักนั่นแล.

อนึ่ง ถ้าสกวาทีนี้ กล่าวอ้างว่า "เป็นอกัปปิย," ปรวาที กล่าวอ้างว่า "เป็นกัปปิยะ," ควรสอบสวนสิ่งนั้น ๆ ในสูตรและสุตตานุโลม. ถ้าสิ่งนั้นเป็นกัปปิยะ. ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะ. ถ้าสิ่งนั้นเป็นอกัปปิยะ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ.

ถ้าสกวาทีนี้ ชี้แจงถึงสิ่งที่อกัปปิยะ ด้วยสูตรคำวินิจฉัยและเหตุมากมายไซร้, ปรวาที ไม่ได้พบเหตุ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ.

ถ้าปรวาที ชี้แจงถึงสิ่งเป็นกัปปิยะ ด้วยสูตคำวินิจฉัยและเหตุมากมายไซร้, สกวาทีนั้น มิได้พบเหตุ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะ. ถ้าว่า เงาแห่งเหตุแม้ของทั้งสองฝ่าย ย่อมปรากฏชัดไซร้, ไม่ควรสละการถือเอา (มติ) ของตน. เหมือนอย่างว่า ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะ และในสิ่งที่เป็นอกัปปิยะและกัปปิยะ ท่านกล่าววินิจฉัยนี้ไว้แล้ว

ฉันใด. ในวาทะว่าเป็นอนาบัติก็ดี ในวาทะว่าเป็นอาบัติและอนาบัติก็ดี ในวาทะว่าเป็นลหุกาบัติและครุกาบัติก็ดี ในวาทะว่าเป็นครุกาบัติและลหุกาบัติก็ดี ก็ควรทราบวินิจฉัย ฉันนั้น.

จริงอยู่ ในวาทะที่ว่าเป็นอนาบัติและอาบัติเป็นต้นนี้ มีความต่างกันในเพราะเหตุสักว่าชื่อเท่านั้น, ในนัยแห่งการประกอบความ หามีความต่างกันไม่, เพราะฉะนั้น การประกอบความ ท่านจึงไม่ทำให้พิสดาร. เมื่อเกิดคำวินิจฉัยถึงสิ่งที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะเป็นต้น อย่างนี้แล้ว ฝ่ายใด ได้พบเหตุมากมาย ในสูตร สุตตานุโลม อาจริยวาท และอัตโนมัติ, ควรตั้งอยู่ในวาทะของฝ่ายนั้น. อนึ่ง ทั้งสองฝ่าย เมื่อไม่ได้พบเหตุและคำวินิจฉัย โดยประการทั้งปวง ไม่ควรละทิ้งสูตร ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น ฉะนี้แล. พระวินัยธร ผู้ปรารถนาความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบท วิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และวินิจฉัยทั้งสิ้น ควรทราบวินัย ๔ อย่าง ดังพรรณนามาฉะนี้.

[พระวินัยธรประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่าง]

ก็และ บุคคลผู้ทรงวินัย แม้ครั้นทราบวินัย ๔ อย่างนี้แล้ว ก็ควรเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๓. จริงอยู่ ลักษณะแห่งพระวินัยธร ๓ อย่าง ควรปรารถนา. ลักษณะ ๓ อย่าง เป็นไฉน ? ลักษณะ ๓ อย่าง คือ :- คำว่า "ก็สูตรของพระวินัยธรรมนั้น เป็นพุทธพจน์ที่มาถูกต้องคล่องแคล่วดี วินิจฉัยดี โดยสูตร โดยพยัญชนะ[๑]" นี้เป็นลักษณะอันหนึ่ง. คำว่า "ก็พระวินัยธรนั้น เป็นผู้มั่นคง ไม่ง่อนแง่น

๑. นย. วิ. ปริวาร. ๘/๓๒๙.

ในวินัยแล" นี้เป็นลักษณะที่สอง. คำว่า "ก็ลำดับอาจารย์แล เป็นลำดับที่พระวินัยธรนั้นจำได้ถูกต้อง ทำให้ขึ้นใจได้ดี ใคร่ครวญถูกต้องดีแล้ว[๑]" นี้เป็นลักษณะที่สาม.

[อรรถาธิบายลักษณะ ๓ ของพระวินัยธร]

ในคำว่า **"สุตฺตญฺจ"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- วินัยปิฎกทั้งสิ้น ชื่อว่าสูตร, สูตรนั้นของพระวินัยธรนั้น เป็นพุทธพจน์ที่มาถูกต้อง คือมาด้วยดี.

บทว่า **สุปฺปวตฺติตํ** ได้แก่ เป็นไปด้วยดี คือชำนาญ คล่องปาก.

หลายบทว่า **สุวินิจฺฉิตํ สุตฺตโต อนุพฺยญฺชนโส** ได้แก่ ที่วินิจฉัยเรียบร้อย คือที่ตนตัดความสงสัย เรียนเอาไว้ โดยบาลีปริปุจฉาและอรรถกถา.

หลายบทว่า **วินเย โข ฐิโต โหติ** ความว่า พระวินัยธรนั้นเป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัย ด้วยความเป็นลัชชีภิกษุ. จริงอยู่ อลัชชีภิกษุแม้เป็นพหุสูต เพราะค่าที่ตนเป็นผู้หนักในลาภ ก็แกล้งกล่าวให้ผิดแบบแผน แสดงสัตถุศาสนานอกธรรมนอกวินัย ย่อมทำอุปัทวะมากมายในพระศาสดา คือ ก่อให้เกิดสังฆเภทบ้าง สังฆราชีบ้าง. ฝ่ายภิกษุลัชชี เป็นผู้มักรังเกียจ ใคร่การศึกษา แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ก็ไม่แกล้งกล่าวให้ผิดแบบแผน ย่อมแสดงเฉพาะธรรม เฉพาะวินัยเท่านั้น คือทำสัตถุศาสนาให้เป็นที่เคารพตั้งอยู่. จริงอย่างนั้น พระมหาเถระทั้งหลายในปางก่อน เปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า "ในอนาคตกาล ภิกษุ

๑. น.ย. วิ. ปริวาร. ๘/๓๒๙.

ลัชชี จักรักษาไว้, ภิกษุลัชชี จักรักษาไว้" ดังนี้เป็นต้น. ก็ภิกษุรูปใด เป็นลัชชี ดังกล่าวมาแล้วนั้น ภิกษุรูปนั้น เมื่อไม่ละ ไม่ฝ่าฝืนวินัย ย่อมเป็นผู้ตั้งมั่น คือมั่นคงอยู่ในวินัย ด้วยความเป็นลัชชีภิกษุฉะนี้แล.

บทว่า **อสํหิโร** ความว่า บุคคลใด ถูกผู้อื่นถามด้วยบาลีโดยเบื้องต่ำ หรือเบื้องสูง ด้วยลำดับบทหรืออรรถกถา ย่อมทุรนทุรายกระสับกระส่าย ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้ ย่อมคล้ายตามคำที่ผู้อื่นกล่าว ทิ้งวาทะของตนเสีย ถือเอาวาทะของผู้อื่น ผู้นั้น ชื่อว่าผู้ง่อนแง่น. ฝ่ายบุคคลใด ถูกผู้อื่นถามด้วยบทเบื้องต่ำและสูง หรือด้วยลำดับบท ในบาลีก็ดี ในอรรถกถาก็ดี ย่อมไม่ทุรนทุราย ไม่กระสับกระส่าย เปรียบเหมือนเอาแหนบจับขนทีละเส้น ๆ ฉะนั้น ชี้แจงกะเขาว่า "ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนี้, อาจารย์ทั้งหลายของข้าพเจ้า ก็กล่าวอย่างนี้." อนึ่ง บาลีและวินิจฉัยบาลี ตั้งอยู่ในบุคคลใด ไม่ถึงความไปสิ้นไปหมดไป เหมือนน้ำมันราชสีห์ที่ใส่ไว้ในภาชนะทองคำ ไม่ถึงความสิ้นไปหมดไปฉะนั้น, บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า "ผู้ไม่ง่อนแง่น."

หลายบทว่า **อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหติ** ความว่า ลำดับแห่งพระเถระ คือลำดับวงศ์ เป็นลำดับที่พระวินัยธรนั้นจำได้อย่างถูกต้อง.

บทว่า **สุมนสิกตา** ได้แก่ ทำให้ขึ้นใจอย่างดี แต่พอนึก ก็ปรากฏได้ คล้ายประทีปที่ลุกโชนฉะนั้น.

บทว่า **สูปธาริตา** ได้แก่ ใคร่ครวญเป็นอย่างดี คือใคร่ครวญโดยเบื้องต้น เบื้องปลาย และอนุสนธิ โดยผล และโดยเหตุ.

[ลำดับอาจารย์ตั้งแต่พระอุบาลีเถระเป็นต้นมา]

บุคคลละมติของตนแล้วเป็นผู้กล่าวความบริสุทธิ์แห่งอาจารย์ คือ นำลำดับอาจารย์ ได้แก่ถ่องแถว (ระเบียบ) แห่งพระเถระทั้งหมด อย่างนี้ คือ พระอาจารย์ของข้าพเจ้าเรียนเอาในสำนักของอาจารย์ชื่อโน้น, อาจารย์นั้นเรียนเอาในสำนักอาจารย์ชื่อโน้น, ไปตั้งไว้จนให้ถึงคำว่า "พระอุบาลีเถระเรียนเอาในสำนักของพระพุทธเจ้า."

พระอาจารย์รูปต่อ ๆ มา ได้นำแม้จากพระอุบาลีเถระนั้นมา คือ ได้นำลำดับแห่งพระอาจารย์ ได้แก่ถ่องแถวแห่งพระเถระทั้งหมดจนให้ถึงพระอาจารย์ของตน แล้วตั้งไว้อย่างนี้ว่า "พระอุบาลีเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. พระทาสกเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระอุบาลีเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน, พระโสณกเถระเล่าเรียนมาในสำนักของพระทาสกเถระ ผู้เป็นอุปัฌายะของตน, พระสิคควเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระโสณกเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน, พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระสิคควเถระ และพระจัณฑวัชชีเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน." แท้จริงลำดับแห่งพระอาจารย์ อันพระวินัยธรเรียนเอาแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นอันเธอจำได้อย่างถูกต้อง. แต่เมื่อไม่สามารถจะเรียนเอาอย่างนั้น ก็ควรเรียนเอาเพียง ๒-๓ ลำดับก็พอ. จริงอยู่ โดยนัยอย่างต่ำที่สุด ก็ควรทราบเหมือนอย่างพระอาจารย์ และอาจารย์ของอาจารย์ กล่าวบาลีและปริปุจฉาฉะนั้น.

[พระวินัยธรจะวินิจฉัยอธิกรณ์ ควรตรวจดูฐานะ ๖ อย่างก่อน]

ก็แล พระวินัยธรผู้ประกอบพร้อมด้วยลักษณะ ๓ อย่างนี้แล้ว เมื่อสงฆ์ประชุมกันเพื่อวินิจฉัยเรื่อง และเรื่องก็หยั่งลงแล้ว ทั้งโจทก์และจำเลยก็ให้การแล้ว เมื่อจะพูดไม่ควรด่วนตัดสินทีเดียว ควรตรวจดูฐานะทั้ง ๖ เสียก่อน.

ฐานะ ๖ อย่างเป็นไฉน ? ฐานะ ๖ อย่างนั้น คือ :- ควรตรวจดูเรื่อง ๑ ตรวจดูมาติกา ๑ ตรวจบทภานีย์ ๑ ตรวจดูติกปริจเฉท ๑ ตรวจดูอันตราบัติ ๑ ตรวจดูอนาบัติ ๑.

[อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง]

จริงอยู่ พระวินัยธร แม้เมื่อตรวจดูเรื่อง ย่อมเห็นอาบัติบางอย่าง อย่างนี้คือ ภิกษุผู้มีจีวรหาย ควรเอาหญ้าหรือใบไม้ปกปิดกายจึงมา. แต่ไม่ควรเปลือยกายมาเลย, ภิกษุใดพึงเปลือยกายมา, ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฎ.[๑] พระวินัยธรนั้น ครั้นนำสูตรนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

เธอ แม้เมื่อตรวจดูมาติกา ย่อมเห็นบรรดาอาบัติ ๕ กอง กองใดกองหนึ่ง โดยนัยมีอาทิว่า "เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท."[๒] เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

เธอ แม้เมื่อตรวจดูบทภาชนีย์ ย่อมเห็นบรรดาอาบัติ ๗ กอง กองใดกองหนึ่ง โดยนัยมีอาทิว่า "ภิกษุเสพเมถุนธรรมในสรีระที่สัตว์

๑. วิ. มหา. ๒/๓๘. ๒. วิ. มหา. ๒/๑๕๔.

ยังมิได้กัดกิน ต้องอาบัติปาราชิก,[๑] เสพเมถุนธรรมในสรีระที่สัตว์กัดกินแล้วโดยมาก ต้องอาบัติถุลลัจจัย.[๒]" เธอ ครั้นนำสูตรจากบทภาชนีย์มาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

เธอ แม้เมื่อตรวจดูติกปริจเฉท ย่อมเห็นการกำหนดติกสังฆาทิเสสบ้าง ติกปาจิตตีย์บ้าง ติกทุกกฏบ้าง อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง เธอ ครั้นนำสูตรมาจากบาลีติกปริจเฉทนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

เธอ แม้เมื่อตรวจดูอันตราบัติ จะเห็นอันตราบัติ ในระหว่างแห่งสิกขาบทอย่างนี้ว่า "ภิกษุ ยกขึ้นซึ่งดุ้นไฟ (ตกไปคืนไว้ตามที่) ต้องอาบัติทุกกฏ."[๒] เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

เธอ แม้เมื่อตรวจดูอนาบัติ จะเห็นอนาบัติที่ท่านแสดงไว้แล้วในสิกขาบทนั้น ๆ อย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุ! ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ยินดี ไม่มีไถยจิต ไม่มีความประสงค์จะให้ตาย ไม่มีความประสงค์จะอวด ไม่มีความประสงค์จะให้เคลื่อน ไม่แกล้ง ไม่รู้ เพราะไม่มีสติ." เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

จริงอยู่ ภิกษุใด เป็นผู้ฉลาดในวินัย ๔ อย่าง สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๓ ได้ตรวจดูฐานะ ๖ อย่างนี้แล้ว จักระงับอธิกรณ์ได้. การวินิจฉัย (อธิกรณ์) ของภิกษุนั้นใคร ๆ จะพึงคัดค้านไม่ได้ ย่อมเป็นเช่นกับวินิจฉัยที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งวินิจฉัยเอง.

๑. วิ. มหา. ๑/๖๗-๘. ๒. วิ. มหา. ๒/๓๔๗.

[วิธีวินิจฉัยอธิกรณ์]

ถ้าภิกษุบางรูป ผู้ทำล่วงละเมิดสิกขาบทแล้ว เข้าไปหาภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้น อย่างนั้นแล้ว พึงถามถึงข้อรังเกียจสงสัยของตนไซร้, ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้น ควรกำหนดให้ดี ถ้าเป็นอนาบัติ, ก็ควรบอกว่า "เป็นอนาบัติ." แต่ถ้าเป็นอาบัติ, ก็ควรบอกว่า "เป็นอาบัติ." ถ้าอาบัตินั้น เป็นเทศนาคามินี, ก็ควรบอกว่า "เป็นเทศนาคามินี." ถ้าเป็นวุฏฐานคามินี, ก็ควรบอกว่า "เป็นวุฏฐานคามินี." ถ้าฉายาปาราชิกปรากฏแก่ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้นไซร้, ไม่ควรบอกว่า "เป็นอาบัติปาราชิก." เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า การล่วงละเมิดเมถุนธรรม และการล่วงละเมิดอุตริมนุสธรรมเป็นของหยาบ. ส่วนการละเมิดอทินนาทานและมนุสสวิคคหะเป็นของสุขุม เป็นการรวดเร็วดังใจ ภิกษุย่อมต้องวีติกกมะทั้งสองนั้น ด้วยอาการสุขุมทีเดียว (และ) ย่อมรักษาไว้ด้วยอาการสุขุม (เหมือนกัน). เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ถูกถามความรังเกียจสงสัย ซึ่งมีความละเมิดนั้นเป็นที่ตั้งโดยพิเศษ ไม่ควรพูดว่า "ต้องอาบัติ" ถ้าอาจารย์เธอยังมีชีวิตอยู่ไซร้, หลังจากนั้น ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้น ควรส่งภิกษุนั้นไปว่า "เธอจงถามอาจารย์ของข้าพเจ้าดูเถิด." ถ้าเธอกลับมาอีก บอกว่า "อาจารย์ของท่าน ค้นดูจากพระสูตรพระวินัยแล้วบอกผมว่า 'เป็นสเตกิจฉา' (ยังพอแก้ไขได้)," ในกาลนั้น ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้น ควรพูดกะเธอว่า "ดีละ ๆ, เธอจงทำอย่างที่อาจารย์พูด." ก็ถ้าอาจารย์ของเธอไม่มีไซร้, แต่พระเถระผู้เล่าเรียนร่วมกันมีตัวอยู่, พึงส่งเธอไปยังสำนักของพระเถระนั้น ด้วยสั่งว่า "พระเถระผู้เล่าเรียนล่วงกับข้าพเจ้าเป็นคณปาโมกข์ มีตัวอยู่, เธอจงไปถาม

ท่านดูเถิด." แม้เป็นพระเถระนั้นวินิจฉัยว่า "เป็นสเตกิจฉา" ก็ควรบอกกะเธอว่า "ดีละ, เธอจงทำตามคำของพระเถระนั้นให้ดีทีเดียว." ถ้าแม้พระเถระผู้เล่าเรียนร่วมกัน ของเธอไม่มีไซร้, มีแต่ภิกษุผู้เป็นอันเตวาสิกนั้น ด้วยสั่งว่า "เธอจงไปถามภิกษุหนุ่มรูปโน้นดูเถิด." แม้เมื่อภิกษุผู้เป็นอันเตวาสิกนั้น วินิจฉัยว่า "เป็นสเตกิจฉา" ก็ควรพูดกะเธอว่า "ดีละ, เธอจงทำตามคำของภิกษุนั้นให้ดี. ถ้าฉายาปาราชิกนั่นแล ปรากฏแม้แก่ภิกษุหนุ่มไซร้, แม้อันภิกษุนั้น ก็ไม่ควรบอกภิกษุผู้ต้องอาบัติว่า "เธอเป็นปาราชิก."

[ภิกษุผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ กรรมฐานย่อมไม่เจริญ]

จริงอยู่ ความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า เป็นของได้ด้วยยาก, การบรรพชาและการอุปสมบท เป็นของได้ด้วยยากยิ่งกว่านั้น. แต่พระวินัยธร ควรพูดอย่างนี้ว่า "เธอ จงปัดกวาดโอกาสที่เงียบสงัด แล้วนั่งพักกลางวัน ชำระศีลให้บริสุทธิ์ จงมนสิการอาการ ๓๒ ดูก่อน." ถ้าศีลของภิกษุนั้น ไม่เศร้าหมองด่างพร้อยไซร้, กรรมฐานย่อมสืบต่อ, สังขารทั้งหลาย ก็เป็นของปรากฏชัดขึ้น, จิตก็เป็นเอกัคคตา ดูได้บรรลุอุปจาระและอัปปนาสมาธิฉะนั้น. ถึงวันจะล่วงเลยไปแล้วก็ตามเธอก็ไม่ทราบ. ในเวลาวันล่วงเลยไป เธอมาสู่ที่อุปัฏฐากแล้ว ควรพูดอย่างนี้ว่า "ควรเป็นไปแห่งจิตของเธอ เป็นเช่นไร ?" ก็เมื่อเธอบอกความเป็นไปแห่งจิตแล้ว ควรพูดกะเธอว่า "ขึ้นชื่อว่าบรรพชา มีความบริสุทธิ์แห่งจิตเป็นประโยชน์, เธออย่าประมาท บำเพ็ญสมณธรรมเถิด." ส่วนภิกษุใด มีศีลขาด, กรรมฐานของภิกษุนั้น ย่อมไม่สืบต่อ, จิตย่อม

ปั่นป่วน ถูกไฟคือความเดือดร้อนแผดเผาอยู่ ดุจถูกทิ่มแทงด้วยปฏัก ฉะนั้น, ภิกษุนั้น ย่อมลุกขึ้นในขณะนั้นทีเดียว เหมือนนั่งอยู่บนก้อนหินที่ร้อนฉะนั้น, เธอมาแล้ว ถามว่า "ความเป็นไปแห่งจิตของท่านเป็นอย่างไร ?" เมื่อเธอบอกความเป็นไปแห่งจิตแล้ว ควรพูดว่า "ขึ้นชื่อว่าความลับของผู้กระทำกรรมชั่ว ย่อมไม่มีในโลก[๑], แท้จริงบุคคลผู้กระทำความชั่ว ย่อมรู้ด้วยตนเอง ก่อนคนอื่นทั้งหมด, ต่อจากนั้นอารักขเทพดาทั้งหลาย สมณพราหมณ์และเทพเจ้าเหล่าอื่น ผู้รู้จิตของบุคคลอื่น ย่อมรู้ (ความชั่ว) ของเธอ, บัดนี้ เธอนั่นแล จงแสวงหาความสวัสดีแก่เธอเองเถิด."

กถาว่าด้วยวินัย ๔ อย่าง และกถาว่าด้วยลักษณะเป็นต้นของพระวินัยธร จบ.

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๓๑. ชาตกัฏฐกถา. ๔/๒๔๘.

อรรถาธิบายสิกขาบทวิภังค์ปฐมปาราชิก

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาเนื้อความวิภังค์แห่งสิกขาบทต่อไป ในคำว่า **"โย ปนาติ โย ยาทิโส"** เป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

สองบทว่า **โย ปน** เป็นบทที่ควรจำแนก. บทเป็นต้นว่า **"โย ยาทิโส"** เป็นบทจำแนกแห่งบทว่า **"โย ปน"** นั้น. ก็ในสองบทว่า **โย ปน** นี้ ศัพท์ว่า **ปน** สักว่าเป็นนิบาต, บทว่า **โย** เป็นบทบอกเนื้อความ, และบทว่า **"โย"** นั้น แสดงบุคคลโดยไม่กะตัว; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงอรรถแห่งบทว่า **โย** นั้น จึงตรัสเฉพาะ **โย** ศัพท์ ซึ่งแสดงบุคคลโดยไม่กำหนดลงไป. เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในบทว่า **โย ปน** นี้อย่างนี้.

บทว่า **โย ปน** มีคำอธิบายว่า **"โยโกจิ"** แปลว่า "ผู้ใดผู้หนึ่ง " ก็บุคคลที่ชื่อว่า ผู้ใดผู้หนึ่งนั้น ย่อมปรากฏด้วยอาการอันหนึ่งในเพศ ความประกอบ ชาติ ชื่อ โคตร ศีล ธรรมเครื่องอยู่ โคจร และวัย แน่แท้; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงประกาศประเภทนั้น เพื่อให้รู้จักบุคคลนั้น โดยอาการอย่างนั้น จึงตรัสคำว่า **"ยาทิโส"** เป็นต้น. ในคำว่า **"ยาทิโส"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **ยาทิโส** มีความว่า ว่าด้วยอำนาจเพศ จะเป็นบุคคลเช่นใดหรือเช่นนั้นก็ตามที คือจะเป็นสูงหรือคนเตี้ย คนดำหรือคนขาว หรือคนมีผิวเหลือง คนผอมหรือคนอ้วนก็ตามที่.

บทว่า **ยถายุตฺโต** มีความว่า ว่าด้วยอำนาจกิจที่ประกอบ จะเป็นคนประกอบด้วยการงานเช่นในเช่นหนึ่งก็ตามที คือจะเป็นคนประกอบด้วยนวกรรม หรือจะประกอบด้วยอุเทศ หรือประกอบด้วยธุระคือการอบรม (คือวิปัสสนาธุระ) ก็ตามที.

บทว่า **ยถาชจฺโจ** มีความว่า ว่าด้วยอำนาจชาติ จะเป็นคนมีชาติอย่างใด หรือเป็นคนมีชาติอย่างนั้นก็ตามที คือจะเป็นกษัตริย์ หรือเป็นพราหมณ์ หรือเป็นแพทย์ เป็นศูทรก็ตามที.

บทว่า **ยถานาโม** มีความว่า ว่าด้วยอำนาจชื่อ จะเป็นคนที่ชื่ออย่างใด หรือมีชื่ออย่างนั้นก็ตามที่ คือชื่อว่า พุทธรักขิต หรือชื่อธรรมรักขิต หรือชื่อว่าสังฆรักขิตก็ตามที.

บทว่า **ยถาโคตฺโต** มีความว่า ว่าด้วยอำนาจโคตร จะเป็นผู้มีโคตรอย่างใด หรือมีโคตรอย่างนั้น หรือว่าด้วยโคตรเช่นในเช่นหนึ่งก็ตามที คือจะเป็นกัจจานโคตร หรือวาเสฏฐโคตร หรือโกสิยโคตรก็ตามที.

บทว่า **ยถาสีโล** มีความว่า ในปรกติทั้งหลาย จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นปกติ หรือว่าเป็นผู้มีอย่างนั้นเป็นปกติก็ตามที คือว่าจะเป็นผู้มีนวกรรมเป็นปรกติ หรือมีอุเทศเป็นปกติ หรือมีธุระคือการอบรม (คือวิปัสสนาธุระ) เป็นปรกติก็ตามที.

บทว่า **ยถาวิหารี** มีความว่า แม้ในธรรมเครื่องอยู่ทั้งหลาย

จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นเครื่องอยู่ หรือว่าเป็นผู้มีอย่างนั้นเป็นเครื่องอยู่ ก็ตามที คือว่าจะเป็นผู้มีนวกรรมเป็นเครื่องอยู่ หรือมีอุเทศเป็นเครื่องอยู่ หรือว่ามีธุระคือการอบรม (คือวิปัสสนาธุระ) ก็ตามที.

บทว่า **ยถาโคจโร** มีความว่า ถึงในโคจรทั้งหลายเล่า จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นโคจร หรือว่ามีอย่างนั้นเป็นโคจรก็ตามที คือว่าจะเป็นผู้มีนวกรรมเป็นโคจร หรือมีอุเทศเป็นโคจร หรือมีธุระคือการอบรมเป็นโคจรก็ตามที.

ส่วนในบทว่า **"เถโร วา"** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:- จะเป็นผู้ใด หรือว่าเป็นผู้นั้น ในบรรดาผู้เจริญโดยวัยเป็นต้นก็ตามที, คืออธิบายว่า จะเป็นพระเถระ เพราะมีพรรษาครบสิบ หรือว่าเป็นผู้ไม่เพราะมีพรรษาหย่อนห้า หรือว่าจะเป็นผู้ปานกลาง เพราะมีพรรษาเกินกว่าห้าก็ตามที. โดยที่แท้ บุคคลนั้นทั้งหมด พระผู้มีพระภาคตรัสในอรรถนี้ว่า **" โย ปน."**

[อรรถาธิบายความหมายแห่งภิกษุศัพท์เป็นต้น]

ในภิกขุนิเทส มีวินิจฉัยดังนี้:- ผู้ใดย่อมขอ เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่าผู้ขอ. อธิบายว่า "จะได้ก็ตาม ไม่ได้ก็ตาม ย่อมขอด้วยวิธีขออย่างประเสริฐ." ชื่อว่าผู้อาศัยการเที่ยวขอ เพราะเป็นผู้อาศัยการเที่ยวขอ ที่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงอาศัยแล้ว. จริงอยู่ บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งละกองโภคะน้อยหรือมาก ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน, บุคคลผู้นั้น ชื่อว่าอาศัยการเที่ยวขอ เพราะละการเลี้ยงชีวิตโดยกสิกรรมและโครักขกรรมเป็นต้นเสีย ยอมรับถือเพศนั่นเอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภิกษุ.

อีกอย่างหนึ่ง แม้ฉันภัตที่เขานำด้วยหาบ อยู่ในท่ามกลางวิหาร ก็ชื่อว่าอาศัยการเที่ยวขอ เพราะมีความเป็นใหญ่อยู่เนื่องด้วยผู้อื่น เพราะ- ฉะนั้น จึงชื่อว่า ภิกษุ.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าอาศัยการเที่ยวขอ เพราะเป็นผู้เกิดอุตสาหะ ในบรรพชา อาศัยโภชนะ คือคำข้าวอันหาได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ภิกษุ.

ผู้ใดย่อมทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว เพราะทำค่า ผัสสะและสี ให้เสียไป เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ผู้ทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว บรรดาการทำค่าให้เสียไปเป็นต้นนั้น พึงทาบการทำค่าให้เสียไป เพราะตัดด้วยศัสตรา. จริงอยู่ ผืนผ้าแม้มีราคาตั้งพัน ที่เขาเอามีดตัดให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้ว ย่อมมีราคาเสียไป คือมีค่าไม่ถึงแม้ครึ่งหนึ่งจากราคาเดิม. พึงทราบการทำผัสสะให้เสียไป เพราะเย็บด้วยด้าย. แท้จริง ผืนผ้าแม้ที่มีสัมผัสเป็นสุขที่ถูกเย็บด้วยด้ายแล้ว ย่อมมีผัสสะเสียไป คือถึงความเป็นผ้าที่มีผัสสะแข็งหยาบ. พึงทราบการทำสีให้เสียไป เพราะหม่นหมองด้วยสนิทเข็มเป็นต้น. แท้จริง ผืนผ้าแม้ที่บริสุทธิ์ดีตั้งแต่ทำการด้วยเข็มไปแล้ว ย่อมมีสีเสียไป คือย่อมละสีเดิมไป เพราะสนิมเข็ม และเพราะน้ำที่เป็นมลทินอันเกิดจากเหงื่อมือ และเพราะการย้อมและทำกัปปะในที่สุด. ผู้ใด ชื่อว่า ผู้ทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว เพราะทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายด้วยอาการ ๓ อย่าง ดังอธิบายมาแล้วนั้น เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภิกษุ.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใด ชื่อว่า ผู้ทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว เพราะสักว่าทรงผ้ากาสาวะทั้งหลาย ซึ่งไม่เหมือนกับผ้าของคฤหัสถ์ เหตุนั้น

ผู้นั้น ชื่อว่า ภิกษุ.

บทว่า **สมญฺญาย** ความว่า โดยบัญญัติ คือโดยโวหาร. จริงอยู่ บุคคลบางคนย่อมปรากฏว่า "เป็นภิกษุ" โดยสมัญญาเท่านั้น. จริงอย่างนั้น ในกิจนิมนต์เป็นต้น มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อนับจำนวนภิกษุอยู่ นับเอากระทั่งพวกสามเณรเข้าด้วยแล้ว พูดว่า "ภิกษุจำนวนร้อยรูป, ภิกษุจำนวนพันรูป."

บทว่า **ปฏิญฺญาย** คือ โดยความปฏิญญาของตนเอง. จริงอยู่ บุคคลบางคน ย่อมปรากฏว่า "เป็นภิกษุ" แม้โดยความปฏิญญา. พึงทราบความปฏิญญาว่า "เป็นภิกษุ" นั้น เกิดมีได้ ดังในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า "ถามว่า ' ใครในที่นี้ ?' ตอบว่า ' คุณ ! ข้าพเจ้าเอง เป็นภิกษุ." ก็ความปฏิญญานี้ เป็นความปฏิญญาที่ชอบธรรม ซึ่งพระอานนทเถระได้กล่าวไว้แล้ว. อนึ่ง โดยส่วนแห่งราตรี แม้พวกภิกษุผู้ทุศีล เดินสวนทางมา เมื่อถูกถามว่า "ใครในที่นี้ ?" ตอบว่า "พวกข้าพเจ้า เป็นภิกษุ" ดังนี้ เพื่อประโยชน์แก่ปฏิญญาที่ไม่ชอบธรรม ไม่เป็นความจริง.

บทว่า **เอหิภิกฺขุ** ความว่า ผู้ถึงความเป็นภิกษุ คืออุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ ด้วยเพียงพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างนี้ว่า "เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด" ชื่อวาภิกษุ. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เพื่อเป็นเอหิภิกขุ จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ซึ่งมีสีดุจทอง ออกจากระหว่างบังสุกุลจีวรอันมีสีแดง เปล่งพระสุรเสียงกังวานดังเสียงพรหม ตรัสเรียกว่า "เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์

โดยชอบเถิด." พร้อมกับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นนั่นเอง เพศคฤหัสถ์ (ของผู้เพ่งอุปสมบทนั้น) อันตรธานไป, บรรพชาและอุปสมบทก็สำเร็จ, ผู้นั้นก็เป็นผู้มีศีรษะโล้น นั่งห่มผ้ากาสาวะ คือนุ่ง (ผ้าอันตรวาสก) ผืนหนึ่ง ห่ม (ผ้าอุตราสงค์) ผืนหนึ่ง พาด (ผ้าสังฆาฏิ) ไว้บางบ่าผืนหนึ่ง มีบาตรดินที่มีสีเหมือนดอกอุบลเขียวคล้องไว้ที่จะงอยบ่าข้างซ้าย. ภิกษุนั้นท่านกำหนด[๑]ด้วยบริขาร ๘ ที่สวมสอดเข้าที่ร่างกาย อันพระโบราณาจารย์กล่าวไว้อย่างนี้ว่า

"บริขารเหล่านี้คือ ไปไตรจีวร บาตร มีดน้อย เข็ม
และผ้ารัดประคดเอง เป็น ๘ ทั้งผ้ากรองน้ำ ย่อม
ควรแก่ภิกษุผู้ประกอบความเพียร"

เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ เหมือนพระเถระตั้งร้อยพรรษา มีพระพุทธเจ้าเป็นพระอาจารย์ มีพระพุทธเจ้าเป็นพระอุปัชฌายะ ยืนถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ทีเดียว.

จริงอยู่ ครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงให้กุลบุตรอุปสมบท ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทานนั่นแล ในกาลชั่วระยะหนึ่ง, และภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีอย่างนี้ มีจำนวน ๑,๓๔๑ รูป, คืออย่างไร ? คือมีจำนวนดังนี้ :- พระปัญจวัคคิยเถระ ๕ ยสกุลบุตร ๑ สหายผู้เป็นบริวารของท่าน ๕๔ ภัททวัคคีย์ ๓๐ ปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ ปริพาชก รวมกับพระอัครสาวกทั้งสอง ๒๕๐ พระอังคุลิมาลเถระ ๑ (รวมเป็น ๑,๓๔๑ รูป) สมจริงดังคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

๑. โยชนาให้เติมคำว่า อุปลกฺขิโต เข้ามา.

"ภิกษุ ๑,๓๐๐ รูป และเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้ง
พระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป, ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด
ท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ."

ภิกษุเหล่านั้น เป็นเอหิภิกขุ จำพวกเดียวก็หามิได้ แม้เหล่าอื่นก็ยังมีอีกมาก. คืออย่างไร ? คือมีจำนวนเป็นต้นอย่างนี้ว่า "เสลพราหมณ์ทั้งบริวารมีจำนวน ๓๐๐ พระมหากัปปินะทั้งบริวารมีจำนวน ๑,๐๐๐ กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์มีจำนวน ๑๐,๐๐๐ พวกปารายนิกพราหมณ์ (พราหมณ์บริวารกับมาณพ ๑๖ หัวหน้าที่ฟังปารายนธรรมปริยาย) มีจำนวน ๑๖,๐๐๐" (รวม ๒๗,๓๐๐ รูป). แต่ภิกษุเหล่านั้น พระ-อรรถกถาจารย์มิได้กล่าวไว้ เพราะท่านพระอุบาลีเถระมิได้แสดงไว้ในบาลีพระวินัยปิฎก. ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ก็เพราะท่านพระอุบาลีเถระแสดงไว้ในบาลีพระวินัยที่ปิฎกนั้นแล้ว. (พระอรรถ-กถาจารย์กล่าวคำไว้ในอรรถกถา[๑]) ว่า

"ภิกษุทั้งหมดแม้เหล่านี้ คือ ๒๗,๐๐๐ รูป และ
๓๐๐ รูป, ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่า เป็น
เอหิภิกขุ."

วิธีอุปสมบท ๘ อย่าง

หลายบทว่า **ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺโน** มีความว่า ผู้อุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ซึ่งลั่นวาจากล่าว ๓ ครั้ง โดยนัยเป็นต้นว่า **"พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ."** จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า อุปสัมปทา นี้

๑. แปลตามนัยโยชนาสอนให้เติม.

มี ๘ อย่าง คือ เอหิภิกขุปอุปสัมปทา ๑ สรณคมนอุปสัมปทา ๑ โอวาทปฏิคคหณอุปสัมปทาา ๑ ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา ๑ ครุธัมมปฏิคคาหณอุปสัมปทา ๑ ทูเตนอุปสัมปทา ๑ อัฏฐวาจิกาอุปสัมปทา ๑ ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา ๑.

[อรรถาธิบายอุปสัมปทา ๘ อย่าง]

ในอุปสัมปทา ๘ อย่างนั้น เอหิภิกขุอุปสัมปทา และสรณคมนอุปสัมปทา ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วแล.

ที่ชื่อว่า โอวาทปฏิคคาหณอุปสัมปทา ได้แก่อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปเถระ ด้วยการรับโอวาทนี้ว่า "เพราะเหตุนั้นแล กัสสป ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงไว้ในภิกษุ ทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นผู้ปานกลางอย่าแรงกล้า,' เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสป ! เพราะเหตุนั้นแล กัสสป ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ' เราจักฟังธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล, เราจักเงี่ยหูลงฟังธรรมนั้นทั้งหมด ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ รวบรวมไว้ทั้งหมดด้วยใจ,' เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสป ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'ก็สติที่เป็นไปในกายของเรา ซึ่งประกอบด้วยความสุข จักไม่ละเราเสีย,' เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสป[๑] !."

ที่ชื่อวา ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา ได้แก่อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่โสปากสามเณร. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามปัญหาเนื่องด้วยอสุภ ๑๐ กะโสปากสามเณร ผู้จงกรมตามเสด็จอยู่ในบุพพารามว่า "โสปากะ ! ธรรมเหล่านี้คือ อุทธุมาตกสัญญาก็ดี รูปสัญญาก็ดี มีอรรถ

๑. สํ. นิทาน. ๑๖/๒๖๐. บาลีเดิมเป็น กายคตาสติ น วิชหิสฺสติ ไม่มี มํ ศัพท์.

ต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น ?" โสปากสามเณรนั้น ทูลแก้ปัญหาเหล่านั้นได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานสาธุการแก่เธอแล้วตรัสถามว่า "เธอได้กี่พรรษาละ โสปากะ ? สามเณร ทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! หม่อมฉันได้ ๗ พรรษา."

พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระหฤทัยอันโสปากสามเณรให้ยินดีว่า "โสปากะ เธอแก้ปัญหาทัดเทียมกับสัพพัญญุตญาณของเรา" แล้วจึงทรงอนุญาตให้อุปสมบท. นี้ชื่อว่า ปัญหาพยากรณอุปสมปทา.

ที่ชื่อว่า ครุธัมมปฏิคคหณอุปสัมปทา[๑] ได้แก่อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระนางมหาปชาบดี ด้วยการรับครุธรรม ๘.

ที่ชื่อว่า ทูเตน อุปสัมปทา[๒] ได้แก่อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่นางอัฑกาสีคณิกา.

ที่ชื่อว่า อัฏฐวาจิกา อุปสัมปทา[๓] ได้แก่อัปสัมปทาของนางภิกษุณีด้วยกรรม ๒ พวกนี้ คือ ญัตติจตุตถกรรมฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ญัตติจตุตถกรรมฝ่ายภิกษุสงฆ์.

ที่ชื่อว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา[๔] ได้แก่อุปสัมทาของภิกษุทั้งหลายในทุกวันนี้.

มีคำกล่าวอธิบายว่า "ผู้มีอุปสมบทแล้วในบรรดาอุปสัมปทา ๘ อย่างเหล่านี้ ด้วยอุปสัมปทานี้ ที่ทรงอนุญาตแล้วอย่างนี้ว่า "ดูก่อน

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๓๒๓-๙. ๒. วิ. จุลฺล. ๗/๓๖๕-๗ ๓. วิ. จุลฺล. ๗/๓๕๔-๓๕๙
๔. วิ. มหา. ๔/๑๙๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตซึ่งบรรพชา อุปสมบท ด้วยไตรวรณคมน์ เหล่านี้.[๑]"

บทว่า "เจริญ" ได้แก่ ไม่ทราม. จริงอยู่ เสขบุคคลทั้งหลาย มีกัลยาณปุถุชนเป็นต้น จนถึงเป็นพระอรหันต์ ย่อมถึงความนับว่า "ภิกษุผู้เจริญ[๒]" เพราะประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะ อันเจริญ.

บทว่า **สาโร** มีความว่า เสขกัลยาณปุถุชนนั้น พึงทราบว่า "ภิกษุผู้มีสาระ" เพราะประกอบด้วยสาระทั้งหลายมีสีลสาระเป็นต้น เหล่านั้นนั่นเอง เปรียบเหมือนผ้าสีเขียว เพราะประกอบด้วยสีเขียวฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง พระขีณาสพเท่านั้น พึงทราบว่า "ผู้มีสาระ" เพราะ เป็นผู้ปราศจากกระพี้คือกิเลส.

บทว่า **เสกฺโข** มีความว่า พระอริยบุคคล ๗ จำพวก กับทั้ง กัลยาณปุถุชน ย่อมศึกษาสิกขาบท ๓ เพราะเหตุนั้น จึงจัดเป็นเสกขบุคคล. ในเสกขบุคคลเหล่านั้น คนใดคนหนึ่งพึงทราบว่า เป็นภิกขุเสกขะ. ที่ชื่อว่า "อเสกขบุคคล" เพราะไม่ต้องศึกษา. พระขีณาสพ ท่าน เรียกว่า "อเสกขบุคคล" เพราะล่วงเสหขธรรมเสียตั้งอยู่ในผลเลิศ ไม่มี สิกขาที่จะต้องศึกษาให้ยิ่งกว่านั้น.

สองบทว่า **สมคฺเคน สงฺเฆน** มีความว่า ด้วยสงฆ์ ชื่อว่าเข้าถึง ความเป็นผู้พร้อมเพรียงกันในกรรมอันหนึ่ง เพราะภิกษุผู้เข้ากรรม ในกรรมที่จะพึงทำด้วยสงฆ์ปัญจวรรค โดยปริยายอย่างต่ำที่สุดได้มาครบ

๑. วิ. มหา. ๔/๔๒. ๒. น่าจะว่า ย่อมถึงความนับว่า ผู้เจริญ เพราะประกอบด้วย... อันเจริญ ก็เป็นภิกษุ แม้ต่อไปก็น่าจะนัยนี้.

จำนวน เพราะได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรฉันทะมาแล้ว และเพราะพวกภิกษุผู้อยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน.

บทว่า **ญตฺติจตุตฺเถน** มีความว่า อันจะพึงทำด้วยอนุสาวนา ๒ ครั้ง ญัตติ ๑ ครั้ง.

บทว่า **กมฺเมน** คือ วินัยกรรมอันชอบธรรม.

บทว่า **อกุปฺเปน** ความว่า เข้าถึงความเป็นกรรมอันใคร ๆ พึงให้กำเริบไม่ได้ คืออันใคร ๆ พึงคัดค้านไม่ได้ เพราะถึงพร้อมด้วยวัตถุสมบัติ ญัตติสมบัติ อนุสาวนาสมบัติ สีมาสมบัติ และปริสสมบัติ.

บทว่า **ฐานารเหน** คือ ควรแก่เหตุ ได้แก่ควรแก่สัตถุศาสนา.

ชื่อว่า อุปสัมบัน คือมาถึง อธิบายว่า บรรลุซึ่งภาวะอันสูง. อันความเป็นภิกษุเป็นภาวะในเบื้องบน (คือสูง). จริงอยู่ บุคคลนั้นท่านเรียกวา "อุปสัมบัน" เพราะมาถึงความเป็นภิกษุนั้น ด้วยกรรมตามที่กล่าวแล้ว.

ก็ในอธิการนี้ มาแต่ญัตติจตุตถกรรมอย่างเดียวเท่านั้น. แต่ในที่นี้ควรนำสังฆกรรมทั้ง ๔ มากล่าวไว้โดยพิสดาร. คำนั้นทั้งหมดท่านกล่าวแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย. และสังฆกรรมเหล่านั้น คือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุถกรรม บัณฑิตพึงเรียงไว้ตามลำดับ แล้วชักบาลีมากล่าวโดยพิสดาร จากคัมภีร์ขันธกะ และกัมมวิภังค์ในที่สุดแห่งคัมภีร์บริวาร. ข้าพเจ้าจักรพรรณนาสังฆกรรมเหล่านั้นในกัมมวิภังค์ ในที่สุดแห่งคัมภีร์บริวารนั่นแล. เพราะว่า เมื่อมีการพรรณนาอย่างนั้น ปฐมปาราชิกวรรณนา จักไม่เป็นการหนักไป. และการพรรณนาพระบาลีตามที่ตั้งไว้ ก็จักเป็นวรรณนาที่รู้กันได้ง่าย. ทั้งฐานะ

เหล่านั้น จักเป็นของไม่ว่างเปล่า. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะทำการพรรณนาไปตามบทเท่านั้น.

บทว่า **ตตฺร** มีความว่า บรรดาภิกษุทั้งหลาย ซึ่งกล่าวโดยนัยมีคำว่า "ผู้ขอ" เป็นต้นเหล่านั้น.

สองบทว่า **ยฺวายํ ภิกฺขุ** ตัดบทเป็น **โย อยํ ภิกฺขุ** แปลว่า ภิกษุนี้ใด.

ข้อว่า **สมคฺเคน สงฺเฆน ฯ เป ฯ อุปสมฺปนฺโน** มีความว่า บรรดาอุปสัมปทา ๘ ผู้อุปสมบทแล้วด้วยญัตติจตุตถกรรมเท่านั้น.

ข้อว่า **อยํ อิมสฺมึ อตฺเถ อธิปฺเปโต ภิกฺขุ** มีความว่า ภิกษุนี้ประสงค์เอาว่า "ภิกษุ" ในอรรถว่า "เสพเมถุนธรรมแล้ว ย่อมเป็นผู้พ่ายแพ้" นี้.

ส่วนภิกขุศัพท์นอกนี้ว่า **ภิกฺขโก** เป็นต้น ตรัสด้วยอำนาจการขยายความ. และในคำว่า **ภิกฺขโก** เป็นต้นนั้น ศัพท์มีอาทิว่า "ผู้ขอ" ตรัสด้วยอำนาจภาษา. สองบทนี้ว่า "เป็นภิกษุโดยสมัญญา, เป็นภิกษุโดยความปฏิญญา" ตรัสด้วยอำนาจการร้องเรียก.

บทว่า **"เอหิภิกฺขุ"** ตรัสด้วยอำนาจวิธีอุปสมบทที่กุลบุตรได้แล้วโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นอุปัชฌายะ. **สรณคมนภิกฺขุ** ตรัสด้วยอำนาจผู้อุปสมบทแล้ว ในเมื่อกรรมวาจายังไม่เกิดขึ้น. ศัพท์เป็นต้นว่า "ผู้เจริญ" พึงทราบว่า ตรัสด้วยอำนาจคุณ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงจำแนกบทนี้ว่า **"ภิกฺขูนํ"** ไว้ในบัดนี้เลย เพราะไม่มีใจความที่แปลก, เมื่อจะทรงแสดงสิกขาและสาชีพเพราะเป็นเหตุให้ภิกษุถุงพร้อมแล้ว จึงเป็นผู้ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยสิกขาและ

สาชีพของภิกษุทั้งหลาย จึงตรัสว่า **"สิกฺขา"** เป็นต้น. ในคำว่า **"สิกฺขา"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

ที่ชื่อว่า **สิกฺขา** เพราะอรรถว่า อันกุลบุตรพึงศึกษา.

บทว่า **ติสฺโส** เป็นสังขยากำหนดจำนวน.

บทว่า **อธิสีลสิกฺขา** มีอรรถวิเคราะห์ว่า ศีลยิ่ง คือสูงสุด เหตุนั้น จึงชื่อว่า อธิศีล. อธิศีลนั้นด้วย เป็นสิกขา เพราะอันกุลบุตรพึงศึกษาด้วย เหตุนั้น จึงชื่อว่า อธิศีลสิกขา. ในอธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขาก็นัยนั้น.

[อรรถาธิบายอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา]

ถามว่า "ก็ในอธิการนี้ ศีลเป็นไฉน ? อธิศีลเป็นไฉน ? จิตเป็นไฉน ? อธิจิตเป็นไฉน ? ปัญญาเป็นไฉน ? อธิปัญญาเป็นไฉน ?"

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป :- ศีล มีองค์ ๕ และองค์ ๑๐ ชื่อว่าศีลเท่านั้นก่อน. จริงอยู่ ศีลนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม ยังมิได้อุบัติขึ้นก็ตาม เป็นไปอยู่ในโลก. เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ย่อมชักชวนมหาชนให้สมทานในศีลนั้น. เมื่อพระพุทธเจ้ายังมิได้อุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้า สมณพราหมณ์พวกกรรมวามีประพฤติชอบธรรม พระเจ้าจักรพรรดิมหาราช และพระมหาโพธิสัตว์ ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทาน (ในศีลนั้น). พวกสมณพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตก็สมาทาน (ศีลนั้น) แม้ด้วยตนเอง. สมณพราหมณ์เป็นต้นเหล่านั้น ครันบกเพ็ญกุศลธรรมนั้นให้บริบูรณ์แล้ว

ย่อมเสวยสมบัติในหมู่ทวยเทพและในหมู่มนุษย์.

ส่วนปาฏิโมกขสังวรศีล ท่านเรียกว่า "อธิศีล." จริงอยู่ ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น เป็นศีลที่ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาโลกิยศีลทั้งหมด ดุจพระอาทิตย์ยิ่งกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ดุจภูเขาสิเนรุสูงกว่าบรรพตทั้งหลายฉะนั้น ย่อมเป็นไปได้เฉพาะในพุทธุปบาทกาลเท่านั้น นอกพุทธุปบาทกาลหาเป็นไปไม่. ด้วยว่า สัตว์อื่นไม่สามารถยกบัญญัตินั้นขึ้นตั้งไว้ได้. ก็เพราะพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ทรงตัดกระแสทางแห่งความประพฤติเสียหายทางกายทวารและวจีทวารได้เด็ดขาด โดยประการทั้งปวงแล้ว จึงทรงบัญญัติศีลสังวรนั้นไว้ อันสมควรแก่ความล่วงละเมิดนั้น ๆ.

อนึ่ง ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลเท่านั้น ชื่อว่าศีลที่ยิ่งแม้กว่าปาฏิโมกสังวร. แต่ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาในอธิการนี้ เพราะว่าภิกษุผู้ถึงพร้อมศีลนั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่. กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง และสมาบัติจิต ๘ ดวง ฝ่ายโลกีย์ร่วมเข้าเป็นอันเดียวกัน พึงทราบว่า "จิตเท่านั้น." และในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้น จิตนั้นก็เป็นไปอยู่, การชักชวนและการสมาทานก็พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในศีลนั่นแล.

ส่วนสมาบัติจิต ๘ ดวง ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ท่านเรียกว่า "อธิจิต." จริงอยู่ อัฏฐสมาบัติจิตนั้น เป็นจิตที่ยิ่งและสูงสุดกว่าโลกิยจิตทั้งหมด ดุจอธิศีลยิ่งกว่าบรรดาศีลทั้งหลายฉะนั้น และมีอยู่เฉพาะในพุทธุปบาทกาลเท่านั้น นอกพุทธุปบาทกาล หามีไม่. อีกอย่างหนึ่งจิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั่นแล เป็นจิตที่ยิ่งแม้กว่าอัฏฐสมาบัติจิตนั้น. แต่จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาในอธิการนี้.

เพราะว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมจิตนั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่.

อนึ่ง กัมมัสสกตาญาณ (ญาณรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน)ซึ่งเป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า "ผลทานที่ให้แล้วมีอยู่, ผลบูชาที่บูชาแล้วมีอยู่" ชื่อว่าปัญญา, จริงอยู่ ปัญญานั้น เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม มิได้อุบัติขึ้นก็ตาม เป็นไปอยู่ในโลก. เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทานในปัญญานั้น. เมื่อพระพุทธเจ้ายังมิได้อุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้า สมณพราหมณ์ พวกกรรมวาทีประพฤติชอบธรรม พระเจ้าจักรพรรดิมหาราชา และพระมหาโพธิสัตว์ ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทาน (ในปัญญานั้น). สัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นบัณฑิต ก็สมาทนแม้ด้วยตนเอง. จริงอย่างนั้น อังกุรเทพบุตรได้ถวายมหาทานสิ้นหมื่นปี. เวลามพราหมณ์ พระเวสสันดร และมนุษย์บัณฑิตเหล่าอื่นมากมาย ก็ได้ถวายมหาทานแล้ว. เวลามพราหมณ์เป็นต้นเหล่านั้น ครั้นบำเพ็ญกุศลธรรมนั้นให้บริบูรณ์แล้ว ก็ได้เสวยสมบัติในหมู่ทวยเทพและในหมู่มนุษย์.

ส่วนวิปัสสานญาณ ที่เป็นเครื่องกำหนดอาการคือไตรลักษณ์ ท่านเรียกว่า "อธิปัญญา." จริงอยู่ อธิปัญญานั้น เป็นปัญญาที่ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาโลกิยปัญญาทั้งหลลาย ดุจอธิศีลและอธิจิต ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาศีลและจิตทั้งหลายฉะนั้น นอกพุทธบาทกาล หาเป็นไปในโลกไม่. ก็ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นปัญญาที่ยิ่งแม้กว่าวิปัสสนาญาณนั้น. แต่ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาในอธิการนี้. เพราะว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมปัญญานั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่ ฉะนี้แล.

บทว่า **ตตฺร** คือ บรรดาสิกขาทั้ง ๓ เหล่านั้น.

หลายบทว่า **ยา อยํ อธิสีลสิกฺขา** ได้แก่ อธิสีลสิกขานี้ใด กล่าวคือปาฏิโมกขศีล.

[อรรถาธิบายบทว่า สิกขาและสาชีพ]

สองบทว่า **เอตํ สาชีวนฺนาม** มีความว่า สิกขาบทนั้นแม้ทั้งปวง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งไว้ในพระวินัย นี่เรียกว่า "สาชีพ" เพราะเหตุว่าเป็นที่อยู่ร่วมกัน คือเป็นอยู่อย่างเดียวกัน เป็นอยู่ถูกส่วนกัน ประพฤติถูกส่วนกัน แห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้ต่างกันโดยชนิด มีประเทศ-ชาติและโคตรต่าง ๆ กันเป็นต้น.

สองบทว่า **ตสฺมึ สิกฺขติ** มีความว่า ภิกษุทำสิกขาบทนั้นให้เป็นที่พำนักแห่งจิตแล้ว สำเหนียกพิจารณาด้วยจิตว่า "เราศึกษาสมควรแก่สิกขาบทหรือไม่หนอ ?" ก็ภิกษุนี้ จะชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขาบท กล่าวคือสาชีพนั้นอย่างเดียวเท่านั้น ก็หามิได้, แม้ในสิสขา ก็ชื่อว่าศึกษาด้วย.

ส่วนสองบทว่า **"ตสฺมึ สิกฺขติ"** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยอำนาจบทที่เรียงเป็นลำดับกันว่า **"เอตํ สาชีวนฺนาม"** นี้. บทว่า **"ตสฺมึ สิกฺขติ"** นั้น พระองค์ตรัสอย่างนั้น ก็จริงแล, แต่ทว่าเนื้อความในบทว่า **"ตสฺมึ สิกฺขติ"** นี้ พึงเห็นอย่างนี้ว่า "เมื่อยังสิกขาให้บริบูรณ์ ชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขานั้น และเมื่อไรล่วงละเมิดชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขาบทนั้น." ถึงบทว่า **"เตน วุจฺจติ สาชีวสมา-ปนฺโน"** นี้ ก็ตรัสด้วยอำนาจแห่งบทว่าสาชีพ ซึ่งเป็นลำดับเหมือนกัน. อนึ่ง ภิกษุนี้ถึงพร้อมแม้ซึ่งสิกขาเพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น บัณฑิต

พึงทราบโดยอรรถาธิบายแม้ว่า "ถึงพร้อมสิกขา" ด้วยว่า เมื่ออรรถาธิบายอย่างนั้น บทภาชนะแห่งบทว่า **"สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน"** นี้ ก็เป็นอันบริบูรณ์.

[อรรถาธิบายวิธีลาสิกขา]

หลายบทว่า **สิกฺขํ อปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา** มีความว่า ไม่บอกคืนสิกขาด้วย ไม่ประกาศความเป็นผู้ทุรพลด้วย. แม้เมื่อทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลแล้ว สิกขา ก็ยังไม่เป็นอันบอกลาเทียว,แต่เมื่อบอกลาสิกขาแล้ว ความเป็นผู้ทุรพล ก็ย่อมเป็นอันทำให้แจ้งด้วย, เพราะเหตุนั้น ด้วยบทว่า **"ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา"** นี้ จึงไม่ได้เนื้อความพิเศษอะไร ๆ. ก็เหมือนอย่างว่า ด้วยคำว่า สองคืน ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "พึงสำเร็จการนอนร่วม สองสามคืน" ดังนี้ บัณฑิตก็ไม่ได้เนื้อความพิเศษอะไร ๆ. คำว่า สองคืนนี้ พระองค์ตรัสโดยความเป็นคำสละสลวยด้วยพยัญชนะ โดยความเป็นคำติดปากโลกด้วยอำนาจโลกโวหารอย่างเดียว ข้อนี้ฉันใด, แม้คำว่า "ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล" นี้ ก็ฉันนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า "พระผู้มีพระภาคตรัสโดยความเป็นคำกล่าวสะดวก โดยความเป็นคำสละสลวยด้วยพยัญชนะ โดยความเป็นคำติดปากโลก."

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ, เพราะฉะนั้น จึงทรงยังอรรถให้ถึงพร้อมด้วยบทว่า "ไม่บอกคืนสิกขา" นี้ ยังพยัญชนะให้ถึงพร้อมด้วยบท "ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล" นี้. จริงอยู่ บทใจความเมื่อกล่าวเฉพาะ

บทเดียว ปราศจากบทแวดล้อมเสียแล้ว ย่อมไม่ไพเราะ เปรียบเหมือนพระราชาผู้ปราศจากบริวาร และบุรุษผู้ปราศจากผ้าและอลังการ ย่อมไม่งดงามฉะนั้น. อันบทใจความนั้น ย่อมไพเราะก็ต่อเมื่อพร้อมด้วยบทข้างเคียง ห้อมล้อม เหมาะแก่ใจความ.

อีกประการหนึ่ง ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลบางอย่าง ย่อมเป็นใจความแห่งการบอกลาสิกขา; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลบางอย่าง ซึ่งเป็นใจความได้นั้น เมื่อจะทรงไขความบทว่า "ไม่บอกลาสิกขา" จึงตรัสว่า "ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล."

ในคำว่า "ไม่บอกลาสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล" นั้น หากจะพึงมีคำท้วงว่า "การทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลทั้งหมดยังไม่เป็นการบอกลาสิกขา: เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าควรตรัสบทว่า 'ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล' ดังนี้เสียก่อน แล้วจึงตรัสบทว่า 'ไม่บอกลาสิกขา' เพื่อจำกัดใจความแห่งบทว่า 'ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล' นั้น."

เฉลยว่า "ก็คำนั้น หาควรกล่าวไม่" เพราะเหตุไร ? เพราะไม่มีลำดับแห่งเนื้อความ. จริงอยู่ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **"สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน"** ดังนี้ เนื้อความ ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วตามลำดับ ในเมื่อตรัสว่า "ตนถึงพร้อมซึ่งสิกขาใด, ไม่บอกลาสิกขานั้น" หาใช่ตรัส (ตามลำดับ) โดยประการอื่นไม่ เพราะเหตุนั้น คำว่า **"สิกฺขํ อปจฺจกฺขาย"** นี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสก่อน.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบเนื้อความในสองบทว่า "ไม่บอกลาสิกขา,

ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล" นี้ ตามสมควรแก่ลำดับบ้าง.

พึงทราบอย่างไร ?

พึงทราบอย่างนี้ ในบทว่า "ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ" นี้ ภิกษุถึงพร้อมซึ่งสิกขาใด, ไม่บอกคืนสิกขานั้น และถึงพร้อมซึ่งสาชีพใด, ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลในสาชีพนั้น."

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงความแปลกกัน และความไม่แปลกกันแห่งการบอกลาสิกขา และความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และลักษณะแห่งการบอกสิกขา จึงตรัสคำว่า **"อตฺถิ ภิกฺขเว"** เป็นอาทิ. ในคำนั้น สองบทว่า **อตฺถิ ภิกฺขเว** เป็นต้น เป็นบทมาติกา. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกบทมาติกา ๒ นั้น จึงตรัสคำว่า **"กถญฺจ ภิกฺขเว"** เป็นต้น. ในคำว่า **"กถญฺจ"** เป็นต้นนั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่ชัดเจนดังต่อไปนี้:-

บทว่า **กถํ** ได้แก่ ด้วยอาการไร ?

บทว่า *ทุพฺพลยาวิกมฺมญฺจ* ได้แก่ ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลด้วย.

บทว่า **อิธ** คือ ในศาสนานี้.

บทว่า **อุกฺกณฺฐิโต** ความว่า ผู้ถึงความเป็นผู้อยู่ยากในศาสนานี้ เพราะความเบื่อหน่าย. อีกประการหนึ่ง มีคำอธิบายว่า "ผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ไม่มีอารมณ์แน่วแน่ ชะเง้อ (ชูคอขึ้น) อยู่ด้วยคิดว่า "เราจะไปวันนี้

เราจะไปพรุ่งนี้ เราจะไปจากนี้ เราจะไป ณ ที่นี้."

บทว่า **อนภิรโต** ได้แก่ ผู้ปราศจากความยินดียิ่งในศาสนา.

สองบทว่า **สามญฺญา จวิตุกาโม** ได้แก่ ผู้อยากจะหลีกออกไปจากความเป็นสมณะ.

บทว่า **ภิกฺขุภาวํ** คือ ด้วยความเป็นภิกษุ. บทว่า **ภิกฺขุภาวํ** นี้เป็นทุติยาวิภัตติ เป็นไปในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ. ส่วนลักษณะที่สมควรเป็นตติยาวิภัตติ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสด้วยตติยาวิภัตติทีเดียว ในคำว่า "พึงสะอิดสะเอียดด้วยซากศพ คล้องติดที่คอ" ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **อฏฺฏิยมาโน** มีความว่า ประพฤติตน เหมือนระอา คือ ถูกบีบคั้น ถึงความลำบาก. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า "ผู้อันความเป็นภิกษุนั้นรบกวนอยู่ บีบคั้นอยู่."

บทว่า **หรายมาโน** ได้แก่ กระดากอยู่.

บทว่า **ชิคุจฺฉมาโน** ได้แก่ ผู้เกลียดชังความเป็นภิกษุนั้น เหมือนเกลียดของสกปรกฉะนั้น.

บทว่า **"คิหิภาวํ ปฏฺฐยมาโน"** เป็นต้น มีใจความชัดเจนทีเดียว.

ศัพท์ว่า **"ยนฺนูน"** ในคำว่า **"ยนฺนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ"** นี้เป็นนิบาต แสดงความรำพึง. มีคำอธิบายดังนี้ว่า "หากเราพึงบอกคืนพระพุทธเจ้าเสีย, การบอกคืนพระพุทธเจ้านี้ พึงเป็นความดีของเราหนอ."

สองบทว่า **วทติ วิญฺญาเปติ** มีความว่า "ภิกษุมีความกระสักนั้นลั่นวาจากล่าวเนื้อความนี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ หรือเหล่าอื่น และยังบุคคลซึ่งตนบอกให้รู้แจ้ง คือให้เข้าใจ."

ปิอักษรในบทว่า **"เอวมฺปิ"** นี้ มีอันประมวลเนื้อความข้างบนมาเป็นอรรถ. การทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และสิกขาไม่เป็นอันบอกลา ย่อมมีแม้ด้วยประการอย่างนี้, การทำให้แจ้งความเป็นทุรพลและสิกขาไม่เป็นอันบอกลา แม้ด้วยประการอื่น ก็ยังมีอีก.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะแสดงความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และการไม่บอกลาสิกขา แม้ด้วยประการอย่างอื่นนั้น จึงตรัสคำว่า **"อถวา ปน"** เป็นอาทิ. คำนั้นทั้งหมด โดยเนื้อความชัดเจนทีเดียว แต่พึงทราบวินิจฉัยโดยบทดังนี้:- ตั้งแต่ต้นไป ๑๔ บทเหล่านี้ คือ :-

พุทฺธํ	**ปจฺจกฺเขยฺยํ**	ข้าพเจ้าพึงบอกคืน	พระพุทธเจ้า
ธมฺมํ	"	"	พระธรรม
สงฺฆํ	"	"	พระสงฆ์
สิกฺขํ	"	"	สิกขา
วินยํ	"	"	วินัย
ปาฏิโมกฺขํ	"	"	ปาติโมกข์
อุทฺเทสํ	"	"	อุเทศ
อุปชฺฌายํ	"	"	พระอุปัชฌายะ
อาจริยํ	"	"	พระอาจารย์
สทฺธิวิหาริกํ	"	"	พระสัทธิวิหาริก
อนฺเตวาสิกํ	"	"	พระอันเตวาสิก
สมานูปชฺฌายกํ	"	"	พระผู้ร่วมอุปัชฌายะ

สมานาจริยกํ ปจฺจกฺเขยฺยํ ข้าพเจ้าพึงบอกคืน พระผู้ร่วมอาจารย์

สพฺรหฺมจาริํ " " พระเพื่อนพรหมจรรย์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในวาระว่าด้วยทำให้แจ้งความผู้ทุรพลนี้ด้วยอาการคือ การบอกลา.

๘ บทเหล่านี้ คือ :-

คิหี	**อสฺสํ**	ข้าพเจ้าพึงเป็นคฤหัสถ์
อุปาสโก	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นอุบาสก
อารามิโก	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นอารามิก
สามเณโร	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นสามเณร
ติตฺถิโย	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นเดียรถีย์
ติตฺถิยสาวโก	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นสาวกเดียรถีย์
อสฺสมโณ	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มิใช่สมณะ
อสกฺยปุตฺติโย	"	ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มิใช่เชื้อสายศากยบุตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยอาการคือกำหนดภาวะด้วยบทว่า **"อสฺสํ"** นี้ แห่งบรรดาบททั้งหลายมีบทว่า **"คิหี อสฺสํ"** เป็นต้น.

๒๒ บทที่ประกอบด้วยบทว่า **"ยนฺนูนาหํ"** นี้ พระองค์ตรัสแล้วดังพรรณนามาฉะนี้. เหมือนอย่างว่า ๒๒ บท ที่ประกอบด้วยบทว่า **"ยนฺนูนาหํ"** นี้ พระองค์ตรัสแล้วฉันใด, ๒๒ บท ที่ประกอบด้วยบทหนึ่ง ๆ ในบรรดาบทเหล่านี้คือ:-

ยทิ ปนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกเขยฺยํ ก็ถ้าว่า ข้าพเจ้าพึงบอกคืนพระ-พุทธเจ้า ฯลฯ[๑]

อถาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ หากว่า ข้าพเจ้าพึงบอกคืนพระ-พุทธเจ้า ฯลฯ[๒]

หนฺทานํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ ผิว่า ข้าพเจ้าพึงบอกคืนพระ-พุทธเจ้า ฯลฯ[๓]

โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ ข้าพเจ้ามีความดำริว่า ข้าพเจ้าพึงบอกคืนพระพุทธเจ้า ฯลฯ[๔]

พระองค์ก็ตรัสแล้วฉันนั้น, รวมทั้งหมด จึงเป็น ๑๑๐ บท ด้วยประการฉะนี้.

ต่อจากบทว่า **"โหติ เม"** เป็นต้นนั้นไป มี ๑๗ บท มีอาทิว่า

๑-๒-๓. ที่เปยยาลไว้นั้น ให้เติมเหมือนในบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑/๔๔-๔๕. ดังนี้คือ:- ยทิ ปานหํ พุทฺธํ ปจฺจเขยฺยํ,ยทิ ปนาหํ ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง ยทิ ปนาหํ อสกฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) อถาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, อถาหํ ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง อถาหํ อสกฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) หนฺทาหํ พุทฺธํ ปจฺจเขยฺยํ, หนฺทาหํ ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง หนฺทาหํ อสกฺยปตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, โหติ เม ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง โหติ เม อสกฺย-ปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท).

๔. ที่เปยยาลไว้นั้น ให้เติมเหมือนในบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑/๔๔-๔๕. ดังนี้คือ :- ยทิ ปานหํ พุทธํ ปจฺจกเขยฺยํ, ยทิ ปานหํ ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง ยทิ ปนาหํ อสกฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) อถาหํ พุทธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, อถาหํ ธมฺมํ ปจฺจกเขยฺยํ จนถึง อถาหํ อสฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) หนฺทาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, หนฺทาหํ ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง หนฺทาหํ อสกฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท) โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ โหติ เม ธมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง โหติ เม อสกฺยปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท).

"มาตณํ สรามิ" "ข้าพเจ้าระลึกถึงมารดา" ซึ่งเป็นไปโดยนัยแสดงวัตถุที่ตนควรระลึกถึง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เขตฺตํ** ได้แก่ ไร่ข้าวสาลีเป็นต้น.

บทว่า **วตฺถุ** ได้แก่ สถานที่เกิดขึ้นแห่งหญ้า ใบไม้ ผัก และผลไม้น้อยใหญ่.

บทว่า **สิปฺปํ** ได้แก่ ศิลปะของช่างหม้อและช่างหูกเป็นต้น,

ต่อจาก ๑๗ บทนั้นไป มี ๙ บท มีอาทิว่า **"มาตา เม อตฺถิ, สา มยา โปเสตพฺพา"** มารดาของข้าพเจ้ามีอยู่, มารดานั้น ข้าพเจ้าต้องเลี้ยงดู" ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแสดงความเป็นผู้มีกังวล และมีความเกี่ยวข้อง.

ต่อจาก ๙ บทนั้นไป มี ๑๖ บท มีอาทิว่า **"มาตา เม อตฺถิ, สา มํ เปเสสฺสติ"** มารดาของข้าพเจ้ามีอยู่, มารดานั้น จักเลี้ยงดูข้าพเจ้า" ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแสดงถึงบุคคลผู้เป็นที่อาศัยและผู้เป็นที่พำนัก.

ต่อจาก ๑๖ บทนั้นไป มี ๘ บท มีอาทิว่า **"ทุกฺกรํ"** พรหมจรรย์เป็นภาวะที่ทำได้ยาก" ซึ่งเป็นไปด้วยการแสดงถึงความที่พรหมจรรย์มีการฉันหนเดียวนอนคนเดียว[๑]เป็นภาวะที่ทำได้ยาก.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า **ทุกฺกรํ** ภิกษุกระสันนั้น ย่อมแสดงความที่พรหมจรรย์ทำได้ยาก เพราะทำกิจวัตรทั้งหลาย มีการฉันหนเดียวเป็นต้น.

ด้วยบทว่า **น สุกรํ** ย่อมค้านความที่พรหมจรรย์เป็นภาวะที่ทำได้ง่าย. ในสองคำว่า **"ทุจฺจรํ น สุจรํ"** นี้ พึงทราบนัยอย่างนี้.

๑. โยชนาแยกเป็นอย่าง ๆ ว่า ฉันหนเดียว นอนคนเดียว และประพฤติพรหมจรรย์.

ด้วยบทว่า **น อุสฺสหามิ** ย่อมแสดงความที่ตนไม่มีความอุตาสาหะ คือ ข้อที่ตนไม่มีความสามารถ ในการทำกิจวัตรมีการฉันหนเดียวเป็นต้นนั้น.

ด้วยบทว่า **น วิสหามิ** ย่อมแสดงถึงข้อที่ตนไม่มีความอดทน (ในเพราะทำกิจวัตรมีการฉันหนเดียวเป็นต้นนั้น).

ด้วยบทว่า **น รมามิ** ย่อมแสดงความไม่มีแห่งความยินดียิ่ง.

ด้วยบทว่า นาภิรมามิ ย่อมแสดงความไม่มีแห่งความยินดี.

ก็ ๕๐ บทเหล่านี้ และ ๑๑๐ บทเบื้องต้น รวมเป็น ๑๖๐ บท พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคตรัส ในวาระว่าด้วยทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล โดยนัยดังกล่าวมาแล้วนั้น. คำว่า **"กถญฺจ ภิกฺขเว"** เป็นต้นทั้งหมด แม้ในวาระว่าด้วยการบอกลาสิกขา โดยเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว. แต่ควรทราบวินิจฉัยโดยบทดังนี้:-

๑๔ บทที่เป็นไปกับด้วยความสัมพันธ์คำบอกลาสิกขาเหล่านี้คือ :-

พุทฺธํ	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้า
ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรม
สงฺฆํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์
สิกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนสิกขา
วินยํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนวินัย
ปาฏิโมกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกค้นปาติโมกข์
อุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศ
อุปชฺฌายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระอุปัชฌายะ
อาจริยํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระอาจารย์

สทฺธิวิหาริกํ ปจฺจกฺขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระสัทธิวิหาริก

อนฺเตวาสิกํ " ข้าพเจ้าบอกคืนพระอันเตวาสิก

สมานูปชฺฌายกํ " ข้าพเจ้าบอกคืนพระผู้ร่วมอุปัชฌายะ

สมานาจริยกํ " ข้าพเจ้าบอกคืนพระผู้ร่วมอาจารย์

สพฺรหฺมจารึ " ข้าพเจ้าบอกคืนพระเพื่อนพรหมจรรย์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว แม้ในวารว่าด้วยการบอกลาสิกขานี้.

อนึ่ง คำว่า **"วทติ วิญฺญาเปติ"** ในทุก ๆ บท มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุผู้กระสันนั้น ลั่นวาจากล่าว และยังบุคคลซึ่งตนบอกให้รู้แจ้ว คือ ประกาศให้ได้ยิน ได้แก่ให้เข้าใจ ด้วยการลั่นวาจานั้นนั่นเองว่า "ภิกษุนี้ มีความประสงค์จะละศาสนา จะพ้นจากศาสนา จะละความเป็นภิกษุ จึงเปล่าถ้อยคำนี้."

ก็ถ้าภิกษุนี้ มีความประสงค์จะกล่าวว่า **"พุทธํ ปจฺจกฺขามิ"** แต่ทำบทกลับกันเสียแล้ว พึงกล่าวว่า **"ปจฺจกฺขามิ พุทฺธํ"** หรือพึงกล่าวเนื้อความนั้น ด้วยบรรดาภาษาของชนชาวมิลักขะภาษาใดภาษาหนึ่ง, หรือมีความประสงค์จะกล่าวว่า **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ"** แต่พึงกล่าวโดยผิดลำดับว่า **"ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ"** หรือว่า **"สพฺรหฺมจารึ ปจฺจกฺขามิ"** เหมือนอย่างในวิภังค์แห่งอุตริมนุสธรรม ภิกษุผู้มีความประสงค์จะกล่าวว่า **"ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามิ"** "ข้าพเจ้าเข้าปฐมฌาน" แต่กล่าวเสียว่า **"ทุติยํ ฌานํ สมปชฺชามิ"** "ข้าพเจ้าเข้าทุติยฌาน " ดังนี้. ถ้าภิกษุผู้กระสันนั้น จะบอกแก่ผู้ใด, ผู้นั้นย่อมรู้คำพูดแม้มีประมาณเท่านี้ว่า "ภิกษุนี้มีความประสงค์จะละความเป็นภิกษุ

จึงได้กล่าวเนื้อความนี้," ขึ้นชื่อว่าการกล่าวผิดพลาด ย่อมไม่มี, เป็นอันหยั่งลงสู่เขตทีเดียว, สิกขา ก็ย่อมเป็นอันบอกลาแล้ว ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาทีเดียว เหมือนสัตว์ผู้เคลื่อนจากความเป็นท้าวสักกะหรือจากความเป็นพรหมฉะนั้น.

อนึ่ง ถ้าภิกษุกล่าวคำกำหนดอดีตกาล และอนาคตกล่าวว่า **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขึ"** ก็ดี **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขิสฺสามิ"** ก็ดี **"พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ"** ก็ดี ส่งทูตไปก็ดี ส่งข่าวสาสน์ไปก็ดี สลัก (เขียน) อักษรไว้ก็ดี บอกในความนั้นด้วยหัวแม่มือก็ดี[๑] สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา. ส่วนการอวดอุตริมนุสธรรม ย่อมถึงที่สุดแม้ด้วยหัวแม่มือ.[๒] การบอกลาสิกขา ย่อมถึงที่สุด ก็ต่อเมื่อภิกษุผู้ลั่นวาจา ซึ่งสัมปยุตด้วยจิตในสำนักของสัตว์ผู้เป็นชาติมนุษย์เท่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุ เมื่อลั่นวาจาประกาศให้คนอื่นรู้ ถ้าเจาะจงบอกเฉพาะบุคคลหนึ่งว่า "บุคคลนี้เท่านั้นจงรู้" และบุคคลนั้นนั่นเอง รู้ความประสงค์ของเธอนั้นไซร้, สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลา. ถ้าบุคคลนั้นไม่รู้, แต่คนอื่นซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้รู้, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา. ถ้าว่า ภิกษุนั้น เจาะจงบอกเฉพาะแม้บุคคลสองคนในที่ที่คนสองคนยืนอยู่ว่า "ข้าพเจ้าบอกแก่คนสองคนนี้" ดังนี้, บรรดาคนทั้งสองนั้น เมื่อคนหนึ่งรู้ก็ตาม รู้ทั้งสองคนก็ตาม สิกา ย่อมเป็นอันบอกลา.

๑. ศัพท์ว่า หตฺถมุทฺธา นี้ แปลกันต่าง ๆ แต่ฉบับต่างประเทศเป็น หตฺถมุทฺทา ทั้งนั้น ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ หตฺถมุทฺธา ว่าได้แก่ หัตถวิการ.

๒. ศัพท์ว่า หตฺถมุทฺธา นี้ ฉบับอื่น ๆ เป็นหตฺถมุทฺทา มุทฺทานอกจากแปลว่า แหวน แล้วยังแปลว่า เครื่องหมายก็ได้ หตฺถมุทฺทาน จึงหมายความว่า ด้วยใช้มือเป็นเครื่องหมายให้รู้.

การบอกลาสิกขาแม้ในบุคคลมากหลาย บัณฑิตก็ควรทราบดังอธิบายมาแล้วนั้น.

[ภิกษุตะโกนยบอกลาสิกขาก็ได้]

อนึ่ง ถ้าว่าภิกษุผู้ถูกความไม่ยินดียิ่ง (คือความกระสัน) เกรงภิกษุทั้งหลายผู้คุ้นเคยกัน (จะห้าม) กล่าวว่า **"พุทธํ ปจฺจกฺขามิ"** ตะโกนเสียงดับด้วยหวังว่า "ใคร ๆ จงรู้," ถ้าว่ามีความทำงานอยู่ในป่าหรือบุรุษคนอื่นผู้รู้ลัทธิศาสนา ยืนอยู่ในที่ไม่ไกล ได้ยินเสียงของภิกษุนั้นก็เข้าใจว่า " สมณะผู้กระสันรูปนี้ ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เคลื่อนจากศาสนาแล้ว" ดังนี้. สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลาแท้. แต่ว่าในขณะนั้นนั่นเอง กรบอกลาสิกขาไม่ก่อนไม่หลัง เป็นข้อที่รู้ได้ยาก, เหมือนเหล่ามนุษย์ในโลก โดยปกติธรรมดา ฟังคำพูดแล้ว ย่อมรู้ได้ฉันใด, ถ้าว่าคนที่ทำงานอยู่ในป่าเต็มนั้น ย่อมรู้ได้ในสมัยที่คิดนึกอยู่ไซร้, สิกขา ก็ย่อมเป็นอันบอกลาแล้วฉันนั้น. ถ้าในกาลภายหลัง เขาสงสัยอยู่ว่า " ภิกษุรูปนี้ พูดอะไร ?" คิดอีกนาน จึงเข้าใจ, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา. จริงอยู่ การบอกลาสิกขานี้ด้วย อภูตาโรจนสิกขาบท ทุฏฐุลวาสิกขาบท อัตตกามสิกขาบท ทุฏฐโทสสิกขาบท และภูตาโรจน-สิกขาบททั้งหลาย ข้างหน้าด้วย มีกำหนดความอย่างเดียวกัน ย่อมถึงที่สุด ในเมื่อผู้ฟังรู้ใจความได้ ในสมัยที่นึกคิดนั่นเอง, เมื่อคนฟังสงสัยอยู่ว่า "ภิกษุรูปนี้ พูดอะไร ? คิดอีกนาน จึงเข้าใจความได้, สิกขาบททั้ง ๕ นั้น ยังไม่ถึงที่สุด. เหมือนอย่างว่า วินิจฉัยนี้ท่านกล่าวไว้ในบทว่า **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ"** ฉันใด, ในทุก ๆ บทก็ควรทราบวินิจฉัย

ฉันนั้น. ก็เพราะสิกขาย่อมเป็นอันภิกษุบอกลาในกาลใด, ในกาลนั้น แม้ภิกษุไม่กล่าวคำเป็นต้นว่า **"ยนฺนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ"** ความเป็นผู้ทุรพล ก็ย่อมเป็นอันทำให้แจ้งแล้ว; เหตุฉะนั้น ในที่สุดแห่งบทแม้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และสิกขาเป็นอันบอกลา ย่อมมีแม้ด้วยอาการอย่างนี้."

ถัดจาก ๑๔ บทนั้นไป ในบทว่า **"คิหีติ มํ ธาเรหิ "** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าว่าภิกษุผู้กระสันนั้นกล่าวว่า

"คิหี ภวิสฺสามิ"	"ข้าพเจ้าจักเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี
"คิหี โหมิ"	"ข้าพเจ้าจะเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี
"คิหี ชาโตมฺหิ"	"ข้าพเจ้าเกิดเป็นคฤหัสถ์แล้ว" ดังนี้ก็ดี
"คิหิมฺหิ"	"ข้าพเจ้าย่อมเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี

สิกขา ย่อมเป็นอันไม่บอกลา. ก็ถ้ากล่าวว่า

"อชฺช ปฏฺฐาย คิหีติ มํ ธาเรหิ"	"ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี
"อชฺช ปฏฺฐาย คิหีติ มํ ชานาหิ"	"ตั้งแต่วันนี้ไป ของท่านจงรู้ข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี
"อชฺช ปฏฺฐาย คิหีติ มํ สญฺชานาหิ"	"ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงจำ ดังนี้ก็ดี

"อชฺช ปฏฺฐาย คิหีติ มํ มนสิกโรหิ"	"ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงทำในใจข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์" ดังนี้ก็ดี

หรือกล่าวโดยโวหารของชาวอริยกะ (คือชาวมคธ) หรือโวหารของชาวมิลักขะก็ดี เมื่อเธอกล่าวเนื้อความนั้นอย่างนี้แล้ว ถ้าผู้ที่ตนบอกเข้าใจ, สิกขา ก็ย่อมเป็นอันบอกลา.

ใน ๗ บท มีว่า **"อุปาสโก"** เป็นต้น แม้ที่เหลือ ก็นัยนั่น. ก็ ๘ บทเหล่านี้ และ ๑๔ บทเบื้องต้น จึงรวมเป็น ๒๒ บท ฉะนี้แล. ถัดจาก ๘ บทนั้นไป ท่านกล่าวประมวล ๑๔ บทเบื้องต้นนั่นและเข้าด้วย ๔ บทเหล่านี้ คือ **อลมฺเม, กินฺนุเม, น มมตฺโถ, สุมุตฺตาหํ,** จึงเป็น ๕๖บท.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อลํ** แปลว่า ช่างเถิด, อธิบายว่า "พอละ."

บทว่า **กินฺนุเม** ความว่า กิจอะไรของข้าพเจ้า ? คือกิจอะไรที่ข้าพเจ้าควรทำ ?, อธิบายว่า "กิจอะไรที่ข้าพเจ้าจะพึงทำให้สำเร็จ ?"

บทว่า **น มมตฺโถ** ความว่า ข้าพเจ้าไม่มีความต้องการ.

บทว่า **สุมุตฺตาหํ** ตัดเป็น **สุมุตฺโต อหํ** แปลว่า ข้าพเจ้าพ้นดีแล้ว (จากพระพุทธเจ้า).

คำที่เหลือใน ๕๖ บทนี้ มีนัยกล่าวมาแล้วทีเดียว. ก็ ๕๖ บทเหล่านี้ และ ๒๒ บทข้างต้น รวมเป็น ๗๘ บท ท่านกล่าวไว้โดยสรุปเท่านั้น ด้วยประการอย่างนี้. ก็เพราะการบอกลาสิกขาย่อมมีได้แม้ด้วยคำไวพจน์แห่งบทอันเป็นเขตเหล่านั้น; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงตรัสคำว่า **"ยานิ วาปนญฺญารนิปิ"** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยานิ วาปนญฺญานิปิ** ความว่า ยกเว้นบทซึ่งมาในบาลีว่า **"พุทฺธํ"** เป็นต้นเสียแล้ว, คำไวพจน์เหล่าอื่นใดเล่า ยังมีอยู่อีก.

บทว่า **พุทฺธเววจนานิ วา** ได้แก่ พระนามโดยปริยายแห่งพระพุทธเจ้า ฯลฯ หรือนามโดยปริยายแห่งผู้มิใช่เชื้อสายพระศากยบุตร.

บรรดาพระนามที่เป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น พระนามตั้งพันมาแล้วในวรรณปัฏฐาน,[๑] พระนามร้อยหนึ่งมาแล้วในอุบาลีคาถา[๒], และพระนามอย่างอื่นที่ได้อยู่โดยพระคุณ พึงทราบว่า "เป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้า." ชื่อแห่งพระธรรมแม้ทั้งหมด พึงทราบว่า "เป็นไวพจน์แห่งพระธรรม." ในไวพจน์แห่งพระสงฆ์เป็นต้นทั้งหมด ก็นัยนั้น.

[การบอกลาสิกขาระบุพระนามที่เป็นไวพจน์ของพระพุทธเจ้า]

ก็ในพระนามที่เป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้นนี้ มีโยชนาดังต่อไปนี้ :-

การบอกลาด้วยคำว่า **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยไวพจน์ตามที่กล่าวเลย.การบอกลาเป็นต้นอย่างนี้ คือ :-

สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

๑. ฎีกาว่าวรรณปัฏฐาน เป็นสูตรหนึ่งซึ่งแสดงพุทธคุณของฝ่ายมหาสังฆิก.
๒. อุบาลีวาทสูตร ม. ม. ๑๓/๗๗-๘.

อนนฺตพุทฺธึ ปจฺจกฺขามิ		ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้มีความตรัสรู้ไม่มีที่สุด
อโนมพุทฺธึ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้มีความตรัสรู้ไม่ต่ำทราม
โพธิปฺปญฺญาณํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้มีความตรัสรู้เป็นเครื่องปรากฏ
ธีรํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้มีปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ
วิคตโมหํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากโมหะ
ปภินฺนขีลํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้ทรงทำลายตะปูตรึงใจ
วิชิตวิชยํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้าผู้ทรงชำนะวิเศษ

จัดเป็นการบอกลาสิกขาด้วยคำไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้า.

[วิธีลาสิกขาระบุคำไวพจน์พระธรรม]

การบอกลาด้วยคำว่า **"ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยไวพจน์ตามที่กล่าวเลย.

ชื่อแม้แห่งพระธรรมขันธ์ ๆ หนึ่ง ในบรรดาแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ (เหล่านี้) คือ :-

สฺวากฺขาตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ		ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิกํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง
อกาลิกํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันไม่ประกอบด้วยกาล
เอหิปสฺสิกํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมที่ควรเรียกให้มาดู
โอปนยิกํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันควรน้อมเข้ามา
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหิ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ		ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน
อสงฺขตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ		ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันปัจจัยมิได้ปรุงแต่ง
วิราคํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันปราศจากราคะ
นิโรธํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมเป็นที่ดับสนิท
อมตํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรมอันเป็นอมตะ
ทีฆนิกายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนทีฆนิกาย
พฺรหฺมชาลํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพรหมชาลสูตร

มชฺฌิมนิกายํ	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนมัชฌิมนิกาย
มูลปริยายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนมูลปริยายสูตร
สํยุตฺตนิกายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนสังยุตตนิกาย
องฺคุตฺตรนิกายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอังคุตตรนิกาย
ชาตกนิกายํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนชาดกนิกาย
อภิธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระอภิธรรม
กุสลํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระกุศลธรรม
อกุสลํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระอกุศลธรรม
อพฺยากตํ ธมฺมํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอัพยากตธรรม
สติปฏฺฐานํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนสติปัฏฐาน
สมฺมปฺธานํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนสัมมัปปธาน
อิทฺธิปาทํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอิทธิบาท
อินฺทฺริยํ	"	ข้าพเจ้าบอกอินทรีย์
พลํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพละ
โพชฺฌงฺคํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนโพชฌงค์
มคฺคํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนมรรค
ผลํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนผล
นิพฺพานํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระนิพพาน

จัดเป็นไวพจน์แห่งธรรมแท้ทีเดียว.

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระธรรมดังพรรณนามาฉะนี้.

[วิธีลาสิกขาระบุคำไวพจน์พระสงฆ์]

การบอกลาด้วยคำว่า **"สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่การบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขาย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระสงฆ์อย่างนี้ คือ:-

สุปฏิปนฺนํ	**สงฺฆํ**	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี
อุชุปฏิปนฺนํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตรง
ญายปฏิปนฺนํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคินพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
สามีจิปฏิปนฺนํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติสมควร
จตุปุริสยุคํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์คู่บุรุษสี่
อฏฺฐปุริสปุคฺคลํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์คือบุรุษบุคคลแปด
อาหุเนยฺยํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ควรคำนับ
ปาหุเนยฺยํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ควรของต้อนรับ
ทกฺขิเณยฺยํ	"	"	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ควรของทำบุญ

อญฺชลิกรณียํ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้ควรทำอัญชลี

อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์ผู้เป็นนาบุญ (ของโลก) ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

[อรรถาธิบายวิธีบอกลาสิกขาทั่วไป]

การบอกลาด้วยคำว่า **"สิกฺขํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสิกขาอย่างนี้ คือ :-

ภิกฺขุสิกฺขํ	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนสิกขาของภิกษุ
ภิกฺขุนีสิกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนสิกขาของภิกษุณี
อธิสิลสิกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอธิสีลสิกขา
อธิจิตฺตสิกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอธิจิตตสิกขา
อธิปญฺญาสิกฺขํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอธิปัญญาสิกขา

การบอกลาด้วยคำว่า **"วินัย ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์ การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งวินัย มีอาทิอย่างนี้ คือ :-

ภิกฺขุวินยํ	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนวินัยของภิกษุ
ภิกฺขุนีวินยํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนวินัยของนางภิกษุณี
ปฐมํ ปาราชิกํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนปฐมปาราชิก
ทุติยํ "	"	ข้าพเจ้าบอกคืนทุติยปาราชิก

ตติยํ ปาราชิกํ **ปจฺจกฺขามิ** ข้าพเจ้าบอกคืนตติยปาราชิก

จตุตฺถํ " " ข้าพเจ้าบอกคืนจตุตถปาราชิก

สงฺฆาทิเสสํ " ข้าพเจ้าบอกคืนสังฆาทิเสส

ถุลฺลจฺจยํ " ข้าพเจ้าบอกคืนถุลลัจจัย

ปาจิตฺติยํ " ข้าพเจ้าบอกคืนปาจิตตีย์

ปาฏิเทสนียํ " ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิเทสนียะ

ทุกฺกฏํ " ข้าพเจ้าบอกคืนทุกกฏ

ทุพฺภาสิตํ " ข้าพเจ้าบอกคืนทุพภาสิต

การบอกลาด้วยคำว่า **"ปาฏิโมกฺขํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งปาติโมกข์อย่างนี้ คือ :-

ภิกฺขุปาฏิโมกฺขํ **ปจฺจกฺขามิ** ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุปาฏิโมกข์.

ภิกฺขุนีปาฏิโมกฺขํ " ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุนีปาฏิโมกข์.

การบอกด้วยคำว่า **"อุทฺเทสํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุเทศอย่างนี้ คือ :-

ภิกฺขุปาฏิโมกฺขุทเทสํ **ปจฺจกฺขามิ** ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุปาฏิโมกขุทเทส

ปธมํ ปาฏิโมกฺขุทฺเทสํ ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกขุทเทสที่ ๑

ทุติยํ " " ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกขุทเทสที่ ๒

ตติยํ ปาฏิโมกฺขุทฺเทสํ	**ปจฺจกฺขามิ**	ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมก-ขุทเทสที่ ๓
จตุตฺถํ "	"	ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมก-ขุทเทสที่ ๔
ปญฺจมํ "	"	ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมก-ขุทเทสที่ ๕
สมฺมาสมฺพุทฺธุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อนนฺตพุทฺธิอุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระอนันตพุทธิเจ้า
อโนมพุทฺธิอุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระอโนมพุทธิเจ้า
โพธิปฺปญฺญาณุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระโพธิปัญญาณเจ้า
ธีรุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระธีรเจ้า
วีคตโมหุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืออุทศแห่งพระวิคตโมหเจ้า
ปภินฺนขีลุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกค้นอุเทศแห่งพระปภินนขีลเจ้า
วิชิตวิชยุทฺเทสํ	"	ข้าพเจ้าบอกคืนอุเทศแห่งพระวิชิตวิชัยเจ้า.

การบอกลาด้วยคำว่า **"อุปชฺฌายํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุปัชฌายะอย่างนี้ คือ :-

ภิกษุใด ให้ข้าพเจ้าบรรพชา, ภิกษุใด ให้ข้าพเจ้าอุปสมบท, ข้าพเจ้าบรรพชาแล้ว โดยภิกษุใดเป็นประธาน, ข้าพเจ้าอุปสมบทแล้วโดยภิกษุใดเป็นประธาน. บรรพชาของข้าพเจ้ามีภิกษุใดเป็นประธาน, อุปสมบทของข้าพเจ้ามีภิกษุใดเป็นประธาน, ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"อาจริยํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอาจารย์อย่างนี้ คือ :-

ภิกษุใดให้ข้าพเจ้าบรรพชา ภิกษุใดสวดประกาศข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอาศัยภิกษุใดอยู่, ข้าพเจ้าให้ภิกษุใดแสดงอุเทศให้, ข้าพเจ้าสอบถามอุเทสกะภิกษุใด, ภิกษุใดแสดงอุเทศแก่ข้าพเจ้า, ภิกษุใดอนุญาตให้ข้าพเจ้าถามอุเทศ, ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"สทฺธิวิหาริกํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสัทธิวิหาริกอย่างนี้ คือ :-

ข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา, ข้าพเจ้าให้ภิกษุใดอุปสมบท, สามเณรใดบรรพชาแล้ว โดยข้าพเจ้าเป็นประธาน, ภิกษุใดอุปสมบทแล้ว โดยข้าพเจ้าเป็นประธาน, บรรพชาของสามเณรใด ข้าพเจ้าเป็นประธาน, อุปสมบทของภิกษุใด มีข้าพเจ้าเป็นประธาน, ข้าพเจ้าบอกคืนสามเณรและภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"อนฺเตวาสิกํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์ การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอันเตวาสิกอย่างนี้ คือ :-

ข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา, ข้าพเจ้าสวดประกาศให้ภิกษุใด, ภิกษุใดอาศัยข้าพเจ้าอยู่, ภิกษุใดให้ข้าพเจ้าแสดงอุเทสให้ ภิกษุใดสอบถามอุเทสกะข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าแสดงอุเทศแก่ภิกษุใด, ข้าพเจ้าอนุญาตให้ภิกษุใดสอบถามอุเทส, ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"สมานูปชฺฌายกํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์ การบอกลาสิกขาย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระผู้ร่วมอุปัชฌายะอย่างนี้ คือ:-

อุปัชฌายะของข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชาแล้ว ให้ภิกษุใดอุปสมบทแล้ว, สามเณรใดบรรพชาแล้วในสำนักของอุปัชฌายะนั้น, ภิกษุใดอุปสมบทแล้วในสำนักของอุปัชฌายะนั้น, บรรพชาของสามเณรใด มีอุปัชฌายะนั้นเป็นประธาน, อุปสมบทของภิกษุใด มีอุปัชฌายะนั้นเป็นประธาน, ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า "**สมานาจริกํ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระผู้ร่วมอาจารย์อย่างนี้ คือ :-

อาจารย์ของข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา สวดประกาศให้ภิกษุใด, ภิกษุใดอาศัยอาจารย์นั้นอยู่, ภิกษุใดให้อาจารย์นั้นแสดงอุเทศให้สอบถามอุเทส, อาจารย์ของข้าพเจ้า แสดงอุเทศแก่ภิกษุใด, อนุญาตให้ภิกษุใดสอบถามอุเทส, ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"สพฺรหฺมจารึ ปจฺจกฺขามิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระเพื่อนพรหมจรรย์อย่างนี้ คือ:-

ข้าพเจ้า ศึกษาอธิศีล ศึกษาอธิจิต ศึกษาอธิปัญญา ร่วมกับภิกษุใด, ข้าพเจ้าบอกคืนพระเพื่อนพรหมจรรย์นั้น.

การบอกลาด้วยคำว่า **"คิหีติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์, การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งคฤหัสถ์อย่างนี้ คือ :-

อาคาริโกติ	**มํ**	**ธาเรหิ**	ท่านจงทรงข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ครองเรือน,'
กสโกติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นชาวนา,'
วาณิโชติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นพ่อค้า,'
โครกฺโขติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้เลี้ยงโค,'
โอคลฺลโกติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นคนกำพร้า,'
โมลิพทฺโธติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นคนไว้จุก,'
กามคุณิโกติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นคนเสพกามคุณ,'

การบอกลาด้วยคำว่า **"อุปาสิโกติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุบาสกอย่างนี้ คือ :-

เทฺววาจิโก	**อุปาสโกติ มํ ธาเรหิ**	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้เปล่งวาจา ๒;'
เตวาจิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้เปล่าวาจา ๓,'
พุทฺธํ สรณคมนิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้เข้าถึงพระ-พุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง,'
ธมฺมํ สรณคมนิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง,'
สงฺฆํ สรณคมนิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง,'
ปญฺจสิกฺขาปทิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้รักสิกขา-บท ๕'
ทสสิกฺขาปทิโก	" " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอุบาสกผู้รักษาสิกขา-บท ๑๐.'

การบอกลาด้วยคำว่า **"อารามิโกติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอารามิกะ (ผู้รักษาวัดหรือผู้รักษาสวน) อย่างนี้ คือ :-

กปฺปิยการโกติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นกัปปิยการก,'

เวยฺยาวจฺจกโรติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นไวยาวัจกร.'

อปหริตการโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ดายหญ้า,'

ยาคุภาชโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้แจกข้าวต้ม,'

ผลภาชโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้แจกผลไม้,'

ขชฺชกภาชโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว,'

การบอกลาด้วยคำว่า **"สามเณโรติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสามเณรอย่างนี้ คือ :-

กุมารโกติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสามเณรน้อย,'

เจฏฺโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็น

สามเณรเล็ก,'

เปฏโกติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสามเณรปานกลาง,'

โมณิคลฺโลติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสามเณรโค่ง,'

สมณุทฺเทโสติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสมณุทเทส,' (คือสามเณรมีอายุครบอุปสมบทแล้ว แต่ยังมิได้อุปสมบท)

การบอกลาด้วยคำว่า **"ติตฺถิโยติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้คำไวพจน์แห่งเดียรถีย์อย่างนี้ คือ :-

นิคฺคณฺโฐติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นนิครนถ์,'

อาชีวโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นอาชีวก,'

ตาปโสติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นดาบส,'

ปริพฺพาชโกติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นปริพาชก,'

ปณฺฑรงฺโคติ " " ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นตาปะขาว,'

การบอกลาด้วยคำว่า **"ติตฺถิยสาวโกติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่

เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสาวกเดียร์อย่างนี้ คือ:-

นิคฺคณฺธสาวโกติ มํ ธาเรหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสาวกของนิครนถ์,'
อาชีวกตาปสปริพฺพาชกปณฺฑรงฺคสาวโกติ มํ ธาเรหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นสาวกของอาชีวดาบสปริพาชกและตาปะขาว,'

การบอกลาด้วยคำว่า **"อสฺสมโณติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งผู้มิใช่สมณะอย่างนี้ คือ :-

ทุสฺสีโลติ	**มํ**	**ธาเรหิ**	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ทุศีล,'
ปาปธมฺโหติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้มีธรรมลามก,'
อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโรติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ไม่สะอาดและมีสมาจารที่ตามระลึกด้วยความรักเกียจ,'
ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺโตติ	"	"	ท่านทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้มีงานปกปิด,'
อสฺสมโณสมณปฏิญฺโญติ	"	"	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้มิใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ,'

อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญติ มํ ธาเมหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ประพฤติไม่ประเสริฐ ก็ปฏิญญาว่า เป็นผู้ประพฤติประเสริฐ,'
อนฺโตปูตีติ " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้เน่าภายใน,'
อวสฺสุโตติ " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้อันราคะชุ่มแล้ว,'
กสมฺพุชาโตติ " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นผู้ดุจหยากเยื่อ,'
โกณฺโฑติ " "	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'เป็นคนชั่ว,'

การบอกลาด้วยคำว่า **"อสกฺยปุตฺติโยติ มํ ธาเรหิ"** ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์. การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งผู้มิใช่เชื้อสายพระศากยบุตร มีอาทิอย่างนี้ คือ:-

น สมฺมาสมฺพุทฺธปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า,'
น อนฺตพุทฺธิปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระอนันตพุทธิเจ้า,'
น อโนมพุทฺธิปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระอโนมพุทธิเจ้า,'
น โพธิปฺปญฺญาณปุตฺโต	ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่

มํ ธเรหิ เป็นบุตรของโพธิปัญญาณเจ้า,'

น ธีรปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระธีรเจ้า,'

น วิคตโมหปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระวิคตโมหเจ้า,'

น ปภินฺนขีลปุตฺโตติ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระปภินนขีลเจ้า,'

น วิชิตวิชยปุตฺโตตํ มํ ธาเรหิ ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า 'ไม่เป็นบุตรของพระวิชิตวิชัยเจ้า,'

หลายบทว่า **เตหิ อากาเรหิ เตหิ ลิงฺเคหิ เตหิ นิมิตฺเตหิ** ความว่า (ภิกษุย่อมกล่าวให้ผู้อื่นรู้) ด้วยคำไวพจน์แห่งพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น คือที่ตรัสไว้โดยนัยมีอาทิว่า "คำไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าก็ดี." จริงอยู่ คำไวพจน์ทั้งหลาย ท่านเรียกว่า "อาการ" เพราะเป็นเหตุแห่งการบอกลาสิกขา, เรียกว่า "เพศ" เพราะแสดงทรวดทรงแห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น หรือ เพราะสมควรแก่การบอกลาสิกขานั่นเอง, เรียกว่า "นิมิต" เพราะเป็นเหตุให้รู้การบอกลาสิกขา เหมือนจุดดำทั้งหลายมีมูลแมลงวัน (หรือไฝ) เป็นต้นของพวกมนุษย์ฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสกำหนดแน่นอนลงไปว่า **"เอวํ โข ภิกฺขเว"** ดังนี้เป็นต้น เพราะเหตุแห่งการบอกลาสิกขาอย่างอื่น นอกจากเหตุที่กล่าวแล้วนี้ไม่มี. จริงอยู่ ในคำว่า **"เอวํ โข"** นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า "ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และการบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล เหตุอื่นนอกจากนี้ หามีไม่."

[ลาสิกขากับคนวิกลจริตเป็นต้นไม่เป็นอันบอกลา]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงลักษณะแห่งการบอกลาสิกขาอย่างนี้แล้ว เพื่อความไม่เลอะเลือนในการไม่บอกลา และเพื่อแสดงความวิบัติแห่งลักษณะการบอกลาสิกขานั้นนั่นเอง ด้วยอำนาจแห่งบุคคลเป็นต้น จึงตรัสคำว่า **"กถญฺจ ภิกฺขเว อปจฺจกฺขาตา"** ดังนี้เป็นต้น. ในคำว่า **"อปจฺจกฺขาตา"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

คำว่า **"เยหิ อาการเรหิ"** เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง.

บทว่า **อุมฺมตฺตโก** ได้แก่ ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง หรือบ้าเพราะดีกำเริบ คือ ภิกษุผู้มีสัญญาวิปริตรูปใดรูปหนึ่ง. ภิกษุบ้านั้น ถ้าบอกลา (สิกขา) ไซร้, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

บทว่า **อุมฺมตฺตกสฺส** ได้แก่ ภิกษุบ้าเช่นนั้นเหมือนกัน. จริงอยู่ ถ้าปกตัตตภิกษุ บอกลาสิกขาในสำนักของภิกษุบ้าเช่นนั้นไซร้, ภิกษุบ้าไม่เข้าใจ, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง ท่านเรียกว่า "ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ้าน." อนึ่ง คำว่า "ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง หรือภิกษุบ้าเพราะดีกำเริบ" ท่านกล่าวไว้แล้วในบทต้น โดยความเป็นภิกษุบ้าเสมอกัน ความแปลกกันแห่งภิกษุบ้าแม้ทั้งหลายจักมีแจ้งในอนาปัตติวาร. ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่านอย่างนั้น บอกลา (สิกขา) สิกขาย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย. สิกขาแม้อันปกตัตตภิกษุบอกลาแล้วในสำนักภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิงนั้น เมื่อภิกษุบ้านั้นไม่เข้าใจ ก็ไม่เป็นอันบอกลา.

บทว่า **เวทนฏฺโฏ** ได้แก่ ภิกษุผู้อันทุกขเวทนาที่มีกำลังถูกต้องแล้ว คือ ผู้ถูกความสลบไสลครอบงำแล้ว. สิกขาที่ภิกษุผู้ถูกเวทนา

เบียดเบียนบ่นแพ้อยู่นั้น แม้บอกลาแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลา. สิกขา แม้อันภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของภิกษุผู้ถูกเวทนาครอบงำนั้น เมื่อภิกษุผู้ถูกเวทนาครอบงำนั้น ไม่เข้าใจ ก็ไม่เป็นอันบอกลา.

สองบทว่า **เทวตาย สนฺติเก** ความว่า สิกขา ที่ภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของเทวดาเริ่มต้นแต่ภุมเทวดาไปจนถึงอนิฏฐเทวดา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

บทว่า **ติรจฺฉานคตสฺส** ความว่า สิกขา ที่ภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของนาคมาณพก็ดี สุบรรณมาณพก็ดี หรือในสำนักของเทวดาเหล่ากินนร ช้างและลิงเป็นต้นพวกใดพวกหนึ่งก็ดี ย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย.

สิกขา ที่ภิกษุบอกลาในสำนักของบรรดาภิกษุบ้าเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมไม่เป็นอันบอกลาแท้ เพราะ (ภิกษุบ้าเป็นต้นนั้น) ไม่เข้าใจ. ที่บอกลาในสำนักของเทวดา ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลา (เหมือนกัน) เพราะ (เทวดา) รู้เรื่องเร็วเกินไป. ชื่อว่าเทวดาพวกที่มีปฏิสนธิเป็นไตรเหตุ มีปัญญามาก ย่อมรู้อะไรเร็วเกินไป. ก็ขึ้นชื่อว่าจิตนี้ ย่อมเป็นธรรมชาตเป็นไปรวดเร็ว; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงหมายพระทัยว่า "ความพินาศของบุคคล (ภิกษุ) ผู้มีจิตกลับกลอกอย่าได้มีเร็วไปนัก เพราะอำนาจจิตนั่นเลย" จึงทรงห้ามการลาสิกขาในสำนักของเทวดาไว้. ส่วนในหมู่มนุษย์ ไม่มีกำหนดไว้, สิกขา ที่ภิกษุบอกลาในสำนักของคนใดคนหนึ่ง ผู้เป็นสภาคกัน (คือบุรุษ) ก็ตาม ผู้เป็นวิสภาคกัน (คือมาตุคาม) ก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ซึ่งเข้าใจ (ผู้รู้เดียงสา) ย่อมเป็นอันบอกลาแล้วแท้. ถ้าว่าคนนั้น

ไม่เข้าในไซร้, สิกขา ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงแสดงใจความนั่น จึงตรัสคำว่า "อริยเกน" เป็นต้น. ในคำว่า **"อริยเกน"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

โวหารของชาวอริยะ ชื่อว่าอริยกะ ได้แก่ ภาษาของชาวมคธ. โวหาร ที่ไม่ใช่ของชาวอริยะอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อมิลักขกะ ได้แก่ โวหารของชาวอันธทมิฬ เป็นต้น.

หลายบทว่า **โส เจ น ปฏิวิชานาติ** ความว่า (ถ้าชนชาวมิลักขะนั้น) ไม่เข้าใจว่า "ภิกษุนั่น พูดเนื้อความชื่อนี้" เพราะความที่ตนไม่รู้ในภาษาอื่น หรือเพราะความที่ตนไม่ฉลาดในพุทธสมัย สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

บทว่า **ทวาย**[๑] ความว่า ภิกษุผู้มีความประสงค์จะพูดอย่างหนึ่งโดยเร็ว แต่พูดไปโดยเร็วว่า "ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้า" ดังนี้ (ชื่อว่า ภิกษุบอกคืนสิกขา โดยกล่าวเร็ว).

บทว่า **รวาย** แปลว่า โดยการพูดพลาด.

หากจะมีผู้ถาม ถามว่า "ภิกษุคิดว่า 'เราจักพูดอย่างหนึ่ง' ดังนี้ แต่พูดไปอีกอย่างหนึ่ง คือพูดว่า 'เราบอกคืนพระพุทธเจ้า[๒] ดังนี้, คำพูดที่พูดนี้ กับคำพูดที่มีอยู่ก่อน[๓] มีความแปลกกันอย่างไร ?"

๑. ฎีกาสารัตถทีปนี. ๒/๑๒๕. แก้ไว้วา ทวาติ สหสา แปลว่า บทว่า ทวา แปลว่าโดยเร็ว.
๒. อญฺญํ ภณิสฺสามีติ อญฺญํ ภณนฺโต พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติ ภณติ. สารัตถทีปนี. ๒/๑๒๕.
๓. ปุริเมน ภณเนน สทฺธึ อิมสฺส ภณสฺส โก วิเสโสติ ปุจฺฉโก เจ ปุจฺฉติ อตฺถโยชนา ๑/๒๕๓.

แก้ว่า "แม้ฉลาดพูดคำก่อนพลาดไปเป็นคำอื่น ก็ด้วยอำนาจความเร็ว." แต่บุคคลผู้พลั้งพลาดตั้งใจว่า "เราจักพูดอย่างหนึ่ง" พลาดไปพูดอย่างหนึ่งนี้ ก็เพราะความที่ตนเป็นคนทึบ เป็นคนหลงใหล.

สองบทว่า **อสฺสาเวตุกาโม สาเวติ** ความว่า ภิกษุบอก สอบถาม เล่าเรียน ทำการสาธยาย พรรณนาบาลีแห่งสิกขาบทนี้, ภิกษุนี้ เรียกว่า "ผู้ไม่ประสงค์จะประกาศ แต่ประกาศให้ได้ยิน."

หลายบทว่า **สาเวตุกาโม น สาเวติ** ความว่า ภิกษุผู้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลแล้วบอกค้นสิกขา แต่ไม่ลั่นวาจา, ภิกษุนี้ เรียกว่า "ผู้ประสงค์จะประกาศ แต่ไม่ประกาศให้ได้ยิน."

สองบทว่า **อวิญฺญุสฺส สาเวติ** ความว่า ประกาศแก่คนชราผู้เป็นเช่นกับด้วยรูปปั้นหรือผู้มีปัญญาทึบ ซึ่งไม่ฉลาดในลัทธิ (ศาสนา) หรือพวกเด็กชาวบ้าน ผู้ยังไม่บรรลุเดียงสา.

สองบทว่า **วิญฺญุสฺส น สาเวติ** ความว่า ไม่ประกาศแก่ผู้ฉลาดซึ่งสามารถจะเข้าใจได้.

หลายบทว่า **สพฺพโส วา ปน** ความว่า สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลาแล้ว โดยปริยายใด ในบรรดาคำว่า **"พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ"** เป็นต้น, แต่เธอหาได้ทำแม้ปริยายอย่างหนึ่งจากปริยายนั้น คือลั่นวาจาประกาศให้ได้ยินไม่. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงกำหนดลักษณะแห่งการไม่บอกลาไว้ ด้วยคำว่า **"เอวํ โข"** เป็นต้น. จริงอยู่ ในคำว่า **"เอวํ โข"** เป็นต้นนี้ มีอธิบายดังนี้ว่า "สิกขา ย่อมเป็นอันภิกษุไม่บอกลา ด้วยอาการอย่างนี้แล หามีได้ด้วยเหตุอย่างอื่นไม่."

[อรรถาธิบายความหมายแห่งเมถุนธรรม]

บัดนี้ เพื่อทรงแสดงใจความแห่งบทว่า **"เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิสเวยฺย"** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำวา **"เมถุตธมฺโม นาม"** เป็นต้น. ในคำว่า **"เมถุนธมฺโม นาม"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

คำว่า **"เมถุนธมฺโม นาม"** นี้ เป็นบทอุเทสแห่งเมถุนธรรม ที่ควรอธิบาย.

ธรรมของพวกอสัตบุรุษทั้งหลาย คือคนต่ำช้า ชื่อว่าอสัทธรรม. ธรรมที่จะพึงเสพของพวกชาวบ้าน ชื่อว่าคามธรรม. ธรรมของพวกคนถ่อย ชื่อวสลธรรม. อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชื่อว่าถ่อยเองนั่นแล เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งกิเลส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วสลธรรม.

บทว่า **ทุฏฺฐุลฺลํ** มีความว่า ชื่อว่าเป็นธรรมชั่ว เพราะเป็นธรรมอันกิเลสทั้งหลายประทุษร้ายแล้ว และชื่อว่าเป็นธรรมหยาบ เพราะเป็นธรรมไม่ละเอียด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าธรรมชั่วหยาบ.

อนึ่ง ตั้งแต่นี้ไปพึงเปลี่ยนสองบทว่า **"โย โส"** นี้ ทำให้เป็น **"ยนฺตํ"** ประกอบใน ๓ บทว่า **"ยนฺตํ ทุฏฺฐุลฺลํ ยนฺตํ โอทกนฺติกํ ยนฺตํ รหสฺสํ"** ก็แล พึงทราบโยชนาใน ๓ บทนี้ อย่างนี้ว่า

การเห็นก็ดี การจับก็ดี การลูบคลำก็ดี การถูกต้องก็ดี การเสียดสีก็ดี ซึ่งเป็นบริวารของกรรมนั้น จัดเป็นกรรมชั่วหยาบ, แม้เพราะเหตุนั้น กรรมนั้นจึงจัดเป็นกรรมชั่วหยาบ กรรมชั่วหยาบนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม, น้ำอันบุคคลย่อมถือเอา เพื่อความสะอาดในที่สุดแห่งกรรมนั้น เหตุนั้น กรรมนั้น จึงชื่อว่ามีน้ำเป็นที่สุด, กรรมมีน้ำเป็นที่สุด

นั่นแล ชื่อวา โอทกันติก, กรรมมีน้ำเป็นที่สุดนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม, กรรมนั้น ชื่อว่า เป็นกรรมลับ เพราะความเป็นกรรมที่ต้องทำในที่ลับ คือในโอกาสอันปิดบัง, กรรมนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม."

กรรมนั้น ชื่ออันคนเป็นคู่ ๆ พึงถึงร่วมกัน เพราะความเป็นกรรมอันบุคคลพึงร่วมกันเป็นคู่ ๆ. ในบทว่า **"ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ"** นั้น พึงทราบโยชนาว่า "กรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงถึงร่วมกันนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม."

ก็แล ในอธิการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงกล่าวซ้ำธรรมทั้งปวงมีอสัทธรรมเป็นต้นนั้นในที่เดียวกัน จึงตรัสว่า "นี้ ชื่อว่าเมถุนธรรม."

ถามว่า "เพราะเหตุไร อสัทธรรม จึงเรียกว่า 'เมถุนธรรม ?"

แก้ว่า "อสัทธรรมนั้น เป็นของคนคู่ผู้กำหนัดแล้ว ผู้กำหนัดจัดแล้ว ผู้อันราคะชุ่มแล้ว คือผู้อันราคะกลุ้มรุมแล้ว ได้แก่เป็นธรรมของคนคู่ผู้ปานกัน เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า เมถุนธรรม."

บทว่า **"ปฏิเสวติ นาม"** นี้ เป็นบทมาติกา เพื่อแสดงอาการซึ่งเป็นเหตุอันพระองค์ตรัสเรียกบุคคลว่า "พึงเสพเฉพาะ " ในบทว่า **"ปฏิเสเวยฺย"** นี้.

ในบทว่า **"โย นิมิตฺเตน นิมิตฺตํ"** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุใดให้นิมิตของตนเข้าไปทางนิมิตของหญิง คือให้องคชาตของตนเข้าไปทางองคชาตของหญิง ในโอกาสอันชุ่ม ซึ่งลมถูกต้องไม่ได้ โดยประมาณอย่างต่ำที่สุด แม้เพียงเมล็ดงาหนึ่ง, ภิกษุนั้น ชื่อว่าย่อมเสพ

เฉพาะ ด้วยอาการเพียงเท่านี้ เธอย่อมถึงความทำลายแห่งศีล คือเป็นปาราชิก.

[สตรีนิมิตได้ฐาน ๕ บุรุษนิมิตได้ฐาน ๖]

ก็บรรดานิมิตของสตรีและบุรุษนี้ ในนิมิตของสตรี ได้ฐาน ๕ คือ ข้างทั้ง ๔ และท่ามกลาง. ในนิมิตของบุรุษได้ฐาน ๖ คือ ข้างทั้ง ๔ ตรงกลาง ปลาย. เพราะเหตุนั้น ในนิมิตของสตรี แม้สอดองคชาตเข้าไปทางใต้ ย่อมเป็นปาราชิก, สอดเข้าไปจากข้างบนก็ดี สอดเข้าไปทางข้างทั้งสองก็ดี สอดเข้าไปตรงกลาง พ้นฐานทั้ง ๔ ก็ดี ย่อมเป็นปาราชิก (ทั้งนั้น). ส่วนนิมิตแห่งบุรุษ แม้ภิกษุสอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนล่าง ย่อมเป็นปาราชิก, สอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนบทก็ดี สอดเข้าไปให้ถูกทางเข้าทั้งสองก็ดี สอดเข้าไปให้ถูกเฉพาะตรงกลางก็ดี งอ[๑] (นิมิตตรงกลาง) เหมือนนิ้วมืองอหลังข้อกลางแล้ว สอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนบนก็ดี ย่อมเป็นปาราชิก (ทั้งนั้น).

บรรดานิมิตของสตรีและบุรุษนั้น แม้เมื่อภิกษุสอดองคชาตเข้าไปให้เหมือนกับคันชั่ง ได้ฐาน ๕ คือ ข้างทั้ง ๔ และตรงกลาง. แม้เมื่อสอดให้งอเข้าไป ก็ได้ฐาน ๕ คือ ข้างทั้ง ๔ ส่วนปลายและตรงกลาง. ฐานแม้ทั้งหมดในนิมิตของบุรุษมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้.

ภิกษุสอดติ่ง[๒] หรือปม (หรือปุ่ม) ซึ่งมีกายประสาทยังดี ที่เกิดอยู่ในนิมิต (ของตน) เข้าไป (ในนิมิตของสตรี) , เป็นอาบัติปาราชิก สอดติ่งที่ตายแล้ว หรือปมที่แห้ง ที่มีกายประสาทเสียแล้ว เข้าไป

๑. ฎีกาสารัตถทีปนี และฎีกาวิมติวิโนทนี เป็น สงฺโกเจตวา.

๒. จมฺมขีลนฺต นิมิตฺเต อุฏฺฐิตจมฺมเมว. อุณฺณิคณฺโฑติปิ วทนฺติ. สารัตถทีปนี. ๒/๑๒๙. หมายเอาติ่งหรือตุ่มหนัง ซึ่งเกิดที่องคชาต.

(ในนิมิตของสตรี), เป็นอาบัติทุกกฏ. แม้เมื่อสอดขน หรือปลายนิ้วมือและนิ้วหัวแม่มือเข้าไป (ในนิมิตของสตรี) ด้วยความยินดีในเมถุน เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

[ภิกษุเมื่อจะพรรณนาเมถุนกถาควรระลึกถึงพระพุทธคุณ]

ก็ขึ้นชื่อว่า เมถุนกถานี้ ก็คือกถาที่ชั่วหยาบ อันเป็นกถาของพวกอสัตบุรุษ, เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อจะกล่าวถึงฐานะนั่นก็ดี ฐานะอื่นก็ดี หรือฐานะเช่นนี้ในพระวินัย ก็ควรให้ปฏิกูลมนสิการ สมณสัญญา และหิริโอตตัปปะตั้งขึ้นเฉพาะหน้า แล้วให้ความเคารพเกิดขึ้นในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รำพึงถึงพระกรุณาของพระโลกนาถ ผู้มีพระกรุณาหาผู้เสมอมิได้ แล้วกล่าวเถิด. ควรรำพึงถึงพระกรุณาคุณของมีพระมนัสหับกลับแล้วจากกามทั้งหลาย โดยประการทั่งปวง ทางอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความเอ็นดูเหล่าสัตว์ เพื่อความอนุเคราะห์แก่โลก ได้ตรัสกถาเช่นนี้ไว้ เพื่อต้องการบัญญัติสิกขาบท, พระศาสดาทรงมีพระกรุณาคุณจริงหนอ !" ดังนี้แล้ว พึงกล่าวเถิด.

อีกประการหนึ่ง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะไม่พึงตรัสกถาเช่นนี้โดยประการทั้งปวงไซร้. ใครเล่าจะพึงรู้ได้ว่า "ในฐานะประมาณเท่านี้เป็นปาราชิก, ในฐานะประมาณเท่านี้ เป็นถุลลัจจัย, ในฐานะประมาณเท่านี้ เป็นทุกกฏ." เพราะเหตุนั้น เมื่อสดับอยู่ก็ดี เมื่อกล่าวอยู่ก็ดี (ซึ่งเมถุนกถานั้น) หาควรเอาพัดปิดปากนั่งหัวเราะจนเห็นฟันกันอยู่ไม่ พึงใคร่ครวญว่า "ถึงฐานะเช่นนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังได้ตรัส

แล้ว" ดังนี้ เป็นผู้ไม่ย้อท้อต่อเหตุเช่นนั้น ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะ มีส่วนเปรียบดังพระศาสดา แล้วกล่าวเถิดฉะนี้แล.

จบมูลบัญญัติสิกขาบท.

อนุปัญญัติวาร

[กำหนดสัตว์ที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น]

ในวาระแห่งอนุบัญญัติ มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อนฺตมโส** แปลว่า โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดทั้งหมด.

บทว่า **ติรฺจฉานคตายปิ** ความว่า ในประชาสัตว์ผู้ไปแล้ว (คือผู้เกิดแล้ว) ในเหล่าสัตว์ดิรัจฉาน ด้วยอำนาจปฏิสนธิ.

สองบทว่า **ปเคว มนุสิสิตฺถิยา** ความว่า (ภิกษุเสพเมถุนธรรมในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียยังมิใช่สมณะ ภิกษุเสพเมถุนธรรม) ในหญิงผู้เป็นชาติมนุษย์ก็ย่อมมิใช่สมณะก่อนว่า. ก็สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียซึ่งเป็นวัตถุแห่งปาราชิกนั่นแล ควรถือเอาว่า "สัตว์ดิรัจฉาน" ในปฐมปาราชิกนี้. ไม่ใช่สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียทั้งหมด (สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ไม่ใช่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกทั้งหมด). ในคำว่า "สัตว์ดิรัจฉาน" นั้น มีกำหนด (ประเภทสัตว์) ดังนี้

"บรรดาพวกสัตว์ไม่มีเท้า ได้แก่ งู และปลา,
และบรรดาพวกสัตว์มีสองเท้า ได้แก่ แม่ไก่,
บรรดาพวกสัตว์มีสี่เท้า ได้แก่ แมวตัวเมีย,
สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียเหล่านี้ เป็นวัตถุแห่ง
ปาราชิก."

[อรรถาธิบายประเภทสัตว์ต่าง ๆ]

บรรดาสัตว์มีงูเป็นต้นนั้น ทีฆชาติต่างโดยประเภท มีงูเหลือมและงูขว้างค้อนเป็นต้นแม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย อหิ ศัพท์.

เพราะฉะนั้น บรรดาทีฆชาติทั้งหลาย ทีฆชาติที่ภิกษุอาจสอดองคชาต เข้าไปบรรดามรรคทั้ง ๓ มรรคในมรรคหนึ่ง ประมาณเท่าเมล็ดงา เป็นวัตถุแห่งปาราชิก, ที่เหลือพึงทราบว่า "เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ" สัตว์ที่เกิดในน้ำ ต่างโดยประเภทมี ปลา เต่า และกบเป็นต้น แม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย มัจฉะ ศัพท์. ในสัตว์ที่เกิดในน้ำแม้นั้น พึงทราบว่า เป็นวัตถุแห่งปาราชิก และเป็นวัตถุแห่งทุกกฏโดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในทีฆชาตินั่นเอง. ส่วนความแปลกกัน มีดังต่อไปนี้:-

ขึ้นชื่อว่ากบเป็นสัตว์มีปากแข็ง, กบเหล่านั้น มีสัณฐานปากกว้าง แต่มีช่องปากแคบ; ในสัณฐานปากนั้น จึงไม่เพียงพอที่จะสอดองคชาตเข้าไปได้, แต่สัณฐานปาก ย่อมถึงความสงเคราะห์ว่าแผล, เพราะฉะนั้น พึงทราบมุขสัณฐานนั้นว่า "เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย."

ปักษีชาติ ต่างโดยประเภทมี กาและนกพิราบเป็นต้น แม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย กุกกุฏ ศัพท์. ในปักษีชาติแม้นั้น พึงทราบว่า เป็นวัตถุแห่งปาราชิกและวัตถุแห่งทุกกฏ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล.

จตุปทชาติ (สัตว์มีเท้าสี่) ต่างโดยประเภทมี กระแต๑ พังพอน และเหี้ยเป็นต้น แม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย มัชชารี ศัพท์. ในจตุปทชาติแม้นั้น ก็พึงทราบว่า เป็นวัตถุแห่งปาราชิก และเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล.

๑. นัยฎีกาสารัตถทีปนีที่ว่า รุกฺขสุนขา นาม กลุนฺทกาติปิ วทนฺติ. ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก กัณฑ์มหาพนก็มีกล่าวถึงว่า โสณา สิงฺคาลาติ โกกสุนขา จ รุกฺสุนขา จ สิงฺคาลา จ. สืบถาม กรมป่าไม้ได้ความว่า เรียกว่า หมาไม้ Yhellow Throated Marten Mar-Ter flavigula. เป็นสัตว์กินเนื้อ อยู่ในตระกูลเดียวกันนาค ลูกไม้ก็ชอบ มีในป่าสูง ตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัยลงมาผ่านไทยไปจนสุมาตรา ชวา แลบอร์เนียว.

[ปาราชิกศัพท์เป็นไปในสิกขาบทเป็นต้น]

บทว่า **ปาราชิโก** แปลว่า พ่ายแพ้แล้ว คือถึงแล้ว ซึ่งความพ่ายแพ้. จริงอยู่ ปาราชิก ศัพท์นี้ ย่อมเป็นไปทั้งในสิกขาบท อาบัติ และบุคคล. ใน ๓ อย่างนั้น ปาราชิก ศัพท์ ที่เป็นไปในสิกขาบท พึงทราบ (ในที่มา) อย่างนี้ว่า "ดูก่อนอานนท์! มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่ตถาคตจะพึงถอนปาราชิกสิกขาบทที่ได้บัญญัติไว้แล้ว เพื่อสาวกทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งพวกภิกษุชาววัชชี หรือพวกวัชชีบุตรเลย.[๑]"

ที่เป็นไปในอาบัติ พึงทราบ (ในที่มา) อย่างนี้ว่า "ภิกษุ ! เธอต้องอาบัติปาราชิกแล้ว.[๒]" ที่เป็นไปในบุคคล พึงทราบ (ในที่มา) อย่างนี้ว่า "พวกเรามิได้เป็นปาราชิก, ผู้ใดลัก, ผู้นั้น เป็นปาราชิก." แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ปาราชิกศัพท์นี้ ยังเป็นไปในธรรมได้อีก เช่นในที่มามีคำว่า (ภิกษุ) ตามกำจัด (ภิกษุ) ด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิก ดังนี้เป็นต้น."[๓]

แต่เพราะเหตุที่ในอาบัติและสิกขาบททั้ง ๒ นั้น ในที่บางแห่งพระผู้มีพระภาคทรงพระประสงค์อาบัติว่า "ธรรม" บางแห่งก็ทรงพระประสงค์สิกขาบททีเดียว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะกล่าวธรรมนั้นไว้อีกแผนกหนึ่ง.

บรรดาสิกขาบท อาบัติและบุคคลนั้น, สิกขาบท พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ปาราชิก" เพราะเหตุที่ยังบุคคลผู้ละเมิดให้พ่าย, ส่วนอาบัติตรัสว่า "ปาราชิก" เพราะเหตุที่ยังบุคคลผู้ต้องให้พ่าย, บุคคลตรัสว่า

๑. วิ. มหา. ๑/๔๑. ๒. วิ. มหา. ๑/๖๒. ๓. วิ. มหา. ๑/๓๗๖.

"เป็นปาราชิก" เพราะเหตุที่เป็นผู้พ่าย คือถึงความแพ้. จริงอยู่ แม้ใน คัมภีร์บริวาร พระผู้มีพระภาค ทรงหมายเนื้อความนี้ ตรัสว่า

"อาบัติใด เราเรียกว่าปาราชิก, ท่านจงฟังอาบัตินั้น
ตามที่กล่าว, เพราะบุคคลผู้ต้องปาราชิก ย่อมเป็น
ผู้เคลื่อน ผิด ตกไป และเหินห่างจากสัทธรรม,
แม้ธรรมเป็นที่อยู่ร่วมกันในบุคคลนั้น ย่อมไม่มี,
เพราะเหตุนั้น อาบัตินั้น เราจึงเรียกอย่างนั้น[๑]
(ว่าปาราชิก)."

[อรรถาธิบายความในพระคาถา]

ก็ในปริวารคาถานี้ มีเนื้อความดังต่อไปนี้:- บุคคล ผู้ละเมิด สิกขาบทนั้น และต้องอาบัตินั้น ย่อมเป็นผู้เคลื่อน (จากสัทธรรม), คำทั้งปวงอันบัณฑิตพึงประกอบอย่างนี้.

สองบทว่า **เตน วุจฺจติ** มีความว่า บุคคล ย่อมเป็นผู้ไม่ใช่ สมณะ ไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร พลัดจากไป ขาดไป คือพ่ายแพ้ จากศาสนา เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น เราจึงกล่าว. ถาม ว่า "กล่าวอย่างไร ?" แก้ว่า "กล่าวว่าเป็นผู้พ่าย."

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมอยู่ร่วมกันในธรรมนี้ เหตุนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า สังวาส. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **"สํวาโส นาม"** ดังนี้แล้ว จึงตรัส คำเป็นต้นว่า **"เอกกมฺมํ"** ก็เพื่อแสดงสังวาสนั้น.

ในคำว่า **"เอกกมฺมํ"** เป็นต้นนั้น มีคำอธิบายพร้อมทั้งโยชนา ดังต่อไปนี้ :- สังฆกรรมทั้ง ๔ อย่าง ชื่อว่ากรรมอันเดียวกัน เพราะ

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๓๖๘.

ความเป็นธรรมที่ภิกษุทั้งหลายผู้ปกตัตตะ กำหนดด้วยสีมา จะพึงทำร่วมกัน. อนึ่ง ปาฏิโมกขุทเทสทั้ง ๕ อย่าง ชื่อว่าอุเทสเดียวกัน เพราความเป็นอุเทสที่จะพึงสวดด้วยกัน. ส่วนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว ชื่อว่า สมสิกขาตา เพราะความเป็นสิกขาบทที่ลัชชบุคคลแม้ทั้งปวงจะพึงศึกษาเสมอกันง ลัชชีบุคคลแม้ทั้งปวง ย่อมอยู่ร่วมกันในกรรมเป็นต้นเหล่านี้, บุคคลแม้ผู้เดียวจะปรากฏในภายนอกจากกรรมเป็นต้นนั้นหามิได้; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงรวมเอาสิ่งเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ตรัสว่า "นี้ชื่อว่าสังวาส" ในพระบาลีนี้. ก็แล สังวาสมีประการดังกล่าวแล้วนั้น ไม่มีกับบุคคลนั้น; เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้พ่ายพระองค์จึงตรัสว่า "ผู้หาสังวาสมิได้" ฉะนี้แล.

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่อุเทสอย่างนั้นตามลำดับบทแล้ว บัดนี้ จึงทรงแสดงสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีนิมิตเป็นวัตถุแห่งปาราชิก โดยนัยมีคำว่า "หญิง ๓ จำพวก" เป็นต้น แล้วตรัสวัตถุ ๓ โดยนัยมีคำว่า "มรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์" เป็นอาทิ เพื่อแสดงนิมิตที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก เพราะเหตุที่นิมิตหญิงอย่างเดียวเท่านั้น จึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิกหามิได้ นิมิตหญิงมนุษย์เท่านั้นจึงเป็นวัตถุหามิได้ ทั้งนิมิตแม้แห่งหญิงทั้งหลาย ซึ่งตกแต่งด้วยทองและเงินเป็นต้นจึงเป็นวัตถุเท่านั้นหามิได้ ในคำว่า **"นิมิตฺเตน นิมิตฺตํ องฺคชาเตน องฺคชาตํ"** ซึ่งพระองค์ทรงตั้งบทมาติการนี้ว่า *"ปฏิเสวติ นาม"* เพื่อแสดงอาการเป็นเหตุตรัสว่า "พึงเสพเฉพาะ" ในบทว่า **"ปฏิเสเวยฺย"** นี้ ตรัสไว้แล้ว.

ในคำว่า "หญิง ๓ จำพวก" เป็นอาทินั้น มีสัตว์ ๑๒ จำพวก ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งนิมิต อันเป็นวัตถุแห่งปาราชิก คือ สตรี ๓ จำพวก อุภโตพยัญชนก ๓ จำพวก บัณเฑาะก์ ๓ จำพวก บุรุษ ๓ จำพวก. ในสัตว์ ๑๒ จำพวกนั้น สตรีและบุรุษปรากฏชัดแล้ว. ชนิดของบัณเฑาะก์และอุภโตพยัญชนก จักมีปรากฏในวรรณนาแห่งบรรพชาขันธกะ. ส่วนในคำว่า "ผู้เสพเมถุนธรรมเฉพาะมรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์." นี้ พึงทราบใจความว่า "ในมรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์" พึงทราบอย่างนี้ทุกๆ บท.

[มรรคที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกรวม ๓๐]

ก็มรรคเหล่านั้นทั้งหมดทีเดียว มี ๓๐ ถ้วน คือของหญิงมนุษย์มี ๓ มรรค ของหญิงอมนุษย์มี ๓ มรรค ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียมี ๓ มรรค รวมเป็น ๙, ของมนุษย์อุภโตพยัญชนกเป็นต้นมี ๙ ของมนุษย์บัณเฑาะก์เป็นต้นมี ๖ เพราะแหบ่งเป็นพวกละ ๒ มรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์ผู้ชายเป็นต้นมี ๖ เหมือนกัน. ภิกษุเมื่อเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตของตนเข้าไปในบรรดามรรคที่รู้กันว่าเป็นนิมิตเหล่านั่น มรรคใดมรรคหนึ่ง แม้เพียงเมล็ดงาเดียว ย่อมต้องปาชาชิก. แต่เพราะเมื่อจะต้อง ย่อมต้องด้วยเสวนจิตเท่านั้น เว้นจากเสวนจิตนั้นหาต้องไม่; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงแสดงลักษณะนั้น จึงตรัสพระดำรัสว่า **"ภิกฺขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเต"** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภิกฺขุสฺส** ได้แก่ ภิกษุผู้เสพเมถุน. บทว่า **เสวนจิตฺตํ** ในคำว่า **"เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเต "** นี้ เป็นปฐมาวิภัตติ ลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ. อธิบายว่า "เมื่อเสวนจิตปรากฏแล้ว."

หลายบทว่า **วจฺจมคฺคํ องฺคชาตํ ปเวเสวนตสฺส** ความว่า เมื่อภิกษุสอดองคชาต คือปุริสนิมิตของตนเข้าไปทรงมรรคที่อุจจาระออกไปนั้น แม้เพียงเมล็ดงาเดียว.

สองบทว่า **อาปตฺติ ปาราชิกสฺส** ความว่า อาบัติปาราชิก ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **อาปตฺติ** แปลว่า ย่อมมีการต้อง.

บทว่า **ปาราชิกสฺส** ได้แก่ ธรรมคือปาราชิก. ในทุก ๆ บท ก็นัยนี้นั่นแล.

[ภิกษุถูกผู้อื่นข่มขืนแล้วยินดีเป็นปาราชิก]

พระผู้มีพระภาค ครั้งทรงแสดงอาบัติของผู้สอด (องคชาตของตน) เข้าไปด้วยเสวนจิตอย่างเดียวอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เพื่อจะทรงรักษาเหล่ากุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ไม่ยินดีแม้ในเมื่อมีการสอด (องคชาต) เข้าไป ด้วยความพยายามของผู้อื่น เพราะเหตุที่ชื่อว่าการสอด (องคชาต) เข้าไปนั้นไม่ใช่จะมีได้ด้วยความพยายามของตนอย่างเดียวเท่านั้น ย่อมมีได้แม้ด้วยความพยายามของผู้อื่น และเมื่อภิกษุยินดีในการสอด (องคชาต) เข้าไปด้วยความพยายามของผู้อื่นแม้นั้น ก็เป็นอาบัติ, คือเมื่อภิกษุมีความพร้อมเพรียงด้วยปฏิเสวนจิตก็เป็นอาบัติ นอกนี้ไม่เป็นอาบัติ จึงจรัสว่า **"ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา มนุสฺสิตฺถึ"** เป็นต้น.

ในคำว่า **"ปจฺจตฺถิกา"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- เหล่าชนผู้ชื่อว่าเป็นข้าศึก เพราะอรรถว่า ต้องการ คือปรารถนาเป็นปฏิปักษ์. ข้าศึกทั้งหลาย คือพวกภิกษุ ชื่อว่า **ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา** (ภิกษุผู้เป็น

ข้าศึก). คำว่า ภิกษุปัจจัตถิกา นั่น เป็นชื่อของภิกษุผู้ก่อเวร ซึ่งเป็นวิสภาคกัน.

หลายบทว่า **มนุสฺสิตฺถึ ภิกฺขุโน สนฺติเก อาเนตา** ความว่า พวกภิกษุผู้มีความริษยาปรารถนาจะทำให้ภิกษุนั้นฉิบหาย เอาอามิสหลอกล่อ หรือพูดด้วยอำนาจมิตสันถวะว่า "ท่านจงทำกิจนี้ของพวกเราเถิด" แล้วพาเอาหญิงมนุษย์บางคนมายังโอกาส ซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุนั้น ในเวลาราตรี.

หลายบทว่า **วจฺจมคฺเคน องฺคชาตํ อภินิสีเทนฺติ** ความว่าจับภิกษุรูปนั้นที่อวัยวะมี มือ เท้า และศีรษะเป็นต้นไว้มั่น คือให้ดิ้นรนไม่ได้ แล้วให้นั่งคร่อม คือให้ประกอบองคชาตของภิกษุรูปนั้นด้วยวัจจมรรคของหญิง.

ในคำว่า **"โส เจ "** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุรูปนั้นยินดี คือยอมรับการสอดองคชาตของตนเข้าไปในร่วมในแห่งวัจจมรรค (ของหญิง) คือเธอให้เสวนจิตปรากฏขึ้นในขณะนั้น ยินดี คือยอมรับการเข้าไปแล้ว, ในเวลาที่เข้าไปแล้ว เธอก็ให้เสวนจิตปรากฏขึ้น ยินดีคืนยอมรับการหยุดอยู่,ในเวลาที่องคชาตถึงที่ เธอก็ให้เสวนจิตปรากฏขึ้น ในเวลาที่หลั่งน้ำสุกกะ ยินดี คือยอมรับถอนออก, ในเวลาที่ชักออก เธอก็ให้ปฏิเสวนจิตปรากฏขึ้น; ภิกษุเมื่อยินดีในฐานะ ๔ อย่างดังอธิบายมาแล้วนี้ ย่อมไม่ได้เพื่อจะพูด (แก้ตัว) ว่า"อันสมณะผู้ก่อเวรทั้งหลาย ทำกรรมนี้แก่เราแล้ว," ย่อมต้องอาบัติปาราชิกทีเดียว, เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อยินดีฐานะทั้ง ๔ เหล่านี้ ย่อมต้องอาบัติฉันใด, เธอไม่ยินดีฐานะข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อแรก แต่ยินดี ๓ ฐานะอยู่ก็ดี ไม่ยินดี

๒ ฐานะ แต่ยินดี ๒ ฐานะอยู่ก็ดี ไม่ยินดี ๓ ฐานะ แต่ยินดีฐานะเดียวอยู่ก็ดี ย่อมต้องอาบัติเหมือนกันฉันนั้น.

ส่วนภิกษุ เมื่อไม่ยินดีโดยประการทั้งปวง สำคัญองคชาตเหมือนเข้าไปยังปากอสรพิษ หรือเข้าไปที่หลุมถ่านเพลิง หาต้องอาบัติไม่. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า "ภิกษุไม่ยินดีการเข้าไป ไม่ยินดีการเข้าไปถึงที่แล้ว ไม่ยินดีการหยุดหยู่ ไม่ยินดีการถอนออก ไม่เป็นอาบัติ.*"

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงรักษาบุคคล ผู้เจริญวิปัสสนาเห็นปานนี้ ๆ ไม่มีความห่วงใยในกายและชีวิต เล็งเห็นอายตนะทั้งปวง ดุจถูกไป ๑๑ กอง ให้ลุกโพลงทั่วแล้ว เล็งเห็นเบญจกามคุณเป็นเหมือนเพชฌฆาตผู้เงื้อดาบสขึ้นแล้วฉะนั้น และเมื่อจะทรงทำการกำจัดมโนรถแห่งพวกที่เป็นข้าศึกของบุคคลผู้ไม่ยินดีนั้น จึงทรงนำจตุกกะมีอาทิว่า "ภิกษุผู้ไม่ยินดีการเข้าไป*" นี้มาตั้งไว้ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยจตุกกะแรก.

* วิ. มหา. ๑/๕๔.

กถาว่าด้วยจตุกกะ ๒๖๙ ที่เหลือ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงปฐมจตุกกะอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงจตุกกะแม้อย่างอื่น ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓ เหล่านั้น เพราะเหตุที่ภิกษุเป็นข้าศึกนำหญิงมาแล้ว ให้นั่งทับโดยทางวัจจมรรค อย่างเดียวนั้นหามิได้ โดยที่แท้ ให้นั่งทับโดยทางปัสสาวมรรคบ้าง โดยทางปากบ้าง, และแม้เมื่อภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำหญิงมา บางพวกนำหญิงผู้ตื่นอยู่มา บางพวกนำหญิงผู้หลับมา บางพวกนำหญิงผู้เมามา บางพวกนำหญิงผู้เป็นบ้ามา บางพวกนำหญิงผู้ประมาทมา, อธิบายว่า "นำหญิงผู้ส่งใจไปในอารมณ์อื่น คือผู้ฟุ้งซ่านมา," บางพวกนำหญิงผู้ตายแล้วที่สัตว์ยังมิได้กัดกินมา,[๑] อธิบายว่า "นำหญิงผู้ตาย ซึ่งมีนิมิตอันสุนัขและสุนัขจิ้งจองเป็นต้นยังมิได้กัดกินมา," บางพวกนำหญิงผู้ตายแล้วที่สัตว์มิได้กัดกินโดยมากมา; หญิงตายที่ชื่อว่าสัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก คือที่วัจจมรรคก็ดี ปัสสาวมรรคก็ดี ปากก็ดี อันเป็นนิมิต มีโอกาสที่สัตว์ยังมิได้กัดกินมากกว่า; บางพวกนำหญิงผู้ตายที่สัตว์กัดกินแล้วโดยมากมา; หญิงตายที่ชื่อว่าสัตว์กัดกินแล้วโดยมาก คืออวัยวะที่นิมิต มีวัจจมรรคเป็นต้นถูกสัตว์กัดกินเป็นส่วนมาก ที่ยังมิได้กัดกินมีน้อย; และจะนำมาแต่หญิงมนุษย์อย่างเดียวเท่านั้นหามิได้ โดยที่แท้ นำหญิงอมนุษย์บ้าง สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียบ้างมา; ทั้งจะนำมาเฉพาะหญิงมีประการดังกล่าวแล้วอย่างเดียวหามิได้; นำอุภโตพยัญชนกบ้าง บัณเฑาะก์บ้าง ผู้ชายบ้างมา: จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "ภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำหญิงมนุษย์ผู้ตื่นอยู่มา."[๒]

๑. อกฺขยิตนิมิตฺตา กล่าวเพียง อกฺขยิตา เพราะลบบทเบื้องปลายเสีย ท่านจึงได้อธิบายให้เห็น.
๒. วิ. มหา. ๑/๕๗.

[มรรคของมนุษย์ผู้หญิงมี ๒๗ จตุกกะ]

ในคำว่า **"ชาครนฺตึ"** เป็นต้นนั้น เพื่อความไม่งมงายในพระบาลี บัณฑิตพึงทราบจตุกกะดังที่กล่าวแล้ว โดยการคำนวณ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้:-

ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓ ของมนุษย์ผู้หญิงมี ๒๗ จตุกกะ คือ สุทธิจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยมรรคล้วน ๆ) ๓, ชาครันตีจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงที่ตื่นอยู่) ๓, สุตตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงหลับ) ๓, มัตตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงเมา) ๓, อุมมัตตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงบ้า) ๓, ปมัตตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงประมาท) ๓, มตอักขยิตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์ยังมิได้กัดกิน) ๓, เยภุยเยนอักขติจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก) ๓, เยภุยเยนขยิตจตุกกะ (จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์กัดกินโดยมาก) ๓.

ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓ ของอมนุษย์ผู้หญิงก็มี ๒๘ จตุกกะเหมือนกัน, ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียก็มี ๒๗ จตุกกะเหมือนกัน: ในอิตถีวาระมี ๘๑ จตุกกะ ด้วยประการฉะนี้. และในอุภโตพยัญชนกวาระก็มี ๘๑ จตุกกะ เหมือนในอิตถีวาระ.

ส่วนในปัณฑกปุริสวาระ ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๒ จึงมีจตุกกะพวกละ ๕๔ จตุกกะ. รวมแม้ทั้งหมด มี ๒๗๐ จตุกกะ ด้วยประการฉะนี้. จตุกกะเหล่านั้น มีเนื้อความชัดเจนทีเดียว.

ก็ทุก ๆ วาระ บรรดาฐานะเหล่านั้น ในฐานะนี้ว่า "หญิงตาย

ที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก และที่สัตว์กัดกินแล้วโดยมาก" มีวินิจฉัย ดังนี้:-

[เรื่องพระวินัยธร ๒ รูป]

ได้ยินว่า ที่เกาะตัมพปัณณิทวีป มีพระวินัยธร ๒ รูป เป็นพระเถระร่วมอาจารย์เดียวกัน คือ พระอุปติสสเถระ ๑ พระปุสสเทวเถระ ๑. พระเถระทั้งสองรูปนั้น ในคราวมีมหาภัย ได้บริหารรักษาพระวินัยปิฎกไว้, บรรดาพระเถระทั้ง ๒ รูปนั้น พระอุปติสสเถระเป็นผู้ฉลาดกว่า. แม้ท่านอุปติสสะเถระนั้น ได้มีอันเตวาสิกอยู่ ๒ รูป คือ พระมหาปทุมเถระ ๑ พระมหาสุมเถระ ๑, บรรดาพระเถระ ๒ รูปนั้น พระมหาสุมเถระ ได้สดับพระวินัยปิฎก ๙ ครั้ง. พระมหาปทุมเถระได้สดับถึง ๑๘ ครั้ง คือ ได้สดับร่วมกับท่านมหาสุมเถระนั้น ๙ ครั้ง และได้สดับเฉพาะรูปเดียวต่างหารอีก ๙ ครั้ง. บรรดาท่านทั้ง ๒ รูปนั้น พระมหาปทุมเถระนี้แหละ เป็นผู้ฉลาดกว่า. บรรดาท่านทั้ง ๒ รูปนั้น พระมหาสุมเถระ ครั้นสดับพระวินัยปิฎกถึง ๙ ครั้งแล้ว ก็ละทิ้งอาจารย์ได้ไปยังแม่น้ำคงคาฟากโน้น.

คราวนั้น พระมหาปทุมเถระ กล่าวว่า "พระวินัยธรผู้ละทิ้งอาจารย์ซึ่งยังมีชีวิตทีเดียว สำคัญข้อที่ตนพึงพักอยู่ในที่อื่น นี้ เป็นผู้กล้าจริงหนอ ! เมื่ออาจารย์ยังมีชีวิต เธอถึงเรียนเอาพระวินัยปิฎก และอรรถกถาหลายครั้งแล้วก็ตาม ก็ไม่ควรสลัดทิ้งเสีย ควรฟังเป็นนิตยกาล ควรสาธยายทุกกึ่งปี." ในกาลแห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้หนักในพระวินัยอย่างนั้น วันหนึ่ง พรอุปติสสเถระ นั่งพรรณนาบาลีประเทศนี้ในปฐม-

ปาราชิกสิขาบท แก่เหล่าอันเตวาสิก ๕๐๐ รูป ซึ่งมีพระมหาปทุมเถระเป็นประมุขอยู่.

[เรื่องอันเตวาสิกถามปัญหาวินัยพระเถระ]

พวกอันเตวาสิก ถามพระอุปติสสเถระนั้นว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ในเพราะซากศพที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก เป็นปาราชิก, ในเพราะซากศพที่สัตว์กัดกินโดยมาก เป็นถุลลัจจัย, ในเพราะซากศพที่สัตว์กัดกินกึ่งหนึ่ง พึงเป็นอาบัติอะไร ?"

พระเถระ กล่าวว่า "อาวุโส! ธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงบัญญัติปาราชิก หาทรงบัญญัติให้มีส่วนเหลือไว้ไม่ ทรงรวบเอาเขตปาราชิกทั้งหมดไม่ให้มีส่วนเหลือเลย ทรงตัดช่องทางแล้วบัญญัติปาราชิกในวัตถุแห่งปาราชิกทีเดียว, จริงอยู่ สิกขาบทนี้ เป็นโลกวัชชะ ไม่ใช่เป็นปัณณัตติวัชชะ ! เพราะเหตุนั้น ถ้าว่า ในเพราะซากศพที่สัตว์กัดกินกึ่งหนึ่ง พึงเป็นปาราชิกไซร้, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะพึงทรงบัญญัติปาราชิกไว้, แต่ในเพราะซากศพที่สัตว์กัดกินหนึ่งนี้ ฉายาปาราชิก ย่อมไม่ปรากฏ ปรากฏเฉพาะแต่ถุลลัจจัยเท่านั้น."

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงบัญญัติปาราชิกไว้ในเพราะสรีระที่ตายแล้ว ก็ทรงตั้งปาราชิกไว้ในเพราะซากศพที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก, ต่อจากซากศพที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมากนั้นไป ทรงบัญญัติถุลลัจจัย เพื่อแสดงว่า "ไม่มีปาราชิก" จึงทรงตั้งถุลลัจจัยไว้ในเพราะซากศพที่สัตว์กัดกินแล้วโดยมาก, ถัดจากซากศพที่สัตว์กัดกินแล้วโดยมากนั้นไป พึงทราบว่า "เพื่อแสดงว่า ไม่มีถุลลัจจัย."

ก็ขึ้นชื่อว่า ซากศพที่สัตว์กัดกินและยังได้กัดกินนั้น ควรเข้าใจเฉพาะในสรีระที่ตายแล้วเท่านั้น ไม่ควรเข้าใจในสรีระที่ยังเป็นอยู่. เพราะว่า ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ เมื่อเนื้อหรือเอ็น แม้มีประมาณเท่าหลับเล็บยังมีอยู่ ย่อมเป็นปาราชิกทีเดียว แม้หากว่า นิมิตถูกสัตว์กัดกินแล้วโดยประการทั้งปวง ผิวหน้าไม่มี, แต่สัณฐานนิมิต ยังปรารฎอยู่, สำเร็จการสอด (องคชาต) เข้าไป, เป็นปาราชิกเหมือนกัน. ก็เมื่อนิมิตทั้งหมดถูกตัดออกไม่ให้มีสัณฐานนิมิตเหลือเลย เถือออกชำแหละออกโดยรอบ ย่อมเป็นถุลลัจจัย ด้วยอำนาจการสงเคราะห์ว่าเป็นแผล เมื่อภิกษุพยายามที่ชิ้นเนื้อ ซึ่งตกไปจากนิมิตนั้น เป็นทุกกฏ.

ส่วนในสรีระที่ตายแล้ว หากว่าสรีระทั้งหมด ถูกสัตว์กัดกินแล้วบ้าง, ยังมิได้กัดกินบ้าง, แต่มรรคทั้ง ๓ สัตว์ยังมิได้กัดกิน, เมื่อภิกษุพยายามในมรรคทั้ง ๓ นั้น ย่อมเป็นปาราชิก. ในเพราะสรีระที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก เป็นปาราชิกทีเดียว, ในเพราะสรีระที่สัตว์กัดกินกึ่งหนึ่งและที่กัดกินแล้วโดยมาก เป็นถุลลัจจัย. เมื่อภิกษุสอดองคชาตเข้าไปที่ตา จมูก ช่องหู หัวไส้ และฝักองคชาตหรือที่บาดแผลซึ่งถูกฟันด้วนศัสตราเป็นต้น ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยความกำหนัดในเมถุน แม้เพียงเมล็ดงาเดียวก็เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. เมื่อสอดเข้าไปในอวัยวะทั้งหลายที่รักแร้เป็นต้น ในสรีระที่เหลือ เป็นทุกกฏ. เมื่อสอดเข้าไปในซากศพที่สรีระยังสดอยู่ ในเขตแห่งปาราชิก, เขตแห่งถุลลัจจัย ในเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏ. แต่ในกาลใดสรีระเป็นของขึ้นพองเน่าเฟอะ มีแมลงวันหัวเขียวไต่ตอม มีหมู่หนอนคราคร่ำ ใคร ๆ ไม่อาจแม้จะเข้าไปใกล้ได้ เพราะเป็นซากศพที่มีหนองไหลทั่วไปจากปาก

แผลทั้ง ๘ แห่ง, ในกาลนั้น สรีระนั้นย่อมละความเป็นวัตถุแห่งปาราชิก และความเป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย เมื่อภิกษุพยายามในสรีระเช่นนั้นแห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นทุกกฏอย่างเดียว. เมื่อพยายามในจมูกของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย (ที่ตายแล้ว) มีช้าง ม้า โค แพะ อูฐ และกระบือเป็นต้น เป็นถุลลัจจัย. เมื่อพยายามในหัวไส้และฝักองคชาต เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน เมื่อพยายามในตา หู และบาดแผลของสัตว์ดิรัจฉานแม้ทั้งหมด (ที่ตายแล้ว) เป็นทุกกฏ, แม้ในสรีระที่เหลือนี้ ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน. เมื่อพยายามในสรีระที่ยังสดของสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้วในเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก, ในเขตแห่งถุลลัจจัย เป็นถุลลัจจัย, ในเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏ. เมื่อพยายามในซากศพที่เน่าเฟะ เป็นทุกกฏ ในที่ทุกแห่ง โดยนัยดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นนั่นเอง, ภิกษุเมื่อไม่ได้สอดหัวไส้และฝักองคชาตของบุรุษผู้ยังเป็นอยู่เข้าไป ด้วยความกำหนัดในอันเคล้าคลึงกาย หรือด้วยความกำหนัดในเมถุน แต่ทำนิมิตถูกต้องที่นิมิต เป็นทุกกฏ เมื่อไม่ได้สอด (องคชาตของตน) เข้าไปในนิมิตของหญิง ด้วยความกำหนัดในเมถุน แต่ทำนิมิตกับนิมิตถูกต้องกัน เป็นถุลลัจจัย.

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวว่า "ภิกษุผู้ถูกต้องนิมิตของหญิงด้วยปาก ด้วยความกำหนัดในเมถุน เป็นถุลลัจจัย." เพราะความไม่แปลกกันแห่งเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ว่า "ภิกษุฉัพพัคคีย์ จับแม่โคทั้งหลายกำลังข้ามแม่น้ำอจิรวดี ที่เขาบ้าง ทีคอบ้าง ทีหูบ้าง ที่หางบ้าง ขึ้นขี่หลังบ้าง มีจิตกำหนัดถูกต้ององคชาตโคบ้าง[๑]" ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัส ในจัมมขันธกะว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่ง องคชาต

๑. วิ. มหา. ๕/๒๓-๒๔.

อันภิกษุมีจิตกำหนัด ไม่พึงถูกต้อง, ภิกษุใดพึงถูกต้อง, ภิกษุนั้นต้องอาบัติถุลลัจจัย.[๑] บัณฑิตควรเทียบเคียงคำนั้นแม้ทั้งหมดดูแล้ว ถือเอาโดยอาการที่ไม่ผิดเถิด.

ก็คำนั้น ไม่ผิดอย่างไร ? ไม่ผิดอย่างนี้ คือ :- ได้ยินว่า ในคำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถาก่อนว่า "ถูกต้องด้วยปาก ด้วยความกำหนัดในเมถุน" ปากคือนิมิต ท่านประสงค์ว่า "ปาก." ก็เนื้อความนี้แล บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นอธิบายในมหาอรรถกถานั้นแม้เพราะท่านกล่าวว่า "ด้วยความกำหนัดในเมถุนนั้น." จริงอยู่ความพยายามในเมถุน ด้วยปากธรรมดาในนิมิตของหญิงหามีไม่. บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐานว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายเอาภิกษุฉัพพีคคีย์ผู้ขี่หลัง (แม้โค) แล้วถูกต้ององคชาตโลก ด้วยองคชาต (ของตน) ด้วยความกำหนัดในเมถุน จึงตรัสถุลลัจจัยไว้แม้ในขันธกะ." อันที่จริงเมื่อถูกต้องโดยประสงค์อย่างอื่น เป็นทุกกฏ.

ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า "แม้ในขันกะ พระผู้มีพระ-ภาคเจ้าทรงหมายเอาการถูกต้องด้วยปากธรรมดา จึงตรัสว่า เป็นถุลลัจจัย เพราะความเป็นกรรมที่หยาบ, แม้ในอรรถกถา ท่านก็ถือพระสูตรที่ตรัสหมายถึงกรรมหยาบนั้น จึงกล่าวว่า ภิกษุถูกต้องด้วยปากธรรรมดา ด้วยความกำหนัดในเมถุน เป็นถุลลัจจัย" ดังนี้. เพราะเหตุนั้น ในคำวินิจฉัยทั้งสองควรกำหนดให้ดีแล้วเชื่อถือแต่คำวินิจฉัยที่ถูกต้องกว่า.

๑. วิ. มหา. ๕/๒๓-๒๔.

แต่นักปราชญ์ทั้งหลายผู้รู้พระวินัย ย่อมสรรเสริญคำวินิจฉัยข้อแรก. ก็เมื่อภิกษุผู้ต้องนิมิตของหญิง ด้วยปากธรรมดาก็ดี ด้วยปากคือนิมิตก็ดี ด้วยความกำหนัดในอันเคล้าคลึงกาย เป็นสังฆาทิเสส เมื่อถูกต้องปัสสาวมรรค ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ด้วยปากคือนิมิต เป็นถุลลัจจัย โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล, เมื่อถูกต้องด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย เป็นทุกกฏ ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยจตุกกะ ๒๖๙ จตุกกะที่เหลือ.

กถาว่าด้วยองคชาตมีเครื่องลาดและไม่มี

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงนำ ๒๗๐ จตุกกะมาแล้ว เพื่อรักษาภิกษุผู้ปฏิบัติ ด้วยประการอย่างนี้ บัดนี้ ได้ทองพระเนตรเห็นว่า "บาปภิกษุเหล่าใดในอนาคต จักแกล้งอ้างเลสว่า อุปาทินนกะว่า (คือกายินทรีย์ที่มีชีวิต) อะไร ๆ อันอุปาทินนกะ (คือกายินทรีย์ที่มีชีวิต) จะถูกต้ององคชาตที่ลาดแล้วนี้ หาได้ไม่,[๑] ในการที่ไม่ถูกต้องนี้จะมีโทษอย่างไรเล่า ? บาปภิกษุเหล่านั้น จักไม่มีที่พึ่งในศาสนาอย่างนี้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแยกแสดง บรรดาจตุกกะ ๒๗๐ จตุกกะเหล่านั้น แต่ละจุตกกะ โดยความต่างแห่งองคชาตที่ลาดแล้วเป็นต้น ๔ อย่าง จึงตรัสคำว่า "พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึก พามนุษย์ผู้หญิงมาในสำนักของภิกษุแล้วให้นั่งทับองคชาตด้วยวัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรคของหญิงที่มีเครื่องลาด ของภิกษุไม่มีเครื่องลาด" ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านี้ ในสองบทเป็นต้นว่า **"สนฺถตาย อสนฺถตสฺส"** พึงทราบโยชนาโดยนัยนี้ว่า "ให้นั่งทับองคชาตของภิกษุที่ไม่มีเครื่องลาด ด้วยวัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรค ของหญิงที่มีเครื่องลาด." บรรดาหญิงชายที่มีนิมิตลาดและไม่ลาดเหล่านั้น หญิงชื่อว่านิมิตลาด ก็คือมีมรรคใดมรรคหนึ่งในมรรคทั้ง ๓ เขาเอาผ้าหรือใบไม้ เปลือกปอหรือหนัง หรือแผ่นดีบุก และตะกั่วเป็นต้น วัตถุอย่างใด

๑. อีกนัยหนึ่ง เมื่อทำองคชาตนี้เป็นของลาดแล้ว ก็จะชื่อว่าไม่ถูกต้อง อุปาทินนกะไร ๆ ด้วยอุปาทินนกะ. เติม กโรนฺโต เข้ามา.

อย่างหนึ่ง พันหรือสอดเข้าไปภายในสวมไว้. ชายชื่อว่ามีนิมิต ลาดก็คือมีองคชาต เขาเอาวัตถุเป็นต้นว่าผ้าเหล่านั้นนั่นแลมาสอดสวมไว้.

ในมรรคทั้ง ๓ เหล่านั้น อนุปาทินนกะ (คือกายินทรีย์ที่ไม่มีใจครอง) กับอุปาทินนกะ (คือกายินทรีย์ที่มีใจครอง) จะกระทบกันก็ตาม อุปาทินนกะกับอนุปาทินนกะจะกระทบกันก็ตาม อนุปาทินนกะกับอนุปาทินกะจะกระทบกันเองก็ตาม อุปาทินนกะกับอุปาทินนกะจะกระทบกันเองก็ตาม, ถ้าองคชาตเข้าไปตลอดประเทศที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "เมื่อองคชาตเข้าไปแล้ว เป็นปาราชิก" ดังนี้ไซร้, เมื่อภิกษุยินดีในทุก ๆ วาระ ในเพราะเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก. ในเพราะเขตแห่งถุลัจจัย เป็นถุลลัจจัย, ในเพราะเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏทีเดียว.

ถ้านิมิตเขาสวมปลอกกันไว้,[๑] เมื่อภิกษุกระทบปลอก เป็นทุกกฏ ถ้านิมิตของชายเขาสวมปลอกกันไว้, เมื่อภิกษุสอดปลอกเข้าไป เป็นทุกกฏ. ถ้านิมิตทั้งสองเขาสวมปลอกกันไว้, เมื่อภิกษุกระทบปลอกกันปลอก เป็นทุกกฏ. ถ้าเขาเอาบรรดาวัตถุมีปล้องไม้ไผ่และไม้อ้อเป็นต้นไร ๆ ใส่ไว้ในนิมิตของหญิง, แม้หากภิกษุสอด (องค์กำเนิด) เข้าไปถูกส่วนภายใต้แห่งวัตถุที่ใส่ไว้นั้น เพียงเท่าเมล็ดงาเดียว เป็นปาราชิก. หากสอดเข้าไปถูกส่วนเบื้องบนก็ดี ถูกข้าง ๆ หนึ่งบรรดาข้างทั้งสองก็ดี เป็นปาราชิก. เมื่อสอดเข้าไปไม่ให้ถูกข้างทั้ง ๔ แม้หากถูกพื้นภายในแห่งไม้ไผ่และไม่อ้อเป็นต้นนั้น ก็เป็นปาราชิก. ก็

๑. ขาณุศัพท์ในตอนนี่ทุกศัพท์น่าจะเป็นหมุดหรือเดือย ตรงนี้จึงน่าจะว่า ถ้านิมิตหญิงเขาลาดทำหมุดไว้ ต่อไปก็น่าจะนัยนี้ เพราะถ้าเป็นปลอกแล้ว ย่อมไม่พ้นอาบัติปาราชิก.

ถ้าว่าสอดเขาไปไม่ให้ถูกที่ข้างหรือที่พื้น ให้เชิดไปในอากาศอย่างเดียว แล้วชักออก เป็นทุกกฏ. ถูกต้องปลอกในภายนอก เป็นทุกกฏเหมือนกัน บัณฑิตพึงทราบลักษณะในทุก ๆ มรรคมีวัจจมรรคเป็นต้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในนิมิตหญิง ฉะนั้นแล.

จบสันถตจตุกกะปเภทกถา.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสประเภทแห่งสันตถจตุกกะอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงประเภทนั้น (ซ้ำอีก) เพราะเหตุที่พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึก หาใช่จะนำชนมีมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นมาในสำนักของภิกษุอย่างเดียวไม่ โดยที่แท้ ยังนำแม้ภิกษุมาในสำนักของมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นเหล่านั้น จึงทรงนำจตุกกะเหล่านั้นทั้งหมดมาแสดงซ้ำอีก โดยนัยทีอาทิว่า "พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำภิกษุมาในสำนักของมนุษย์ผู้หญิง" ดังนี้. ในจตุกกะเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัย โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเทียวแล.

จบการพรรณนาความต่างแห่งจตุกกะ ด้วยอำนาจภิกษุผู้เป็นข้าศึก.

เรื่องพระราชาและโจรผู้เป็นข้าศึกต่อภิกษุเป็นต้น

ก็เพราะพวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกย่อมกระทำ (อย่างที่กล่าวมาแล้ว) อย่างนี้นั่นแล แม้อิสรชนมีพระราชาผู้เป็นข้าศึกเป็นต้น ก็กระทำ; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงประเภทข้าศึกนั้น จึงตรัสคำว่า **"ราชาปจฺจตฺถิกา"** เป็นต้น.

ในคำว่า **"ราชปจฺจตฺถิกา"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- ข้าศึกทั้งหลาย คือพระราชา ชื่อว่าราชปัจจัตถิกา (พระราชาผู้เป็นข้าศึก) ก็พระราชาเหล่านั้น ทรงนำมาเองบ้าง ให้คนเหล่าอื่นนำมาบ้าง (ซึ่งมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้น) พึงทราบว่า "ทรงนำมาทั้งนั้น." ข้าศึกทั้งหลาย คือโจร ชื่อว่า **โจรปัจจัตถิกา** (โจรผู้เป็นข้าศึก).

บุรุษผู้ทำการหลอกลวงอยู่ในเมือง ซึ่งขวนขวายในการเล่นเนื่องด้วยเมถุนก็ดี นักเลงหญิงและนักเลงสุราเป็นต้นก็ดี ชื่อว่านักเลง. ข้าศึกทั้งหลาย คือนักเลง ชื่อว่า **ธุตตปัจจัตถิกา** (นักเลงผู้เป็นข้าศึก).

หทัยว่า ท่านเรียกว่า คันธะ. พวกข้าศึก ชื่อว่า อุปปลคันธะ เพราะอรรถว่า "เพิกขึ้นซึ่งหทัยนั้น." ข้าศึกทั้งหลาย คือผู้ตัวหัวใน ชื่อว่า **อุปปลคันธปัจจัตถิกา**.

[ข้าศึกสังหารภิกษุเซ่นไหว้เทวดาเพื่อสำเร็จการงาน]

ได้ยินว่า ข้าศึกผู้ตัดหัวใจเหล่านั้น หาได้เป็นอยู่ด้วยกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้นไม่ พากันทำโจรกรรมมีการปล้นคนเดินทางเป็นต้น เลี้ยงบุตรและภรรยา. เขาเหล่านั้น เมื่อต้องการความสำเร็จ

แห่งการงานได้บทบานเหล่าเทวดาไว้ จึงได้ควักหทัยของพวกมนุษย์ไป เพื่อบวงสรวงแก่เทวดาเหล่านั้น. ก็พวกมนุษย์ เป็นผู้หาได้ยาก ตลอดกาลทุกเมื่อ ส่วนพวกภิกษุผู้พำนักอยู่ในป่า ย่อมหาได้ง่าย. เขาเหล่านั้นจับเอาภิกษุผู้มีศีลแล้ว ได้สำนึกอยู่ว่า "ชื่อว่าการฆ่าไว้ผู้มีศีล ย่อมเป็นของหนัก" เพื่อจะทำลายศีลของภิกษุนั้น ให้พินาศไป จึง นำมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นมา หรือนำภิกษุนั้นไปในสำนักของมนุษย์ผู้หญิง เป็นต้นนั้น.

ในเรื่องว่าด้วยพระราชาผู้เป็นข้าศึกเป็นต้นนี้ มีความแปลกกัน เท่านี้. เรื่องที่เหลือพึงทราบโดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแหละ. แลพึง ทราบจตุกกะทั้งหลายในวาระแม้ทั้ง ๔ เหล่านี้ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วใน ภิกขุปัจจัตถิกาวาระนั่นเอง. แต่ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ไว้แล้วโดยย่อ.

จบกถาว่าด้วยประเภทแห่งจตุกกะ โดยอาการทั้งปวง.

เรื่องภิกษุเสพเมถุนธรรมทางมรรคและมิใช่มรรค

บัดนี้ เพื่อความไม่งมงายในคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "เมื่อ ภิกษุเสพเมถุนธรรมในมรรคทั้ง ๓ ของมนุษย์ผู้เป็นหญิง" เป็นต้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวคำว่า **"มคฺเคน มคฺคํ"** เป็นอาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มคฺเคน มคฺคํ** ความว่า ภิกษุ

สอดองคชาตของตนเข้าไปทางมรรคทั้ง ๓ ของหญิง มรรคใด มรรคหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่ง บรรดามรรคทั้ง ๒ ที่ระคนกัน ภิกษุสอดวัจจมรรคเข้าไปทางปัสสาวมรรค หรือสอดปัสสาวมรรคเข้าไปทางวัจจมรรค.

สองบทว่า **มคฺเคน อมคฺคํ** ความว่า ครั้นสอดเข้าไปทางปัสสาวมรรคเป็นต้นแล้ว จึงชักออกมาทางแผล โดยรอบแห่งมรรคนั้น.

สองบทว่า **อมคฺเคน มคฺคํ** ความว่า ครั้นสอดเข้าไปทางแผลโดยรอบแล้ว จึงชักออกทางมรรค.

สองบทว่า **อมคเคน อมคฺคํ** บรรดาแผลทั้ง ๒ ที่ระคนกัน ครั้นสอดเข้าไปทางแผลที่หนึ่งแล้ว จึงชักออกทางแผลที่สอง. ในการกำหนดว่าเป็นแผล พึงทราบว่า เป็นถุลลัจจัย ในที่ทุกแห่งด้วยอำนาจอนุโลมตามพระสูตรนี้.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมในทวารของภิกษุหลับไม่พ้นอาบัติ]

บัดนี้ เพื่อความไม่งมงายในพระดำรัสที่จักตรัสไว้ข้างหน้าว่า "เมื่อภิกษุไม่รู้ ไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ" พระอุบาลีเถระจึงกล่าวคำว่า **"ภิกฺขุ สุตฺตภิกฺขุมฺหิ"** เป็นต้น.

ในคำว่า **"ภิกฺขุ"** เป็นต้นนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้ :- ภิกษุรูปใด ตื่นขึ้นแล้วยินดี, ภิกษุรูปนั้น พูดว่า "เธอรูปนี้ ปฏิบัติผิดในข้าพเจ้าผู้หลับ, ข้าพเจ้าไม่รู้สึกตัว" ย่อมไม่พ้น (จากอาบัติ) ก็ในสองบทว่า **"อุโภ นาเสตพฺพา"** นี้ ความว่า พระวินัยธรพึงให้นาสนะเสียแม้ทั้ง ๒ รูป ด้วยลิงคนาสนะ.

บรรดาผู้ประทุษร้ายและผู้ถูกประทุษร้ายทั้ง ๒ รูปนั้น ผู้ประทุษร้ายไม่มีการทำปฏิญญา, แต่ผู้ถูกประทุษร้าย พระวินัยธรสอบถามแล้ว. พึงให้นาสนะเสียด้วยคำปฏิญญา. ถ้าเธอไม่ยินดี, ไม่ควรให้นาสนะ แม้ในวารสามเณร ก็นัยนี้.

[ภิกษุผู้ถูกปฏิบัติผิดไม่รู้ ไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงอาบัติและอนาบัตินั้น ๆ ในวาระนั้น ๆ อย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอนาบัติอย่างเดียว จึงตรัสคำว่า **"อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส"** เป็นต้น.

ในคำว่า **"อชานนฺตสฺส"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุที่ชื่อว่า ผู้ไม่รู้สึกตัวนั้น ได้แก่ ผู้ที่หยั่งลงสู่ความหลับอย่างมาก ย่อมไม่รู้สึกแม้ความพยายามที่คนอื่นทำแล้ว, ภิกษุเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ เหมือนภิกษุผู้ไปพักกลางวัน ในป่ามหาวัน ใกล้เมืองไพศาลีฉะนั้น. สมจริงดังคำที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า "ภิกษุกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้สึกตัว พระพุทธเจ้าข้า ! พระองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ! เมื่อภิกษุไม่รู้สึกตัว ไม่เป็นอาบัติ."

ภิกษุที่ชื่อว่าไม่ยินดีนั้น ได้แก่ ผู้ที่แม้รู้สึกตัวแล้ว ก็ไม่ยินดี, ภิกษุเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ เหมือนภิกษุผู้รีบลุกขึ้นทันทีในป่ามหาวัน ใกล้เมืองไพศาลีนั้นนั่นเองฉะนั้น. สมจริงดังคำที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า "ภิกษุกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าไม่ยินดี พระพุทธเจ้าข้า !, พระองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ! เมื่อไม่ยินดีไม่เป็นอาบัติ."

[ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้าและมีจิตฟุ้งซ่าน]

ภิกษุเป็นบ้าเพราะดี (กำเริบ) ชื่อว่า เป็นบ้า. จริงอยู่ ดีมี ๒ อย่าง คือ ดีที่มีฝัก ๑ ดีที่ไม่มีฝัก ๑ ดีที่ไม่มีฝัก ซึมซาบไปทั่วสรรพางค์ ดุจโลหิตฉะนั้น. เมื่อดีที่ไม่ฝักนั้นกำเริบ พวกสัตว์ย่อมเกิดมีหิดด้านหิดเปื่อยและเนื้อตัวสั่นเป็นต้น หิดด้านเป็นต้นเหล่านั้น จะหายได้เพราะประกอบยา. ส่วนดีที่มีฝักตั้งอยู่ในฝักของดี. เมื่อดีที่มีในฝักนั้นกำเริบ พวกสัตว์ย่อมเป็นบ้า.

ภิกษุผู้มีสัญญาวิปลาส ละทิ้งหิริและโอตตัปปะแล้ว เที่ยวประพฤติกรรมที่ไม่สมควร. แม้ย่ำยีสิกขาบททั้งเบาและหนักอยู่ ก็ไม่รู้สึกตัว. ชื่อว่าเป็นผู้แก้ไขไม่ได้ แม้เพราะการเยียวยา; ภิกษุผู้เป็นบ้าเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุชื่อว่า มีจิตฟุ้งซ่าน ได้แก่ ผู้ปล่อยจิต (ไปตามอารมณ์) ท่านเรียกว่า เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิง. ได้ยินว่า พวกยักษ์แสดงอารมณ์ทั้งหลายที่น่ากลัว หรือสอดมือเข้าทางปากแล้ว บีบคั้นหทัยรูป กระทำพวกสัตว์ให้มีสัญญาวิปลาส ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่านเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

ส่วนความแปลกกันแห่งภิกษุผู้เป็นบ้าสองพวกนั้น มีดังต่อไปนี้ :- ภิกษุผู้เป็นบ้าเพราะดี (กำเริบ) จัดว่าเป็นบ้าตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว ไม่ได้สัญญาตามปกติ. ผู้เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิง ยังกลับได้สัญญาตามปกติในบางครั้งบางคราวบ้าง. แต่ในปฐมปาราชิกสิกขาบทนี้ ผู้เป็นบ้าเพราะดี (กำเริบ) ก็ดี ผู้เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิงก็ดี จะยกไว้, ภิกษุรูปใด หลงลืมสติโดยประการทั้งปวง วัตถุอะไร ๆ จะเป็นไฟก็ตาม

ทองก็ตาม คูถก็ตาม แก่นจันทร์ก็ตาม ก็ไม่รู้จัก ย่อมเที่ยวย่ำเหยียบเป็นเช่นเดียวกันหมด, ภิกษุบ้าเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ.แต่เมื่อกลับได้สัญญาขึ้นในบางคราว แล้วทำทั้งที่รู้เป็นอาบัติที่เดียว

ภิกษุชื่อว่า กระสับกระส่ายเพราะเวทนานั้น ได้แก่ ผู้ทีทุรนทุรายเพราะทุกขเวทนาเกินประมาณ ย่อมไม่รู้สึกอะไร ๆ, ภิกษุเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุชื่อว่า อาทิกัมมิกะนั้น ได้แก่ ผู้เป็นต้นเดิมในกรรมนั้น ๆ. ส่วนในปฐมปาราชิกสิขาบทนี้ พระสุทินนเถระ เป็นอาทิกัมมิกะ, พระเถระนั้น ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ มีสมณะผู้เสพเมถุนกับนางลิง และภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นต้น เป็นอาบัติทีเดียว ฉะนี้แล.

พรรณนาบทภาชนีย์ จบ.

[สมุฏฐานที่เกิดแห่งอาบัติมี ๖ อย่าง]

อนึ่ง เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบทนี้ พึงทราบปกิณณกะนี้ว่า

"สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สัญญา ๑ สจิตตกะ ๑
โลกวัชชะ ๑ กรรมและกุศลพร้อมด้วยเจตนา ๑."

ในบรรดาสมุฏฐานเป็นต้นเหล่านั้น ที่ชื่อว่าสมุฏฐาน ได้แก่สมุฏฐานแห่งสิกขาบท ๖ สมุฏฐาน ด้วยอำนาจประมวลทั้งหมด. สมุฏฐาน ๖ เหล่านั้น จักมีแจ้งในคัมภีร์บริวาร. แต่เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ชื่อว่าสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๖ ก็มี มีสมุฏฐาน ๔ ก็มี มีสมุฏฐาน ๓ ก็มี มีสมุฏฐานอย่างกฐินสิกขาบทก็มี มีสมุฏฐานอย่างเอฬกโลมสิกขาบทก็มี มีสมุฏฐานอย่างธุรนิกเขปสิกขาบทก็มี.

แม้ในสิกขาบทนั้นเล่า บางสิกขาบท เกิดเพราะทำ บางสิกขาบท เกิดเพราะไม่ทำ บางสิกขาบท เกิดเพราะทำและไม่ทำ บางสิกขาบท บางคราวเกิดเพราะทำ บางคราวเกิดเพราะไม่ทำ บางสิกขาบท บางคราวเกิดเพราะทำ บางคราวเกิดเพราะทั้งทำแล้วไม่ทำ.

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นสจิตตกะและอจิตตกะ]

แม้บรรดาสิกขาบทเหล่านั้น สิกขาบทที่เป็นสัญญาวิโมกข์ก็มี ที่เป็นโนสัญญาวิโมกข์ก็มี. ในสิกขาบทที่เป็นสัญญาวิโมกข์และโนสัญญาวิโมกข์เหล่านั้น สิกขาบทใด ได้องค์คือจิตด้วย, สิกขาบทนั้น เป็นสัญญาวิโมกข์, นอกนี้ เป็นโนสัญญาวิโมกข์. สิขาบท ที่เป็น

อจิตตกะก็มี ที่เป็นสจิตตกะก็มีอีก. สิกขาบทใด ต้องพร้อมด้วยจิต เท่านั้น สิกขาบทนั้น เป็นสจิตตกะ. สิกขาบทใด แม้เว้นจากจิตก็ต้อง สิกขาบทนั้น เป็นอจิตตกะ. สิกขาบทนั้นแม้ทั้งหมดเป็น ๒ อย่างคือ เป็นโลกวัชชะ ๑ เป็นปัณณัตติวัชชะ ๑. ลักษณะแห่งสิกขาบทที่เป็น โลกวัชชะและปัณณัตติวัชชะนั้น ได้กล่าวแล้ว.

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นกายกรรมเป็นต้น]

อนึ่ง เมื่อว่าแม้ด้วยอำนาจกรรม กุศลและเวทนาแล้ว บรรดา สิกขาบทเหล่านี้ สิกขาบทที่เป็นกายกรรมก็มี ที่เป็นวจีกรรมก็มี. ใน กายกรรมและวจีกรรมเหล่านั้น สิกขาบทใด เป็นไปทางกายทวาร สิกาขบทนั้น พึงทราบว่า เป็นกายกรรม, สิกขาบทใด เป็นไปทาง วจีทวาร สิกขาบทนั้น พึงทราบว่า เป็นวจีกรรม.

อนึ่ง สิกขาบทที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นอัพยากฤตก็มี, จริงอยู่ จิตที่ให้เกิดอาบัติ มี ๓๒ ดวงเท่านั้น คือ กามาวจรกุศลจิต ๘ อกุศลจิต ๑๒ กามาวจรกิริยาจิต ๑๐ อภิญญาจิต ๒ โดยกุศลและ กิริยา. ในจิตเหล่านั้น สิกขาบทใด ต้องด้วยกุศลจิต สิกขาบทนั้น เป็นกุศล, สิกขาบทใด ต้องด้วยจิตนอกนี้ สิกขาบทนั้น เป็นฝ่าย นอกจากนี้.

อนึ่ง สิกขาบทมีเวทนา ๓ ก็มี มีเวทนา ๒ ก็มี มีเวทนาเดียว ก็มี. ในสิกขาบทเหล่านั้น เมื่อต้องสิกขาบทใด เป็นผู้พร้อมเพรียง ด้วยบรรดาเวทนา ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้อง, สิกขาบทนั้น พึง ทราบว่ามีเวทนา ๓. เมื่อภิกษุจะต้องสิกขาบทใด เป็นผู้พร้อมเพรียง

ด้วยสุข หรือเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยอุเบกขา จึงต้อง, สิกขาบทนั้น พึงทราบว่า มีเวทนา ๒. เมื่อภิกษุจะต้องสิกขาบทใด เป็นผู้พร้อม-เพรียงด้วยทุกเวทนาเท่านั้น จึงต้อง, สิกขาบทนั้น พึงทราบว่า มีเวทนาเดียว. ครั้นได้ทราบปกิณณกะนี้ว่า

"สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สัญญา ๑ สจิตตกะ ๑
โลกวัชชะ ๑ กรรมและกุศลพร้อมด้วยเวทนา ๑."

อย่างนี้แล้ว พึงทราบว่า "บรรดามีสมุฏฐานเป็นต้นเหล่านั้น สิกขา-บทนี้ ว่าโดยสมุฏฐานมีสมุฏฐานเดียว, ว่าด้วยอำนาจองค์เกิดด้วยองค์ ๒ คือเกิดเพราะกายกับจิต, และสิกขาบทนี้เกิดเพราะทำ, จริงอยู่ เมื่อทำอยู่เท่านั้น จึงต้องอาบัตินั้น; เป็นสัญญาวิโมกข์ เพราะพ้นด้วยไม่มีกามสัญญา ซึ่งปฏิสังยุตด้วยเมถุน. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รู้ ไม่ยินดี; เป็นสจิตตกะ เพราะภิกษุต้องอาบัตินั้น ด้วยจิตปฏิสังยุตด้วยเมถุนเท่านั้น เว้นจากจิตไม่ต้อง; เป็นโลกวัชชะ เพราะจะพึงต้องอาบัตินั้นด้วยอำนาจราคะกล้าเท่านั้น; เป็นกายกรรม เพราะเกิดทรงกายทวารเท่านั้น, ส่วนจิตสักว่าเป็นองค์ในสิกขาบทนี้, จะจัดเป็นกรรมด้วยอำนาจจิตนั้นไม่ได้; เป็นอกุศลจิต เพราะจงพึงต้องด้วยโลภจิต; มีเวทนา ๒ เพราะว่า ภิกษุมีความพร้อม-เพรียงด้วยสุข หรือมีความพร้อมเพรียงด้วยอุเบกขา จึงต้องอาบัตินั้น."

ก็แล ปกิณณกะทั้งปวงมีสมุฏฐานเป็นต้นนี้ ย่อมสมในอาบัติ, แต่ในอรรถกถาทั้งปวง ท่านยกขึ้นแสดงด้วยหัวข้อสิกขาบท; เพราะ-ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวสิกขาบทโดยนัยอย่างนี้ ฉะนี้แล.

วินีตวัตถุปฐมปาราชิก

[อุททานคาถา]

ปุจฉาว่า "คำประพันธ์เป็นพระคาถาว่า

**เรื่องลิงตัวเมีย ๑ เรื่อง เรื่องภิกษุวัชชีบุตร
๑ เรื่อง เรื่องปลอมเป็นคฤหัสถ์ ๑ เรื่อง เรื่อง
เปลือยกาย ๑ เรื่อง เรื่องปลอมเป็นเดียรถีย์ ๗เรื่อง
เรื่องเด็กหญิง ๑ เรื่อง เรื่องภิกษุณีชื่ออุบลวรรณา
๑ เรื่อง เรื่องเพศกลับ ๒ เรื่อง เรื่องมารดา ๑ เรื่อง
เรื่องธิดา ๑ เรื่อง เรื่องพี่น้องหญิง ๑ เรื่อง เรื่อง
ภรรยา ๑ เรื่อง เรื่องภิกษุมีหลังอ่อน ๑ เรื่อง เรื่อง
ภิกษุมีองคชาตยาว ๑ เรื่อง เรื่องบาดแผล ๒ เรื่อง
เรื่องรูปปั้น ๑ เรื่อง เรื่องตุ๊กตาไม้ ๑ เรื่อง เรื่อง
ภิกษุชื่อสุนทร ๑ เรื่อง เรื่องสตรี ๕ เรื่อง เรื่อง
ป่าช้า ๕ เรื่อง เรื่องกระดูก ๑ เรื่อง เรื่องนาค
ตัวเมีย ๑ เรื่อง เรื่องนางยักษิณี ๑ เรื่อง เรื่อง
หญิงเปรต ๑ เรื่อง เรื่องบัณเฑาะก์ ๑ เรื่อง เรื่อง
ภิกษุมีอินทรีย์พิการ ๑ เรื่อง เรื่องจับต้อง ๑ เรื่อง
เรื่องพระอรหันต์ในเมืองภัททิยะหลับ ๑ เรื่อง เรื่อง
ภิกษุเมืองสาวัตถี ๔ เรื่อง เรื่องภิกษุชาวมัลละ**

เมืองไพศาลี ๓ เรื่อง เรื่องเปิดประตูนอน ๑ เรื่อง เรื่องภิกษุชาวเมืองภารุกัจฉะฝัน ๑ เรื่อง เรื่องอุบาสิกาชื่อว่าสุปัพพา ๔ เรื่อง เรื่องอุบาสิกาชื่อว่าสัทธา ๔ เรื่อง เรื่องนางภิกษุณี ๑ เรื่อง เรื่องนางสิกขามานา ๑ เรื่อง เรื่องนางสามเณรี ๑ เรื่อง เรื่องหญิงแพศยา ๑ เรื่อง เรื่องบัณเฑาะก์ ๑ เรื่อง เรื่องสตรีคฤหัสถ์ ๑ เรื่อง เรื่องให้ผลัดกัน ๑ เรื่อง เรื่องภิกษุผู้เฒ่า ๑ เรื่อง เรื่องลูกเนื้อ ๑ เรื่อง ดังนี้[๑] นี้เป็นไฉน ?"

วิสัชนาว่า "พระคาถาเหล่านี้ ชื่ออุททานคาถาแห่งวินีตวัตถุ คือเรื่องนั้น ๆ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลายตั้งใจไว้ว่า 'พระวินัยธรทั้งหลาย จักเรียนเอาเรื่องเหล่านั้นได้สะดวก' ตั้งไว้แล้ว. ส่วนวัตถุคาถาพระอุบาลีเถระได้ตั้งใจว่า 'พระวินัยธรทั้งหลาย จักวินิจฉัยวินัยต่อไป (ในอนาคต) ด้วยลักษณะนี้' จึงได้ตั้งไว้ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้น พระวินัยธรควรกำหนดลักษณะที่ตรัสไว้ในวินีตวัตถุนี้ให้ได้ แล้วจึงวินิจฉัยปฐมสิกขาบท. อนึ่ง ทุติยปาราชิกเป็นต้น ก็ควรวินิจฉัยด้วยลักษณะที่ตรัสไว้แล้วในวินีตวัตถุทั้งหลายแห่งทุติยปาราชิกเป็นต้น, จริงอยู่ วินีตวัตถุทั้งหลาย

๑. อุททานคาถานี้ ได้แปลไว้เต็มบริบูรณ์ ตามมหาวิภังค์ วินัยปิฎก ๑/๖๒ เพื่อเรืองปัญญาของผู้ใคร่ต่อการศึกษา.

ย่อมเป็นเรื่องสำหรับเทียบเคียง (หรือเปรียบเทียบ) ของพระวินัยธรทั้งหลาย ดุจรูปสำหรับเทียบเคียง (หรือเป็นแบบอย่าง) ของพวกนักศิลปินฉะนั้น."

บรรดาเรื่องเหล่านั้น สองเรื่องข้างต้น มีเนื้อความดังที่ตรัสไว้แล้วในอนุบัญญัตินั่นเอง.

ในเรื่องที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้:- บทว่า **คิหิลิงฺเคน** คือ เป็นผู้นุ่งห่มผ้าขาวอย่างคฤหัสถ์.

ในเรื่องที่ ๔ ไม่มีคำอะไร ๆ ที่ควรกล่าวไว้.

ในผ้า ๗ ชนิด ถัดจากเรื่องที่ ๔ นั้นไป มีวินิจฉัยดังนี้:-

ผ้าที่เขากรองหญ้าคาทำขึ้น ชื่อว่าผ้าคากรอง. ผ้าเปลือกไม้ของพวกดาบส ชื่อว่าผ้าเปลือกไม้ (ผ้าเปลือกปอก็ว่า). ผ้าที่เขาเย็บแผ่นไม้ (กระดาน) มีสัณฐานเหมือนโล่ทำขึ้น ชื่อว่าผ้าแผ่นไม้. ผ้ากัมพลที่เขาทอเส้นด้านรวมกับเส้นผมทำขึ้น ชื่อว่าผ้ากัมพลผมคน. ผ้ากัมพลที่เขาทอด้วยขนหางสัตว์จามรี ชื่อว่าผ้ากัมพลขนหางสัตว์. ผ้านุ่งที่ทำด้วยขนปีกนกเค้า ชื่อว่าผ้าขนปีกนกเค้า. หนังเนื้อชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่าอชินะพร้อมด้วยขน พร้อมด้วยกีบ ชื่อว่าผ้าหนังสัตว์ (อชินะ).

ในเรื่องที่ ๑๒ มีวินิจฉัย ดังนี้:-

บทว่า **สารตฺโต** ได้แก่ ผู้มีความกำหนัดด้วยความกำหนัดในอันเคล้าคลึงกาย. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงความกำหนดนั้นแล้วจึงตรัสว่า "เป็นอาบัติสังฆาทิเสส."

[เรื่องนันทมาณพเสพเมถุนธรรมกับนางอุบลวรรณาเถรี]

ในเรื่องที่ ๑๓ มีวินิจฉัยดังนี้:- พระเถรีนั้น ชื่ออุบลวรรณา[๑] เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี สมบูรณ์ด้วยอภินิหารตั้งแต่กัลป แม้โดยปกติ พระเถรีนั้น มีผิวกาย สีคล้ายดอกอุบลเขียว น่าดูนัก ก็พระเถรีนั้น ย่อมรุ่งเรืองนัก เพราะไม่มีความเร่าร้อนด้วยกิเลสใน ภายใน. นางได้ชื่อว่า "อุบลวรรณา" เพราะความที่นางมีผิวงดงาม นั่นเอง.

บทว่า **ปฏิพทฺธจิตฺโต** ความว่า มาณพนั้น มีใจรักใคร่ตั้งแต่ เวลาพระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ ได้ยินดี นันทมาณพนั้นเป็นชายหนุ่ม ซึ่ง เป็นญาตของพระเถรีนั้น.

ศัพท์ว่า **"อถโข"** เป็นนิบาต ลงในอรรถว่าลำดับ. มีคำ อธิบายว่า "ในลำดับแห่งพระเถระนั่งบนเตียงนั้นแล." จริงอยู่เวลา กลางวัน เมื่อบุคคลมาจากภายนอกปิดประตูแล้วนั่ง ความมืดจะมีขึ้น. อธิบายว่า "มาณพนั้น ได้ทำอย่างนั้นตลอดเวลาที่ความมืดนั้นของ พระเถรีนั้น ยังไม่หายไปนั่นเอง".

บทว่า **ทูเสสิ** แปลว่า ได้ข่มขืนแล้ว. ส่วนพระเถรีเป็นผู้หา โทษมิได้ ตั้งสมณสัญญาไว้แล้ว นั่งเฉยไม่ยินดี ถูกนันทมาณพลูบคลำ แล้วด้วยประสงค์อสัทธรรม ก็เป็นดุจกองเพลิง เสาหิน และตอแก่นไม้ ตะเคียนฉะนั้น. ฝ่ายนันทมาณพนั้น ครั้นให้ความพอใจของตนสำเร็จ บริบูรณ์แล้วก็ไป.

๑. จะเอาคำว่า อุปฺปลวณฺณา เป็นบทตั้งก็ไม่ถนัด. ถ้าเป็นบทตั้งเป็น อุปฺปลวณฺณายาติ.

เมื่อนันทมาณพ ละคลองแห่งการเห็นของพระเถรีนั้นเหมือน มหาปฐพีนี้ ถึงจะสามารถธารภูเขาสิเนรุไว้ได้ก็ตาม ก็เป็นเหมือน ไม่อาจจะธารบุรุษชั่วช้านั้น ซึ่งมีร่างกายเพียงวาหนึ่งไว้ได้ จึงแยกช่อง ให้เขาแล้ว. ขณะนั้นนั่นเอง เขาได้ถึงความเป็นเชื้อเพลิงแห่งเปลวไฟ ในอเวจีแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อไม่ยินดีไม่เป็นอาบัติ" ทรงหมายเอาพระเถรี ได้ตรัสพระคาถานี้ในธรรมบทว่า

"เราเรียกบุคคลผู้ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์ ผักกาดไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลมฉะนั้น ว่าเป็น พราหมณ์."[๑]

[เรื่องเพสชายกลับเป็นเพศหญิง]

ในเรื่องที่ ๑๕ มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **อิตฺถีลิงฺคํ ปาตุภูตํ** ความว่า เมื่อภิกษุนั้น หยั่ง ลงสู่ความหลับในเวลากลางคืน ทรวดทรงของบุรุษมีหนวดและเครา เป็นต้น หายไปทั้งหลาย ทรวดทรงของสตรีเกิดขึ้นแทนที่.

หลายบทว่า **ตญฺเญว อุปชฺฌํ ตํ อุปสมฺปทํ** ความว่า เรา อนุญาตอุปัชฌายะที่เธอเคยถือมาแล้วในกาลก่อนนั่นเอง (และ) การ อุปสมบทที่สงฆ์ทำไว้ในกาลก่อนเช่นกัน. อธิบายว่า "ไม่ต้องถืออุปัช- ฌายะใหม่ ไม่ต้องให้อุปสมบทใหม่."

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๖๙.

สองบทว่า **ตานิ วสฺสานิ** ความว่า เราอนุญาตให้นับพรรษาจำเดิมแต่อุปสมบทเป็นภิกษุมานั้นนั่นแล. อธิบายว่า ไม่ต้องทำการนับพรรษาตั้งแต่เพศกลับนี้ไปใหญ่.

สองบทว่า **ภิกฺขุนีหิ สงฺกมิตุํ** ความว่า ทั้งเราอนุญาตให้ภิกษุณีนั้นไปด้วยกัน คือ สมาคมกัน พร้อมเพรียงกันกับภิกษุณีทั้งหลาย. มีคำอธิบายตรัสไว้ดังนี้ว่า "บัดนี้ นางภิกษุณีนั้น ไม่ควรอยู่ในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย จงไปยังสำนักนางภิกษุณี แล้วอยู่ร่วมกับนางภิกษุณีเถิด.

หลายบทว่า **ยา อาปตฺติโย ภิกฺขุนํ ภิกฺขุนีหิ สาธารณา** ความว่า อาบัติเหล่าใด เป็นเทสนาคามินีก็ตาม เป็นวุฏฐานคามินีก็ตาม ที่ทั่วไปแก่ภิกษุกับนางภิกษุณีทั้งหลาย.

หลายบทว่า **ตา อาปตฺติโย ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก วุฏฺฐาตุํ** ความว่า เราอนุญาตให้ทำวินัยกรรม ซึ่งเหล่าภิกษุณีพึงทำแล้วออกจากอาบัติเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ในสำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย.

หลายบทว่า ตาหิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺติ ความว่า ส่วนอาบัติเหล่าใด มีสุกกวิสัฏฐิเป็นต้น ของพวกภิกษุ ซึ่งไม่ทั่วไปด้วยนางภิกษุณีทั้งหลาย, ไม่เป็นอาบัติด้วยอาบัติเหล่านั้น คือ อาบัติเหล่านั้นเป็นอันเธอออกเสร็จแล้วแล เพราะเพศกลับ. ถือเมื่อเพศเดิมกลับเกิดขึ้นอีก คงเป็นอนาบัติแก่เธอด้วยอาบัติเหล่านั้นเหมือนกัน. วินิจฉัยบาลีในเรื่องที่ ๑๔ นี่ มีเท่านี้ก่อน.

ส่วนวินิจฉัยนอกท้องเรื่องพ้นจากพระบาลี มีดังต่อไปนี้:-

เริ่มแรกในสองเพศนี้ เพศชาย เป็นอุดมเพศ เพศหญิง เป็นหีนเพศ; เพราะเหตุนั้น เพศชาย จึงชื่อว่า อันตรธารไป เพราะอกุศลมีกำลังรุนแรง, เพศหญิงปรากฏขึ้นแทน เพราะกุศลมีกำลังเพลาลง. ส่วนเพศหญิง จะอันตรธารไป ชื่อว่าอันตรธานไป เพราะอกุศลมีกำลังเพลาลง, เพศชายปรากฏขึ้นแทน เพราะกุศลมีกำลังรุนแรง. เพศทั้งหลายสองอันตรธารไปเพราะอกุศล, กลับได้คืนเพราะกุศลด้วยประการฉะนี้.

[ต้องอาบัติเพราะนอนร่วมกับภิกษุผู้มีเพศกลับ]

บรรดาเพศหญิงและเพศชายนั้น ถ้าภิกษุสองรูป ทำการสาธยายหรือสนทนาธรรมด้วยกัน จำวัดหลับไปในเรือนหลังเดียวกัน, เพศหญิงปรากฏแก่ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นอาบัติเพราะนอนร่วมกัน แม้แก่เธอทั้งสอง. ถ้าภิกษุผู้มีเพศกลับนั้นตื่นขึ้น เห็นประการแปลกนั้นของตนแล้ว มีความทุกข์เสียใจ พึงบอกแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่งในกลางคืนทีเดียว, เธอจงเป็นผู้อันภิกษุนั้นควรปลอบว่า "อย่าเสียในไปเลย, นี้เป็นโทษของวัฏฏะต่างหาก, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ประทานช่องทานไว้แล้วว่า จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตามที, ธรรมอันธรรมดามิได้จำกัด, ทางสวรรค์อันธรรมดามิได้ห้าม."

[วิธีปฏิบัติกับภิกษุณีผู้มีเพศกลับ]

ก็แล ครั้นปลอบแล้ว ควรกล่าวอย่างนี้ว่า "สมควรท่านจะไปยังสำนักนางภิกษุณี. ภิกษุณีบางเหล่า ซึ่งเป็นเพื่อนเคยเห็นกัน

ของท่านมีอยู่หรือ ?" ถ้าเธอมีเหล่าภิกษุณีเช่นนั้น, พึงบอกว่า "มี" ถ้าไม่มี พึงบอกว่า "ไม่มี" แล้วพึงบอกภิกษุนั้นว่า "ท่านโปรดสงเคราะห์ข้าพเจ้าเถิด, จงนำข้าพเจ้าไปยังนักนางภิกษุณีเดี๋ยวนี้แหละ." ภิกษุนั้น พึงพาเธอไปยังสำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่งเป็นเพื่อนเคยเห็นกันของเธอ หรือเป็นเพื่อนเคยเป็นกันของคนก็ได้. เมื่อจะไป ไม่ควรไปรูปเดียว ควรถือเอาตะเกียงและไม้เท้า เปลื้องการชักชวนเสีย ไปร่วมกับภิกษุ ๔-๕ รูป ด้วยพูดว่า "พวกเราจะไปยังสถานที่ชื่อโน้น."

ถ้าภายนอกบ้าน มีวัดอยู่ไกล ก็ไม่เป็นอาบัติในระหว่างทางเพราะคามันตราบัติ (อาบัติเพราะเดินทางข้ามระยะบ้านหนึ่ง) นทีปราบัติ (อาบัติเพราะข้ามฟาก) รัตติวิปปวาสาบัติ (อาบัติเพราะอยู่ปราศจากไตรจีวรราตรีหนึ่ง) และคณโอหียนาบัติ (อาบัติเพราะอยู่รูปเดียวไม่ครบคณะ). ครั้นไปถึงสำนักของนางภิกษุณีแล้ว พึงกล่าวกะนางภิกษุณีเหล่านั้นว่า "ท่านทั้งหลาย รู้จักภิกษุชื่อโน้นหรือ ?" ภิกษุณีทั้งหลาย ตอบว่า "เจ้าค่ะ รู้จัก พระคุณเจ้าข้า !." ภิกษุเหล่านั้นพึงกล่าวว่า "ภิกษุรูปนั้น ปรากฏเป็นเพศหญิงขึ้น, ขอได้โปรดสงเคราะห์เธอเดี๋ยวนี้เถิด." ถ้านางภิกษุณีเหล่านั้น กล่าวว่า "ดีละพระคุณเจ้าข้า ! บัดนี้ แม้พวกดิฉัน ก็จักสาธยาย จักสดับธรรมขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงไปเถิด" ดังนี้แล้ว ทำความสงเคราะห์และให้ร่าเริงยินดี ทั้งเป็นลัชชินีผู้มีความสงเคราะห์ด้วย. เธอไม่ควรละ[๑]

๑. ตา โกเปตฺวาติ ตา ปริจฺจชิตฺวา. สารัตถทีปนี ๒/๑๕๙.

ทิ้งนางภิกษุเหล่านั้นไปในสถานที่อื่น. ถ้าไปก็ไม่พ้นจากคามันตราบัติ นทีปราบัติ รัตติวิปปวาสาบัติ และคณะโอหียนาบัติ.

อนึ่ง ถ้านางภิกษุณีเหล่านั้น เป็นลัชชินี แต่ไม่มีความสงเคราะห์, ย่อมได้เพื่อจะไปในสถานที่อื่น. แม้ถ้าเป็นอลัชชินี (ทั้งหมดวัด) แต่ทำความสงเคราะห์ ย่อมได้เพื่อจะละทิ้งแม้นางภิกษุณีเหล่านั้นแล้วไปเสียในที่อื่น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ถ้าเป็นทั้งลัชชินี ทั้งมีความสงเคราะห์ แต่ไม่เป็นญาติ, และในบ้านใกล้ภิกษุณีเหล่าอื่นที่เป็นญาติมีอยู่ ทั้งเป็นผู้ประคับประคอง, ควรไปยังสำนักของภิกษุแม้เหล่านั้น." ครั้นไปแล้ว ถ้าตนปฏิบัตินิสัย (ยังถือนิสัย) แม้ในคราวเป็นภิกษุ ก็ควรถือนิสัยในสำนักของนางภิกษุณีผู้สมควร. มาติกาก็ดี วินัยก็ดี ที่เรียนมาแล้ว ก็เป็นอันเรียงแล้วด้วยดี ไม่มีเหตุที่จะต้องเรียนซ้ำอีก. ถ้าในคราวยังเป็นภิกษุ ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้ปกครองบริษัท, กุลบุตรทั้งหลายผู้อุปสมบทแล้วในสำนักของอาจารย์รูปนั้นนั่นแล ก็เป็นอันอุปสมบทชอบแล้ว, แต่ต้องถือนิสัยในสำนักของอาจารย์รูปอื่น. แม้พวกอันเตวาสิกผู้อาศัยเธอนั้นอยู่ในกาลก่อน ก็ต้องถือนิสัยในสำนักของอาจารย์รูปอื่น. ถึงแม้สามเณรผู้มีอายุเต็มบริบูรณ์ ก็ต้องถืออุปัชฌายะ ในสำนักของภิกษุรูปอื่น.

[วิธีปฏิบัติในเครื่องบริขารต่าง ๆ]

อนึ่ง ไตรจีวรและบาตร ที่ภิกษุนั้นอธิษฐานไว้แล้วในคราวยังเป็นภิกษุ, ย่อมขาดอธิษฐานไป, ต้องอธิษฐานใหม่. ภิกษุณี ควรให้ใช้ผ้ารัดถันและผ้าอาบน้ำ. อติเรกจีวรก็ดี อติเรกบาตรก็ดี ที่

ภิกษุนั้น ทำวินัยกรรมเก็บไว้แล้ว แม้ทั้งหมด ย่อมละวินัยกรรมไป ต้องทำใหม่. แม้เภสัชมีน้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่เธอประเคนไว้ เป็นต้น ย่อมขาดประเคนไป. ถ้าเพศเปลี่ยนกลับในวันที่ ๗ แต่วัน ที่รับประเคนไป, ควรรับประเคนใหม่ ฉันได้ ๗ วัน. ส่วนสิ่งใดเป็น ของภิกษุรูปอื่น เธอรับประเคนไว้ในเวลาเป็นภิกษุ, สิ่งนั้นไม่ขาด ประเคน. แม้สิ่งใดที่เป็นของทั่วไปแก่ภิกษุสองรูปยังมิได้แบ่งปันกัน. ปกตัตตภิกษุ ย่อมรักษาสิ่งนั้นไว้. ส่วนสิ่งใด ได้แบ่งกันแล้วเป็น ของเธอเอง, สิ่งนั้น ย่อมขาดประเคนไป. จริงอยู่ แม้พระผู้มี-พระภาคเจ้า ก็ตรัสคำนี้ไว้ในคัมภีร์บริวารว่า

"ภิกษุรับประเคนน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
หรือเนยใสเองแล้วเก็บไว้เอง เมื่อยังไม่ล่วง ๗ วัน
เป็นอาบัติแก่เธอผู้ฉัน เพราะมีปัจจัย, ปัญหานี้
ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว."[๑]

[ขาดประเคนเพราะเหตุ ๗ อย่าง]

จริงอยู่ พระพุทธพจน์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาเพศกลับ. ขึ้นชื่อว่า การรับประเคน ย่อมขาดไป เพราะเพศกลับ ๑ เพราะมรณภาพ ๑ เพราะลาสิกขา ๑ เพราะหันไปเป็นคนเลว ๑ เพราะให้แก่อนุปสัมบัน ๑ เพราะไม่เสียดายสละเสีย ๑ เพราะถูกชิงเอาไป ๑. เพราะฉะนั้น แม้ถ้ามีสิ่งของที่รับประเคนเก็บไว้ จะเป็น

๑. วิ. บริวาร. ๘/๕๓๑.

ชิ้นสมอก็ตาม, สิ่งทั้งหมดของเธอย่อมขาดประเคนไป. อนึ่ง สิ่งใด สิ่งหนึ่งที่เป็นของนางภิกษุณีนั้น เธอรับประเคนหรือยังมิได้รับประเคนก็ตาม ซึ่งเก็บไว้ในวิหารของภิกษุ, ภิกษุณีรูปนั้นแล เป็นใหญ่แห่งสิ่งของทั้งหมด ควรให้เธอขนเอาไปเสีย. ส่วนสิ่งใดเป็นของถาวร ซึ่งเป็นของส่วนตัวของเธอในวิหารของภิกษุนี้ จะเป็นเสนาสนะ หรือต้นไม้ที่ปลูกไว้ก็ตาม, เธอปรารถนาจะให้สิ่งของเหล่านั้นแก่บุคคลใด ก็พึงให้แก่บุคคลนั้น.

บรรดาสมมติ ๑๓ อย่าง สมมติที่เธอได้ในเวลาเป็นภิกษุ ย่อมระงับไปทั้งหมด. การถือเสนาสนะในวันเข้าพรรษาแรก ย่อมระงับไป. ถ้าเพศกลับในเมื่อเธอถือเสนาสนะในวันเข้าพรรษาหลังแล้ว และภิกษุสงฆ์ปรารถนาจะให้ลาภที่เกิดขึ้นแก่เธอควรอปโลกน์ให้. ถ้าเพศกลับเมื่อกำลังอยู่ปริวาสเพื่ออาบัติที่ปิดไว้ทั่วไปกับนางภิกษุณี, สงฆ์พึงให้ปักขมานัตทีเดียว. ถ้าเพศกลับกำลังประพฤติมานัต, ควรให้ปักขมานัตซ้ำอีก. ถ้าเพศกลับเมื่อประพฤติมานัตแล้ว, พวกภิกษุณีควรทำอัพภานกรรม. ถ้าเมื่ออกุศลวิบาก หมดสิ้นแล้ว เพศกลับใหม่อีกในกาลแห่งปักขมานัต พึงให้มานัต ๖ ราตรีเท่านั้น. ถ้าประพฤติปักขมานัตเสร็จแล้ว เพศจึงกลับ, พวกภิกษุพึงอัพภานกรรมฉะนี้แล.

ในเรื่องเพศกลับของนางภิกษุณีในลำดับต่อไป พึงทราบวินิจฉัยทั้งปวงตามนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องนี้นั่นแล. ส่วนเนื้อความที่แปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

แม้ถ้าในเวลาเป็นภิกษุณี มีสัญจริตอาบัติที่ต้องแล้วปิดไว้, ไม่มีการให้ปริวาส, พึงให้มานัต ๖ ราตรีทีเดียว. เพศกลับเมื่อกำลังประพฤติปักขมานัต, ไม่ต้องการด้วยปักขมานัตนั้น. พึงให้มานัต ๖ ราตรีเหมือนกัน. ถ้าเพศกลับเมื่อประพฤติมานัตเสร็จแล้ว, ไม่ต้องให้มานัตซ้ำอีก ภิกษุทั้งหลายพึงอัพภาน. ถ้าเมื่อภิกษุทั้งหลายยังไม่ให้มานัต เพศกลับคืนใหม่, พวกภิกษุณีพึงให้ปักขมานัตนั่นเอง. ถ้ากำลังประพฤติมานัต ๖ ราตรี เพศกลับคืนใหม่, พึงให้ปักขมานัตเหมือนกัน. แต่เมื่อประพฤติมานัตเสร็จแล้ว เพศกลับคืนตามเดิม พวกภิกษุณีพึงทำอัพภานกรรมให้. อนึ่ง แม้เมื่อภิกษุณีนั้น คงตั้งอยู่ในความเป็นภิกษุณี ในเมื่อเพศกลับคืนตามเดิมแล้ว อาบัติเหล่าใดที่ระงับไปแล้วในกาลก่อน, อาบัติเหล่านั้น เป็นอันระงับด้วยดีทีเดียวแล.

เรื่องทั้ง ๔ เรื่อง ต่อจากเรื่องเพศกลับนี้ไป มีอาทิว่า **"มาตุยา เมถุนํ ธมฺมํ"** ดังนี้ มีเนื้อความชัดเจนแล้วทั้งนั้น.

ในเรื่องภิกษุมีหลังอ่อน มีวินิจฉัยดังนี้:- ได้ยินว่า ภิกษุรูปนั้นเคยเป็นคนฟ้อน, หลังของเธอได้ทำการฝึกหัดมาแล้ว เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในศิลปะ จึงได้เป็นอวัยวะที่อ่อน . เพราะฉะนั้น เธอจึงได้อาจทำการอย่างนั้น.

ในเรื่องภิกษุมีองคชาตยาว มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุรูปนั้นมีองคชาตยาว; เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า "ลัมพี ผู้มีองค์กำเนิดยาว"

เรื่องแผล ๒ เรื่อง ต่อจากเรื่องภิกษุมีองคชาตยาวนี้ไป มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

ในเรื่องรูปภาพ มีวินิจฉัยดังนี้ :- รูปจิตรกรรม ชื่อว่าเลปจิตร[๑] (คือ รูปภาพ).

ในเรื่องตุ๊กตาไม้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- รูปที่เขาทำด้วยไม้ ชื่อว่า ตุ๊กตาไม้. เหมือนอย่างว่า เมื่อภิกษุพยายามในรูปจิตรกรรมและรูป ตุ๊กตาไม้ทั้ง ๒ นี้ เป็นทุกกฏฉันใด, เมื่อพยายามด้วยความกำหนัดใน เมถุนที่นิมิตในรูปหญิง ซึ่งเป็นอนุปาทินนกะ (รูปที่ไม่มีใจครอง) มีรูปทำด้วยงาช้าง รูปปั้นและรูปโลหะเป็นต้นแม้เหล่านั้น อสุจิ จะ เคลื่อนออกหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทีเดียวฉันนั้น. ถึงเมื่อจะพยายาม ด้วยความกำหนัดในอันเคล้าคลึงกาย ก็เป็นทุกกฏเหมือนอย่างนั้นแล. แต่เมื่อพยายามด้วยความกำหนัดในอันปล่อย เมื่ออสุจิเคลื่อนออก เป็น สังฆาทิเสส,เมื่อไม่เคลื่อนออก เป็นถุลลัจจัย ฉะนี้แล.

[เรื่องสตรีรักสวาทพระภิกษุสุนทร]

ในเรื่องพระภิกษุชื่อสุนทร มีวินิจฉัยดังนี้:- พระภิกษุรูปนี้ชื่อ สุนทร เป็นเด็กหนุ่มของตระกูลในกรุงราชคฤห์ บวชด้วยศรัทธา เพราะความที่ท่านมีอัตภาพสวยงาม จึงได้นามว่า "สุนทร." สตรี นางนั้น พบเห็นท่านกำลังเดินไปตามถนน ก็เกิดฉันทราคะขึ้นแล้ว ได้กระทำอาการที่แปลกนี้. ส่วนพระเถระเป็นพระอนาคามี; เพราะ- เหตุนั้น ท่านจึงไม่ยินดี. อันสภาพคือความไม่ยินดีนี้ ไม่ใช่วิสัยของ ปุถุชนเหล่าอื่น.

ใน ๔ เรื่อง ถัดจากเรื่องพระสุนทรนี้ไป มีวินิจฉัยดังนี้:-

๑. เลปจิตฺต ท่านแปลโดยพยัญชนะว่า รูปภาพอันบุคคลในวิจิตรด้วยน้ำยาเป็นเครื่องทา.

ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้เซอะโง่เขลารับคำมาตุคามแล้วทำตามอย่างนั้น ภายหลังจึงมีความรังเกียจขึ้น. ๓ เรื่อง มีเรื่องซากศพที่สัตว์ยังมิได้กัดกิน เป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนแล้วทั้งนั้น.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมทางปากศพเป็นปาราชิก]

ในเรื่องซากศพที่มีศีรษะขาด ๒ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **วฏฺฏกเต มุเข** คือ ในปากที่อ้า. ภิกษุเมื่อสอดองคชาตเข้าไป (ในปากที่อ้านั้น) ถ้าสอดเข้าไปไม่ถูกข้างล่างก็ดี ข้างบนก็ดี ข้างทั้งสองก็ดี เป็นปาราชิก. ครั้นสอดเข้าไปไม่ถูกทั้ง ๔ ข้าง แต่ถูกเพดานข้างใน เป็นปาราชิกเหมือนกัน. เมื่อไม่ถูกทั้ง ๔ ข้างและเพดาน สอดให้เชิดไปบนอากาศเท่านั้น และชักออก เป็นทุกกฏ. อนึ่ง ถ้าฟันปิดแนบสนิทดี ภายในปาก ไม่มีช่อง และฟันถูกเนื้อริมฝีปากภายนอกปิด เมื่อภิกษุสอดเข้าไปยังโอกาสที่เปียกชุ่ม ซึ่งลมไม่ถูกต้อง ในปากที่มีเนื้อปากปิดไว้นั้น แม้ชั่วเมล็ดงาเดียว เป็นปาราชิกเหมือนกัน. แต่เมื่อพยายามเฉพาะที่ฟัน เมื่อเนื้อริมฝีปากเขาเพิกออกไปแล้ว เป็นถุลลัจจัย. แม้ฟันซี่ใด ที่ยื่นออกไปข้างนอกริมฝีปาก ไม่อาจจะปิดได้, เมื่อภิกษุพยายามที่ฟันนั้นก็ดี พยายามที่ลิ้นซึ่งยืนออกไปข้างนอกก็ดี เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. แม้ในสรีระที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อพยายามที่ลิ้นซึ่งยื่นอออกกไปข้างนอก เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. แต่ถ้าพันลิ้นซึ่งยื่นออกไปภายนอก (เสียก่อน) แล้วจึงสอดองคชาตเข้าไปภายในปาก เป็นปาราชิกเหมือนกัน. เมื่อสอดองคชาตเข้าไปบนคอทางส่วนล่างแม้แห่งซากศพที่มีศีรษะขาด ถูกเพดาน เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ในเรื่องกระดูก มีวินิจฉัยดังนี้:- แม้เมื่อภิกษุกำลังเดินไปยังสุสาน เป็นทุกกฏ. เมื่อรวบรวมกระดูกมาไว้ก็ดี กองไว้ก็ดี พยายามที่นิมิตด้วยความกำหนัดในเมถุนก็ดี พยายามด้วยความกำหนัดในอันเคล้าคลึงกายก็ดี อสุจิจะเคลื่อนออกหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทั้งนั้น. แต่เมื่อพยายามด้วยความกำหนัดในอันปล่อย เมื่ออสุจิเคลื่อนออก เป็นสังฆาทิเสส เมื่อไม่เคลื่อนออก เป็นถุลลัจจัย.

ในเรื่องนาคตัวเมีย มีวินิจฉัยดังนี้:- จะเป็นนางนาคมาณวิกาหรือบรรดานางกินรีเป็นต้น นางใดนางหนึ่งก็ตาม เมื่อภิกษุเสพเมถุนธรรม ในสัตว์จำพวกนี้ทั้งหมด เป็นปาราชิก.

ในเรื่องนางยักษิณี มิวินิจฉัยดังนี้ :- เทวดาแม้ทั้งหมด ก็คือนางยักษิณีนั่นเอง.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมในหญิงเปรตเป็นต้นเป็นปาราชิก]

ในเรื่องหญิงเปรต มีวินิจฉัยดังนี้:- เปรตทั้งหลายมีนิชฌานตัณหิกเปรตเป็นต้น ใคร ๆ ไม่สามารถแม้จะแตะต้องได้. แต่นางวิมานเปรตทั้งหลาย มีอยู่, อกุศลธรรมของนางวิมานเปรตเหล่าใด ให้ผลอยู่ในข้างกาฬปักษ์, นางวิมานเปรตเหล่านั้นย่อมได้เสวยสมบัติในข้างชุณหปักษ์ เหมือนเทวดาฉะนั้น, ถ้าการเห็น การจับ การลูบคลำ การถูกต้อง และการกระทบ ของหญิงเปรต หรือของนางยักษิณีผู้เห็นปานนั้นปรากฏได้, เป็นปาราชิก. ถ้าแม้ไม่มีการเห็น, แต่กิจนอกนี้ปรากฏ ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อีกอย่างหนึ่ง การเห็น และการจับ ไม่ปรากฏ, แต่เปรตทำ

บุคคลนั้น (คือภิกษุ) ให้ปราศจากสัญญา (หมดสติ) ด้วยการลูบคลำ ถูกต้องและกระทบ ที่ปรากฏอยู่ ให้สำเร็จมโนรถของตนแล้วก็ไป, ความพยายามนี้ ชื่อว่าไม่ใช่วิสัย; เพราะฉะนั้น ในข้อนี้จึงไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่วิสัย.

เรื่องบัณเฑาะก์ ปรากฏชัดแล้วแล.

ในเรื่องภิกษุมีอินทรีย์พิการ มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อุปหตินฺทฺริโย** ความว่า เธอมีกายประสาทถูกโรคกำจัดแล้ว ย่อมไม่รู้สึกสูงหรือทุกข์ เหมือนท่อนตอไม้ฉะนั้น. แม้เมื่อเธอไม่รู้สึก ก็เป็นอาบัติ เพราะอำนาจเสวนจิต.

ในเรื่องเพียงถูกต้องกาย มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุรูปใด คิดในใจว่า "เราจักเสพเมถุนธรรม" จึงจับมาตุคามคลายกำหนัดในเมถุนแล้วเป็นผู้มีความวิปฏิสาร, ภิกษุรูปนั้นเป็นทุกกฏเท่านั้น. เพราะว่า กิจทั้งหลายมีการจับมือเป็นต้น เป็นปุพพประโยคแห่งเมถุนธรรม ย่อมตั้งอยู่ในปรากฏ ตราบเท่าที่ยังถึงกิจที่สุด, เมื่อถึงกิจที่สุดแล้ว จึงเป็นปาราชิก, จริงอยู่ ทุกกฏเท่านั้น ใกล้ต่อปฐมปาราชิก ถุลลัจจัยใกล้ต่อปาราชิก ๓ สิกขาบทนอกนี้. ส่วนภิกษุรูปนี้ พึงทราบว่า "คลายกำหนัดในเมถุนธรรมแล้วยินดีเฉพาะการเคล้าคลึงกาย." เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "เป็นอาบัติสังฆาทิเสส."

[เรื่องภิกษุอรหันต์ชางภัททิยนครจำวัดหลับ]

ในเรื่องภิกษุชาวเมืองภัททิยะ มีวินิจฉัยดังนี้:-

นครชื่อว่าภัททิยะ. ป่าชื่อว่าชาติยาวัน ได้ชื่ออย่างนี้ ก็เพราะมีพุ่มดอกมะลิหนาแน่น. ป่านั้นมีใกล้อุปจารแห่งพระนครนั้น. ภิกษุ

รูปนั้นพักจำวัดอยู่ที่ป่านั้น แล้วก้าวลงสู่ความกลับสนิท เพราะถูกลมช่วยรำเพยพัดนั้น. ภวังคจิตมีกิจอย่างเดียวเท่านั้น (ไม่เจือปนด้วยวิถีจิต) เป็นไป.

สอบทว่า **กิลินฺนํ ปสฺสิตฺวา** ความว่า เห็นองคชาตเปรอะเปื้อนด้วยอสุจิ.

๕ เรื่อง ถัดจากเรื่อภิกษุชาวเมืองภัททิยะนี้ไป คือ เรื่องที่ปฏิสังยุตด้วยความยินดีมี ๔ เรื่อง และเรื่องไม่รู้สึกตัวมี ๑ เรื่อง มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

ในเรื่องไม่ยินดีอีก ๒ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **สหสา วุฏฺฐาสิ** ความว่า ภิกษุรูปนั้นรีบลุกขึ้นทันที เหมือนถูกอสรพิษกัดและเหมือนถูกไฟไหม้ฉะนั้น.

สองบทว่า **อกฺกมิตฺวา ปวฏฺเฏสิ** ความว่า ภิกษุ (นั้น) เป็นผู้ไม่ประมาทปรารภวิปัสสนา มีสติอยู่เฉพาะหน้า รีบลุกขึ้นทันที ถีบให้กลิ้งหมุนตกไปบนพื้นดิน. อันกัลยาณปุถุชนทั้งหลาย ควรรักษาจิตไว้ในฐานะเห็นปานนี้. ก็ภิกษุรูปนี้ เป็นภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งในบรรดาภิกษุที่เป็นกัลยาปุถุนชน (แต่ทว่า) เป็นเช่นยอดนักรบในสงคราม.

[เรื่องภิกษุเปิดประตูจำวัด]

ในเรื่องเปิดประตูจำวัด มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **ทิวา ปฏิสลฺลิยนฺเตน** ความว่า ผู้จะพักจำวัดในกลางวัน.

หลายบทว่า **ทฺวารํ สํวริตฺวา ปฏิสลฺลิยิตุํ** ความว่า เพื่อให้

ปิดประตูก่อนจึงจำวัดได้. ก็ในเรื่องเปิดประตูจำวัดนี้ ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ปรับอาบัติไว้ว่า "เป็นอาบัติชื่อนี้" แม้ก็จริง ถึงกระนั้น พระเถระทั้งหลายก็ปรับเป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่ปิดประตูเสียก่อนพักผ่อน เพราะเมื่อเรื่องเกิดขึ้น เพราะโทษที่เปิดประตูนอน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุผู้จะพักผ่อนในกลางวัน ปิดประตูเสียก่อนจึงพักผ่อนได้."

จริงอยู่ พระเถระทั้งหลาย มีพระอุบาลีเถระเป็นต้น ทราบพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงได้ตั้งอรรถกถาไว้. ก็คำที่ว่า "เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่ปิดประตูเสียก่อนจึงพักผ่อน" นี้ สำเร็จแล้วแม้ด้วยคำนี้ว่า "มีอาบัติอยู่ (ที่) ภิกษุต้องในกลางวัน ไม่ต้องในกลางคืน."

[อธิบายประตูเช่นไรควรปิดและไม่ควรปิด]

ถามว่า "ก็ประตูเช่นไรควรปิด ? เช่นไรไม่ควรปิด ?"

แก้ว่า "ประตูหมุนได้ที่เขาเอาบรรดาวัตถุ มีกระดาน ซี่ไม้ไผ่ ลำแพนและใบไม้เป็นต้น วัตถุชนิดใดชนิดหนึ่ง ทำเป็นบานประตูแล้วข้างล่างสอดไว้ในครก ข้างบนสอดไว้ในห่วงบนนั่นแล ควรปิด. ประตูชนิดอื่นเห็นปานนี้ คือประตูลิ่มสลักไม้ และประตูเรียวหนาม ที่คอกฝูงโค ประตูล้อเลื่อนสำหรับกั้นบ้านในบ้าน ประตูแตะเลื่อนที่เขาประกอบลูกล้อ ๒-๓ อันไว้ที่แผ่นกระดานหรือที่แตะ ทำขึ้น ประตูแตะค้ำขึ้นได้ที่เขาทำไว้อย่างในร้านตลาด ประตูซี่ไม้ (ลูกกรง) ที่เขา

ควบคุมซี่ไม้ไผ่ไว้ในที่ ๒-๓ แห่ง ทำไว้ที่บรรณกุฎี (กระท่อมใบไม้) ประตูผ้าม่าน ไม่ควรปิด."

ก็ประตูผ้าม่านชนิดเดียวเท่านั้น ไม่ทำให้ต้องอาบัติ ในเวลาที่ภิกษุมีบาตรในมือผลักบานประตู. เมื่อผลักประตูที่เหลือต้องอาบัติ. แต่ประตูหมุนได้นั่นแล ทำให้ต้องอาบัติแก่ภิกษุผู้พักผ่อนในกลางวัน. ประตูที่เหลือ เมื่อภิกษุปิดก็ตาม ไม่ปิดก็ตามแล้วจำวัด อาบัติหามีไม่. แต่ควรปิดเสียก่อน จึงจำวัด. ข้อนี้เป็นธรรมเนียม.

ถามว่า "ก็ประตูหมุนไว้ ย่อมเป็นอันปิดดีแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ?"

แก้ว่า เมื่อใส่สลักและลิ่มแล้ว ก็เป็นอันปิดด้วยดีทีเดียว." อีกประการหนึ่ง แม้เมื่อใส่เพียงสลักแล้ว จะพักจำวัดก็ควร. แม้เมื่อใส่เพียงลิ่มแล้ว จะพักจำวัดก็ควร, แม้เมื่อปิดพอให้บานประตูจดกันแล้ว จะพักจำวัดก็ควร, แม้เมื่อปิดแง้มไว้เล็กน้อยแล้ว จะพักจำวัดก็ควร, ด้วยวิธีอย่างหลังที่สุด แม้เมื่อปิดประตูแง้มไว้ขนาดพอศีรษะลอดเข้าไม่ได้ จะพักจำวัดก็ควร ฉะนี้แล.

ถ้าสถานที่นั้น เป็นที่ใช้ของคนหมู่มาก แม้จะพูดกะภิกษุหรือสามเณรว่า "อาวุโส ! จงช่วยกันรักษาประตู" แล้วจำวัดก็ควร. ถ้าแม้จะทำความผูกใจไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลายผู้นั่งทำจีวรกรรม หรือกิจอะไรอย่างไรอื่นอยู่, เธอเหล่านั้น จักช่วยรักษาประตูนั่น" ดังนี้ แล้วจำวัด ก็ควร.

ส่วนในอรรถกถากุรุนที ท่านกล่าวว่า "จะบอกแม้กะอุบาสก

หรือจะทำความผูกใจไว้ว่า 'อุบาสกนี้จะช่วยรักษา' แล้วจำวัดก็ควร จะบอกภิกษุณี หรือมาตุคามอย่างเดียวไม่ควร."

ถ้าครกหรือห่วงบนประตูเสียหายไป หรือเขายังมิได้ตั้งประกอบไว้ จึงไม่อาจจะปิดได้, ก็อีกอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่นวกรรม เขา ทำกองอิฐ หรือกองดินเหนียวเป็นต้นไว้ภายในประตู หรือผูกนั่ง ร้านไว้ โดยที่ไม่อาจจะปิด (ประตู) ได้, ในอันตรายเห็นปานนั้น แม้จะไม่ปิดประตู พักจำวัดก็ควร. ก็ถ้าไม่มีบานประตู เป็นอันได้ ข้ออ้างแท้. เมื่อจะจำวัดข้างบน ควรชักบันไดเสียก่อนแล้วจึงจำวัด. ถ้าข้างบนบันได มีแผ่นกระดานสำหรับปิด พึงปิดเสียก่อนแล้วจึงจำวัด. เมื่อจะจำวัดในห้อง จะปิดประตูห้องหรือประตูหน้ามุขอย่างใดอย่างหนึ่ง ไว้แล้วจำวัดก็ควร.

ถ้าในเรือนฝาเดียวกันเขาทำประตูไว้ทั้ง ๒ ข้างใช้สอย ควรรักษา ทั้ง ๒ ประตู. ในปราสาทแม้ ๓ ชั้น ก็ต้องรักษาประตูเป็นแท้. ถ้า ภิกษุมากรูป กลับจากเที่ยวภิกขาจาสร เข้าไปยังปราสาท เช่นโลห-ปราสาท เพื่อพักผ่อนกลางวัน, พระสังฆเถระ ควรสั่งผู้รักษาประตูว่า "จงช่วยกันรักษาประตู" หรือจะทำความผูกใจไว้ว่า "การรักษาประตู เป็นภาระของผู้รักษาประตูนั่น" แล้วพึงเข้าไปจำวัดเถิด. ภิกษุทั้งหลาย ควรทำอย่างนั้นเหมือนกันจนถึงพระสังฆนวกะ, ผู้ที่เข้าไปก่อนแม้จะทำ ความผูกใจไว้อย่างนี้ว่า "ขึ้นชื่อว่าการรักษาประตู เป็นภาระของผู้มา ภายหลัง" ดังนี้ ก็ควร.

เมื่อภิกษุไม่ทำการบอกเล่า หรือความผูกใจไว้ แล้วพักจำวัด ภายในห้องที่ไม่ได้ปิดประตูหรือภายนอกห้อง เป็นอาบัติ. แม้ในเวลา

จำวัดในห้องหรือในภายนอกห้อง ทำความผูกใจไว้ว่า "ขึ้นชื่อว่าการรักษาประตู เป็นภาระของผู้รักษาประตูที่ประตูใหญ่" ดังนี้แล้วจำวัด ควรเหมือนกัน ภิกษุผู้จะจำวัดที่พื้นแจ้ง ในโลหปราสาทเป็นต้น ควรปิดประตูแท้ทีเดียว.

ก็ในเรื่องเปิดประตูจำวัดนี้ มีความสังเขปดังต่อไปนี้ :- การพักผ่อนในกลางวันนี้ ท่านกล่าวไว้ในสถานที่มีระเบียง ซึ่งล้อมด้วยกำแพงหรือรั้วอย่างใดอย่างหนึ่ง. เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้จะจำวัดในที่กลางแจ้งโคนต้นไม้ หรือมณฑปที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งมีระเบียง ควรปิดประตูเสียก่อน จึงจำวัด. ถ้าเป็นบริเวณใหญ่ ซึ่งเป็นสถานที่ชุมนุมของคนหมู่มาก เช่นลานมหาโพธิ์ และลายโลหปราสาท, ในสถานที่ใดประตูแม้ที่เขาปิดแล้ว ก็ไม่ตั้งอยู่ในที่ที่ปิด (คือปิด ๆ เปิด ๆ) คนทั้งหลายเมื่อไม่ได้ประตูถึงต้องปีนกำแพงขึ้นไปเที่ยว, ในสถานที่นั้นไม่มีกิจที่จะต้องปิด (ประตู).

ภิกษุเปิดประตูจำวัดตลอดคืน ลุกขึ้นแล้วในเวลารุ่งอรุณ ไม่เป็นอาบัติ. แต่ถ้าตื่นแล้วหลับซ้ำอีกเป็นอาบัติ. ส่วนภิกษุรูปใดกำหนดไว้ทีเดียวว่า "เมื่อรุ่งอรุณแล้วจักลุกขึ้น" ไม่ได้ปิดประตูจำวัดตลอดคืน แต่ลุกขึ้นตามกำหนดนั่นเอง, ภิกษุรูปนั้น เป็นอาบัติทีเดียว. ส่วนในอรรถกถามหาปัจจรีท่านกล่าวไว้ว่า "เมื่อจำวัดด้วยอาการอย่างนั้น ไม่พ้นจากทุกกฏเพราะไม่เอื้อเฟื้อ."

ส่วนภิกษุใด รักษา (พยาบาล) ภิกษุอาพาธเป็นต้น หลายราตรีทีเดียว หรือเดินทางไกล มีร่างกายอิดโรยทั้งวัน นั่งบนเตียง

แล้ว มิทันยกเท้าพ้นจากพื้นดินเลย ก็จำวัดหลับ เพราะอำนาจความหลับ (ครอบงำ), ภิกษุนั้นไม่เป็นอาบัติ. ถ้าเธอก้าวลงสู่ความหลับแม้ไม่รู้สึกตัว พอยกเท้าขึ้นเตียง ก็เป็นอาบัติทีเดียว. เมื่อนั่งพิงหลับไปไม่เป็นอาบัติ. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุรูปใด เดินจงกรมด้วยตั้งใจว่า "จักบรรเทาความง่วง" แล้วล้มลง รีบลุกขึ้นทันที, ภิกษุรูปนั้นก็ไม่เป็นอาบัติ. ส่วนภิกษุรูปใด ล้มลงแล้ว นอนอยู่ในสถานที่นั้นนั่นเอง ไม่ยอมลุกขึ้น, ภิกษุรูปนั้น เป็นอาบัติ.

ถามว่า "ใครพ้น (จากอาบัติ) ? ใครไม่พ้น ?"

แก้ว่า "ในอรรถกถามหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ก่อนว่า 'ผู้ที่จำวัดโดยพับไปข้างเดียวนั่นแล ย่อมพ้น, ส่วนที่ยกเท้าพ้นจากพื้นดินแล้วจำวัด จะเป็นผู้ที่ถูกยักษ์เข้าสิงก็ตาม เป็นผู้ปราศจากสัญญา (หมดสติ) ก็ตาม ย่อมไม่พ้น.' ในอรรถกถากุรุนที ท่านกล่าวไว้ว่า 'ผู้ที่ถูกมัดให้นอนเท่านั้น ย่อมพ้น.' ส่วนในมหาอรรถกถา พระมหาปทุมเถระ กล่าวไว้ว่า 'ภิกษุรูปใดเดินจงกรมอยู่สลบล้มลง แล้วหลับอยู่ในสถานที่นั้นนั่นเอง, อาบัติย่อมไม่ปรากฏแก่ภิกษุรูปนั้น เพราะเธอไม่มีอำนาจ, แต่พระอาจารย์ทั้งหลายมิได้กล่าวไว้; เพราะฉะนั้นจึงเป็นอาบัติทีเดียว.' ส่วนภิกษุ ๒ รูป คือ ผู้ที่ยักษ์เข้าสิง ๑ ผู้ที่ถูกมัดให้นอน ๑ ย่อมพ้นจากอาบัติแท้แล."

[เรื่องภิกษุฝันได้เสพเมถุนธรรม]

ในเรื่องภิกษุชาวเมืองภารุกัจฉะ มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **อาปตฺติ สุปินนฺเตน** ความว่า ชื่อว่าเป็นอาบัติ

ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความฝัน เพราะไม่ใช่วิสัย; เหตุดังนั้น พระอุบาลีเถระจึงได้วินิจฉัยเรื่องนี้ แม้ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่เคยทรงวินิจฉัยเลย โดยความถือเอาตามนัย. และแม้พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงสดับ (เรื่องที่ท่านพระอุบาลีเถระวินิจฉัยนั้นแล้ว) ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อุบาลีกล่าวไว้ชอบแล้ว, อุบาลีกล่าวแก้ปัญหานี้ ดุจทำรอยเท้าไว้ในที่ไม่มีรอยเท้า ดุจแสดงรอยเท้าไว้ในอากาศฉะนั้น" ดังนี้แล้ว จึงทรงตั้งพระเถระไว้ในเอตทัคตะว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บรรดาภิกษุสาวกของเรา ผู้ทรงวินัย อุบาลีนี้เป็นเยี่ยม."[๑]

เรื่องทั้งหลายมีเรื่องนางสุปวาสาเป็นต้น[๒] ถัดจากเรื่องภิกษุชาวเมืองภารุกัจฉะนี้ไป มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

ในเรื่องทั้งหลายมีเรื่องชักนำให้ภิกษุขืนเสพเมถุนธรรมในนางภิกษุณีเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

เจ้าลิจฉวีกุมารเหล่านั้น เป็นผู้ทรงขวนขวายในการเล่น ได้ทำอย่างนั้นเพราะอนาจารของตน. ตั้งแต่กาลนั้นมา ความพินาศจึงได้เกิดมีขึ้นแก่เจ้าลิจฉลีทั้งหลาย เพราะทรงทำเหตุอย่างนั้น.

ในเรื่องภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **ทสฺสนํ อคมาสิ** ความว่า ภิกษุผู้เฒ่านั้นคิดว่า "จักเยี่ยมภรรยาเก่านั้น" จึงได้ไปยังเรือน เพราะความอนุเคราะห์. ขณะนั้น นางได้ชี้แจงถึงข้อที่ตนและพวกเด็ก ๆ ไม่มีที่พึ่ง ให้ท่านฟังโดยประการต่าง ๆ และทราบว่าภิกษุเฒ่านั้นไม่มีความไยดี จึงโกรธ

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๓๒. ๒. บาลีเดิมเป็น สุปฺปพา.

แล้วพูดว่า "ท่านจงมาสึกเสียเถิด" จึงได้จับท่านโดยพลการ. ท่านผู้เฒ่าได้ถอยกลับเพื่อให้ตนพ้นไป จึงได้ล้มหงายลง เพราะความชราทุพลภาพ. ขณะนั้น นางได้ทำตามใจของตนแล้ว. แต่ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอนาคามี ตัดกามราคะได้เด็ดขาดแล้ว; เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ยินดี ฉะนี้แล.

เรื่องลูกเนื้อ มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว ฉะนี้แล.

ปฐมปาราชิกวรรณนา ในวินัยสังวรรรณนา
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

ในข้อที่อรรถกถาชื่อสมันตปาสาทิกา (ที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว) ในคำว่า ในวินัยสังวรรณนาชื่อสมันต-ปาสาทิกา ดังนี้นั้น ชวนให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน มีคำอธิบายดังจะกล่าวต่อไปดังนี้ว่า

"เมื่อวิญญูชนทั้งหลาย สอดส่องอยู่โดยลำดับแห่งอาจารย์ โดยการแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ โดยความเว้นลัทธิอื่น โดยความหมดจดแห่งลัทธิของตน โดยการชำระพยัญชนะให้เรียบร้อย โดยเนื้อความเฉพาะบท โดยลำดับแห่งบาลีและโยชนาแห่งบาลี โดยการวินิจฉัยสิกขาบท และโดยการชี้ความต่างแห่งวินัยในวิภังค์, คำน้อยหนึ่งซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส

ย่อมไม่ปรากฏในสมันตปาสาทินี้; เพราะเหตุนั้น
สังวรรณนาแห่งวินัยที่พระโลกนาถ ผู้อนุเคราะห์
โลก ฉลาดในการฝึกเวไนย ได้ตรัสไว้นี้ จึงเป็น
ไปโดยชื่อว่า 'สมันตปาสาทิกา' แล."

ทุติยปาราชิ วรรณนา

บัดนี้ ถึงลำดับสังวรรณนาทุติยปาราชิก ซึ่งพระชินเจ้าผู้ไม่มีที่สองทรงประกาศแล้ว, เพราะเหตุนั้น คำใดที่จะพึงรู้ได้ง่าย และได้ประกาศไว้แล้ว ในเบื้องต้น, การสังวรรณนาทุติยปาราชิกนั้น จะเว้นคำนั้นเสียทั้งหมดดังต่อไปนี้:-

[เรื่องพระธนิยะกุมภการบุตร]

นิกเขปบทว่า **"เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต"** ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป.

บทว่า **ราชคเห** ได้แก่ เมืองที่มีชื่ออย่างนั้น. จริงอยู่ เมืองนั้น เรียกว่า "ราชคฤห์" เพราะเป็นเมืองที่พระราชาทั้งหลายมีพระเจ้ามันตธาตุ และพระเจ้ามหาโควินทะเป็นต้น ทรงปกครอง. ในคำว่า "ราชคฤห์" นี้ พระอาจารย์ทั้งหลาย พรรณนาประการอย่างอื่นบ้าง. จะมีประโยชน์อะไร ด้วยประการเหล่านั้นเล่า ? คำว่า "ราชคฤห์" นี้ เป็นชื่อของเมืองนั้น. แต่เมืองนี้นั้น เป็นเมืองในครั้งพุทธกาล และจักรพรรดิกาล. ในกาลที่เหลือ เป็นเมืองในยักษ์หวงห้าม. เป็นป่าเป็นที่อยู่ของพวกยักษ์เหล่านั้น. ท่านพระอุบาลีเถระ ครั้นแสดงโคจรคามอย่างนั้นแล้ว จึงแสดงสถานเป็นที่เสด็จประทับ.

สองบทว่า **คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต** มีความว่า ก็ภูเขานั้น เขาเรียกกันว่า "คิชฌกูฏ" เพราะเหตุว่า มีฝูงแร้งอยู่บนยอด หรือมียอดคล้ายแร้ง.

บทว่า **สมฺพหุลา** มีความว่า โดยบรรยายแห่งพระวินัย ภิกษุ ๓ รูป เรียกว่า "ภิกษุเป็นอันมาก" เกินกว่านั้นเรียกว่า "สงฆ์" โดยบรรยายแห่งพระสูตร ภิกษุ ๓ รูป คงเรียกว่า "๓ รูปนั่นเอง," ตั้งแต่ ๓ รูปขึ้นไป จึงเรียกว่า "ภิกษุเป็นอันมาก." ภิกษุเป็นอันมากในที่นี้พึงทราบว่า "มากด้วยกัน" โดยบรรยายแห่งพระสูตร.

ชนทั้งหลาย ที่ไม่คุ้นเคยกันนัก คือไม่ใช่มิตรที่สนิท ท่านเรียกว่า "เพื่อนเห็น." จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น ท่านเรียกว่า "เพื่อนเห็น" เพราะได้พบเห็นกันที่นั้น ๆ. ชนทั้งหลายที่คุ้นเคยกัน คือเป็นเพื่อนสนิท ท่านเรียกว่า "เพื่อนคบ." จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น คบกันแล้วคือกำลังคบกันเป็นอย่างดี ท่านเรียกว่า "เพื่อนคบ" เพราะทำความสนิทสมโภคและบริโภคเป็นอันเดียวกัน.

บทว่า **อิสิคิลิปสฺเส** มีความว่า ภูเขาชื่ออิสิคิลิ ที่ข้างภูเขานั้น. ได้ยินว่า ครั้งดึกดำบรรพ์ พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณ ๕๐๐ องค์ เที่ยวบิณฑบาตในชนบททั้งหลาย มีกาสีและโกสลเป็นต้น เวลาภายหลังภัตร ประชุมกันที่ภูเขานั้น ยังกาลให้ล่วงไปด้วยสมาบัติ. มนุษย์ทั้งหลาย เห็นท่านเข้าไปท่านั้น ไม่เห็นออก, เพราะเหตุนั้นจึงพูดกันว่า "ภูเขานี้ กลืนฤาษีเหล่านี้." เพราะอาศัยเหตุนั้น ชื่อภูเขานั้น จึงเกิดขึ้นว่า "อิสิคิลิ" ทีเดียว. ที่ข้างภูเขานั้น คือที่เชิงบรรพต.

สองบทว่า **ติณกุฏิกาโย กริตฺวา** มีความว่า กระทำกุฎีหญ้า ได้แก่ กุฎีทั้งหลายพร้อมทั้งระเบียงมีหญ้าเป็นเครื่องมุง.

[ภิกษุจำพรรษาไม่มีเสนาสนะปรับอาบัติทุกกฏ]

อันภิกษุผู้จะจำพรรษา แม้ปฏิบัติตามปฏิปทาของพระนาลกะ ก็ต้องจำพรรษาในเสนาสนะพร้อมทั้งระเบียง ซึ่งมุงด้วยเครื่องมุง ๕ อย่าง ๆ ในอย่างหนึ่งเท่านั้น. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้ไม่มีเสนาสนะ ไม่พึงจำพรรษา, ภิกษุใดจำ ภิกษุนั้น ต้องทุกกฏ.[๑]" เพราะฉะนั้น ในฤดูฝน ถ้าได้เสนาสนะ การที่ได้อย่างนั้น นั่นเป็นการดี, ถ้าไม่ได้ต้องแสวงหาหัตถกรรมทำ. เมื่อไม่ได้หัตถกรรม ควรทำเอาแม้เอง. ส่วนภิกษุผู้ไม่มีเสนาสนะไม่ควรเข้าจำพรรษาเลย. ข้อนี้เป็นธรรมดาอันสมควร. เพราะเหตุนั้น ภิกษุเหล่านั้น จึงทำกุฎีหญ้ากำหนดที่พักกลางคืนและกลางวันเป็นต้นไว้แล้ว อธิษฐานกติกาวัตรและขันธกวัตร ศึกษาในไตรสิกขา อยู่จำพรรษา.

สองบทว่า **อายสฺมาปิ ธนิโย** มีความว่า ไม่ใช่แต่พระเถระเหล่านั้นอย่างเดียว. แม้ท่านพระธนิยะ ซึ่งเป็นต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทนี้ ก็ได้ทำเหมือนกัน.

บทว่า **กุมฺภการปุตฺโต** คือ เป็นบุตรของช่างหม้อ. จริงอยู่ คำว่า **"ธนิยะ"** เป็นชื่อของเธอ, แต่บิดาของเธอ เป็นช่างหม้อ; ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "พระธนิยะ บุตรช่างหม้อ."

๑. วิ. มหา. ๔/๒๙๙.

สองบทว่า **วสฺสํ อุปคญฺฉิ** ความว่า พระธนิยะ ทำกุฎีหญ้าแล้ว ก็อยู่จำพรรษาในที่แห่งเดียวกันกับพระเถระเหล่านั้นนั่นเอง.

สองบทว่า **วสฺสํ วุฏฺฐา** ความว่า ภิกษุเหล่านั้นเข้าจำพรรษา ในวันปุริมพรรษาแล้วปวารณาในวันมหาปวารณา ตั้งแต่วันปาฏิบท (แรม ๑ ค่ำ) ไป ท่านเรียกว่า "ผู้ออกพรรษาแล้ว." เป็นผู้ออกพรรษาแล้วด้วยวิธีอย่างนั้น.

สองบทว่า **ติณกุฏิโย ภินฺทิตฺวา** มีความว่า ภิกษุเหล่านั้น หาได้ทำลายกุฎีให้เป็นจุณวิจุณด้วยการประหารด้วยไม้ค้อนเป็นต้นไม่ แต่ได้รื้อหญ้า ไม้ และเถาวัลย์เป็นต้นออกเสีย ด้วยระเบียบวัตร. จริงอยู่ ภิกษุใด ได้ทำกุฎีไว้ในที่สุดแดนวิหาร, ภิกษุนั้น ถ้าพวกภิกษุเจ้าถิ่น มีอยู่ ก็ควรบอกลาภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น, พึงกล่าวว่า "ถ้าภิกษุรูปใด สามารถจะดูแลกุฎีนี้อยู่ได้, ขอท่านจงมอบให้แก่เธอรูปนั้นนั่นแหละ" ดังนี้แล้วจึงหลีกไป. ถ้าภิกษุใด ทำกุฎีไว้ในป่าหรือไม่ได้ผู้รักษา, ภิกษุนั้นคิดว่า "เสนาสนะจักเป็นของบริโภคแก่ภิกษุแม้เหล่าอื่น" ควรเก็บงำเสีย จึงไป. อธิบายว่า "ก็ภิกษุเหล่านั้นสร้างกุฎีไว้ในป่าแล้ว เมื่อไม่ได้ผู้รักษาก็พึงเก็บงำ คือรวบรวมหญ้าและไม้ไว้แล้ว (จึงไป)." อนึ่ง หญ้าและไม้ที่เก็บไว้แล้ว สัตว์ทั้งหลายมีปลวกเป็นต้นจะกัดไม่ได้ ทั้งฝนก็จะรั่วรดไม่ได้ โดยประการใด ก็ควรเก็บไว้โดยประการนั้น, ควรบำเพ็ญคมิยวัตรให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า "หญ้าและไม้นั้น จักเป็นอุปการะแก่เพื่อนสพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มาถึงสถานที่นี้ แล้วประสงค์จะอยู่" ดังนี้ จึงควรหลีกไป.

สองบทว่า **ชนปทจาริกํ ปกฺกมึสุ** มีความว่า ภิกษุเหล่านั้น

ได้ไปยังชนบทตามความชอบใจของตน ๆ. คำเป็นต้นว่า "ท่านพระธนิยะ กุมภการบุตร อยู่จำพรรษาที่เชิงเขาคิชฌกูฏนั้นนั่นเอง" มีเนื้อความชัดเจนทีเดียว.

บทว่า **ยาวตติยกํ** แปลว่า ถึง ๓ ครั้ง.

บทว่า **อนวโย** แปลว่า เป็นผู้ไม่มีความบกพร่องเนือง ๆ (ชำนาญ, เจนจบ). ลบ อุ อักษรเสีย ด้วยอำนาจสนธิ. เป็นผู้ชำนาญ อธิบายว่า "เป็นผู้มีศิลปะบริบูรณ์ไม่บกพร่องในการงานทุกอย่าง ที่พวกช่างหม้อจะพึงทำ."

บทว่า **สเก** แปลว่า ของของตน.

บทว่า **อาจริยเก** แปลว่า ในการงานแห่งอาจารย์.

บทว่า **กุมฺภการกมฺเม** แปลว่า ในการงานของพวกช่างหม้อ. อธิบายว่า "ในการงานอันพวกช่างหม้อจะพึงทำ." ด้วยบทว่า **"กุมฺภการกมฺเม"** นั้น เป็นอันท่านธนิยะแสดงถึงการงาน แห่งอาจารย์ของตน โดยสรูป."

บทว่า **ปริโยทาตสิปฺโป** คือ เป็นผู้สำเร็จศิลปะ มีคำอธิบายว่า "แม้เมื่อเราไม่มีความบกพร่อง, เราก็เป็นผู้มีศิลปะจะหาคนอื่นทัดเทียมไม่ได้."

บทว่า **สพฺพมตฺติกามยํ** มีความว่า ท่านธนิยะนั้น ทำเครื่องเรือนที่เหลือทั้งหมด มีประเภทคือฝา อิฐมุง และเครื่องไม้เป็นต้น ให้สำเร็จด้วยดินทั้งนั้น ยกเว้นแต่เพียงกรอบเช็ดหน้า ประตูลิ่มสลัก และบานหน้าต่าง.

หลายบทว่า **ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ โคมยญฺจ สงฺกฑฺฒิตฺวา ตํ กุฏิกํ ปจิ** มีความว่า ท่านธนิยะทำเครื่องเรือนให้สำเร็จด้วยดินล้วน แล้วขัดด้วยเกรียง[๑] ทำให้แห้ง แล้วเอาดินแดนผสมด้วยน้ำมันโบทาให้เกลี้ยง-เกลา ครั้นแลจึงบรรจุทั้งภายในและภายนอกให้เต็มด้วยหญ้าเป็นต้นแล้วสุมกุฎีนั้น โดยวิธีที่ดินจะเป็นของสุก ๆ ได้ที่. ก็แล กุฎีนั้น ได้เป็นของเผาแล้วด้วยอาการอย่างนั้น.

บทว่า **อภิรูปา** แปลว่า มีรูปสวยงาม.

บทว่า **ปาสาทิกา** แปลว่า ชวนให้เกิดความเลื่อมใส.

บทว่า **โลหิตกา** แปลว่า มีสีแดง.

บทว่า **กิงฺกิณิกสทฺโท** ได้แก่ เสียงข่ายกระดึง. ได้ยินว่า ข่ายกระดึงที่เขาทำด้วยรัตนะต่าง ๆ ย่อมมีเสียง ฉันใด, กุฎีนั้น ถูกลมที่พัดเข้าไปโดยช่องบาหน้าต่างเป็นต้นกระทบแล้ว ก็มีเสียง ฉันนั้น. ด้วยบทว่า **"กิงฺกิณิกสทฺโท"** นั้น เป็นอันท่านแสดงถึงข้อที่กุฎีนั้นสุกด้วยดีทั้งภายในและภายนอก. ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "ภาชนะสำริด ชื่อว่า กิงฺกิณิกะ; เพราะฉะนั้น ภาชนะสำริดที่ถูกคนเคาะแล้ว มีเสียง ฉันใด, กุฎีนั้น ถูกลมกระทบแล้ว ได้มีเสียงฉันนั้น.

ในคำว่า **"กึ เอตํ ภิกฺขเว"** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบอยู่ทีเดียว แต่เพื่อจะทรงตั้งเรื่องนั้น จึงได้ตรัสถาม.

๑. ปาณิกา แปลกันว่า เกรียง แต่โยชนาแก้ว่า ปาณิกายาติ ปาณินา.

หลายบทว่า **ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ได้กราบทูลข้อที่พระธนิยะทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วน แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าตั้งแต่ต้น.

คำว่า **"กริสฺสติ"** นี้ ในประโยคว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! ไฉนโมฆบุรุษนั้น จึงได้ขยำโคลนทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วนเล่า ?" เป็นคำอนาคตลงในอรรถอดีต. มีคำอธิบายว่า "ได้ทำแล้ว". ลักษณะแห่งการกล่าวกิริยาอนาคตลงในอรรถอดีต ผู้ศึกษาควรแสวงหาจากคัมภีร์ศัพท์ศาสตร์.

ในคำว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนมิได้มีโมฆบุรุษนั้นเลย" นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ความตามรักษา ชื่อ อนุทยา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมแสดงธรรมส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตา ด้วยบทว่า "อนุทยา" นั้น.

จิตไหวตาม เพราะทุกข์ของผู้อื่น ชื่อว่า **อนุกัมปา**. ความไม่เบียดเบียน ชื่อว่า **อวิเหสา**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงแสดงธรรมส่วนเบื้องต้นแห่งกรุณา ด้วยสองบทว่า **"อนุกัมปา** และ **อวิเหสา"** นั้น. พระองค์ตรัสคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อพระธนิยะโมฆบุรุษนั้นเบียดเบียน คือทำสัตว์เล็กน้อยเป็นอันมากให้พินาศไปอยู่ เพราะขุดดิน ขยำโคลน และติดไฟเผา, ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียน แม้เป็นเพียงส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตาและกรุณาในสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า มิได้มีเลย คือความเอ็นดูเป็นต้นนั้น ชื่อแม้มีประมาณน้อยก็มิได้มี."

หลายบทว่า **มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อาปชฺชติ**

มีความว่า หมู่ชนชั้นหลัง อย่าถึงความทำให้พินาศในสัตว์ทั้งหลายเลย. มีคำอธิบายว่า "หมู่ชนชั้นหลังสำคัญว่า 'แม้ในครั้งพุทธกาลภิกษุทั้งหลายได้ทำกรรมอย่างนี้แล้ว, เมื่อพวกภิกษุทำปาณาติบาตอยู่ในสัตว์ทั้งหลายในฐานะเช่นนี้ ก็ไม่มีโทษ' ดังนี้ เมื่อจะเจาะจงเอาพระเถระนี้เป็นทิฏฐานุคติ อย่าได้สำคัญในอันที่จะเบียดเบียน คือในอันที่จะทรมานในหมู่สัตว์ อย่างพระเถระทำแล้วนั้นแลย."

[ปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้สร้างกุฎีด้วยล้วน]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงตำหนิพระธนิยะอย่างนั้นแล้ว จึงทรงห้ามการทำกุฎีเช่นนั้นต่อไปว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อันภิกษุไม่ควรทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วน." ก็แล ครั้นทรงห้ามแล้ว จึงทรงปรับอาบัติไว้ เพราะการทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วนว่า "ภิกษุใด พึงทำ ภิกษุนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ." เพราะเหตุนั้น ภิกษุแม้รูปใด เมื่อยังไม่ถึงความทำให้พินาศในหมู่สัตว์ เพราะกิจมีการขุดดินเป็นต้น ทำกุฎีเช่นนั้น, ภิกษุแม้รูปนั้น ย่อมต้องทุกกฏ. แต่ภิกษุผู้ถึงความทำให้พินาศในหมู่สัตว์ เพราะกิจมีการขุดดินเป็นต้น ย่อมต้องอาบัติที่ท่านปรับไว้เพราะวัตถุที่ตนล้วงละเมิดทีเดียว. พระธนิยะเถระ ชื่อว่าไม่เป็นอาบัติ เพราะเป็นต้นปัญญัติในสิกขาบทนี้. ภิกษุที่เหลือ ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบททำก็ดี ได้กุฎีที่ผู้อื่นทำแล้วอยู่ในกุฎีนั้นก็ดี เป็นทุกกฏแท้แล. ส่วนกุฎีที่สร้างผสมด้วยทัพพสัมภาระ จะเป็นของผสมด้วยอาการใด ๆ ก็ตาม ย่อมควร. กุฎีที่สำเร็จด้วยดินล้วนนั่นแล ไม่ควร. ถึงแม้กุฎีนั้น ที่ก่อด้วยอิฐ โดยอาการเช่นกับที่อยู่ทำด้วยอิฐ ก็ควร.

[พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับสั่งให้ทำลายกุฎีเป็นอกัปปิยะ]

หลายบทว่า **เอวมฺภนฺเตติ โข ฯ เป ฯ ตํ กุฏิกํ ภินฺทึสุ** ความว่า ภิกษุเหล่านั้น รับพระพุทธาณัติแล้ว ก็เอาไม้และหินทำลายกุฎีนั้นให้กระจัดกระจายแล้ว.

ในคำว่า **"อถโข อายสฺมา ธนิโย"** เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้:-

พระธนิยะ นั่งพักกลางวันอยู่ที่ข้าง ๆ หนึ่ง จึงได้มาเพราะเสียงนั้นแล้วถามภิกษุเหล่านั้นว่า "อาวุโส ! พวกท่านทำลายกุฎีของผม เพราะเหตุอะไร ?" แล้วได้ฟังว่า "พระผู้ว่าพระภาคเจ้า รับสั่งให้พวกกระผมทำลาย" จึงได้ยอมรับ เพราะเป็นผู้ว่าง่าย.

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงรับสั่งให้ทำลายกุฎีที่พระเถระนี้ทำด้วยความอุตสาหะอย่างใหญ่ยิ่ง เพื่อเป็นที่อยู่ของตน, แม้การใช้จ่ายสิ้นเปลืองไป ในกุฎีนี้ของพระเถระนั้น มีอยู่มิใช่หรือ ?" (คือจะเป็นสินใช้แก่ผู้ทำลาย).

แก้ว่า "มีอยู่ แม้ก็จริง ถึงกระนั้น พระผู้พระภาคเจ้าทรงดำริว่า 'กุฎีที่พระธนิยะทำนี้ เป็นของไม่สมควร' จึงรับสั่งให้ทำลายกุฎีนั้นเสีย รับสั่งให้ทำลายเสีย ก็เพราะทรงเห็นว่า เป็นธง (คือเครื่องหมาย) ของเดียรถีย์."

ในอธิการว่าด้วยทำลายกุฎีนี้ มีวินิจฉัยเท่านี้. ส่วนในอรรถกถาพระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวเหตุหลายอย่างแม้อื่น มีอาทิว่า "(รับสั่งให้ทำลาย) เพื่อความเอ็นดูสัตว์ เพื่อต้องการรักษาบาตรและจีวร เพื่อ

ป้องกันความเป็นผู้มีเสนาสนะมาก." เพราะฉะนั้น แม้ในบัดนี้ ภิกษุรูปใด เป็นพระพหูสูต รู้พระวินัย พบเห็นภิกษุรูปอื่น ผู้ถือบริขารที่เป็นอกัปปิยะเที่ยวไปอยู่ ควรให้เธอตัด หรือให้ทำลายบริขารที่ไม่ควรนั้นเสีย, ภิกษุรูปนั้นอันใคร ๆ จะยกโทษขึ้นว่ากล่าวไม่ได้ จะพึงท้วงไม่ได้ จะพึงให้เธอระลึกความผิดไม่ได้ ทั้งใคร ๆ ไม่ได้เพื่อจะว่ากล่าวเธอว่า "ท่านทำให้บริขารของผมฉิบหายแล้ว, จงให้บริขารนั้นแก่พระผม."

[ข้อแนะนำเรื่องการใช่ร่มและจีวร]

ในอธิการว่าด้วยทุติยปาราชิกนั้น มีวินิจฉัยบริขารที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะนอกจากบาลีดังต่อไปนี้:-

ชนบางพวกเอาด้วยเบญจพรรณ เย็บร่มใบตาลติดกันทั้งภายในภายนอกแล้วทำให้มีสีเหลี้ยงเกลา, ร่มเช่นนั้นไม่ควร. แต่จะเอาด้ายเขียวหรือเหลืองอย่างใดอย่างหนึ่งสีเดียว เย็บติดกันทั้งภายในและภายนอก หรือจะมัดซี่กรงตรึงยึดคันร่มไว้ ควรอยู่. ก็แล การเย็บและการมัดรวมกันไว้นั้น เพื่อทำให้ทนทานจึงควร เพื่อจะทำให้มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร, ในใบร่ม จะตัดรูปฟังมังกรหรือรูปพระจันทร์ครึ่งซีก ไม่ควร. ที่คันร่มจะมีรูปหม้อน้ำ หรือรูปสัตว์ร้าย เหมือนที่เขาทำไว้ในเสาเรือน ไม่ควร. แม้หากว่าที่คันร่มทั้งหมด เขาเอาเหล็กจารเขียนสลักลวดลายไว้ไซร้, แม้ลวดลายนั้น ก็ไม่ควร. รูปหม้อน้ำก็ดี รูปสัตว์ร้ายก็ดี ควรทำลายเสียก่อนจึงใช้. ควรขูดลวดลายแม้นั้นออก หรือเอาด้วยพันด้ามเสีย. แต่ที่โคนด้าม จะมีสัณฐานเหมือนเห็ดหัวงู ควรอยู่. พวกช่างทำร่มเอาเชือกมัดวงกลมของร่ม (กำพูก็ว่า) ผูกมัดไว้ที่คัน เพื่อกันมิให้

โยกเยก เพราะถูกลมพัด. ในที่มีผูกมัดไว้นั้น เขายกลวดลายไว้เหมือนวลัย, ลวดลายนั้น ควรอยู่. พวกภิกษุเอาด้วยสีต่าง ๆ เย็บเป็นรูป เช่นรูปตะขาบ ติดผ้าดามก็ดี ทำวิการด้วยเชิงเข็มอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่นไว้ก็ดี ทำรูปช้องผมหรือรูปโซ่ไว้ที่ริมตะเข็ม หรือที่ชายผ้า (อนุวาตจีวร) ก็ดี เพื่อต้องการประดับจีวร วิธีที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นต้นทั้งหมด ย่อมไม่ควร. การเย็บด้ายเข็มตามปกตินั่นแหละ จึงควร. เขาทำผ้าลูกดุมและผ้าห่วงลูกดุมไว้ ๘ มุมบ้าง ๑๖ มุมบ้าง, ที่ลูกดุมและรังดุมนั้นก็แสดงรูปต่าง ๆ มีรูปสัณฐานเจดีย์ รูปคทา และรูปไม้ค้อนเป็นต้นไว้, เย็บยก เป็นรูปตาปูไว้: วิธีทำทั้งหมด ไม่ควร. จะทำผ้าลูกดุมและห่วงลูกดุมไว้เพียง ๔ มุมเท่านั้นจึงควร.

[วิธีซักและย้อมจีวร]

ด้ายมุมและปมเทียว เป็นของที่รู้ได้ยากในเมื่อย่อมจีวรแล้ว สมควรอยู่. จะใส่จีวรลงในน้ำต่าง ๆ มีน้ำส้มผะอูมแป้งและน้ำข้าวเป็นต้น ไม่ควร. แต่ในเวลาทำจีวร จะใส่ลงเพื่อซักเหงื่อมือและสนิทเข็มเป็นต้นและในเวลาที่จีวรสกปรกจะใส่ลงเพื่อซักฟอกก็ควร. จะใส่ของหอม ครั่งหรือน้ำมันลงในน้ำย้อม ไม่ควร. อันภิกษุย้อมจีวรแล้วไม่ควรเอาสังข์หรือแก้วมณีอย่างในอย่างหนึ่งขัดจีวร. ไม่ควรคุกเข่าทั้งสองลงที่พื้นดินแล้วเอามือทั้งสองจับจีวรขยี้แม้ที่รางย้อม. แต่จะวางจีวรไว้ที่รางย้อมหรือบนแผ่นกระดาน แล้วให้จับชายทั้งสองรวมกันไว้ เอามือทุบ สมควรอยู่. แม้การทุบนั้น ก็ไม่ควรเอากำปั้นทุบ. แต่พระเถระในปางก่อนทั้งหลายไม่ได้วางจีวรไว้ แม้ที่รางย่อมเลย (คือ) รูปหนึ่งเอามือจับจีวรยืนอยู่

อีกรูปหนึ่ง วางจีวรไว้บนมือ แล้วจึงเอามือทุบ. ด้ายที่มุมจีวรไม่ควร. ในเวลาย่อมเสร็จแล้ว ควรตัดทิ้งเสีย. ส่วนด้านมุมจีวรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้อย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตด้ายที่มุมจีวร" ดังนี้นั้น ควรทำให้เป็นบ่วงผูกไว้ที่อนุวาต เพื่อคล้องจีวรไว้ในเวลาย้อม. แม้ที่ลุกดุมจะมีลวดลายหรือปมไว้ เพื่อทำให้สวยงามไม่ควร. ต้องทำลายเสียก่อน จึงควรใช่สอย.

[บริขารที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

ที่บาตรหรือโอ (เช่นปานียถาลก โอน้ำ) จะเอาปลายเหล็กแหลมขูดเขียนลวดลาย หรือจะขูดเขียนไว้ทั้งภายในภายนอกก็ตาม, ลวดลายนั้น ไม่ควร. จะยกบาตรขึ้นสู่ภมร (เครื่องกลึง) ขัดให้เกลี้ยงเกลาแล้วจึงระบม ด้วยคิดว่า "จักทำให้มีสีดุจแก้วมณี" ไม่ควร. ส่วนบาตรที่มีสีเหมือนน้ำมัน ควรอยู่. ลวดลายประดับ[๑] ที่บังเวียนรองบาตรไม่ควร. แต่รูปฟันมังกร ควรอยู่.

ฉัตรมกรก จะมีลวดลายไว้ข้างบนหรือข้างล่าง หรือในกระพุ้งธมกรกก็ตาม ไม่ควร. แต่ธมกรกนั้น จะมีลวดลายไว้ที่ขอบปาก มีอาการดังฉัตร. ควรอยู่.

เพื่อจะให้ประคองเอวงดงาม จะกรึงด้ายเป็นสองเท่าในที่นั้น ๆ ยกหรือคัดขึ้นเป็นลวดลายตาปู ข้อนั้น ไม่ควร. แต่ที่สุดทั้งสองข้างจะกรึงด้าย เป็นสองเท่า เพื่อความทนทานแห่งปากชายผ้า ควรอยู่

๑. ที่มาเดิมใน วิ. จุลลวรรค. ๗/๑๗-๑๘ ว่า ปตฺตมณฺฑลานิ... ภิตฺติกมฺมกตานิ (ภตฺติกมฺมกตานิ ?).

ส่วนที่ปากชายผ้า จะทำรูปแปลก ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ จะเป็นรูปหม้อน้ำก็ตาม รูปปากมังกรก็ตาม รูปศีรษะงูน้ำก็ตาม ไม่ควร. แม้ประคดเอง ที่กรึงปักเป็นสัณฐานนัยน์ตาช้าง หรือทำเป็นรูปลวดลายดอกไม้เป็นต้นไว้ในที่นั้น ๆ ไม่ควร. แต่จะกรึงปักให้ตรงไปทำเป็นเงี่ยงปลา หรือใบเป้ง หรือทำเป็นแผ่นเกลี้ยงควรอยู่. ชายแห่งประคดสายเดียวควร ๒ สาย ๓ สาย แม้ ๔ สายก็ควร. เกินกว่านั้นไปไม่ควร. ประคดเอวที่ทำด้วยด้ายเสียเดียวเท่านั้น จึงควร. ส่วนที่มีสัณฐานดุจสายสังวาล แม้เส้นเดียวก็ไม่ควร. แต่ชายแม้จะมีสัณฐานดุจสังวาลก็ควร. ประคดเอวที่เขาเอาเชือกมากเส้นด้วยกันรวมกันเข้าแล้ว เอาเชือกเส้นหนึ่งพันเนื่องกันไปทำขึ้น ไม่พึงกล่าวว่าประคดมีเชือกมากเลย ประคดเองที่มีเชือกมากเส้นนั้น ควรอยู่.

ที่ลูกถวินของประคดเอว จะมีรูปแปลก ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีรูปมงคล[๑] ๘ เป็นต้นไม่ควร. จะมีเพียงรอยพอเป็นเครื่องกำหนด (ที่ผูก) ควรอยู่. ในที่สุดทั้งสองของลูกถวิน เขาทำแม้เป็นรูปหม้อน้ำไว้ เพื่อทำให้ทนทาน, รูปหม้อนี้ ก็ควร.

[กล่องยาตาที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

ทีกล่าวยาตา จะมีรูปสตรี บุรุษ สัตว์ ๔ เท้า และรูปนกก็ตาม จะมีรูปแปลก ๆ ต่างประเภทเป็นต้นว่า ลายดอกไม้ ลายเครือวัลย์ ฟันมังกร มูตรโค และรูปพระจันทร์ครึ่งซีกก็ตาม ไม่ควร. รูปที่กล่องยาตา ควรขูดหรือตัดออกเสีย หรือเอาด้ายพันปิดไว้ โดยอาการที่รูป

๑. รูปมงคล ๘ ดูสารัตถทีปนี ๒/๑๘๘.

จะปรากฏไม่ได้พึงใช้สอยเถิด. ส่วนกล่องยาตา ๔ เหลี่ยม ๘ เหลี่ยม หรือ ๑๖ เหลี่ยมตรง ๆ เท่านั้น จึงควร. แม้ข้างล่างกล่องยาตานั้น จะมีลวดลายกลม ๆ ไว้เพียง ๒ หรือ ๓ แห่ง ก็ควร. ถึงแม้ที่คอกล่องยาตานั้น จะมีลวดลายกลม ๆ ไว้เพียง ๑ แห่ง เพื่อผูกฝาปิด ก็ควร. แม้ที่ไม้ป้ายยาตา จะแต่งให้มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร. ถึงแม้ถุงกล่องยาตา จะทำให้สีเกลี้ยงเกลาอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยด้ายมีสีต่าง ๆ ไม่ควร.

[ฝักกุญแจและบริขารเบ็ดเตล็ดที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

แม้ฝักกุญแจ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ที่ตัวกุญแจ จะแต่งให้มีสีเกลี้ยงเกลาไม่ควร. ที่ฝักมีดโกนก็เหมือนกัน. อนึ่ง ที่ฝักมีดโกนนี้ จะเย็บอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยด้ายสีเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง ควรอยู่.

แม้ที่เหล็กหมาด จะมีปุ่มแก้วกลม ๆ หรือวัตถุอย่างอื่น ที่มีสีเกลี้ยงเกลาก็ตาม ไม่ควร. ส่วนที่คอ จะมีลวดลายพอเป็นเครื่องกำหนด (คือเป็นที่สังเกต) ควรอยู่.

แม้ที่มีดพับหรือมีดน้อย จะติดปุ่มแก้วหรือปุ่มชนิดใดชนิดหนึ่งไว้ก็ตาม ไม่ควร. ส่วนที่ด้าม จะทีลวดลายพอเป็นเครื่องกำหนด ควร, มีดตัดเล็บเขาทำเป็นเกลียวไว้ (เพื่อจับมั่น) นั่นเทียว; เพราะฉะนั้น การทำให้มีเกลียวไว้นั้น ย่อมควร.

ที่ไม้สีไฟตัวผู้ก็ดี ที่ไม้สีไฟตัวเมียก็ดี ที่ลูกธนูก็ดี ที่บนคันลุ้ง (ไม้คันชัก) ก็ดี จะมีลวดลายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นลวดลายดอกไม้เป็นต้น ที่มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร. ส่วนตรงกลางไม้คันชัก มีวงกลม, ที่ตัววงกลมนั้น จะมีเพียงลวดลายพอเป็นเครื่องกำหนด ก็ควร. เขาทำ

คีมสำหรับคีมเข็มฝนไว้. ที่คีมสำหรับคีบเข็มฝนนั้น จะมีลวดลายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นกับปากมังกรเป็นต้น ที่มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร. แต่ทำเป็นปากเพื่อจะคีบเข็มนั้น ควรอยู่.

แม้ที่มีดสำหรับตัดไม้สีฟัน จะมีลวดลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร. ที่ข้างทั้งสอง หรือข้าง ๆ ข้างหนึ่ง (ของมีดนั้น) จะเอาโลหะที่เป็นกัปปิยะผูกไว้เป็น ๔ เหลี่ยม หรือ ๘ เหลี่ยมตรง ๆ นั่นแหละ จึงควร.

แม้ที่ไม้เท้า จะมีลวดลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีสีเกลี้ยงเกลา ไม่ควร. โคนข้างล่าง จะมีลวดลายกลม ๆ ไว้ ๑ แห่ง หรือ ๒ แห่ง และปลายข้างบน จะมีเพียงรูปเห็ดหัวงูตูมไว้ ก็ควร.

บรรดาภาชนะน้ำมัน รูปที่เหลือแม้ทั้งหมด ที่มีลวดลายเกลี้ยงเกลา เว้นรูปภาพสตรีและบุรุษเสีย ที่ภาชนะเขาก็ดี ทะนานก็ดี กะโหลกน้ำเต้าก็ดี ภาชนะทำด้วย (กาก) มะขามป้อมก็ดี ย่อมควร.

ในบรรดาเครื่องใช้ต่าง ๆ เหล่านี้ คือ เตียง ตั่ง ฟูก หมอน เครื่องลาดพื้น ผ้าเช็ดเท้า ฟูกสำหรับจงกรม ไม้กวาด กระเช้าเทหยากเหยื่อ รางย้อมผ้า กระบวยตักน้ำดื่ม หม้อน้ำดื่ม กระเบื้องเช็ดเท้า ตั่งกระดาน เชิงบาตรดังวลัย เชิงบาตรทำด้วยท่อนไม้ ฝาบาตรตาลปัตร และพัดวัชนี จะมีลวดลายที่มีสีเกลี้ยงเกลา มีลายดอกไม้เป็นต้น ทั้งหมด ก็ควร.

ส่วนในเสนาสนะ ที่บานประตูและหน้าต่างเป็นต้น จะมีลวดลายที่มีสีเกลี้ยงเกลา แม้ที่สำเร็จด้วยแก้วทั้งหมด ก็ควร. ในเสนาสนะไม่มีอะไร ๆ ที่ควรห้ามไว้ เว้นแต่เสนาสนะที่ผิด.

[เสนาสนะที่ผิดควรทำลายเสีย]

เสนาสนะที่พวกภิกษุผู้เป็นราชพัลลภ สร้างไว้ในเขตสีมาของเจ้าของเขตสีมาเหล่าอื่น เรียกชื่อว่า เสนาสนะที่ผิด. เพราะฉะนั้น พวกภิกษุผู้สร้างเสนาสนะเช่นนั้น อันภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมาพึงตักเตือนว่า "พวกท่านอย่าสร้างเสนาสนะไว้ในเขตสีมาของพวกข้าพเจ้า." (ถ้า) ไม่เชื่อฟังยังขืนสร้างอยู่นั่นเอง, พึงตักเตือนซ้ำอีกว่า "พวกท่านอย่าได้ทำอย่างนี้. อย่าได้ทำอันตรายแก่อุโบสถและปวารณาของพวกข้าพเจ้า, อย่าได้ทำลายความสามัคคี เสนาสนะแม้ที่พวกท่านสร้างไว้แล้ว จักไม่ตั้งอยู่ในสถานที่ที่พวกท่านสร้างไว้แล้ว". ถ้ายังขืนสร้างอยู่โดยพลการนั่นเอง, เวลาใด เจ้าของเขตสีมาเหล่านั้น มีลัชชีบริษัทหนาแน่นขึ้น ทั้งอาจได้คำวินิจฉัยที่ชอบธรรม, เวลานั้น ควรส่งข่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า "จงขนเอาที่อยู่ของพวกท่านไปเถิด." ถ้าเมื่อส่งข่าวไปถึง ๓ ครั้งแล้ว เธอเหล่านั้นรื้อถอนไป ข้อนั้นเป็นการดี, ถ้ายังไม่รื้อถอนไปไซร้, เสนาสนะที่เหลือ ควรทำลายเสีย ยกไว้แต่ต้นโพธิ และเจดีย์ และอย่าทำลายให้เป็นของที่ใช้การไม่ได้. อนึ่ง ควรนำวัตถุต่าง ๆ มีเครื่องมุงหลังคา กลอนเรือน และอิฐเป็นต้นออกไปตามลำดับ แล้วควรส่งข่าวแก่เธอเหล่านั้นว่า "จงขนทัพพสัมภาระของพวกท่านไปเถิด." ถ้ารื้อขนไปไซร้, ข้อนั้นเป็นการดี, ถ้ายังไม่รื้อขนไซร้ หากว่าเมื่อสัมภาระเหล่านั้นผุพังไปเพราะหิมะ ฝน และแดดเป็นต้นก็ดี พวกโจรลักเอาไปก็ดี ถูกไฟไหม้ก็ดี พวกภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมา ใคร ๆ จะกล่าวโทษไม่ได้ ทั้งไม่ได้เพื่อจะทักท้วงว่า "พวกท่านทำให้ทัพพสัมภาระของพวกข้าพเจ้าฉิบหายแล้ว" หรือว่า "ต้องปรับสินไหมพวก

ท่าน" ดังนี้. ก็กิจใด ที่ภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมาทำแล้ว กิจนั้น เป็นอันพวกเธอทำชอบแล้วทีเดียว ฉะนี้แล.

จบบาลีมุตตกวินิจฉัย.

[พระธนิยะเริ่มสร้างกุฎีไม้]

ก็เพื่อแสดงถึงความรำพึงและความอุตสาหะ เพื่อสร้างกุฎีอีกนั่นแล ของพระธนิยะ ในเมื่อกุฎีถูกทำลายแล้วอย่างนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงได้กล่าวคำว่า **"อถโข อายสฺมโต"** เป็นต้น.

ในคำว่า **"อายสฺมโต"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **ทารุคเหคณโก** ได้แก่ เจ้าพนักงานผู้รักษาไม้ในเรือนคลังไม้ของหลวง.

บทว่า **คหณทารูนิ**[๑] ได้แก่ ไม้ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงหวงแหนแล้ว อธิบายว่า "ไม้ที่พระราชาทานสงวนไว้."

บทว่า **นครปฏิสงฺขาริกานิ** ได้แก่ ไม้ที่เป็นเครื่องอุปกรณ์การปฏิสังขรณ์พระนคร.

สองบทว่า **อาปทตฺถาย นิกฺขิตฺตานิ** มีคำอธิบายว่า "ได้แก่ไม้ที่เก็บไว้เพื่อป้องกันความวิบัติแห่งวัตถุทั้งหลายมีซุ้มประตู ป้อมพระราชวังหลวง และโรงช้างเป็นต้น เพราะถูกไฟไหม้ เพราะความเก่าแก่ หรือเพราะการรุกรานของพระราชาผู้เป็นข้าศึกเป็นต้น ที่ท่านเรียกว่าอันตราย."

สองบทว่า **ขณฺฑาขณฺฑิกํ เฉทาเปตฺวา** ความว่า พระธนิยะกำหนดประมาณกุฎีของตนแล้ว สั่งให้ทำการตัดไม้บางท่อนที่ปลาย บาง

๑. บาลีเดิมเป็น เทวคณาทารูนิ.

ท่อนที่ตรงกลาง บางท่อนที่โคน เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ (บรรทุกเกวียนไปสร้างกุฎีไม้แล้ว)

[วัสสการพราหมณ์ลงโทษเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้]

คำว่า **"วัสสการ"** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น.

บทว่า **มคธมหามตฺโต** ได้แก่ มหาอำมาตย์ คือผู้ประกอบด้วยชั้นอิสริยยศอย่างใหญ่ ในมคธรัฐ หรือ มหาอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ มีอธิบายว่า "อำมาตย์ผู้ใหญ่."

บทว่า **อนุสญฺญายมาโน** ความว่า วัสสการพราหมณ์ ไปตรวจดูในที่นั้น ๆ.

คำว่า **ภเณ** เป็นคำของอิสรชนเรียกคนผู้ดำรงอยู่ในฐานะต่ำ.

สองบทว่า **พนฺธํ อาณาเปสิ** ความว่า พราหมณ์ แม้โดยปกติก็เป็นผู้มีความริษยาในเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้นั้นอยู่เทียง, พอเขาได้ฟังพระราชดำรัสว่า "จงให้คนเอาตัวมา" ดังนี้, แต่เพราะพระราชามิได้ทรงรับสั่งว่า "จงให้เรียกมันมา" ฉะนั้น จึงทำการจองจำเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้นั้น ที่มือและเท้าทั้งสอง แล้วคิดว่า "จักสั่งให้ลงโทษ" จึงสั่งให้จองจำไว้.

ในคำว่า **อทฺทสา โข อายสฺมา ธนิโย** นั้น ถามว่า "ท่านพระธนิยะ ได้เห็นเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้ ถูกเจ้าหน้าที่จองจำไปด้วยอาการอย่างไร ?"

แก้ว่า "ได้ยินว่า ท่านพระธนิยะนั้น ทราบว่าไม้ที่นำไปก็ด้วยเลสของตน คิดว่า ' เจ้าพนักงานคนนั้นจักถูกฆ่า หรือจองจำจากราช-

ตระกูล เพราะเหตุแห่งไม้ทั้งหลาย โดยไม่สงสัย' จึงคิดขึ้นได้ในเวลานั้นว่า 'เราคนเดียวเท่านั้น จักปลดเปลื้องเจ้าพนักงานคนนั้น' แล้วเที่ยวคอยฟังข่าวของเขาอยู่เป็นนิตยกาลนั่นเอง เพราะฉะนั้น ท่านพระธนิยะ จึงได้ไปเห็นในขณะนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงกล่าวไว้ว่า **'อทฺทสา โข อายสฺมา ธนิโย'** ดังนี้เป็นต้น."

สองบทว่า **ทารูนํ กิจฺจา** ความว่า เพราะเหตุแห่งไม้ทั้งหลาย.

หลายบทว่า **ปุราหํ หญฺญามิ** ความว่า ก่อนแต่กระผมจักถูกฆ่า อธิบายว่า "พระคุณท่าน ควรไปตราบเท่าที่กระผมยังมิได้ถูกฆ่า." ศัพท์ว่า **"อิงฺฆ"** ในคำว่า **"อิงฺฆ ภนฺเต สราเปหิ"** นี้เป็นนิบาตลงในอรรถว่าเตือน.

บทว่า **ปฐมาภิสิตฺโต** ความว่า แรกราชาภิเษก.

หลายบทว่า **เอวรูปึ วาจํ ภาสิตา** มีคำอธิบายว่า "พระองค์เมื่อราชภิเษกแล้ว ได้ตรัสพระวาจานี้ใดเห็นปานนี้เป็นครั้งแรกทีเดียวว่า "หญ้าไม้และน้ำ ข้าพเจ้าถวายแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลายละ ขอสมณพราหมณ์ทั้งหลายโปรดบริโภคใช้สอยเถิด" พระวาจานั้นพระองค์ก็ได้ตรัสเอง บัดนี้ยังทรงระลึกได้หรือมิได้ ?"

ได้ยินว่า พระราชาทั้งหลาย พอราชาภิเษกแล้วเท่านั้น ก็ทรงรับสั่งให้เที่ยวตีกลองธรรมเภรีประกาศว่า "หญ้าไม้และน้ำ ข้าพเจ้าถวายแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลายละ, ขอสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย

โปรดบริโภคใช่สอยเถิด" ดังนี้ , พระธนิยเถระนี้กล่าวหมายเอาพระราชดำรัสนั้น.

หลายบทว่า **เตสํ มยา สนฺธาย ภาสิตํ** มีอธิบายว่า "โยมได้กล่าวคำอย่างนั้น หมายถึงการนำหญ้าไม้และน้ำไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ผู้มีความรังเกียจแม้ในวัตถุเล็กน้อย ซึ่งเป็นผู้สงบและลอยบาปแล้ว หาได้หมายถึงการนำไปของบุคคลผู้เช่นพระคุณเจ้าไม่."

ด้วยคำว่า **ตญฺจ โข อรญฺเญ อปริคฺคหิตํ** นี้ พระเจ้าพิมพิสารทรงแสดงความหมายว่า "ก็หญ้าไม้และน้ำนั้น โยมกล่าวหมายเอาหญ้าไม้และน้ำ อันใคร ๆ มิได้หวงแหนในป่าต่างหาก."

ในคำว่า **"โลเมน ตฺวํ มุตฺโตสิ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-

คุณชาตเพียงดังขน ชื่อว่า คุณชาตเพียงดังขน. ก็คุณชาตเพียงดังขนนั้น คืออะไร ? คือ บรรพชาเพศ. พระเจ้าพิมพิสาร ตรัสอธิบายไว้อย่างไร ? ตรัสอธิบายไว้อย่างนี้:- เปรียบเหมือนพวกนักเลงปรึกษากันว่า "พวกเราจักเคี้ยวกินเนื้อ" แล้ว พึงจับแพะตัวมีขนซึ่งมีราคามากไว้, บุรุษผู้รู้คนหนึ่ง พบเห็นแพะตัวที่ถูกจับไว้นั้นนี้ จึงคิดว่า "เนื้อเพาะตัวนี้ มีราคาเพียงกหาปณะเดียว, แต่ขนของมันทุก ๆ เส้นมีราคาตั้งหลายกหาปณะ" จึงได้ให้แพะเขาไป ๒ ตัว ซึ่งไม่มีขน และพึงรับเอาแพะตัวที่มีขนนั้นไป, ด้วยอาการอย่างนี้ แพะตัวอาศัยบุรุษผู้รู้ พึงรอดตายด้วยขน ฉันใด, พระคุณเจ้าก็เป็นฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ควรถูกฆ่าและจองจำ เพราะทำกรรมนี้, แต่เพราะ

พระคุณเจ้า ทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอรหันต์ มีสภาพอันสัตบุรุษไม่พึงฆ่าได้ และเพราะพระคุณเจ้าบวชในพระศาสนา ทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอรหันต์ อันเป็นบรรพชาเพศ; เหตุนั้น พระคุณเจ้า จึงรอดตัวด้วยคุณชาตเพียงดังว่าขนคือบรรพชาเพศนี้ เหมือนแพะรอดตายด้วยขนอาศัยบุรุษผู้รู้ฉะนั้น.

[ประชาชนเพ่งโทษติเตียนเหล่าสมณศายบุตร]

สองบทว่า **มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ** ความว่า เมื่อพระราชาทรงรับสั่งอยู่ในบริษัท มนุษย์ทั้งหลายในสถานที่นั้น ๆ ครั้นได้ฟังพระราชดำรัส ทั้งต่อพระพักตร์และลับพระพักตร์แล้ว ย่อมเพ่งโทษ คือดูหมิ่นได้แก่ เมื่อดูหมิ่นก็เพ่ง คือจ้องดูพระเถระนั้น. อนึ่ง หมายความว่า "ย่อมคิดไปทางความลามก."

บทว่า **ขียนฺติ** ความว่า ย่อมพูด คือประจานโทษของพระเถระนั้น.

บทว่า **วิปาเจนฺติ** ความว่า แต่งเรื่องให้กว้างขวางออกไป คือกระจายข่าวให้แพร่สะพัดไปในสถานที่ทุกแห่ง. ก็แล ผู้ศึกษาควรทราบเนื้อความนี้ ตามแนวคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

อนึ่ง ในคำว่า **"อุชฺฌายนฺติ"** เป็นต้นนี้ มีโยชนาดังนี้ คือ มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อคิดถึงเรื่องราวเป็นต้นว่า "พระสมณศากยบุตรเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีความละอาย" ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมเพ่งโทษ, เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า "พระสมณศากยบุตรเหล่านี้ ไม่มีคุณเครื่องเป็นสมณะ" ดังนี้ ชื่อว่าย่อมติเตียน, เมื่อกระจายข่าวกว้างขวางออกไป

ในสถานที่นั้น ๆ เป็นต้นว่า "พระสมณศากยบุตรเหล่านี้ปราศจากความเป็นสมณะแล้ว" ดังนี้ ชื่อวา ย่อมโพนทะนาข่าว. แม้ต่อจากนี้ไป ก็ควรทราบโยชนาแห่งบทเหล่านี้ ตามควรแก่บทที่มาแล้วในที่นั้น ๆ โดยนัยนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พฺรหฺมจาริโน** คือ ผู้ประพฤติประเสริฐ. ความเป็นสมณะ ชื่อสามัญญะ. ความเป็นผู้ประเสริฐ ชื่อพรหมัญญะ. คำที่เหลือ มีเนื้อความตื้นแล้วทั้งนั้น.

ในคำว่า **"รญฺโญ ทารูนิ"** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-
ความนี้ว่า "ได้ถือเอาของที่เขามิได้ให้" ดังนี้ มีความเพ่งโทษเป็นอรรถ. อนึ่ง เพื่อแสดงของที่เขามิได้ให้ ซึ่งพระธนิยะได้ถือเอาแล้วนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ไม้ทั้งหลายของหลวง" ดังนี้. อันผู้ศึกษาทั้งหลาย ผู้ไม่หลงในความต่างแห่งวจนะ (คือคำเป็นเอกพจน์และคำเป็นพหูพจน์) พึงทราบเนื้อความดังอธิบายมาฉะนี้แล.

[ประชุมสงฆ์ทรงบัญญัติสิกขาบท]

สองบทว่า **ปุราณโวหาริโก มหามตฺโต** มีความว่า มหาอำมาตย์ผู้ถึงการนับว่า "ผู้พิพากษา" เพราะพระราชาทรงแต่งตั้งไว้ในโวหารคือการตัดสินความในกาลก่อนแต่เป็นภิกษุ คือในเวลาเป็นคฤหัสถ์.

หลายบทว่า **อถโข ภควา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ** ความว่า พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงทราบแม้ซึ่งบัญญัติแห่งโลก ย่อมทรงทราบแม้ซึ่งสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทรงบัญญัติแล้วด้วยพระ-

องค์เองว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายแม้ในปางก่อน ย่อมทรงบัญญัติปาราชิกด้วยทรัพย์เท่านี้ ถุลลัจจัยด้วยทรัพย์เท่านี้ ทุกกฏด้วยทรัพย์เท่านี้" แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้าพระองค์ไม่ทรงเทียบเคียงกับคนที่รู้บัญญัติแห่งโลกทั้งหลายอื่นแล้ว พึงทรงบัญญัติปาราชิกด้วยทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง ก็จะพึงมีผู้กล่าวแก่พระองค์เพราะเหตุนั้นว่า "ชื่อว่าศีล-สังวรแม้ของภิกษุรูปหนึ่ง ก็ประมาณไม่ได้ นับไม่ได้ กว้างขวางยิ่งนักดุจมหาปฐพี สมุทร และอากาศ, พระผู้มีพระภาคเจ้า มายังศีลสังวรนั้นให้พินาศเสียแล้ว ด้วยทรัพย์เพียงบทหนึ่ง," แต่นั้น ภิกษุทั้งหลายเมื่อไม่รู้กำลังพระญาณของพระตถาคต ก็จะพึงยังสิกขาบทให้กำเริบสิกขาบทแม้ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ก็จะไม่พึงตั้งอยู่ในที่อันควร, แต่เมื่อทรงเทียบเคียงกับคนที่รู้บัญญัติของโลกแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทการตำหนิติเตียนนั้นย่อมไม่มี, ย่อมมีแต่ผู้กล่าวอย่างนี้โดยแท้ว่า "แม้คนครองเรือนเหล่านี้ ก็ยังฆ่าโจรเสียบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้างเพราะทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง, เหตุไฉนเล่า พระผู้มีพระภาค จักไม่ทรงยังบรรพชิตให้ฉิบหายเสีย เพราะบรรพชิตไม่ควรลักทรัพย์ของผู้อื่นแม้เป็นเพียงหญ้าเส้นหนึ่ง" ภิกษุทั้งหลายก็จักรู้กำลังพระญาณของพระตถาคต และสิกขาบทแม้ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ก็จักไม่กำเริบ จักตั้งอยู่ในที่อันควร. เพราะฉะนั้น ทรงมีพระประสงค์จะทรงเทียบเคียงกับคนผู้รู้บัญญัติของโลกแล้วจึงทรงบัญญัติ จึงทรงชำเลืองดูบริษัททุกหมู่เหล่าครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทอดพระเนตรเห็นภิกษุนั้นผู้นั่งอยู่ใน

ที่ไม่ไกลได้ตรัสคำนี้กะภิกษุนั้น สองบทว่า **เอตทโวจ**[๑] ตัดบทเป็น **เอตํ อโวจ**[๒] ความว่า ได้ตรัสคำนี้ว่า ดูก่อนภิกษุ ! พระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งมคธรัฐ เพียบพร้อมด้วยเสนา ทรงพระนามว่า พิมพิสาร จับโจรได้แล้ว ทรงฆ่าเสียบ้าง จองจำเสียบ้าง เนรเทศเสียบ้าง เพราะทรัพย์ประมาณเท่าไรหนอ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **มาคโธ** ได้แก่ เป็นใหญ่แห่งชาวมคธ.

บทว่า **เสนิโย** ได้แก่ ผู้ถึงพร้อมด้วยเสนา.

คำว่า **"พิมฺพิสาโร"** เป็นพระนามของพระราชพระองค์นั้น.

บทว่า **ปพฺพาเชติ วา** มีความว่า ทรงให้ออกไปเสียจากแว่นแคว้น. บทที่เหลือในคำนี้ มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

สองบทว่า **ปญฺขมาสโก ปาโท** ความว่า ครั้งนั้น ในกรุงราชคฤห์ กหาปณะหนึ่งเท่ากับ ๒๐ มาสก เพราะฉะนั้น บาทหนึ่งจึงเท่ากับ ๕ มาสก โดยลักษณะนี้ ส่วนที่สี่ของกหาปณะพึงทราบว่าเป็นบาทหนึ่ง ในชนบททั้งปวง. ก็บาทนั้นแล พึงทราบด้วยอำนาจแห่งนีลกหาปณะของโบราณ ไม่พึงทราบด้วยอำนาจแห่งกหาปณะนอกนี้ มีรุทรทามกกหาปณะ (คือกหาปณะที่พระเจ้ารุทรทามกะทรงทำให้เกิดมีขึ้น) เป็นต้น.

[พระพุทธจ้าทุกองค์ปรับโทษถึงที่สุดเพียงบาทเดียว]

แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว ก็ทรงบัญญัติปาราชิกด้วยบาทนั้น ถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะมีในอนาคต ก็จักทรงบัญญัติ

๑. ยกขึ้นเป็นบทตั้งอีกครั้งหนึ่ง. ๒. ไม่น่าจะต้องตัดบทอีกเพราะเป็นแก้อรรถ.

ปาราชิกด้วยทรัพย์บาทหนึ่งนั้น. จริงอยู่ ความเป็นต่างกัน ในวัตถุ-ปาราชิก หรือในปาราชิก ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ย่อมไม่มี. วัตถุแห่งปาราชิกก็ ๔ อย่างนี้แหละ ปาราชิกก็ ๔ อย่างนี้แหละ ไม่มีหย่อนหรือยิ่งกว่านี้. เพราะเหตุนั้น แม้พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงติเตียนพระธนิยะแล้ว เมื่อจะทรงบัญญัติทุติปาราชิก ด้วยทรัพย์บาทหนึ่งนั่นเทียว จึงตรัสคำว่า **"โย ปน ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ"** เป็นต้น.

เมื่อทุติยปาราชิกอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติทำให้มั่นคงด้วยอำนาจเป็นมูลเฉทอย่างนี้แล เรื่องภิกษุลักห่อทรัพย์ของช่างย้อม แม้อื่นอีกก็ได้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ. เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า "ก็แลสิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอาการอย่างนี้.

ใจความแห่งเรื่องนั้น และความสัมพันธ์กันแห่งอนุบัญญัติ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในปฐมปาราชิกวรรณนานั่นแหละ, ทุก ๆ สิกขาบท ถัดจากสิกขาบทนี้ไป ก็พึงทราบเหมือนอย่างในสิกขาบทนี้. จริงอยู่ คำใด ๆ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น ข้าพเจ้าจักละเว้นคำนั้น ๆ ทั้งหมดแล้วพรรณนาเฉพาะคำที่ยังไม่เคยมี ในหนหลังยิ่ง ๆ ขึ้นไปเท่านั้น. ก็ถ้าว่า ข้าพเจ้าจักพรรณนาคำซึ่งมีนัยดังที่กล่าวแล้วนั้น ๆ ซ้ำอีก, เมื่อไร ข้าพเจ้าจักถึงการจบลงแห่งการพรรณนาได้เล่า ? เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาทั้งหลาย ควรกำหนดคำที่

กล่าวไว้แล้วในก่อนนั้น ๆ ทั้งหมดให้ดี แล้วทราบเนื้อความและโยชนาในคำนั้นๆ. อนึ่ง คำอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งยังไม่เคยมี ทั้งมีเนื้อความยังไม่กระจ่าง ข้าพเจ้าเองจักพรรณนาคำนั้นทั้งหมด.

จบปฐมบัญญัติทุติยปาราชิก.

เรื่องอนุบัญญัติทุติยปาราชิก

สองบทว่า **รชกตฺถรณํ คนฺตฺวา** ความว่า ไปสู่ท่าที่ตากผ้าของช่างย้อม. จริงอยู่ ท่านั้น เรียกว่า "ลานตากผ้าของช่างย้อม" เพราะที่ท่านนั้นเป็นที่พวกช่างย้อมตากผ้าไว้.

บทว่า **รชกภณฺฑิกํ** ได้แก่ ห่อสิ่งของ ๆ พวกช่างย้อม. เวลาเย็นพวกช่างย้อม เมื่อจะกลับเข้าไปยังเมือง มัดผ้ามากผืนรวมเป็นห่อ ๆ ไว้, พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เมื่อช่างย่อมเหล่านั้นไม่เห็น เพราะความเลินเล่อ ก็ได้ลัก อธิบายว่า ขโมยเอาห่อหนึ่งจากห่อนั้นไป.

[อรรถาธิบายบ้านที่มีกระท่อมหลังเดียวเป็นต้น]

คำมีอาทิอย่างนี้ว่า **"คาโม นาม"** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เพื่อแสดงประเภทแห่งบ้านและป่า ที่พระองค์ตรัสไว้แล้วในคำนี้ว่า "จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี." ในคำว่า "บ้านแม้มีกระท่อมหลังเดียว" เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

ในหมู่บ้านใดมีกระท่อมหลังเดียวเท่านั้น ชื่อว่ามีเรือนหลังเดียว เหมือนในมลัยชนบท บ้านนี้ ชื่อว่าบ้านมีกระท่อมหลังเดียว. บ้านเหล่าอื่น ก็ควรทราบโดยนัยนั้น. บ้านใดเป็นถิ่นที่ยักษ์หวงแหน เพราะไม่มีพวกมนุษย์ โดยประการทั้งปวง หรือพวกมนุษย์อยากจะกลับมาแม้อีกด้วยเหตุบางอย่างทีเดียว จึงไม่หลีกไปเสียเลยจากบ้านใด, บ้านนั้น ชื่อว่าไม่มีมนุษย์. บ้านใดที่เขาทำกำแพงก่อด้วยอิฐเป็นต้นไว้

โดยที่สุด แม้ล้อมไว้ด้วยเรียวหนาม บ้านนั้น ชื่อว่ามีเครื่องล้อม. บ้านใดที่พวกมนุษย์ไม่ได้ตั้งอาศัยอยู่ ด้วยอำนาจเป็นสถานที่อยู่ร่วมกัน ใกล้ถนนเป็นต้น แต่สร้างเรือนไว้ ๒-๓ หลัง แล้วเข้าอาศัยอยู่ในที่นั้น ๆ ดุจโคหมอบอยู่ในที่นั้น ๆ ๒-๓ ตัว ฉะนั้น บ้านนั้น ชื่อว่าที่อยู่อาศัยดุจเป็นที่โคจ่อมเป็นต้น. บรรดาหมู่ต่าง และหมู่เกวียนเป็นต้น หมู่ใดหมู่หนึ่ง ชื่อว่าสัตถะ. อนึ่ง ในสิกขาบทนี้ นิคมก็ดี บ้านก็ดี พึงทราบว่า ท่านคือเอาด้วย คามศัพท์ ทั้งนั้น.

[อรรถาธิบายเขตอุปจารบ้านและเรือนเป็นต้น]

คำว่า **"อุปจารบ้าน"** เป็นต้น พระองค์ตรัส เพื่อแสดงการกำหนดป่า

สองบทว่า **อินฺทขีเล ฐิตสฺส** ความว่า ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่เสาเขื่อน ร่วมในแห่งบ้านที่มีเสาเขื่อน ๒ เสา ดุจอนุราธบุรีฉะนั้น. จริงอยู่ เสาเขื่อนภายนอกแห่งอนุราธบุรีนั้น โดยอภิธรรมนัย ย่อมถึงการนับว่าเป็นป่า. อนึ่ง ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบ้านที่มีเสาเขื่อนเสาเดียว หรือผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบานประตูบ้าน. แม้จริงในบ้านใด ไม่มีเสาเขื่อน, ตรงกลางแห่งบานประตูบ้าน ในบ้านนั่นแลเรียกว่า "เสาเขื่อน, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบานประตูบ้าน."

บทว่า **มชฺฌิมสฺส** ความว่า ได้แก่บุรุษมีกำลังปานกลาง หาใช่บุรุษขนาดกลางไม่ คือ หาใช่บุรุษผู้มีกำลังน้อยไม่ ทั้งไม่ใช่บุรุษมีกำลังมาก, มีคำอธิบายว่า "ได้แก่บุรุษผู้มีกำลังอย่างกลาง."

บทว่า **เลฑฺฑุปาโต** ความว่า ได้แก่สถานที่ตกแห่งก้อนดินที่เขาไม่ได้ขว้างไป เหมือนอย่างมาตุคาม จะให้พวกกาบินหนีไป จึงยกมือขึ้นโยนก้อนดินไปตรง ๆ เท่านั้น และเหมือนอย่างพวกภิกษุวักน้ำสาดไปในโอกาสที่กำหนดเขตอุทกุกเขป แต่ขว้างไปเหมือนคนหนุ่ม ๆ จะประลองกำลังของตน จึงเหยียดแขนออก ขว้างก้อนดินไปฉะนั้น. แต่ไม่ควรกำหนดเอาที่ซึ่งก้อนดินตกแล้วกลิ้นไปถึง.

ก็ในคำว่า "บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ขว้างก้อนดินไปตก[๑]" นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:- ประเทศที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่น้ำตกแห่งชายคา โยนกระด้งหรือสาวกไปตก ชื่อว่าอุปจารเรือน. ในอรรถกถากุรุนที ท่านกล่าวไว้ว่า "ประเทศที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปาจารเรือนนั้น ขว้างก้อนดินไปตก ชื่อว่าอุปจารบ้าน." ถึงในอรรถกถามหาปัจจรี ท่านก็กล่าวไว้เช่นนั้นเหมือนกัน. อนึ่ง ในมหาอรรถกถา ท่านตั้งมาติกาไว้ว่า "ชื่อว่าเรือน ชื่อว่า อุปจารเรือน ชื่อว่าบ้าน ชื่อว่า อุปจารบ้าน " แล้วกล่าวว่า "ภายในที่น้ำตกแห่งชายคา ชื่อว่า เรือน. ส่วนที่ตกแห่งน้ำล้างภาชนะซึ่งมาตุคาม ผู้ยืนอยู่ที่ประตูสาดทิ้งลงมา และที่ตกแห่งกระด้ง หรือไม้กวาดที่มาตุคามเหมือนกันซึ่งยืนอยู่ภายในเรือนโยนออกไปข้างนอกตามปกติ และเครื่องล้อมที่เขาต่อที่มุมสองด้านข้างหน้าเรือน ตั้งประตูกลอนไม้ไว้ตรงกลางทำไว้สำหรับกันพวกโคเข้าไป แม้ทั้งหมดนี้ ชื่อว่า อุปจารเรือน. ภายในเลฑฑุบาตของบุรุษมีกำลังปานกลาง ผู้ยืนอยู่ที่อุปจาร

๑. วิ. มหา. ๑/๘๕.

เรือนนั้น ชื่อว่า บ้าน. ภายในเลฑฑุบาตอื่นจากนั้น ชื่อว่า อุปจาร
บ้าน." คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานี้ ย่อมเป็นประมาณ ใน
คำนี้ว่า "บุรุษมีกำลังปานกลางผู้ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม
ขว้างก้อนดินไปตก."[๑] เหมือนอย่างว่า คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถา
นี้ ย่อมเป็นประมาณในที่นี้ ฉันใด, อรรถกถาวาทะก็ดี เถรวาทะก็ดี
ที่ข้าพเจ้าจะกล่าวในภายหลัง ก็พึงเห็นโดยความเป็นประมาณในที่ทั้งปวง
ฉันนั้น.

ถามว่า "ก็คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานี้นั้น ปรากฏเหมือน
ขัดแย้งพระบาลี เพราะในพระบาลี พระองค์ตรัสไว้เพียงเท่านี้ว่า "บุรุษ
มีกำลังปานกลางผู้ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนขว้างก้อนดินไปตก."[๒] แต่ในมหา-
อรรถกถา ท่านทำเลฑฑุบาตนั้นให้ถึงการนับว่าบ้านแล้วกล่าวอุปจารบ้าน
ถัดเลฑฑุบาตนั้นออกไป ?"

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป :- คำทั้งหมดนั่นแล ท่านกล่าวไว้
ในพระบาลีแล้ว. ส่วนความอธิบายในพระบาลีนี้ ผู้ศึกษาควรทราบ.
ก็แล ความอธิบายนั้น พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายเท่านั้นเข้าใจแจ่มแจ้ง.
เพราะเหตุนั้น ลักษณะแห่งอุปจารเรือน แม้มิได้ตรัสไว้ในพระบาลีว่า
"ผู้ยืนอยู่ที่อุปาจารเรือน" ดังนี้ ท่านก็ถือเอาด้วยอำนาจแห่งลักษณะที่
กล่าวไว้ในอรรถกถาฉันใด, แม้ลักษณะแห่งอุปจาร เรือนที่เหลือก็ควร
ถือเอาฉันนั้น. ในศัพท์ว่า คามูปจารนั้น ก็ควรทราบนัยดังต่อไปนี้ :-
ชื่อว่าบ้านในสิกขาบทนี้ มี ๒ ชนิด คือ บ้านที่มีเครื่องล้อม ๑ บ้านที่
ไม่มีเครื่องล้อม ๑. ในบ้าน ๒ ชนิดนั้น เครื่องล้อมนั่นเอง เป็นเขต

๑-๒. วิ. มหา. ๑/๘๕.

กำหนดของบ้านที่มีเครื่องล้อม. เพราะเหตุนั้น ในพระบาลี พระองค์จึงไม่ตรัสเขตกำหนดไว้เป็นแผนกหนึ่ง แต่ได้ตรัสไว้ว่า "ประเทศที่บุรุษผู้มีกำลังปานกลาง ผู้ยืนอยู่ที่เสาเขื่อนแห่งบ้านที่มีเครื่องล้อม ขว้างก้อนดินไปตก ชื่อว่าอุปจารบ้าน."[๑] ส่วนเขตกำหนัดบ้าน แห่งบ้านที่ไม้ได้ล้อม ก็ควรกล่าวไว้ด้วย. เพราะฉะนั้น เพื่อแสดงเขตกำหนดบ้านแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อมนั้น พระองค์จึงตรัสไว้ว่า "ประเทศที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ขว้างก้อนดินไปตก (ชื่อว่า อุปจารบ้าน)."[๒] เมื่อแสดงเขตกำหนดของบ้านไว้แล้วนั่นแลลักษณะแห่งอุปจารบ้าน ใคร ๆ ก็อาจทราบได้ โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในก่อนทีเดียว; เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ตรัสซ้ำอีกว่า "บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั้น ขว้างก้อนดินไปตก." ฝ่ายอาจารย์ใดกล่าวเลฑฑุบาตของบุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั่นเองว่า "เป็นอุปจารบ้าน" ดังนี้, อุปจารเรือนของอาจารย์นั้น ย่อมพ้องกับคำว่า "บ้าน." เพราะเหตุนั้น วิภาคนี้ คือ เรือน อุปจารเรือน บ้าน อุปจารบ้าน ย่อมไม่ปะปนกัน. ส่วนข้อวินิจฉัยในเรือน อุปจารเรือน บ้าน และอุปจารบ้านนี้ ผู้ศึกษาควรทราบโดยความไม่ปะปนกัน (ดังที่ท่านกล่าวไว้) ในวิภาเลคามัปปเวสนสิกขาบทเป็นต้น. เพราะฉะนั้น บ้านและอุปจารบ้านในอทินนาทานสิกขาบทนี้ ผู้ศึกษาควรเทียบเคียงบาลีและอรรถกถาแล้ว ทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั่นแหละ. อนึ่ง แม้บ้านใด แต่ก่อนเป็นหมู่บ้านใหญ่ ภายหลัง เมื่อสกุลทั้งหลายสาบสูญไป กลายเป็นหมู่บ้านเล็กน้อย, บ้านนั้น ควรกำหนดด้วย

๑/๒. วิ. มหา. ๑/๘๕.

เลฑฑุบาตแต่อุปจารเรือนเหมือนกัน. ส่วนกำหนดเขตเดิมของบ้านนั้น ทั้งที่มีเครื่องล้อม ทั้งที่ไม่มีเครื่องล้อม จะถือเป็นประมาณไม่ได้เลย ฉะนี้แล.

[อรรถาธิบายกำหนดเขตป่า]

ป่าที่เหลือในอทินนาทานสิกขาบทนี้ เว้นบ้านและอุปจารบ้าน ซึ่งที่ลักษณะตามที่ท่านไว้ดังนี้ว่า "ที่ชื่อว่าป่า คือ เว้นบ้านและอุปจารบ้านเสีย" พึงทราบว่า "ชื่อว่า ป่า." แต่ในคัมภีร์อภิธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "คำว่า ป่า นั้น ได้แก่ที่ภายนอกจากเสาเขื่อนออกไป นั้นทั้งหมด ชื่อว่า ป่า." พระองค์ตรัสไว้ในอรัญญสิขาบทว่า "เสนาสนะที่สุดไกลประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู ชื่อว่าเสนาสนะป่า."[๒] พึงทราบว่า "เสนาสนะป่านั้น นับแต่เสาเขื่อนออกไป มีระยะไกลประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู โดยธนูของอาจารย์ที่ท่านยกขึ้นแล้ว."

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกเนื้อความแห่งคำนี้ว่า "จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี" โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในพระบาลีอย่างนั้น จึงทรงแสดงส่วนทั้ง ๕ ไว้ เพื่อป้องกันความอ้างเลสและโอกาสของเหล่าบาปภิกษุว่า "เรือน อุปจารเรือน บ้าน อุปจารบ้าน (และ) ป่า." เพราะฉะนั้น พึงทราบว่า "เมื่อภิกษุลักสิ่งของที่มีเจ้าของตั้งแต่มีราคาบาทหนึ่งขึ้นไปในเรือนก็ดี อุปจารเรือนก็ดี บ้านก็ดี อุปจารบ้านก็ดี ป่าก็ดี เป็นปาราชิกเหมือนกัน."

๑. อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๘. ขุ. ปฏิ. ๓๑/๒๖๔. ๒. วิ. มหา. ๒/๑๔๖.

[อรรถาธิบายสิ่งของที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์อยู่]

บัดนี้ เพื่อแสดงเนื้อความแห่งคำเป็นต้นว่า "พึงถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย" ดังนี้ พระองค์จึงตรัสว่า **"อทินฺนํ นาม"** เป็นต้น. ในคำว่า **"อทินฺนํ นาม"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- ในทันตโปณสิกขาบท แม้สิ่งของ ๆ ตนที่ยังไม่รับประเคน ซึ่งเป็นกัปปิยะ แต่เป็นของที่ไม่ควรกลืนกิน เรียกว่า "ของที่เขายังไม่ได้ให้." แต่ในสิกขาบทนี้ สิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้อื่นหวงแหน ซึ่งมีเจ้าของ เรียกว่า "สิ่งของอันเจ้าของไม่ได้ให้." สิ่งของนี้นั้น อันเจ้าของอันเจ้าของไม้ได้ให้ ด้วยกายหรือวาจา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสิ่งของอันเจ้าของไม่ได้ให้. ชื่อว่าอันเขายังไม่ได้ละวาง เพราะว่าเจ้าของยังไม่ได้สละพ้นจากมือของตน หรือจากที่ที่ตั้งอยู่เดิม. ชื่อว่า อันเจ้าของก็ยังไม่ได้สละทิ้ง เพราะยังแม้ทรัพย์ตั้งอยู่ในที่เดิมแล้ว แต่เจ้าของก็ยังไม่ได้สละทิ้ง เพราะยังไม่หมดความเสียดาย. ชื่อว่า อันเจ้าของอยู่ เพราะเป็นของที่เจ้าของยังรักษาไว้ โดยจัดแจงการอารักขาอยู่. ชื่อว่า อันเขายังคุ้มครองอยู่ เพราะเป็นของที่เจ้าของใส่ไว้ในที่ทั้งหลายมีตู้เป็นต้นแล้วปกครองไว้. ชื่อว่า อันเขายังถือว่าเป็นของเรา เพราะเป็นของที่เจ้าของยังถือกรรมสิทธิ์ว่าเป็นของเรา โดยความถือว่าเรา ด้วยอำนาจตัณหาว่า "ทรัพย์นี้ ของเรา." ชื่อว่า ผู้อื่นหวงแหน เพราะว่า เป็นของอันชนเหล่าอื่นผู้เป็นเจ้าของทรัพย์เหล่านั้นยังหวงแหนไว้ ด้วยกิจมีอันยังไม่ละทิ้งไม่ได้ให้.

[อรรถาธิบายสังเขตศัพท์ลงในอรรถตติยาวิภัตติ]

ในบทว่า **"เถยฺยสงฺขาตํ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- โจร ชื่อว่า ขโมย. ความเป็นแห่งขโมย ชื่อว่า **เถยฺยํ ฯ** บทว่า **"เถยฺยํ"** นี้ เป็นชื่อแห่งจิตคิดจะลัก.. สองบทว่า **"สงฺขา สงฺขาตํ"** นั้น โดยเนื้อความ ก็เป็นอันเดียวกัน. บทว่า **"สงฺขาตํ"** นั้น เป็นชื่อแห่งส่วน เหมือนสังขาตศัพท์ในอุทาหรณ์ทั้งหลายว่า ก็ส่วนแห่งธรรมเครื่องเนินช้าทั้งหลาย มีสัญญาเป็นเหตุ" ดังนี้เป็นต้น. ส่วนนั้นด้วยความเป็นช้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **เถยฺยสงฺขาตํ ฯ** อธิบายว่า "ส่วนแห่งจิตส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนแห่งจิตเป็นขโมย". ก็คำว่า **"เถยฺยสงฺขาตํ"** นี้ เป็นปฐมาวิภัตติ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ; เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงเห็นโดยเนื้อความว่า **"เถยฺยสงฺขาเตน** แปลว่า ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย" ดังนี้.

ก็ภิกษุใด ย่อมถือเอา (ทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้) ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย, ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้มีจิตแห่งความเป็นขโมย; เพราะฉะนั้น พึงทราบว่า "เพื่อไม่ทรงคำนึงถึงพยัญชนะแสดงเฉพาะแต่ใจความเท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **'เถยฺยสงฺขาตํ'** นั้นไว้อย่างนี้ว่า 'ผู้มีจิตแห่งความเป็นขโมย คือผู้มีจิตคิดลัก" ดังนี้.

[อรรถาธิบายบทมาติกา ๖ บท]

ก็ในคำว่า **"อาทิเยยฺย ฯ เป ฯ สงฺเกตํ วีตินาเมยฺย"** นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า "บทแรกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยอำนาจการตู่เอา,

บทที่ ๒ ตรัสด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้นำเอาทรัพย์ของบุคคลเหล่าอื่นไป, บทที่ ๓ ตรัสด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่เขาฝากไว้, บทที่ ๔ ตรัสด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่มีวิญญาณ, บทที่ ๕ ตรัสด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่เขาเก็บไว้บนบกเป็นต้น. บทที่ ๖ ตรัสด้วยอำนาจแห่งความกำหนดหมายหรือด้วยอำนาจแห่งด่านภาษี."

อนึ่ง ในคำว่า **"อาทิเยยฺย"** เป็นต้นนี้ การประกอบความย่อมมี ด้วยอำนาจสิ่งของสิ่งเดียวบ้าง ด้วยอำนาจสิ่งของต่าง ๆ บ้าง. ก็แล ความประกอบด้วยอำนาจสิ่งของสิ่งเดียว ย่อมใช้ได้ด้วยทรัพย์ที่มีวิญญาณเท่านั้น. ความประกอบด้วยอำนาจสิ่งต่างๆ ย่อมใช้ได้ด้วยทรัพย์ที่ปนกันทั้งที่มีวิญญาณทั้งที่ไม่มีวิญญาณ. บรรดาความประกอบด้วยอำนาจสิ่งของต่าง ๆ บัณฑิตควรทราบโดยนัยอย่างนี้ก่อน.

[อรรถาธิบายกิริยาแห่งการลัก ๖ อย่าง]

บทว่า **อาทิเยยฺย** ความว่า ภิกษุต่อเอาที่สวน ต้องอาบัติทุกกฏ ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของ ต้องอาบัติถุลลัจจัย. เจ้าของทอดธุระว่า "สวนนี้จักไม่เป็นของเราละ" ต้องอาบัติปาราชิก.

บทว่า **หเรยฺย** ความว่า ภิกษุมีไถยจิตนำทรัพย์ของผู้อื่นไปลูบคลำภาระบนศีรษะ ต้องอาบัติทุกกฏ. ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย. ปลงลงมาสู่คอ ต้องอาบัติปาราชิก.

บทว่า **อวหเรยฺย** ความว่า เมื่อเจ้าของทวงของที่เขาฝากไว้ว่าท่านจงคืนทรัพย์ให้แก่ข้าพเจ้า ภิกษุกล่าวปฏิเสธว่า "ฉันไม่ได้รองไว้ต้องอาบัติทุกกฏ. ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของ ต้องอาบัติถุลลัจจัย.

เจ้าของทอดธุระว่า "ภิกษุรูปนี้ จักไม่คืนให้แก่เรา" ต้องอาบัติปาราชิก.

สองบทว่า **อิริยาปถํ วิโกเปยฺย** ความว่า ภิกษุคิดว่า "เราจักนำของไปพร้อมทั้งคนที่ทำไปด้วย" ให้ย่างเท้าทีแรก ต้องอาบัติถุลลัจจัย ให้ย่างเท้าที่สอง ต้องอาบัติปาราชิก.

สองบทว่า **ฐานา จาเวยฺย** ความว่า ภิกษุมีไถยจิต ลูบคลำของที่ตั้งอยู่บนบก ต้องอาบัติทุกกฏ. ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย. ให้เคลื่อนจากที่ ต้องอาบัติปาราชิก.

สองบทว่า **สงฺเกตํ วีตินาเมยฺย** ความว่า ภิกษุยังเท้าทีแรกให้ก้าวล่วงเลยที่กำหนดไว้ไป ต้องอาบัติถุลลัจจัย. ให้เท้าที่สองก้าวล่วงไป ต้องอาบัติปาราชิก. อีกอย่างหนึ่ง ยังเท้าทีแรกให้ก้าวล่วงด่านภาษีไป ต้องอาบัติถุลลัจจัย. ยังเท้าที่สองให้ก้าวล่วงไป ต้องอาบัติปาราชิก ฉะนี้แล. นี้เป็นความประกอบด้วยอำนาจนานาภัณฑะ ในบทว่า **"อาทิเยยฺย"** เป็นต้นนี้.

ส่วนความประกอบด้วยอำนาจเอกภัณฑะ พึงทราบดังนี้:- ทาสก็ดี สัตว์ดิรัจฉานก็ดี ซึ่งมีเจ้าของ ภิกษุตู่เอาก็ดี ลักไปก็ดี ฉ้อไปก็ดี ให้อิริยาบถกำเริบก็ดี ให้เคลื่อนจากฐานก็ดี ให้ก้าวล่วงเลยที่กำหนดไปก็ดี โดยนัยมีตู่เอาเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว. นี้เป็นความประกอบด้วยอำนาจเอกภัณฑะ ในบทว่า **"อาทิเยยฺย"** เป็นต้นนี้.

อีกอย่างนี้ เมื่อบัณฑิตพรรณนาบททั้งหลาย ๖ เหล่านี้ พึงประมวลปัญจกะ ๕ หมวดมาแล้วแสดงอวหาร ๒๕ อย่าง. เพราะเมื่อ

พรรณนาอย่างนี้ ย่อมเป็นอันพรรณนาอทินนาทานปาราชิกนี้แล้วด้วยดี. แต่ในที่นี้ อรรถกถาทั้งปวง ยุ่งยากฟั่นเฝือ มีวินิจฉัยเข้าใจยาก. ความจริงเป็นดังนั้น ในบรรดาอรรถกถาทั้งปวง ท่านพระอรรถกถาจารย์รวมองค์แห่งอวหารทั้งหลาย แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ในพระบาลีโดยนัยว่า "ภิกษุถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการ ๕ อย่าง คือภัณฑะที่ผู้อื่นหวงแหนแล้ว ๑... ต้องอาบัติปาราชิก" ดังนี้เป็นต้น ในที่บางแห่ง แสดงไว้ในปัญจกะเดียว. ในที่บางแห่ง แสดงไว้สองปัญจกะ รวมกับองค์แห่งอวหารทั้งหลายที่มาแล้วว่า **"ฉหากาเรหิ" ด้วยอาการ ๖" ดังนี้. แต่ปัญจกะเหล่านี้ ย่อมหาเป็นปัญจกะไม่. เพราะในปัญจกะใดอวหารย่อมสำเร็จได้ด้วยบทหนึ่ง ๆ ปัญจกะนั้น ท่านเรียกชื่อว่าปัญจกะ. ก็ในคำว่า "ปญฺจหากาเรหิ" เป็นต้นนี้ อวหารอย่างเดียวเท่านั้น ย่อมสำเร็จได้ด้วยบทแม้ทั้งหมด. แต่ข้าพเจ้ายังมิได้ประกาศอรรถ แม้แห่งปัญจกะทั้งหมดที่ข้าพเจ้าแสดงไว้ซึ่งได้อยู่ในหกบทนั้นนั่นแล ในที่นี้ อรรถกถาทั้งปวงยุ่งยากฟั่นเฝือ มีวินิจฉัยเข้าในยากด้วยประการฉะนี้. เพราะฉะนั้น พึงกำหนดอวหาร ๒๕ ประการเหล่านี้ที่ข้าพเจ้าแสดงรวมไว้เป็น ๕ หมวด ๆ ละ ๕ ให้ดี.**

[ปัญจกะ ๕ หมวด ๆ ละ ๕ ๆ รวมเป็นอวหาร ๒๕]

ที่ชื่อว่า ปัญจกะ ๕ คือ หมวดแห่งอวหาร ๕ ที่กำหนดด้วยภัณฑะต่างกันเป็นข้อต้น ๑ หมวดแห่งอวหาร ๕ ที่กำหนดด้วยภัณฑะชนิดเดียวเป็นข้อเต้น ๑ หมวดแห่งอวหาร ๕ ที่กำหนดด้วยอวหารที่เกิดแล้วด้วยมือของตนเป็นข้อต้น ๑ หมวดแห่งอวหาร ๕ ที่กำหนด

ด้วยบุพพประโยคเป็นข้อต้น ๑ หมวดแห่งอวหาร ๕ ที่กำหนดด้วยการลักด้วยอาการขโมยเป็นข้อต้น ๑ บรรดาปัญจกะทั้ง ๕ นั้น นานาภัณฑปัญจกะ และเอกภัณฑปัญจกะ ย่อมได้ด้วยอำนาจแห่งบทเหล่านี้ คือ **อาทิเยยฺย** พึงตู่เอา ๑ **หเรยฺย** พึงลักไป ๑ **อวหเรยฺย** พึงฉ้อเอา ๑ **อิริยาปถํ วิโกเปยฺย** พึงยังอิริยาบถให้กำเริบ ๑ **ฐานา จาเวยฺย** พึงให้เคลื่อนจากฐาน ๑. ปัญจกะทั้งสองนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยดังที่ข้าพเจ้าประกอบแสดงไว้แล้วในเบื้องต้นนั่นแล. ส่วนบทที่ ๖ ว่า **"สงฺเกตํ วีตินาเมยฺย"** (พึงให้ล่วงเลยเขตกำหนดหมาย)" นั้น เป็นของทั่วไปแก่ปริกัปปาวหาร และนิสสัคคิยาวหาร. เพราะฉะนั้น พึงประกอบบทที่ ๖ นั้น เขาด้วยอำนานบทที่ได้อยู่ในปัญจกะที่ ๓ และที่ ๕. นานาภัณฑปัญจกะ และเอกภัณฑปัญจกะ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว.

[สาหัตถิกปัญจกะ มีอวหาร ๕ อย่าง]

สาหัตถิกปัญจกะ เป็นไฉน ? คือ สาหัตถิกปัญจกะ มีอวหาร ๕ อย่าง ดังนี้ คือ สาหัตถิกะ ถือเอาด้วยมือของตนเอง ๑ อาณัตติกะ สั่งบังคับ ๑ นิสสัคคิยะ ซัดขว้างสิ่งของไป ๑ อัตถสาธกะ ยังอรรถให้สำเร็จ ๑ ธุรนิกเขปะ เจ้าของทอดธุระ ๑.

บรรดาอวหาร ๕ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า สาหัตถิกะ ได้แก่ภิกษุลักสิ่งของของผู้อื่น ด้วยมือของตนเอง. ที่ชื่อว่า อาณัตติกะ ได้แก่ภิกษุสั่งบังคับผู้อื่นว่า "จงลักสิ่งของของคนชื่อโน้น." ชื่อว่า นิสสัคคิยะ ย่อมได้การประกอบบทนี้ว่า "พึงให้ล่วงเลยเขตที่กำหนดหมาย" รวม

กับคำนี้ว่า "ภิกษุยืนอยู่ในด่านภาษี โยนทรัพย์ให้ตกนอกด่านภาษี ต้องอาบัติปาราชิก[๑]" ดังนี้. ที่ชื่อว่า อัตถสาธกะ ได้แก่ภิกษุบังคับว่า "ท่านอาจลักสิ่งของชื่อโน้นมาได้ ในเวลาใด, จงลักมาในเวลานั้น." บรรดาภิกษุผู้สั่งบังคับและภิกษุผู้ลัก ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ไม่มีอันตราย ในระหว่าง ลักของนั้นมาได้, ภิกษุผู้สั่งบังคับ ย่อมเป็นปาราชิกในขณะที่สั่งนั่นเอง. ส่วนภิกษุผู้ลัก เป็นปาราชิกในเวลาลักได้แล้ว. นี้ชื่อว่า อัตถสาธกะ. ส่วนธุรนิกเขปะ พึงทราบด้วยอำนาจทรัพย์ที่เขาฝากไว้ ฉะนี้แล. คำที่อธิบายมานี้ ชื่อว่า สาหัตถิปัญจกะ.

[บุพพประโยคปัญจกะ มีอวหาร ๕ อย่าง]

บุพพประโยคปัญจกะ เป็นไฉน ? คือ บุพพประโยคปัญจกะ มีอวหาร แม้อื่นอีก ๕ อย่าง ดังนี้ คือ บุพพประโยค ประกอบในเบื้องต้น ๑ สหประโยค ประกอบพร้อมกัน ๑ สังวิธาหาร การชักชวนไปลัก ๑ สังเกตกรรม การนัดหมายกัน ๑ นิมิตตกรรม การทำนิมิต ๑. บรรดาอวหารทั้ง ๕ เหล่านั้น บุพพประโยค พึงทราบด้วยอำนาจสั่งบังคับ. สหประโยค พึงทราบด้วยอำนาจการให้เคลื่อนจากฐาน. ส่วนอวหารทั้ง ๓ นอกนี้ พึงทราบโดยนัยที่มาแล้วในพระบาลีนั่นแล. คำอธิบายมานี้ ชื่อว่า บุพพประโยคปัญจกะ.

[เถยยาวหารปัญจกะ มีอวหาร ๕ อย่าง]

เถยยาวหารปัญจกะ เป็นไฉน ? คือ เถยยาวหารปัญจกะ มีอวหาร

๑. วิ. มหา. ๑/๘๖.

แม้อื่นอีก ๕ อย่าง ดังนี้ คือ เถยยาวหาร ลักด้วยความเป็นขโมย ๑ ปสัยหาวหาร ลักด้วยความกดขี่ ๑ ปริกัปปาวหาร ลักตามความกำหนดไว้ ๑ ปฏิจฉันนาวหาร ลักด้วยกิริยาปกปิด ๑ กุสาวหาร ลักด้วยการสับเปลี่ยนสลาก ๑. อวหารทั้ง ๕ เหล่านั้น ข้าพเจ้าจักพรรณนาในเรื่องการสับเปลี่ยนสลาก เรื่องหนึ่ง (ข้างหน้า) ว่า "ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อจีวรของสงฆ์ อันภิกษุจีวรภาชกะแจกอยู่ มีไถยจิตสับเปลี่ยนสลาก แล้วรับเอาจีวรไป[๑]" ดังนี้. คำที่อธิบายมานี้ ชื่อว่า เถยยาวหารปัญจกะ. พึงประมวลปัญจกะทั้งหลายเหล่านี้ แล้วทราบอวหาร ๒๕ ประการเหล่านี้ด้วยประการฉะนี้.

ก็แล พระวินัยธรผู้ฉลาดในปัญจกะ ๕ เหล่านี้ ไม่พึงด่วนวินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดแล้ว พึงตรวจดูฐานะ ๕ ประการ ซึ่งพระโบราณาจารย์ทั้งหลายมุ่งหมายกล่าวไว้ว่า

"พระวินัยธรผู้ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ ประการ
คือ วัตถุ กาละ เทสะ ราคา และการใช้สอยเป็น
ที่ ๕ แล้วพึงทรงอรรถคดีไว้" ดังนี้.

[อรรถาธิบายฐานะ ๕ ประการ]

บรรดาฐานะทั้ง ๕ นั้น ฐานะว่า "วัตถุ" ได้แก่ภัณฑะ ก็เมื่อภิกษุผู้ลัก แม้รับเป็นสัตย์ว่า "ภัณฑะชื่อนี้ ผมลักไปจริง" พระ-วินัยธร อย่าพึงยกอาบัติขึ้นปรับทันที, พึงพิจารณาว่า ภัณฑะนั้นมีเจ้าของหรือหาเจ้าของมิได้. แม้ในภัณฑะที่มีเจ้าของ ก็พึงพิจารณาว่า

๑. วิ. มหา. ๑/๑๐๙.

เจ้าของยังมีอาลัยอยู่ หรือไม่มีอาลัยแล้ว. ถ้าภิกษุลักในเวลาที่เจ้าของเหล่านั้นยังมีอาลัย พระวินัยธรพึงตีราคาปรับอาบัติ. ถ้าลักในเวลาที่เจ้าของหาอาลัยมิได้ ไม่พึงปรับอาบัติปาราชิก. แต่เมื่อเจ้าของภัณฑะให้นำภัณฑะมาคืน พึงให้ภัณฑะคืน. อันนี้เป็นความชอบในเรื่องนี้.

[เรื่องภิกษุลักจีวร พระวินัยธรตัดสินว่าไม่เป็นอาบัติ]

ก็เพื่อแสดงเนื้อความนี้ ควรนำเรื่องนี้มาสาธกดังต่อไปนี้ :- ได้ยินว่า ในรัชกาลแห่งพระเจ้าภาติยราช มีภิกษุรูปหนึ่ง พาดผ้ากาสาวะสีเหลือง ยาว ๗ ศอก ไว้ที่จะงอยบ่าแล้วเข้าไปยังลานพระเจดีย์จากทิศทักษิณ เพื่อบูชาพระมหาเจดีย์. ขณะนั้นเอง แม้พระราชก็เสด็จมาเพื่อถวายบังคมพระเจดีย์. เวลานั้น เมื่อกำลังไล่ต้อนหมู่ชนไป ความอลหม่านแห่งมหาชน ก็ได้มีขึ้นแล้ว. คราวนั้นแล ภิกษุรูปนั้นถูกความอลหม่านมหาชนเบียดเสียดแล้ว ไม่ทันได้เห็นผ้ากาสาวะซึ่งพลัดตกไปจากจะงอยบ่าเลย ได้เดินออกไป. ก็แล ครั้นเดินออกไปแล้ว เมื่อไม่เห็นผ้ากาสาวะ ก็ทอดธุระว่า "ใครจะหาผ้ากาสาวะได้ในเมื่อฝูงชนชุลมุนอยู่เช่นนี้, บัดนี้ ผ้ากาสาวะนั้น ไม่ใช่ของเรา" ดังนี้แล้วก็เดินออกไป. คราวนั้น มีภิกษุรูปอื่นเดินมาภายหลัง ได้เห็นผ้ากาสาวะนั้นแล้ว ก็ถือเอาด้วยไถยจิต แต่กลับมีความเดือดร้อนขึ้น, เมื่อเกิดความคิดขึ้นว่า "บัดนี้ เราไม่เป็นสมณะ. เราจักสุก" แล้วจึงคิดว่า "จักถามพระวินัยธรทั้งหลายดู จึงจักรู้ได้." ก็โดยสมัยนั้นมีภิกษุผู้ทรงพระปริยัติทั้งปวง ชื่อจูฬสุมนเถระ เป็นปาโมกขาจารย์ทางพระวินัย พักอยู่ในมหาวิหาร. ภิกษุรูปนั้นเข้าไปหาพระเถระแล้วไหว้

ขอโอกาสแล้ว จึงได้เรียนถามข้อสงสัยของตน. พระเถระทราบความที่ผ้ากาสาวะอันภิกษุผู้มีภายหลังรูปนั้นถือเอาในเมื่อฝูงชนแยกกันไปแล้ว คิดว่า "คราวนี้ ก็พอมีโอกาสในการถือเอาผ้ากาสาวนี้" จึงได้กล่าวว่า "ถ้าคุณพึงนำภิกษุผู้เป็นเจ้าของผ้ากาสาวะมาได้ไซร้, ข้าพเจ้าอาจทำที่พึ่งให้แก่คุณได้." ภิกษุรูปนั้นเรียนว่า "กระผมจักเป็นท่านรูปนั้นได้อย่างไร ? ขอรับ !" พระเถระสั่งว่า "คุณจงไปค้นดูในที่นั้น ๆ เถิด." เธอรูปนั้น ค้นดูมหาวิหารทั้ง ๕ แห่ง ก็มิได้พบเห็นเลย. ทีนั้นพระเถระถามเธอรูปนั้นว่า "พวกภิกษุพากันมาจากทิศไหนมาก?" เธอรูปนั้นเรียนว่า "จากทิศทักษิณ ขอรับ !" พระเถระสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้นเธอจงวัดผ้ากาสาวะทั้งโดยส่วนยาวและโดยส่วนกว้างแล้วเก็บไว้ ครั้นเก็บแล้วจงค้นหาดูตามลำดับวิหารทางด้านทิศทักษิณ แล้วนำภิกษุรูปนั้นมา." เธอรูปนั้น ทำตามคำสั่งนั้นแล้ว ก็ได้พบภิกษุรูปนั้น แล้วได้นำมายังสำนักพระเถระ. พระเถระถามว่า "นี่ผ้ากาสาวะของเธอหรือ?" ภิกษุเจ้าของผ้าเรียนว่า "ใช่ขอรับ !" พระเถระถามว่า "เธอทำให้ตก ณ ที่ไหน." เธอรูปนั้นก็เรียนบอกเรื่องทั้งหมดแล้ว. พระเถระได้ฟังการทอดธุระที่เธอนั้นทำแล้ว จึงถามรูปที่ถือเอาผ้านอกนี้ว่า "เธอได้เห็นผ้าผืนนี้ที่ไหนจึงได้ถือเอา ?" แม้เธอนั้น ก็เรียนบอกเรื่องทั้งหมด. ต่อจากนั้นพระจึงกล่าวกะภิกษุรูปที่ถือเอาผ้านั้นว่า "ถ้าเธอจักได้ถือเอาด้วยจิตบริสุทธิ์แล้วไซร้, เธอก็ไม่พึงเป็นอาบัติเลย, แต่เพราะถือเอาด้วยไถยจิต เธอจึงต้องอาบัติทุกกฏ, ครั้นเธอแสดงอาบัติทุกกฏนั้นแล้วจักเป็นผู้ไม่มีอาบัติ. อนึ่ง เธอจงทำผ้ากาสาวะผืนนี้ให้เป็นของตนแล้วถวายคืนแก่ภิกษุรูปนั้นเถิด." ภิกษุรูปนั้นได้ประสบความเบาใจเป็น

อย่างยิ่ง เหมือนกับได้รดด้วยน้ำอมฤตฉะนั้น. พระวินัยธรพึงสอดส่องถึงวัตถุอย่างนี้.

ฐานะว่า "กาล" คือ กาลที่ลัก. ด้วยว่า ภัณฑะนั้น ๆ บางคราวมีราคาพอสมควร บางคราวมีราคาแพง. เพราะฉะนั้น ภัณฑะนั้นพระวินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคาของในกาลที่ภิกษุลัก. พึงสอดส่องถึงกาลอย่างนี้.

ฐานะว่า "ประเทศ" คือ ประเทศที่ลัก. ก็ภัณฑะนั้น ภิกษุลักในประเทศใด, พระวินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคาของในประเทศนั้นนั่นแหละ. ด้วยว่า ในประเทศที่เกิดของภัณฑะ ภัณฑะย่อมมีราคาพอสมควร ในประเทศอื่นย่อมมีราคาแพง

ก็เพื่อแสดงเนื้อความแม้นี้ ควรสาธกเรื่องดังต่อไปนี้:- ได้ยินว่าในประเทศคาบฝั่งสมุทร มีภิกษุรูปหนึ่ง ได้มะพร้าวมีสัณฐานดี จึงให้กลึงทำเป็นโอน้ำ ที่น่าพอใจ เช่นกับกระดองสังข์ แล้ววางไว้ที่ประเทศนั้นนั่นเอง ได้ไปยังเจติยคีรีวิหาร. คราวนั้น มีภิกษุรูปอื่นได้ไปยังประเทศคาบฝั่งสมุทร พักอยู่ที่วิหารนั้น เห็นโอนั้น จึงได้ถือเอาด้วยไถยจิต แล้วก็มายังเจติยคีรีวิหารนั่นเอง. เมื่อเธอรูปนั้นดื่มข้าวยาคูอยู่ที่เจติยคีรีวิหารนั้น ภิกษุเจ้าของโอ ได้เห็นโอนั้นเข้า จึงกล่าวว่า "คุณได้โอนี้มาจากไหน ?" ภิกษุรูปที่ถือมานั้น ตอบว่า "ผมนำมาจากประเทศคาบฝั่งสมุทร." ภิกษุเจ้าของโอนั้น กล่าวว่า "โอนี้ ไม่ใช่ของคุณ; คุณถือเอาด้วยความเป็นขโมย" ดังนี้แล้ว จึงได้ฉุดคร่าไปยังท่ามกลางสงฆ์. ในเจติยคีรีวิหารนั้น ภิกษุทั้งหลายก็ไม่ได้รับความชี้ขาด จึงได้พากันกลับมายังมหาวิหาร. เธอทั้งหลายให้

ตีกลองประกาศในมหาวิหาร แล้วทำการประชุมใกล้มหาเจดีย์ เริ่มวินิจฉัยกัน. พระเถระผู้ทรงพระวินัยทั้งหลาย ก็ได้บัญญัติอวหารไว้แล้ว. ก็แล ภิกษุผู้ฉลาดในพระวินัยชื่ออาภิธรรมิกโคทัตตเถระ ก็อยู่ในสันนิบาตนั้นด้วย. พระเถระนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า "ภิกษุรูปนี้ลักโอนี้ในที่ไหน ?" ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า "เธอลักที่ประเทศคาบฝั่งสมุทร." พระเถระถามว่า "ที่ประเทศนั้น โอนี้ มีค่าเท่าไร ?" ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า "ไม่มีค่าอะไร ๆ." พระเถระกล่าวว่า "ความจริงที่ประเทศนั้น พวกประชาชนต่อยมะพร้าวเคี้ยวกินเยื่อข้างใน แล้วก็ทิ้งกะลาไว้, ก็กะลานั้นสำเร็จประโยชน์เป็นฟืน (เท่านั้น). พระเถระถามต่อไปว่า "หัตถกรรมในโอนี้ ของภิกษุรูปนี้ มีค่าเท่าไร ?" ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า "มีค่าหนึ่งมาสก หรือหย่อนกว่าหนึ่งมาสก." พระเถระถามว่า "ก็มีในที่ไหนบ้าง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบัญญัติปาราชิกไว้ เพราะทรัพย์หนึ่งมาสก หรือเพราะทรัพย์หย่อนกว่าหนึ่งมาสก ?" เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ได้มีสาธุการเป็นอันเดียวกันว่า "ดีละ ๆ พระคุณท่านกล่าวชอบแล้ว วินิจฉัยถูกต้องดีแล้ว". ก็คราวนั้น แม้พระเจ้าภาติยราช ก็เสด็จออกจากพระนครเพื่อถวายบังคมพระเจดีย์ ได้สดับเสียงนั้น จึงตรัสถามว่า "นี่เรื่องอะไรกัน" ครั้นได้สดับเรื่องทั้งหมดตามลำดับแล้ว จึงทรงรับสั่งให้เที่ยวตีกลองประกาศในพระนครให้รู้ว่า "เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ อธิกรณ์ของพวกภิกษุบ้าง พวกภิกษุณีบ้าง พวกคฤหัสถ์บ้าง ที่พระอาภิธรรมิกโคทัตตเถระตัดสินแล้ว เป็นอันตัดสินถูกต้องดี เราจะลงราชอาญาคนผู้ไม่ตั้งอยู่ในคำตัดสินของท่าน." พึงสอดส่องถึงประเทศอย่างนี้.

[พระวินัยธรควรสอดส่องราคาและการใช้สอย]

ฐานะว่า "ราคา" คือ ราคาของ. ด้วยว่า ภัณฑะใหม่ ย่อมมีราคา ภายหลัง ราคาย่อมลดลงได้. เหมือนบาตรที่ระบบใหม่ ย่อมมีราคาถึง ๘ หรือ ๑๐ กหาปณะ, ภายหลัง บาตรนั้น มีช่องทะลุหรือถูกหมุดและปมทำลาย ย่อมมีราคาน้อย ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น พระวินัยธรไม่พึงตีราคาของด้วยราคาตามปกติเสมอไป ทีเดียวแล. พึงสอดส่องถึงราคาอย่างนี้.

ฐานะว่า "การใช้สอย" คือ การใช้สอยภัณฑะ. ด้วยว่า ราคาของภัณฑะมีมีดเป็นต้น ย่อมลดราคาลง แม้เพราะการใช้สอย. เพราะฉะนั้น พระวินัยธรควรพิจารณาอย่างนี้; คือ ถ้าภิกษุบางรูปลักมีดของใคร ๆ มาซึ่งมีราคาได้บทหนึ่ง, บรรดาเจ้าของและผู้มิใช่เจ้าของมีดเหล่านั้น พระวินัยธรพึงถามเจ้าของมีดว่า "ท่านซื้อมีดนี้มาด้วยราคาเท่าไร ?" เจ้าของมีดเรียนว่า "บาทหนึ่งขอรับ !." พระวินัยธรถามว่า "ก็ท่านซื้อมาแล้วเก็บไว้ หรือใช้มีดนั้นบ้าง ?" ถ้าเจ้าของมีดเรียนว่า "ผมใช้ตัดไม้สีฟันบ้าง สะเก็ดน้ำย้อมบ้าง ฟืนระบมบาตรบ้าง ขัดถูลับแล้วบ้าง" ดังนี้ไซร้, คราวนั้น ภระวินัยธรพึงทราบว่า ราคาเดิมแต่ก่อนของมีดนั้นตกไปแล้ว." มีดย่อมมีราคาตกไป ฉันใด, ยาหยอดตาก็ดี ไม้ป้ายยาหยอดตาก็ดี กุญแจก็ดี ย่อมมีราคาตกไป ฉันนั้น แม้เพราะเหตุเพียงถูขัดทำให้สะอาด ด้วยใบไม้ แกลบ หรือด้วยผงอิฐเพียงครั้งเดียว. ก้อนดีบุกย่อมมีราคาตกไป เพราะการตัดด้วยฟันมังกรบ้าง เพราะเพียงการขัดถูบ้าง ผ้าอาบน้ำ ย่อมมีราคาตกไป เพราะการนุ่งห่มเพียงครั้งเดียวบ้าง เพราะเพียงพาดไว้บนจะงอยบ่าบ้าง

หรือบนศีรษะ โดยมุ่งถึงการใช้สอยบ้าง, วัตถุทั้งหลายมีข้าวสารเป็นต้น ย่อมมีราคาตกไป เพราะการฝัดบ้าง เพราะการคัดออกทีละเม็ดหรือสองเม็ดจากข้าวสารเป็นต้นนั้นบ้าง โดยที่สุด เพราะการเก็บก้อนหินและก้อนกรวดทิ้งทีละก้อนบ้าง, วัตถุทั้งหลายมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น ย่อมมีราคาตกไป เพราะการเปลี่ยนภาชนะอื่นบ้าง โดยที่สุด เพราะเพียงเก็บแมลงวัน หรือมดแดงออกทิ้งจากเนยใสเป็นต้นนั้นบ้าง, งบน้ำอ้อยย่อมมีราคาตกไป แม้เพราะเพียงเอาเล็บเจาะดูเพื่อรู้ความมีรสหวาน แล้วถือเอาเพียงหน่อยหนึ่ง. เพราะฉะนั้น สิ่งของชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่มีราคาถึงบาท ซึ่งเจ้าของทำให้มีราคาหย่อนไป เพราะการใช้สอย โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแหละ พระวินัยธร ไม่ควรปรับภิกษุผู้ลักภัณฑะนั้น ถึงปาราชิก. พึงสอดส่องถึงการใช้สอยอย่างนี้.

เพราะวินัยธรผู้ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ เหล่านี้ อย่างนี้แล้ว พึงทรงไว้ซึ่งอรรถคดี คือ พึงตั้งไว้ซึ่งอาบัติ หรืออนาบัติ ครุกาบัติหรือลหุกาบัติ ในสถานที่ควรแล.

วินิจฉัยบทเหล่านี้ คือ ตู่ ลัก ฉ้อ ให้อิริยาบถกำเริบ ให้เคลื่อนจากฐาน ให้ล่วงเลยเขตกำหนดหมาย จบแล้ว.

[อรรถาธิบายทรัพย์ที่ควรแก่ทุติยปาราชิก]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกบทมีว่า **"ยถารูเป อทินฺนาทาเน"** เป็นต้น จึงตรัสคำว่า **"ยถารูปนฺนาม"** เป็นต้นนี้.
จะวินิจฉัยในคำว่า **ยถารูปํ** เป็นต้นนั้น :- ทรัพย์มีตามกำเนิด ชื่อว่าทรัพย์เห็นปานใด. ก็ทรัพย์มีตามกำเนิดนั้น ย่อมมีตั้งแต่บาทหนึ่งขึ้นไป;

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "บทหนึ่งก็ดี ควรแก่บาทหนึ่งก็ดี เกินกว่าบาทหนึ่งก็ดี." ในศัพท์ว่า ปาท เป็นต้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเฉพาะอกัปปิยภัณฑ์เท่าส่วนที่ ๔ แห่งกหาปณะด้วยปาทศัพท์. ทรงแสดงกัปปิยภัทฑ์ได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยปาทารหศัพท์. ทรงแสดงกัปปิยภัณฑ์และอกัปปิยภัณฑ์ แม้ทั้งสองอย่าง ด้วยอติเรกปาทศัพท์. วัตถุพอแก่ทุติยปาราชิก เป็นอันทรงแสดงแล้ว โดยอาการทั้งปวงด้วยศัพท์เพียงเท่านี้. พระราชาแห่งปฐพีทั้งสิ้น คือเป็นจักรพรรดิในทวีปเช่นพระเจ้าอโศก ชื่อพระราชาทั่วทั้งแผ่นดิน, ก็หรือว่า ผู้ใดแม้อื่นซึ่งเป็นพระราชาในทวีปอันหนึ่ง เช่นพระราชาสิงหล ผู้นั้น ก็ชื่อพระราชาทั่วทั้งแผ่นดิน.

พระราชาผู้เป็นใหญ่เฉพาะประเทศแห่งทวีปอันหนึ่ง ดังพระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิเป็นต้น ชื่อพระราชาเฉพาะประเทศ. ชนเหล่าใด ปกครองมณฑลอันหนึ่ง ๆ แม้ในประเทศแห่งทวีป ชนเหล่านั้นชื่อผู้ครองมณฑล.

เจ้าของแห่งบ้านตำบลน้อย ๆ ในระหว่างแห่งพระราชาสองพระองค์ ชื่อผู้ครองระหว่างแดน. อำมาตย์ผู้วินิจฉัยคดี ชื่อผู้พิพากษาผู้พิพากษาเหล่านั้น นั่งในศาลแล้ว ย่อมสั่งการลงโทษมีตัดมือและเท้าของพวกโจรเป็นต้น ตามสมควรแก่ความผิด. ส่วนชนเหล่าใดเป็นอำมาตย์ผู้ถึงฐานันดรหรือราชบุตร เป็นผู้ทำความผิด, ผู้พิพากษาเหล่านั้นย่อมกราบทูลชนเหล่านั้นแด่พระราชา หาได้วินิจฉัยคดีที่หนักด้วยตนเองไม่. อำมาตย์ผู้ใหญ่ซึ่งได้ฐานันดร ชื่อว่ามหาอำมาตย์. แม้มหาอำมาตย์เหล่านั้น ย่อมนั่งทำราชกิจในคามหรือในนิคมนั้น ๆ.

ด้วยบทว่า **เย วา ปน** (นี้) พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า "ชนเหล่าใดแม้อื่น เป็นผู้อาศัยราชสกุล หรืออาศัยความเป็นใหญ่ของตนเอง ย่อมสั่งการได้เด็ดขาด ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดทรงแสดงว่า **ราชาโน** ในอรรถนี้ (ด้วย)."

บทว่า **หเนยฺยุํ** ได้แก่ พึงโบยและพึงตัด.

บทว่า **ปพฺพาเชยฺยุํ** ได้แก่ พึงเนรเทศเสีย. และ๑พระราชาทั้งหลายพึงกล่าวบริภาษอย่างนี้ว่า "เจ้าเป็นโจร" ดังนี้เป็นต้น. เพราะ-เหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "นั่นเป็นการบริภาษ."

สองบทว่า **ปุริมํ อุปาทาย** มีความว่า เทียบบุคคลผู้เสพเมถุนธรรม ต้องอาบัติปาราชิก. คำที่เหลือนับว่าแจ่มแจ้งแล้วทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในก่อน และเพราะมีเนื้อความเฉพาะบทง่าย ฉะนี้แล.

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่ทรงแสดงขึ้นแล้วตามลำดับบทอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ จึงทรงตั้งมาติกา โดยเป็นต้นว่า **ภุมฺมฏฺฐํ ถลฏฺฐํ** แล้วตรัสวิภังค์แห่งบทมาติกานั้น โดยนัยมีคำว่า **ภุมฺมฏฺฐํ นาม ภณฺฑํ ภูมิยํ นิกฺขิตฺตํ โหติ** เป็นต้น เพื่อแสดงภัณฑะที่จะพึงถือเอา ซึ่งพระองค์ทรงแสดงการถือเอา โดยสังเขปด้วยหกบทมีบทว่า **อาทิเยยฺย** เป็นต้นแล้ว ทรงแสดงโดยสังเขปเหมือนกันว่า 'บาทหนึ่งก็ดี ควรแก่บาทหนึ่งก็ดี เกินกว่าบาทหนึ่งก็ดี' โดยพิสดาร โดยอาการที่ภัณฑะนั้นตั้งอยู่ในที่ใด ๆ จึงถึงความ (เป็นของจะพึง) ถือเอา เพื่อปิดโอกาสแห่งเลสของบาปภิกษุทั้งหลาย

๑. แปลว่า และพระราชาทั้งหลายตรัสคำเป็นต้นว่า.... ดังนี้ ชื่อว่าพึงบริภาษ ก็มี.

ในอนาคต. วินิจฉัยกถา พร้อมด้วยวรรณนาบทที่ไม่ตื้น ในคำว่า **นิกฺขิตฺตํ** เป็นต้นนั้น พึงทราบดังนี้:-

บทว่า **นิกฺขิตฺตํ** ได้แก่ ที่ฝังเก็บไว้ในแผ่นดิน.

บทว่า **ปฏิจฺฉนฺนํ** ได้แก่ ที่เขาปกปิดไว้ ด้วยวัตถุมีดินร่วนและอิฐ เป็นต้น.

ข้อว่า **ภุมฺมฏฺฐํ ภณฺฑํ ฯ เป ฯ คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ภิกษุใดรู้ด้วยอุบายบางอย่างนั่นเทียว ซึ่งภัณฑะนั้น ที่ชื่อว่าตั้งอยู่ในแผ่นดิน เพราะเป็นของที่เขาฝัง หรือปกปิดตั้งไว้อย่างนั้น เป็นผู้มีไถยจิตว่า "เราจักลัก" แล้วลุกขึ้นไปในราตรีภาค. ภิกษุนั้น แม้ไปไม่ถึงที่แห่งภัณฑะ ย่อมต้องทุกกฏ เพราะกายวิหาร และวจีวิการทั้งปวง.

[อรรถาธิบายอาบัติที่เป็นบุพพประโยคแห่งทุติยปาราชิก]

ถามว่า "ต้องอย่างไร ?"

แก้ว่า "ต้องอย่างนี้ คือ :- จริงอยู่ ภิกษุนั้นเมื่อลุกขึ้น เพื่อต้องการจะลักทรัพย์นั้น ให้อวัยวะน้อยใหญ่ใดๆ เคลื่อนไหว ย่อมต้องทุกกฏในเพราะอวัยวะเคลื่อนไหวทุกครั้งไป. จัดผ้านุ่งและผ้าห่มก็ต้องทุกกฏทุกๆ ครั้งที่มือเคลื่อนไหว. เธอรูปเดียวไม่อาจนำทรัพย์ที่ฝังไว้ซึ่งมีจำนวนมากออกไป จึงคิดว่า "เราจักแสวงหาเพื่อน" ดังนี้ แล้วเดินไปยังสำนักของสหายบางรูป เปิดประตู ก็ต้องทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้าและทุกๆ ครั้งที่มือเคลื่อนไหว. แต่ไม่เป็นอาบัติเพราะปิดประตู หรือเพราะกายกรรมและวจีกรรมอย่างอื่น ซึ่งไม่เป็นการอุดหนุนแก่การ

ไป. เธอเดินไปยังไปโอกาสที่ภิกษุรูปนั้นนอน แล้วเรียกภิกษุนั้นว่า "ท่านผู้มีชื่อนี้ " แจ้งความประสงค์นั้นให้ทราบ จึงกล่าวชักชวนว่า "ท่านมาไปกันเถิด," ย่อมต้องทุกกฏทุก ๆ คำพูด. ภิกษุรูปนั้นลุกขึ้นตามคำชักชวนของเธอ, แม้เธอรูปนั้น ก็เป็นทุกกฏ. ครั้นเธอลุกขึ้นแล้วประสงค์จะเดินไปยังสำนักของภิกษุรูป (ต้นคิด) นั้น จัดผ้านุ่งและผ้าห่มปิดประตูแล้ว เดินไปใกล้ภิกษุรูป (ต้นคิด) นั้น ก็ต้องทุกกฏเพราะขยับมือและย่างเท้าทุก ๆ ครั้งไป. เธอรูปนั้นถามภิกษุผู้ต้นคิดนั้นว่า "ภิกษุชื่อโน้นและโน้นอยู่ที่ไหน ? ท่านจงเรียกภิกษุชื่อโน้นและโน้นมาเถิด" ดังนี้ ต้องทุกกฏทุก ๆ คำพูด. ครั้นเห็นทุก ๆ รูปมาพร้อมกันแล้ว ก็กล่าวชักชวนว่า "ผมพบขุมทรัพย์เห็นปานนี้ อยู่ในสถานที่ชื่อโน้น, พวกเราจงมาไปเอาทรัพย์นั้น แล้วจักบำเพ็ญบุญ และจักเป็นอยู่อย่างสบาย" ดังนี้, ก็ต้องทุกกฏทุก ๆ คำพูดทีเดียว. เธอได้สหายอย่างนั้นแล้ว จึงแสวงหาจอบ ก็ถ้าเธอรูปนั้น มีจอบสำหรับตนอยู่ไซร้, จึงกล่าวว่า "เราจักนำจอบนั้นมา" ขณะเดินไปถือเอาและนำมาย่อมต้องทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้าทุกๆ ครั้งไป. ถ้าจอบไม่มี ก็ไปขอภิกษุหรือคฤหัสถ์คนอื่น และเมื่อขอ จะพูดเท็จขอว่า "จงให้จอบแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการจอบ, ข้าพเจ้ามีกิจอะไร ๆ ที่จะต้องทำ, ทำกิจนั้นเสร็จแล้ว จักนำคืนให้" ดังนี้ ต้องทุกกฏทุกๆ คำพูด. ถ้ามีเหมือง (ลำราง) ที่จะต้องชำระให้สะอาดอยู่ไซร้, เธอจะพูดแม้คำเท็จว่า "งานดินในวัดที่จะต้องทำมีอยู่," คำพูดใด ๆ ที่เป็นคำเท็จ. ย่อมเป็นปาจิตตีย์ เพราะคำพูดนั้น ๆ. ในมหาอรรถกถา ท่านปรับทุกกฏทั้งนั้น ทั้งเพราะคำจริงทั้งเพราะคำเหลาะแหละ. คำที่กล่าวไว้ใน

มหาอรรถกถานั้น พึงทราบว่า เขียนไว้ด้วยความพลั้งเผลอ." ขึ้นชื่อว่าทุกกฏในฐานแห่งปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นบุพประโยคแห่งอทินนาทานไม่มีเลย. ก็ถ้าจองไม่มีด้าม, ภิกษุพูดว่า "จักทำด้าม" แล้วลับมีดหรือขวานออกเดินไปเพื่อต้องการไม้ด้ามจอบนั้น, ครั้นไปแล้วก็ตัดไม้แห้ง ถากตอก ย่อมต้องทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้าทุกๆ ครั้งไป. เธอตัดไม้ที่ยังสด ต้องปาจิตตีย์. ถัดจากนั้นไป ก็ต้องทุกกฏในทุกๆ ประโยค. แต่ในสังเขปอรรถกถา และมหาปัจจรี ท่านปรับทุกกฏไว้แม้แก่พวกภิกษุผู้แสวงหามีดและขวาน เพื่อต้องการตัดไม้และเถาวัลย์ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ก็ถ้าภิกษุเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า 'พวกเราเมื่อขอมีดขวานและจอบอยู่จักถูกสงสัย[๑] พวกเราค้นให้พบแร่เหล็กแล้วจึงทำ' ดังนี้แล้ว ภายหลังนั้นจึงเดินไปยังบ่อแร่เหล็ก แล้วขุดแผ่นดิน เพื่อต้องการแร่เหล็ก. เมื่อพวกเธอขุดแผ่นดินที่เป็นอกัปปิยะ ก็ต้องปาจิตตีย์พร้อมทั้งทุกกฏหลายตัว" เหมือนอย่างว่า ในบาลีประเทศนี้ ปาจิตตีย์พร้อมทั้งทุกกฏหลายตัว ย่อมมีได้ ฉันใด ในบาลีประเทศทุกแห่งก็ฉันนั้น ในฐานะแห่งปาจิตตีย์ย่อมไม่พ้นไปจากทุกกฏ. เมื่อพวกเธอขุดแผ่นดินที่เป็นกัปปิยะอยู่ ก็เป็นทุกกฏหลายตัวทีเดียว. ก็ครั้งถือเอาแร่แล้ว ต่อจากนั้น ก็ต้องทุกกฏทุก ๆ ประโยค เพราะกิริยาที่ทำทุกอย่าง. ถึงแม้ในการแสวงหาตะกร้า ก็ต้องทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้าตามนัยดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเอง. ต้องปาจิตตีย์เพราะพูดเท็จ เพราะมีความประสงค์จะทำตะกร้าต้องปาจิตตีย์ ในเพราะตัดเถาวัลย์, คำทั้งหมดดังพรรณนามาฉะนี้

๑. น่าจะเป็น อาสงฺกิตา.

พึงทราบโดยนัยก่อนนั่นแล.

หลายบทว่า **คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ภิกษุผู้แสวงหาสหายจอบและตะกร้าได้แล้วอย่างนั้น เดินไปยังที่ขุมทรัพย์ย่อมต้องทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า. ก็ถ้าว่า เมื่อเธอเดินไป เกิดกุศลจิตขึ้นว่า "เราได้ขุมทรัพย์นี้แล้ว จักทำพุทธบูชา ธรรมบูชา หรือสังฆภัต. ดังนี้แล้ว ไม่เป็นอาบัติ เพราะการเดินไปด้วยกุศลจิต.

ถามว่า "เพราะเหตุไร จึงไม่เป็นอาบัติ."

แก้ว่า "เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วว่า 'ภิกษุมีไถยจิตเที่ยวแสวงหาเพื่อนก็ตาม แสวงหาจอบหรือตะกร้าก็ตาม เดินไปก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏ, ดังนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่มีไถยจิตในที่ทั้งปวงเหมือนในการเดินไปยังที่ขุมทรัพย์นี้ฉะนั้น." ภิกษุแวะออกจากทางแล้วทำทางไว้เพื่อต้องเดินไปยังขุมทรัพย์ ตัดภูตคาม ต้องปาจิตตีย์, ตัดไม้แห้ง ต้องทุกกฏ.

สองบทว่า **ตตฺถ ชาตกํ** คือ ที่เกิดอยู่บนหม้อ ซึ่งฝังไว้นานแล้ว.

สองบทว่า **กฏฺฐํ วา ลตํ วา** ความว่า หาใช่ตัดเฉพาะไม้และเถาวัลย์อย่างเดียวเท่านั้นไม่ เมื่อภิกษุด้วยรุกขชาติ มีหญ้า ต้นไม้และเถาวัลย์เป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ยังสดก็ตาม แห้งก็ตาม เป็นทุกกฏเหมือนกัน เพราะเป็นไปกับด้วยความพยายาม.

[อาบัติทุกกฏ ๘ อย่าง]

จริงอยู่ พระเถระทั้งหลายประมวลชื่อทุกกฏ ๘ อย่างนั่นมาแสดงไว้ในที่นี้แล้ว คือ บุพพประโยคทุกกฏ ๑ สหประโยคทุกกฏ ๑ อนามาสทุกกฏ ๑ ทุรุปจิณณทุกกฏ ๑ วินัยทุกกฏ ๑ ญาตทุกกฏ ๑

ญัตติทุกกฏ ๑ ปฏิสสวทุกกฏ ๑. บรรดาทุกกฏ ๘ อย่างนั้น ทุกกฏที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดังนี้ว่า "ภิกษุมีไถยจิตเที่ยวแสวงหาเพื่อนจอบหรือตะกร้าก็ตาม เดินไปก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏ" นี้ ชื่อ บุพพประโยคทุกกฏ. จริงอยู่ ในพระดำรัสที่ตรัสไว้นี้ ในฐานะแห่งทุกกฏก็เป็นทุกกฏ ในฐานะแห่งปาจิตตีย์ ก็เป็นปาจิตตีย์โดยแท้.

ทุกกฏ ที่พระองค์ตรัสไว้ดังนี้ว่า "ภิกษุตัดไม้หรือเถาวัลย์ที่เกิดอยู่บนพื้นดินนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ" นี้ ชื่อ สหประโยคทุกกฏ. ในพระดำรัสที่ตรัสไว้นี้ วัตถุแห่งปาจิตตีย์และวัตถุแห่งทุกกฏ ก็ตั้งอยู่ในฐานะแห่งทุกกฏเหมือนกัน เพราะเหตุไร ? เพราะการลักเป็นไปกับด้วยความพยายาม.

อนึ่ง ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้แก่ภิกษุผู้จับต้องรัตนะ ๑๐ อย่าง[๑] ข้าวเปลือก ๗ อย่าง[๒] และเครื่องศัตราวุธเป็นต้นทั้งหมด นี้ ชื่อ อนามาสทุกกฏ.

ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้แก่ภิกษุผู้จับต้องผลไม้ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น แห่งกล้วยและมะพร้าวเป็นต้น นี้ ชื่อ ทุรุปจิณณทุกกฏ.

อนึ่ง ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้แก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ไม่รับประเคนหรือไม่ล้างบาตรในเมืองมีผงธุลีตกลงไปใยบาตร ก็รับภิกษาใน

๑. รัตนะ ๑๐ อย่าง คือ แก้วมุกดา ๑ มณี แก้วมณี ๑ เวฬุริยะ ๑ สังขะ หอยสังข์ ๑ ศิลา ๑ ปวาฬะ แก้วประพาฬ ๑ รัชตะ เงิน ๑ ชาตรูปะ ทองคำ ๑ โลหิตังคะ ทับทิม ๑ มสาคัลละ แก้วลาย ๑.

๒. ข้าวเปลือก ๗ อย่าง คือ สาลิ ข้าวสาลี ๑ วีหิ ข้าวเปลือก ๑ ยวะ ข้าวเหนียว ๑ กังคุ ข้าวฟ่าง ๑ กุทรูสกะ หญ้ากับแก้ ๑ วรกะ ลูกเดือย ๑ โคธุมะ ข้าวละมาน ๑. นัยสารัตถทีปนี. ๒/๒๐๕-๖.

บาตรนั้น นี้ วินัยทุกกฏ.

ทุกกฏที่ว่า "พวกภิกษุได้ฟัง (เรื่องตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์) แล้วไม่พูด ต้องอาบัติทุกกฏ" นี้ ชื่อ ญาตทุกกฏ.

ทุกกฏที่ตรัสไว้ว่า "เป็นทุกกฏเพราะญัตติ ในบรรดาสมนุภาสน์ ๑๑ อย่าง" นี้ ชื่อ ญัตติทุกกฏ.

ทุกกฏที่ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! วันจำพรรษาต้นของภิกษุนั้น ไม่ปรากฏ และเธอย่อมต้องอาบัติทุกกฏ เพราะรับคำ[๑]" นี้ ชื่อ ปฏิสสวทุกกฏ.

ส่วนสหประโยคทุกกฏ (คือต้องทุกกฏพร้อมด้วยความพยายาม) ดังต่อไปนี้ :- เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า "เมื่อภิกษุตัดรุกขชาติมีหญ้า ต้นไม้ และเถาวัลย์เป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ยังสดก็ตาม แห้งก็ตาม เป็นทุกกฏเหมือนกัน เพราะเป็นไปกับด้วยความพยายาม." ก็ถ้าแม้เมื่อภิกษุนั้น ตัดรุกขชาติ มีหญ้า ต้นไม้ และเถาวัลย์เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในที่นั้น ลัชชีธรรม ย่อมหยั่งลง ความสังวรเกิดขึ้น, เธอแสดงทุกกฏเพราะการตัดเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมพ้นได้. ถ้าเธอไม่ทอดธุระ ยังมีความขะมักเขม้นขุดดินอยู่ทีเดียว, ทุกกฏเพราะการตัด ย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการขุด ด้วยว่า ภิกษุแม้เมื่อขุดแผ่นดินเป็นอกัปปิยะ ย่อมต้องทุกกฏนั่นแล ในอธิการว่าด้วยการขุดดินนี้ เพราะมีความพยายาม. ก็ถ้าเธอขุดในทุกทิศเสร็จสรรพแล้ว แม้จนถึงที่ตั้งหม้อทรัพย์ ลัชชีธรรมหยั่งลง, เธอแสดงทุกกฏเพราะการขุดเป็นปัจจัยเสียแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้.

๑. วิ. มหาวรรค. ๔/๓๐๒.

บทว่า **วิยูหติ วา** มีความว่า ก็ถ้าภิกษุยังมีความขะมักเขม้นอยู่อย่างเดิม คุ้ยดินร่วน ทำเป็นกองไว้ในส่วนข้างหนึ่ง ทุกกฏเพราะการขุดย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกกเพราะการคุ้ย ก็เมื่อเธอทำดินร่วนนั้นให้เป็นกองไว้ในที่นั้น ๆ ย่อมต้องทุกกฏทุก ๆ ประโยค แต่ถ้าเธอทำเป็นกองไว้แล้ว ทอดธุระเสีย ถึงลัชชีธรรม แสดงทุกกฏเพราะการคุ้ยเสียแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้.

บทว่า **อุทฺธรติ วา** มีความว่า ก็ถ้าภิกษุยังมีความขะมักเขม้นอยู่โกยดินร่วนขึ้นให้ตกไปในภายนอก, ทุกกฏเพราะการคุ้ยย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการโกยขึ้น. ก็เมื่อเธอใช้จอบก็ตาม มือทั้งสองก็ตาม ปุ้งกี๋ก็ตาม สาดดินร่วมให้ตกไปในที่นั้น ๆ ย่อมต้องทุกกฏทุก ๆ ประโยค. แต่ถ้าเธอนำดินร่วนทั้งหมดออกไปเสียแล้ว จนทำหม้อทรัพย์ให้ตั้งอยู่บนบก แล้วถึงลัชชีธรรม, แสดงทุกกฏเพราะการโกยขึ้น ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้. แต่ถ้าเธอยังมีความขะมักเขม้นอยู่นั่นแหละ จับต้องหม้อทรัพย์ ทุกกฏเพราะการโกยขึ้น ย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการจับต้อง ก็แล ครั้นจับต้องแล้ว ถึงลัชชีธรรม แสดงทุกกฏเพราะการจับต้องเสียแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้. ถ้าเธอยังมีความขะมักเขม้นอยู่ต่อไป ทำหม้อทรัพย์ให้ไหว, ทุกกฏเพราะการจับต้อง ย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในถุลลัจจัย ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า "ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย" ดังนี้.

[อรรถาธิบายคำว่า ทุกกฏและถุลลัจจัย]

ทุกกฏและถุลลจัจจัยแม้ทั้งสอง ที่ตรัสไว้ในพระบาลีนั้น มี

เนื้อความเฉพาะคำดังต่อไปนี้ บรรดาทุกกฏและถุลลัจจัยทั้งสองนี้ พึงทราบทุกกฏข้อต้นก่อน ความกระทำชั่ว คือ ความทำให้กิจที่พระศาสดาตรัส; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าทุกกฏ. อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่าทุกกฏ เพราะอรรถวิเคราะห์แม้อย่างนี้ว่า "ความกระทำชั่ว คือกิริยามีรูปผิด ย่อมไม่งามในท่ามกลางแห่งกิริยาของภิกษุ." จริงอยู่แม้พระผู้มีพระภาค ก็ได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า

"ก็โทษใด ที่กล่าวว่า 'ทุกกฏ' ท่านจงฟัง
โทษนั้น ตามที่กล่าว, กรรมใดเป็นความผิดด้วย
เป็นความเสียด้วย เป็นความพลาดด้วย เป็นความ
ชั่วด้วย และมนุษย์ทั้งหลายพึงทำกรรมลามกใด ใน
ที่แจ้ง หรือว่าในที่ลับ, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อม
ประกาศโทษนั้นว่า 'ทุกกฏ' เพราะเหตุนั้น
โทษนั้น เราจึงกล่าวอย่างนั้น.[๑]

ส่วนวีติกกมะนอกนี้ ชื่อว่าถุลลัจจัย เพราะเป็นกรรมหยาบและเพราะความเป็นโทษ. ก็ความเป็นสังโยค (คือซ้อน ล) ในคำว่า "ถุลลัจจัย" นี้ ผู้ศึกษาควรทราบเหมือนในคำว่า **"สมฺปราเย จ ทุคฺคุติ ตํ โหติ กฏุกปฺผลํ** และทุคติในสัมปรายภพ กรรมนั้นเป็นของมีผลเผ็ดร้อน" เป็นต้น. จริงอยู่ บรรดาโทษที่จะพึงแสดงในสำนักของภิกษุรูปเดียว โทษที่หยาบเสมอด้วยถุลลัจจัยนั้น ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า "ที่ชื่อว่าถุลลัจจัย เพราะเป็นกรรมหยาบ

๑. วิ. บริวาร. ๘/๓๗๐.

และเพราะความเป็นโทษ." จริงอยู่ คำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส
แล้วว่า

"โทษใด ที่เรากล่าวว่า 'ถุลลัจจัย' ท่านจงฟัง
โทษนั้น ตามที่กล่าว, ภิกษุใดย่อมแสดงโทษนั้น
ในสำนักของภิกษุรูปเดียว และภิกษุใดย่อมรับ
โทษนั้น, โทษที่เสมอด้วยโทษนั้น ของภิกษุนั้น
ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนั้น โทษนั้น เราจักกล่าว
อย่างนั้น.[๑]"

ก็เมื่อภิกษุทำให้ (หม้อ) ไหวอยู่ เป็นถุลลัจจัยทุกๆ ประโยค. แต่ว่าเธอแม้ให้ไหวแล้ว หยั่งลงสู่ลัชชีธรรม แสดงถุลลัจจัยเสียแล้ว ย่อมพ้นได้. ก็อาบัติที่เกิดก่อน ๆ ในเพราะให้ไหวนี้ ย่อมระงับไป จำเดิมแต่สหประโยคทีเดียว. ในอรรถกถาชื่อกุรุนทีกล่าวว่า "ก็แล ทุกกฏและปาจิตตีย์เหล่าใด ในบุพพประโยค เธอแสดงสหประโยค แล้วหยั่งลงสู่ลัชชีธรรมแล้วต้องไว้, ทุกกฏและปาจิตต์เหล่านั้นทั้งหมด ควรแสดง. ส่วนทุกกฏแม้มาก ในเพราะตัดหญ้า ต้นไม้ และเถาวัลย์ เป็นต้นที่เกิดขึ้นแล้วในที่นั้น ในสหประโยค ย่อมระงับไป เพราะถึง การขุดดิน, อาบัติทุกกฏเพราะเหตุขุดดินตัวเดียวเท่านั้นคงมีอยู่. ทุกกฏ แม้มาก ในเพราะการขุด ย่อมระงับไป ในเพราะถึงการคุ้ย, อาบัติ ทุกกฏแม้มาก ในเพราะการคุ้ย ย่อมระงับไป เพราะถึงการโกยขึ้น, อาบัติทุกกฏแม้มาก ในเพราะการโกยขึ้น ย่อมระงับไป เพราะถึงการ จับต้อง, อาบัติทุกกฏแม้มาก ในเพราะการจับต้อง ย่อมระงับไป

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๓๖๘/๔.

เพราะถึงการให้หวั่นไหว. ก็แล ครั้นเมื่อลัชชีธรรมเกิดขึ้นในขณะขุดดินเป็นต้น อาบัติแม้จะมีมากก็ตามที เธอแสดงเพียงตัวเดียวเท่านั้น ย่อมพ้นได้." จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าความระงับแห่งอาบัติที่เกิดขึ้นก่อนนี้ มาแล้วในสูตร ในอนุสาวนาทั้งหลายนั่นแล อย่างนี้ว่า "ทุกกฏ เพราะญัตติ ถุลลัจจัย เพราะกรรมวาจาสองครั้ง ย่อมระงับไป." แต่ความระงับแห่งอาบัติ ที่เกิดขึ้นก่อนในทุติยปาราชิกนี้ ผู้ศึกษาควรถือเอาโดยประมาณแห่งพระอรรถกถาจารย์ ฉะนี้แล.

[กิริยาที่ภิกษุลักทรัพย์ให้เคลื่อนจากฐาน ๖ อย่าง]

หลายบทว่า **ฐานา จาเวติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺส** มีความว่า ก็ภิกษุใดแม้ยังหม้อให้ไหวแล้ว ไม่หยั่งลงสู่ลัชชีธรรมเลย ยังหม้อนั้นให้เคลื่อนจากฐานแห่งหม้อ โดยที่สุด แม้เพียงเส้นผมเดียว, ภิกษุนั้นต้องปาราชิกทีเดียว. ก็การยังทรัพย์ให้เคลื่อนจากฐาน ในคำว่า **"ฐานา จาเวติ"** นี้ พึงทราบโดยอาการ ๖. อะไรบ้าง ?

๑. ภิกษุจับปากหม้อรั้งมาตรงหน้าของตน ยังที่สุดข้างโน้นให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างนี้ถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

๒. ภิกษุจับอย่างนั้นแล้ว ไสไปข้างหน้า ยังที่สุดข้างนี้ ให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างโน้นถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

๓. ภิกษุผลักไปข้างซ้ายก็ดี ข้างขวาก็ดี ยังที่สุดข้างขวาให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างซ้ายถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

๔. ภิกษุให้ที่สุดข้างซ้ายเลยโอกาสที่ที่สุดข้างขวาถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

๕. ภิกษุยกขึ้นข้างบน ให้พ้นจากพื้น แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

๖. ภิกษุขุดดิน กดลงข้างล่าง ยังขอบปากหม้อให้เลยโอกาสที่กันหม้อถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้อปาราชิก. การให้เคลื่อนจากฐาน สำหรับหม้ออันตั้งอยู่ในฐานเดียว พึงทราบโดยอาการ ๖ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. ก็ถ้าเขาทำบ่วงที่ขอบปากหม้อแล้วตอกหลักโลหะ หรือหลักไม้แก่นมีไม้ตะเคียนเป็นต้นลงในแผ่นดินแล้วเอาโซ่ล่ามที่หลักนั้นตั้งไว้. หม้อที่ล่ามด้วยโซ่เส้น ๑ ในทิศหนึ่งย่อมได้ฐาน ๒. ที่ล่ามด้วยโซ่หลายเส้น ใน ๒-๓-๔ ทิศ ย่อมได้ฐาน ๓-๔-๕. บรรดาหม้อที่ล่ามไว้ที่หลักเดียวเป็นต้นนั้น ภิกษุยกหลักแรกแห่งหม้อที่ล่ามไว้ที่หลังเดียวขึ้นก็ดี ตัดโซ่ก็ดี ต้องถุลลัจจัย. ภายหลังให้หม้อเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผม โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นแล ต้องปาราชิก. ถ้ายกหม้อขึ้นทีแรก ต้องถุลลัจจัย. ภายหลังให้หลักเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผมก็ดี ตัดโซ่ก็ดี ต้องปาราชิก. ในการยังที่สุดแม้แห่งหม้อที่ล่ามไว้ที่หลัก ๒-๓-๔ หลัก ให้เคลื่อนจากฐาน ก็ต้องปาราชิกโดยอุบายนั่น. ในหลักที่เหลือทั้งหลายพึงทราบว่าเป็นถุลลัจจัย. ถ้าไม่มีหลัก เขาทำวลัยไว้ที่ปลายโซ่ แล้วจึงสอดเข้าไป ที่รากไม้ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น. ภิกษุยกหม้อขึ้นก่อนภายหลังจึงตัดรากไม้ แล้วนำวลัยออก ต้องปาราชิก. ถ้าไม่ตัดรากไม้แต่รูดให้วลัยเลื่อนไปข้างโน้นและข้างนี้ ยังรักษาอยู่. แต่ถ้าแม้ยังไม่นำออกจากรากไม้ เป็นแต่เอามือจับทำให้ไปในอากาศ ก็ต้องปาราชิก. ความพิเศษในอธิการว่าด้วยหม้อที่เขาสอดเข้าไว้ที่รากไม้นี้ มีเท่านี้.

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ก็ชนบางพวกปลูกต้นไทรเป็นต้นไว้เบื้องบนหม้อ เพื่อต้องการเป็นเครื่องหมาย. รากไม้เกี่ยวรัดหม้อตั้งอยู่ ภิกษุคิดว่า "จักตัดรากไม้ลักหม้อไป" กำลังตัด ต้องทุกกฏทุก ๆ ประโยค. ตัดแล้ว ทำโอกาสให้หม้อเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก. เมื่อกำลังตัดรากไม้อยู่แล หม้อพลัดกลิ้งไปสู่ที่ลุ่ม ยังรักษาอยู่ก่อน, ยกขึ้นจากฐานที่หม้อกลิ้งไป ต้องปาราชิก. ถ้าเมื่อตัดรากไม้ทั้งหลายแล้ว หม้อยังตั้งอยู่ได้ด้วยเพียงรากเดียว และภิกษุนั้นมั่นในว่า "เมื่อตัดรากไม้นี้แล้ว หม้อจักตกไป" จึงตัดรากไม้นั้น พอตัดเสร็จ ต้องปาราชิก. ก็ถ้าหม้อตั้งอยู่ได้ด้วยรากเดียวเท่านั้น เหมือนสุกรติดอยู่ในบ่วงฉะนั้น สิ่งอะไร ๆ อื่นที่จะเดี่ยวไว้ไม่มี, แม้เมื่อรากนั้นพอตัดขาดแล้ว ก็ต้องปาราชิก. ถ้าเขาวางก้อนหินแผ่นใหญ่ทับไว้บนหม้อ, ภิกษุมีความประสงค์จะเอาท่อนไม้งัดก้อนหินนั้นออก จึงตัดต้นไม้ที่เกิดอยู่บนหม้อ ต้องทุกกฏ เพราะเป็นต้นไม้เกิดอยู่ที่ใกล้หม้อนั้นนำมา ไม่ต้องทุกกฏ เพราะเป็นต้นไม้เกิดในที่นั้น (แต่) เมื่อตัดไม้เช่นนั้น ต้องปาจิตตีย์.

สองบทว่า **อตฺตโย ภาชนคตํ** มีความว่า ก็ถ้าภิกษุไม่สามารถจะยกเอาหม้อขึ้นได้ จึงสอดภาชนะของตนเข้าไป เพื่อรับเอาทรัพย์ที่อยู่ในหม้อ มีไถยจิตจับต้องทรัพย์ภายในหม้อ ควรแก่ค่า ๕ มาสกก็ตาม เกินกว่า ๕ มาสก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏ. ก็การกำหนด ที่ท่านกล่าวไว้แล้วในพระบาลีนี้ เพื่อกำหนดอาบัติปาราชิก. เมื่อภิกษุจับต้องทรัพย์แม้หย่อนกว่า ๕ มาสก ด้วยไถยจิต ก็ต้องทุกกฏเหมือนกัน.

ภิกษุรวมทรัพย์ให้เนื่องเป็นอันเดียวกันแล้วสอดภาชนะของตนเข้าไปอยู่เพียงใด, ภิกษุนั้น ท่านเรียกว่า "ทำให้หวั่นไหว" เพียงนั้น ในคำว่า **"ผนฺทาเปติ"** นี้ อีกอย่างหนึ่ง แม้เมื่อคุ้ยเขี่ยไปทางโน้นและทางนี้ ชื่อว่าทำให้หวั่นไหวเหมือนกัน. ภิกษุนั้น ย่อมต้องถุลลัจจัย. ในกาลใด ภิกษุตัดความที่ทรัพย์เนื่องอันเดียวกันขาดแล้ว ทรัพย์ที่อยู่ในหม้อ ก็มีอยู่ในหม้อนั้นเอง แม้ที่อยู่ในภาชนะ ก็มีอยู่ในภาชนะเท่านั้น ในกาลนั้น ทรัพย์ชื่อว่ามีอยู่ในภาชนะของตนแล้ว. ครั้นเธอทำอย่างนั้นแล้ว แม้เมื่อไม่ได้นำภาชนะออกจากหม้อก็ตาม ต้องปาราชิก.

กหาปณะที่ลอดออกทางช่องนิ้วมือแล้ว จะไม่กระทบกหาปณะที่อยู่ในหม้อโดยวิธีใด ภิกษุทำการกำเอาโดยวิธีนั้น ชื่อว่าตัดกำเอา. ในคำว่า **"มุฏฺฐึ วา ฉินฺทติ"** นี้ แม้ภิกษุนั้น ก็ต้องปาราชิก.

บทว่า **สุตฺตารุฬฺหํ** ได้แก่ ทรัพย์ที่ร้อยไว้ในด้าย. คำว่า **"สุตฺตารุฬฺหํ"** นั่น เป็นชื่อของเครื่องประดับที่ร้อยไว้ในด้ายบ้าง ที่สำเร็จด้วยด้ายบ้าง. เครื่องประดับทั้งหลายมีสังวาลเป็นต้น ที่สำเร็จด้วยทองบ้างก็มี ที่สำเร็จด้วยรูปิยะบ้างก็มี ที่สำเร็จด้วยด้ายบ้างก็มี, ถึงแม้สร้อยไข่มุกเป็นต้น ก็ถึงการสงเคราะห์เข้าในสังวาลเป็นต้นนี้นั่นแล. ผ้าสำหรับโพกศีรษะท่านเรียกว่า **"เวฐนะ."** ภิกษุมีไถยจิตจับต้องบรรดาทรัพย์ที่ร้อยไว้ในด้ายเป็นต้นเหล่านั้น อย่างใดอย่างหนึ่งต้องทุกกฏ. ทำให้หวั่นไหว ต้องถุลลัจจัย. จับที่สุดสังวาลแล้ว ไม่ได้ทำให้ลอยอยู่ในอากาศ เพียงแต่ยกขึ้น (เท่านั้น) ต้องถุลลัจจัย.

ก็ในบทว่า **"ฆํสนฺโต นีหรติ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- ในสังเขป

อรรถกถาและมหาปัจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า "เมื่อภิกษุชักออกอยู่ ซึ่งภัณฑะที่เขากระทำหม้อเต็มเสมอแล้ว ตั้งไว้บนหม้ออันเต็มแล้วก็ดี หรือซึ่งภัณฑะที่เขากระทำเงื่อน (ปลาย) อันหนึ่งไว้ที่ก้นหม้อ เงื่อน (ปลาย) อันหนึ่งไว้ที่ขอบปากหม้อตั้งไว้แล้วก็ดี เป็นถุลลัจจัย. เมื่อให้พ้นจากปากหม้อ เป็นปาราชิก.ส่วนภัณฑะใดที่เขาใส่ไว้ในหม้ออันพร่อง หรือในหม้อเปล่า เฉพาะโอกาสที่ตน (คือภัณฑะ) ถูกต้อง เป็นฐานของภัณฑะนั้น, หม้อทั้งหมดหาได้เป็นฐานไม่; เพราะ-เหตุนั้น แม้เมื่อภิกษุชักภัณฑะนั้นออกไป ครั้นประมาณเส้นผมหนึ่งพ้นไป จากโอกาสที่ภัณฑะนั้นตั้งอยู่ เป็นปาราชิกทันที. แต่เมื่อภิกษุยกขึ้นตรงๆ จากหม้อที่เต็มหรือพร่อง เมื่อภัณฑะนั้นพอพ้นจากโอกาส อันที่สุดหม้อเบื้องต่ำตั้งอยู่แล้ว เป็นปาราชิก.

ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พอจะเป็นปาราชิก ซึ่งเขาตั้งไว้ภายในหม้อ เมื่อภิกษุให้ไหวอยู่ในหม้อทั้งสิ้น และเมื่อชักเครื่องประดับมีสังวาลเป็นต้นออกไป ยังไม่เลยขอบปากเพียงใด, คงเป็นถุลลัจจัยเพียงนั้นนั่นแล. เพราะว่าหม้อแม้ทั้งหมด เป็นฐานของภัณฑะนั้น.

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "ที่แห่งหม้อที่ตั้งไว้เท่านั้นเป็นฐาน, หม้อทั้งหมดหาได้เป็นฐานไม่; เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุให้พ้นไปจากฐานที่ซึ่งเขาตั้งไว้เดิม แม้เพียงปลายเส้นผม ก็ต้องปาราชิกทีเดียวแล." คำแห่งมหาอรรถกถานั้น เป็นประมาณ. ส่วนคำอรรถกถานอกนี้ ท่านกล่าวตามนัยแห่งการม้วนจีวรที่พาดอยู่บนราวจีวรของภิกษุที่ไม่ได้ทำให้ไปในอากาศ. คำที่กล่าวไว้ในสังเขป

อรรถกถา เป็นต้นนั้น ไม่ควรถือเอา. เพราะพระวินัยธรควรอยู่ใน วินิจฉัยที่หนัก ในเมื่อการวินิจฉัยวินัยมาถึงแล้ว การปฏิบัตินี้ เป็น ธรรมดาในวินัย. อีกอย่างหนึ่ง หม้อทั้งหมด ไม่เป็นฐานแห่งภัณฑะ ที่ตั้งอยู่ภายในหม้อฉันใด, คำแห่งสังเขปอรรถกถาเป็นต้นนั้น บัณฑิต พึงทราบฉันนั้น เพราะบาลีว่า " ภิกษุทำทรัพย์ให้เข้าไปในภาชนะ ของตนก็ดี ตัดกำเอาก็ดี ดังนี้แล.

[อรรถาธิบายภิกษุลักดูดเอาเนยใส เป็นต้น เป็นปาราชิก]

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "เมื่อภิกษุดื่มของที่เป็นน้ำ อย่างใดอย่างหนึ่งมีเนยใสเป็นต้น เมื่อเนยเป็นต้นนั้น มาตรว่าเธอ ดื่มแล้วด้วยประโยคอันเดียวก็เป็นปาราชิก." แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย มีมหาปัจจรีเป็นต้น ท่านแสดงวิภาคนี้ไว้ว่า "เมื่อภิกษุคร่ามาดื่มไม่ชัก ปากออก และเนยใสเป็นต้นที่เข้าไปในลำคอ ยังไม่ได้บาท รวมกับที่ อยู่ในปาก จึงได้บท, ยังรักษาอยู่ก่อน, แต่ในเวลาที่เนยใสเป็นต้น อันตนกำหนดตัดด้วยนั่นเอง ย่อมเป็นปาราชิก. ถ้าแม้ภิกษุกำหนด ตัดด้วยริมฝีปากทั้งสองข้างหุบริมฝีปาก ก็ต้องปาราชิกเหมือนกัน. แม้ เมื่อดื่มด้วยก้านอุบลหลอดไม้ไผ่และหลอดอ้อเป็นต้น และถ้าที่อยู่ในลำคอ นั่นแล ได้ราคาบาทหนึ่ง เป็นปาราชิก. ถ้ารวมกับอยู่ในปาก จึง ได้บาทหนึ่ง เมื่อเนยใสเป็นต้นนั้น สักว่าภิกษุกำหนดตัดด้ายริมฝีปาก ทั้งสองข้างให้ความเนื่องเป็นอันเดียวกันกับที่อยู่ในก้านอุบลเป็นต้น ขาด ตอนกัน เป็นปาราชิก. ถ้ารวมกับที่อยู่ในก้านอุบลเป็นต้น จึงได้ราคา บาทหนึ่ง เป็นปาราชิก ในเมื่อมาตรว่าภิกษุเอานิ้วมืออุดก้นแห่งก้าน

อุบลเป็นต้นเสีย. แต่เมื่อเนยใสเป็นต้นซึ่งมีราคาได้บาทหนึ่ง ยังไม่ไหลเข้าไปในลำคอ ทั้งในก้านอุบลเป็นต้น ทั้งในปาก แม้มีคำเกินกว่าบาทหนึ่ง แต่เป็นของเนื่องเป็นอันเดียวกันตั้งอยู่, ยังรักษาอยู่ก่อนแล." คำแม้ทั้งหมด ที่กล่าวในมหาปัจจรีเป็นต้นนั้น ย่อมต้องกับนัยนี้ว่า "ภิกษุทำทรัพย์ให้ไปในภาชนะของตนก็ดี ตัดเอาเป็นกำก็ดี ดังนี้; เพราะเหตุนั้น (คำที่กล่าวไว้ในอรรถกถามีมหาปัจจรีเป็นต้นนั้น) เป็นอันท่านแสดงไว้ชอบแล้วแล. ในภัณฑะที่ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันมีนัยเท่านี้ก่อน.

ก็ถ้าภิกษุเอามือก็ดี บาตรก็ดี ภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีโอเป็นต้นก็ดี ตักดื่ม, เนยใสเป็นต้นจะครบราคาบาทหนึ่งในประโยคใด, เมื่อทำประโยคนั้นแล้ว ต้องปาราชิก. ถ้าเนยใสเป็นต้น เป็นของมีราคามีมากไซร้ ภิกษุอาจถือเอาได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยเพียงประโยคเดียวแล แม้ด้วยกาบหอย ในเมื่อยกขึ้นครั้งเดียวเท่านั้น เป็นปาราชิก.

อนึ่ง เมื่อภิกษุกดภาชนะให้จมลงแล้วตักเอา, เนยใสเป็นต้นนั้นยังเนื่องเป็นอันเดียวกันเพียงใด, ยังรักษาอยู่เพียงนั้น. เป็นปาราชิกด้วยการกำหนดตัดแห่งขอบปาก หรือด้วยการยกขึ้น. ก็เนยใสหรือน้ำมันหรือน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่ใส เช่นกับน้ำมันนั่นแล ภิกษุเอียงหม้อให้ไหลเข้าภาชนะของตนเมื่อใด, เมื่อนั้น ความเนื่องเป็นอันเดียวกันย่อมไม่มี เพราะเหตุที่สิ่งเหล่านั้นเป็นของใส; เพราะฉะนั้น เมื่อเนยใสเป็นต้นซึ่งได้ราคาบาทหนึ่ง สักว่าล้นออกจากขอบปาก เป็นปาราชิก ส่วนน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่เขาเคี่ยวตั้งไว้ เหนียวคล้ายยางไม้ เป็นของควรดึงไปมาได้, เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น ภิกษุออกนำกลับคืนได้ เพราะ

เป็นของติดกันเป็นอันเดียวนั่นเอง. น้ำผึ้งและน้ำอ้อยชนิดนั้น แม้ออกจากขอบปากเข้าไปในภาชนะแล้ว ก็ชื่อว่ายังรักษาอยู่ เพราะเป็นของติดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับส่วนข้างนอก. แต่พอเมื่อสักว่าขาดจากขอบปากแล้ว จึงเป็นปาราชิก. แม้ภิกษุใด ใส่ผ้าเปลือกไม้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือของอื่นมีท่อนหนังเป็นต้นชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งจะดื่มเนยใสหรือน้ำมันได้ราคาบาทหนึ่งอย่างแน่นอน ลงในหม้อของผู้อื่นด้วยไถยจิต พอหลุดจากมือ ภิกษุนั้นก็ต้องปาราชิก.

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุรู้ว่า ' บัดนี้ เขาจักใส่น้ำมัน' มีไถยจิตใส่ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่งลงในหม้อเปล่า, ถ้าภัณฑะนั้นจะดื่มได้ราคา ๕ มาสก ในเมื่อน้ำมันเขาใส่หม้อนั้นแล้ว เมื่อน้ำมันสักว่าภัณฑะนั้นดื่มแล้ว เป็นปาราชิก." แต่คำนั้นย่อมแย้งกับคำวินิจฉัยว่าด้วยการทำลำรางแห้งให้ตรงในบึงที่แห้ง ในมหาอรรถกถานั้นนั่นเอง, จริงอยู่ ลักษณะแห่งอวหารในคำนี้ ไม่ปรากฏ; เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรเชื่อถือ. ส่วนในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้น ท่านปรับเป็นปาราชิก ในเมื่อยกภัณฑะนั้นขึ้น. คำนั้นใช้ได้. ภิกษุวางภัณฑะมีหนังเป็นต้น ในหม้อเปล่าของผู้อื่น เพื่อต้องการจะเก็บซ่อนไว้ เมื่อเขาใสน้ำมันลงในหม้อนั้นแล้ว (เธอ) กลัวว่า "ถ้าผู้นี้จักทราบ เขาจักขัดขวางเรา" จึงยกภัณฑะที่ดื่มน้ำมันไว้แล้วได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยไถยจิต ต้องปาราชิก. ยกขึ้นด้วยจิตบริสุทธิ์ เมื่อผู้อื่นให้นำมา เป็นภัณฑไทย. อธิบายว่า "สิ่งของใดของผู้อื่นหายไป, ต้องใช้ราคาสิ่งของนั้น หรือใช้สิ่งของนั้นนั่นเอง; ชื่อว่าภัณฑไทย." ถ้าไม่ใช้ให้ ต้องปาราชิก ในเมื่อเจ้าของทอดธุระ. แต่ถ้าผู้อื่นใส่

เนยใส หรือน้ำมันลงในหม้อของภิกษุนั้น, ภิกษุผู้เจ้าของหม้อนี้ก็ใส่ภัณฑะที่จะดื่มน้ำมันได้ลงแม้ในหม้อนั้น ด้วยไถยจิต เป็นปาราชิกตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล. ภิกษุรู้ว่าเนยใส หรือน้ำมันที่ผู้อื่นใส่ไว้ในหม้อเปล่าของตน จึงใส่ภัณฑะลงไปด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้น ตามนัยก่อนเหมือนกัน. มีจิตบริสุทธิ์ใส่ลงไป ภายหลังจึงยกขึ้นด้วยไถยจิต เป็นปาราชิกเหมือนกัน. มีจิตบริสุทธิ์แท้ ยกขึ้นไม่เป็นอวหาร ไม่เป็นสินใช้. แต่ในมหาปัจจรี กล่าวไว้แต่เพียงอนาบัติเท่านั้น. ในกุรุนที ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุเคืองขัดใจว่า 'ท่านใส่น้ำมันลงในหม้อของเราทำไม' ดังนี้แล้ว ยกภัณฑะขึ้นเททิ้งเสียไม่เป็นภัณฑไทย." ภิกษุใคร่จะให้น้ำมันไหล จึงจับที่ขอบปากเอียงหม้อด้วยไถยจิต เมื่อน้ำมันไหลไปได้ราคาถึงบาท ต้องปาราชิก. ภิกษุมีไถยจิตแท้ ทำให้หม้อร้าวด้วยคิดว่า "น้ำมันจักไหลไปเสีย" เมื่อน้ำมันไหลไปได้ราคาถึงบาท ต้องปาราชิก. ภิกษุมีไถยจิตนั่นแลกระทำหม้อให้เป็นช่องทะลุ คว่ำ หงาย หรือตะแคง. ก็แล คำนี้เป็นฐานะแห่งความฉงน. เพราะฉะนั้น ควรสังเกตให้ดี.

ก็ในคำว่า "คว่ำ" เป็นต้นนี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ช่องปากลงข้างล่าง ชื่อว่า ช่องคว่ำ. ช่องปากขึ้นข้างบน ชื่อว่า ช่องหงาย. ช่องปากไปตรง ๆ เหมือนกระบวย ชื่อว่า ช่องตะแคง. บรรดาช่องคว่ำเป็นต้นนั้น เมื่อน้ำมันได้ราคาถึงบาท ไหลออกจากที่สุดภายในช่องคว่ำ ซึ่งตนทำไว้จำเดิมแต่ภายนอก ถึงจะไม่ไหลออกไปภายนอก ก็เป็นปาราชิก. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า น้ำมันพอไหลออกไปจากที่สุดภายในนั้นเท่านั้น ก็ชื่อว่าไหลออกไปภายนอก จะนับว่าอยู่ภายใน

หม้อไม่ได้ คือไม่ตั้งอยู่ในหม้อ. เมื่อน้ำมันได้ราคาถึงบาท ไหลออกไปจากที่สุดภายนอกแห่งช่องคว่ำ ที่ตนทำไว้จำเดิมแต่ภายใน เป็นปาราชิก. เมื่อน้ำมันได้ราคาถึงบาท ไหลออกไปจากที่สุดภายนอกของช่องหงาย ที่ตนทำไว้โดยอาการใด ๆ ก็ตาม เป็นปาราชิก. ในอรรกถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ว่า "แท้จริง น้ำมันนั้น ยังไม่ไหลจากที่สุดภายนอกเพียงใด, ก็ชื่อว่ายังอยู่ภายในหม้อเพียงนั้นนั่นแล. พระวินัยธรพึงปรับ (อาบัติปาราชิก) ด้วยอำนาจน้ำมันที่ไหลออกจากตรงกลางกระเบื้อง แห่งช่องตะแคง." ก็คำที่กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายนั้น ย่อมสมกับการทำลายคันของสระ ในเมื่อภิกษุกระทำช่องตั้งแต่ภายในและภายนอก เว้นตรงกลางไว้. แต่เมื่อภิกษุกระทำช่อง จำเดิมแต่ภายในแล้ว พระวินัยธรควรปรับอาบัติด้วยที่สุดภายนอก, เมื่อทำช่องจำเดิมแต่ภายนอกแล้ว ควรปรับด้วยที่สุดภายใน; คำที่ท่านกล่าวไว้ในช่องตะแคงนี้ ดังพรรณนามานี้ ใช้ได้.

ก็ภิกษุใด นำออกซึ่งเชิงรองหรือก้อนเส้าแห่งหม้อ ด้วยไถยจิตว่า "หม้อจักกลิ้งไป" เมื่อหม้อกลิ้งไป เป็นปาราชิก. อนึ่ง เมื่อภิกษุรู้ความที่เขาจะรินน้ำมันใส่ ทำความร้าวหรือช่องแห่งหม้อเปล่าไว้ เป็นภัณฑไทย โดยประมาณแห่งน้ำมันที่รั่วออกในภายหลัง. แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย อรรถกถาบางแห่งท่านเขียนไว้ว่า "เป็นปาราชิก" ดังนี้ก็มี นั่นเขียนไว้ด้วยความพลั้งพลาด. ภิกษุทำไม้หรือหินให้เป็นของอันตนผูกไว้ไม่ดี หรือตั้งไม้หรือหินให้เป็นของอันตนตั้งไว้ไม่ดี ในเบื้องบนแห่งหม้อเต็ม ด้วยไถยจิตว่า "มันจักตกไปทำลาย น้ำมันจักไหลออกจากหม้อนั้น." ไม้หรือหินนั้น จะต้องตกอย่างแน่นอน เมื่อ

ภิกษุทำอย่างนั้น เป็นปาราชิก ในขณะทำเสร็จ. ทำอย่างนั้น ในเบื้องบนแห่งหม้อเปล่า ไม้หรือหินนั้น ตกไปทำลายในกาลที่หม้อนั้นเต็มในภายหลัง เป็นภัณฑไทย จริงอยู่ ในฐานะเช่นนี้ยังไม่เป็นปาราชิกในเบื้องต้นทีเดียว เพราะประโยคอันภิกษุทำแล้วในกาลที่ของไม่มี. แต่เป็นภัณฑไทย เพราะทำของให้เสีย.เมื่อเขาให้นำมาให้ ไม่ให้เขาเป็นปาราชิก เพราะการทอดธุระแห่งเจ้าของทั้งหลาย. ภิกษุทำเหมืองให้ตรงด้วยไถยจิตว่า "หม้อจักกลิ้งไป หรือน้ำจักยังน้ำมันให้ล้นขึ้น" หม้อกลิ้งไปก็ตาม น้ำมันล้นขึ้นก็ตาม เป็นปาราชิก ในเวลาที่ทำให้ตรง จริงอยู่ ประโยคเช่นนี้ ๆ ถึงความสงเคราะห์ได้ในบุพพประโยคาวหาร. เมื่อเหมือนแห้งอันภิกษุทำให้ตรงไว้แล้ว น้ำไหลมาทีหลัง หม้อกลิ้งไปก็ตาม น้ำมันล้นขึ้นก็ตาม, เป็นภัณฑไทย. เพราะเหตุไร ? เพราะไม่มีประโยค คือการให้เป็นเคลื่อนจากฐาน. ลักษณะแห่งประโยค คือการให้เคลื่อนการฐานนั้น จักมีแจ้งในของที่ตั้งอยู่ในเรือ.

[อรรถาธิบายคำว่า ภินฺทิตฺวา เป็นต้น]

พึงทราบวินิจฉัยในบททั้งหลายมีบทว่า **ตตฺเถว ภินฺทติ วา** เป็นต้น, ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ดังนี้ ก่อน.

บทว่า "ทำลายก็ดี" นั้น โดยอรรถว่า ทุบทำลายด้วยไม้ค้อน.

บทว่า "เทก็ดี" นั้น โดยอรรถว่า เทน้ำหรือทรายลงให้น้ำมันล้นขึ้น.

บทว่า "ยังไฟให้ไหม้ก็ดี" นั้น โดยอรรถกว่า นำฟืนมาแล้วยังไฟให้ไหม้.

บทว่า "ให้เป็นของบริโภคไม่ได้" นั้น โดยอรรถว่า ทำให้เป็นของพึงเคี้ยวกินไม่ได้ หรือพึงดื่มไม่ได้ คือยังอุจจาระ หรือปัสสาวะ หรือยาพิษ หรือของเป็นเดน หรือซากศพให้ตกลงไป.

บทว่า "ต้องอาบัติทุกกฏ" นั้น โดยอรรถว่า เป็นทุกกฏ เพราะไม่มีการให้เคลื่อนจากฐาน. ญาณพิเศษนี้ ชื่อว่า พุทธวิสัย. แม้จะเป็นทุกกฏ ก็จริง แต่เมื่อเจ้าของให้นำมาให้ มีภัณฑไทย. ใน ๔ บทนั้น สองบทเบื้องต้นไม่สม. เพราะสองบทนั้น เป็นลักษณะอย่างเดียวกันกับการทำความร้าวของหม้อและการทำเหมืองให้ตรง. ส่วนสองบทเบื้องปลาย แม้ยังวัตถุให้เคลื่อนจากฐาน ก็อาจทำได้. เพราะฉะนั้น อาจารย์พวกหนึ่ง จึงกล่าววินิจฉัยในคำนี้ไว้อย่างนี้.

ได้ยินว่า ในอรรถกถา คำว่า "เป็นทุกกฏ เพราะไม่มีการให้เคลื่อนจากฐาน" นี้ ท่านกล่าวหมายเอาสองบทเบื้องปลาย. จริงอยู่ ภิกษุไม่ทำการให้เคลื่อนจากฐานเลย พึงเผาเสียก็ดี พึงทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ก็ดี ด้วยไถยจิต หรือเพราะต้องการจะให้เสียหาย, แต่ในสองบทเบื้องต้น เมื่อภิกษุทำลายหรือเทโดยนัยที่กล่าวแล้ว การให้เคลื่อนจากฐาน ย่อมมีได้; เพราะฉะนั้น เมื่อทำอย่างนั้น เป็นภัณฑไทย เพราะใคร่จะให้เสียหาย เป็นปาราชิกด้วยไถยจิต ดังนี้แล.

หากมีผู้แย้งว่า "คำนั้น ไม่ชอบ เพราะท่านกล่าวไว้ในพระบาลีว่า 'เป็นทุกกฏ."

พึงเฉลยว่า "จะเป็นคำไม่ชอบหามิได้ เพราะมีอรรถที่จะพึงถือเอาโดยประการอื่น."

จริงอยู่ ในฝักฝ่ายแห่งไถยจิตในพระบาลี อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวอย่างนี้ว่า "บทว่า 'ทำลายก็ดี' นั้น โดยอรรถว่า 'เจือด้วยน้ำ' บทว่า ' เทก็ดี' นั้น โดยอรรถว่า 'เท ราด อุจจาระ หรือปัสสาวะลงในเภสัชมีน้ำมันเป็นต้นนั้น" ดังนี้. ส่วนสาระในคำนี้ ดังต่อไปนี้: ภิกษุไม่ประสงค์จะให้เคลื่อนจากฐานเลย ทำลายอย่างเดียว ดุจภิกษุเผาหญ้าในวินีตวัตถุ. แต่เภสัชมีน้ำมันเป็นต้น ย่อมไหลออกได้ เพราะหม้อทำลายแล้ว. ก็หรือว่า ในเภสัชเหล่านั้น เภสัชใดเป็นของแห้งแข็งกระด้าง เภสัชนั้น ยังยึดกันตั้งอยู่ได้เทียว. อนึ่ง ภิกษุไม่ประสงค์จะเทน้ำมันเลย เทน้ำ หรือทรายเป็นต้น ลงในหม้อนั้นอย่างเดียว. แต่น้ำมันก็เป็นอันภิกษุนั้นเท เพราะได้เทน้ำ หรือทรายเป็นต้นนั้นลงไป. เพราะฉะนั้น ด้วยอำนาจโวหาร ท่านจึงเรียกว่า "ทำลายก็ดี เทก็ดี." ผู้ศึกษาพึงถือเอาใจความแห่งบทเหล่านี้ ดังกล่าวมาฉะนี้.

ส่วนในฝ่ายแห่งความเป็นผู้ใคร่จะให้ฉิบหาย เป็นทุกกฏ ถูกต้องแม้โดยประการนอกนี้. จริงอยู่ เมื่อท่านกล่าวอธิบายความอยู่อย่างนี้ บาลีและอรรถกถา ย่อมเป็นอันท่านสอบสวนโดยเบื้องต้นและเบื้องปลายกล่าวดีแล้ว แต่ไม่ควรทำพอใจแม้ด้วยคำอธิบายเพียงเท่านี้ พึงเข้าไปนั่งใกล้อาจารย์ทั้งหลายแล้วทราบข้อวินิจฉัยแล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในแผ่นดิน.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่อยู่บนบก

พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่บนบก. สองบทว่า **ถเล นิกฺขิตฺตํ** ความว่า ได้แก่ ทรัพย์ที่เขาวางไว้บนพื้นก็ดี บนพื้นปราสาทและบนภูเขาเป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งปกปิดหรือไม่ปกปิดก็ดี พึงทราบว่า "ทรัพย์ที่ตั้งอยู่บนบก." ทรัพย์นั้น ถ้าเขาทำเป็นกองไว้ พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในการทำทรัพย์ให้ไปในภาชนะ และการตัดกำเอาในภายในหม้อ. ถ้าทรัพย์นั้นติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน มียางไม้เหนียวจับกันเป็นต้น พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่เคี่ยวสุกแล้ว. ถ้าทรัพย์เป็นของหนัก จะเป็นแท่งโลหะก็ตางบน้ำอ้อยก็ตาม วัตถุมีน้ำมันน้ำผึ้งและเปรียงเป็นต้นก็ตาม ซึ่งเนื่องด้วยภาระ (มัดเป็นของแบกหาม) พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในการยังหม้อให้เคลื่อนจากฐาน. และพึงกำหนดความต่างของฐานแห่งสิ่งของที่ผูกไว้ด้วยโซ่. ส่วนภิกษุถือเอาวัตถุมีผ้าปาวารผ้าลาดพื้นและผ้าสาฎกเป็นต้น ที่เขาปูลาดไว้ ฉุดมาตรงๆ เมื่อชายผ้าข้างโน้นล่วงเลยโอกาสที่ชายผ้าข้างนี้ถูกต้องไป เป็นปาราชิก. ในทุกๆ ทิศ ก็ควรกำหนดด้วยอาการอย่างนี้. ภิกษุห่อแล้วยกขึ้น เมื่อทำให้ลอยไปในอากาศ เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่อยู่บนบก.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ

พึงทราบวินิจฉัยในของที่อยู่ในอากาศ. สำหรับนกยูง พึงทราบการกำหนดฐานโดยอาการ ๖ อย่าง คือ ข้างหน้ากำหนดด้วยจะงอยปาก ข้างหลังกำหนดด้วยปลายลำแพนหาง ข้างทั้ง ๒ กำหนดด้วยปลายปีก เบื้องต่ำกำหนดด้วยปลายเล็บเท้า เบื้องบนกำหนดด้วยปลายหงอน. ภิกษุคิดว่า "จักจับนกยูง ซึ่งมีเจ้าของ อัน (บิน) อยู่ในอากาศ" ยืนอยู่ข้างหน้า หรือเหยียดมือออก. นกยูงการปีกอยู่ในอากาศนั่นแหละ ยังปีกให้จับลมแล้วเข้าไปตัดการไป (หยุดบิน). ยืนอยู่. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น. ไม่ให้ยกยูงนั้นไหว เอามือลูบคลำ เป็นทุกกฏเหมือนกัน. ไม่ให้เคลื่อนจากฐานให้ไหวอยู่ เป็นถุลลัจจัย. ส่วนจะเอามือจับหรือให้จะงอยปาก ล่วงเลยโอกาสที่ปลายลำแพนหางถูก, ถ้านกยูงนั้น ได้ราคาบาทหนึ่งไซร้, เป็นปาราชิก. อนึ่ง ให้ปลายปีกข้างขวา ล่วงเลยโอกาสที่ปลายปีกข้างซ้ายถูก หรือให้ปลายปีกข้างซ้าย ล่วงเลยโอกาสที่ปลายเล็บเท้าถูก หรือให้ปลายเล็บเท้า ล่วงเลยโอกาสที่ปลายหงอนถูก ก็เป็นปาราชิก. นกยูงบินไปทางอากาศ จับที่บรรดาอวัยวะมีศีรษะเป็นต้นอันใด, อวัยวะอันนั้น เป็นฐานของนกยูงนั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น แม้เมื่อทำนกยูงตัวนั้น ซึ่งเกาะอยู่ที่มือให้ส่ายไปข้างโน้นและข้างนี้ 'ชื่อว่าทำให้ไหวแท้. และถ้าเธอเอามืออีกข้างหนึ่งจับให้เคลื่อนจากฐาน เป็นปาราชิก. ภิกษุยื่นมืออีกข้างหนึ่งเข้าไปใกล้, นกยูงบินลง (โผลง)

จับที่มือนั้นเสียเอง ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุมีไถยจิต รู้ว่านกยูงจับที่อวัยวะ ย่างเท้าก้าวแรก เป็นถุลลัจจัย, ก้าวที่สอง เป็นปาราชิก. นกยูงจับอยู่บนพื้นดิน ย่อมได้ฐาน ๓ ด้วยอำนาจเท้าทั้งสองและลำแพนหาง. เมื่อภิกษุยกนกยูงนั้นขึ้น เป็นถุลลัจจัย ตลอดเวลาที่ฐานแม้เพียงฐานเดียวยังถูกแผ่นดิน. เมื่อนกยูงนั้น สักว่าอันภิกษุให้พ้นจากแผ่นดินแม้เพียงปลายเส้นผม ก็เป็นปาราชิก. ภิกษุยกนกยูงซึ่งอยู่ในกรงขึ้นพร้อมทั้งกรง ต้องปาราชิก แต่ถ้านกยูงตัวนั้น ไม่ได้ราคาถึงบาทไซร้, พึงปรับตามราคาทุกๆ แห่ง. ภิกษุมีไถยจิต ทำนกยูงที่เที่ยวอยู่ภายในที่อยู่ให้ตกใจ นำออกไปนอกที่อยู่ด้วยเท้าเทียว ให้ล่วงเลยเขตที่กำหนดแห่งประตู ต้องปาราชิก. เพราะว่า ภายในที่อยู่ เป็นฐานของนกยูงนั้น เหมือนคอกเป็นฐานของโคที่อยู่ในคอกฉะนั้น. แต่เมื่อภิกษุเอามือจับทำให้มันบินไปในอากาศ แม้ภายในที่อยู่นั้น ก็ต้องปาราชิกเหมือนกัน. เมื่อภิกษุยังนกยูงแม้เที่ยวอยู่ภายในบ้าน ให้ล่วงเลยเครื่องล้อมแห่งบ้านไป ต้องปาราชิก. อนึ่ง นกยูงตัวที่ออกไปเที่ยวอยู่ในอุปจารบ้าน หรืออุปาจารที่อยู่ ภิกษุมีไถยจิต ทำให้ตกใจด้วยท่อนไม้หรือด้วยกระเบื้องแล้ว ทำให้มันบ่ายหน้าเข้าดง. นกยูงบินขึ้น (โผขึ้น) จับอยู่ภายในบ้าน หรือภายในที่อยู่ หรือบนหลังคำ, ยังรักษาอยู่. แต่ถ้ามันบ่ายหน้าเข้าดงบินไปก็ดี เดินไปก็ดี, เมื่อไม่มีความกำหนดใจว่า "เราให้มันเข้าดงไปแล้ว จักจับเอา" ต้องปาราชิก ในขณะสักซ่ามันบินขึ้นพ้นแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผม หรือในวาระย่างเท้าก้าวที่สอง. เพราะเหตุไร ?, เพราะเหตุว่า ที่ซึ่งยืนเท่านั้น เป็นฐานะของ

นกยูงซึ่งออกไปจากบ้านแล้ว. แม้ในนกทั้งหลายมีนกคับแค[๑]เป็นต้น ก็พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้แล.

บทว่า **สาฏกํ วา** มีความว่า ภิกษุเอามือจับผ้าสาฎกที่แข็งเพราะน้ำข้าว ถูกกำลังลมหอบ กำลังลอยไปในอากาศ ดุจเขาปูลาดไว้บนพื้นดิน ซึ่งมาตรงหน้า ที่ชายผ้าข้างหนึ่ง ไม่ได้ทำฐานให้ไหวไปข้างโน้น และข้างนี้เลย ต้องทุกกฏ เพราะเข้าไปตัดการลอยไป, เมื่อไม่ทำให้เคลื่อนจากฐานก็ยังรักษาอยู่. เป็นถุลลัจจัย เพราะทำให้ไหว, ให้เคลื่อนจากฐาน ต้องปาราชิก. ก็การกำหนดฐานแห่งผ้าสาฎกนั้น พึงทราบด้วยอาการ ๖ อย่าง เหมือนการกำหนดฐานแห่งนกยูงฉะนั้น. ส่วนผ้าสาฎกที่ไม่แข็ง พอภิกษุจับที่ชายผ้าข้างหนึ่งเท่านั้น ก็ตกลงไปกองอยู่บนพื้นดินทั้งชายที่สอง, ผ้าสาฎกนั้น มีฐาน ๒ คือ มือ ๑ พื้นดิน ๑. ภิกษุทำผ้าสาฎกนั้น ตามที่จับเอาแล้วนั่นแลให้เคลื่อนไปจากประเทศแห่งโอกาสที่ตนจับเอาครั้งแรก ต้องถุลลัจจัย. ภายหลัง เอามือที่สอง หรือเท้ายกขึ้นพ้นจากพื้นดิน ต้องปาราชิก. อนึ่ง ครั้งแรก ยกขึ้นจากพื้นดิน ต้องถุลลัจจัย. ภายหลังให้เคลื่อนจากประเทศแห่งโอกาสที่ตนจับเอา ต้องปาราชิก. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเมื่อไม่ปล่อยการจับ ยื่นมือลงไปตรง ๆ ทำผ้าให้อยู่ที่พื้นดิน แล้วเอามือนั้นนั่นเองยกผ้าขึ้น ต้องปาราชิก.แม้ในผ้าโพก ก็พึงทราบวินิจฉัยดังนี้แหละ.

หลายบทว่า **หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา ฉิชฺชมานํ** มีความว่า

๑. วินัยคำแปลฉบับต่างประเทศว่า franclin partridge. ฎีกาวิมติวิโนทนีว่า เป็นนกชนิดหนึ่ง เขาเลี้ยงไว้สำหรับให้ตีกัน.

เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น ของพวกมนุษย์ผู้ตกแต่งอยู่ก็ดี ท่อนทองของพวกช่างทองผู้ตัดซี่ทองอยู่ก็ดี ขาดตกไป. ถ้าภิกษุมีไถยจิตเอามือจับเอาเครื่องประดับ หรือท่อนทองที่ขาดตกลอยมาทางอากาศนั้น, การจับเอานั่นแหละ เป็นฐาน, เอามือออกจากประเทศที่ตนจับเอา ต้องปาราชิก. เอามือยกเครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น ที่ตกลงไปในจีวรขึ้น ต้องปาราชิก. ไม่ได้ยกขึ้นเลย แต่เดินไป ต้องปาราชิกในย่างเท้าที่สอง. ถึงในเครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น ที่ตกลงไปในบาตรก็มีนัยอย่างนี้แล. เอามือจับเอาเครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น ที่ตกลงที่ศีรษะ ที่หน้า หรือที่เท้า ต้องปาราชิก. ไม่ได้จับเอาเลย แต่เดินไป ต้องปาราชิกในย่างเท้าที่สอง. อนึ่ง เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้นนั้นตกไปในที่ใด ๆ , เฉพาะโอกาสที่เครื่องประดับเป็นต้นตั้งอยู่ในที่นั้น ๆ เป็นฐานของเครื่องประดับเป็นต้นนั้น, อังคาพยพทั้งหมดก็ดี บาตรและจีวรก็ดี หาได้เป็นฐานไม่ ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่อยู่ในกลางแจ้ง

พึงทราบวินิจฉัยในภัณฑะที่ตั้งอยู่ในกลางแจ้ง. ภัณฑะที่เขาวางไว้บนเตียงและตั่งเป็นต้น จะเป็นของควรจับต้อง หรือไม่ควรจับต้องก็ตาม เมื่อภิกษุจับต้องด้วยไถยจิต เป็นทุกกฏ. ก็แล ในภัณฑะที่เขาวางไว้บนเตียงและตั่งนี้ ควรทราบวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวไว้ในภัณฑะที่ตั้งอยู่บนบก. ส่วนความแปลกกัน พึงทราบดังนี้:-

ถ้าผ้าสาฎกที่แข็งเพราะน้ำข้าว ซึ่งเขาปูไว้ที่เตียงหรือตั่ง ตรงกลางไม่ถูกพื้นเตียง ถูกแต่เท้าเตียงเท่านั้น, พึงทราบฐานด้วยอำนาจแห่งเท้าทั้ง ๔ ของเตียนนั้น. จริงอยู่ เมื่อผ้าสาฎกนั้น สักว่าอันภิกษุให้ล่วงเลยโอกาสที่ถูกเบื้องบนแห่งเท้าเตียงเท่านั้น ย่อมเป็นปาราชิก ในเพราะเหตุให้ก้าวล่วงนั้น. แต่เมื่อภิกษุลักไปพร้อมทั้งเตียงและตั่ง พึงทราบฐานด้วยอำนาจโอกาสที่เท้าเตียงและตั่งตั้งจดอยู่.

บทว่า **จีวรวํเส วา** มีความว่า บนราวหรือบนท่อนไม้ที่เขาผูกตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่การพาดจีวร. เฉพาะโอกาสที่ถูกกับโอกาสที่ตั้งอยู่ เป็นฐานของจีวรที่พาดไว้บนราวนั้น ซึ่งเอาชายไว้ข้างนอกเอาขนดไว้ข้างใน, ราวจีวรทั้งหมด หาได้เป็นฐานไม่ เพราะเหตุนั้นเมื่อภิกษุจับจีวรนั้นที่ขนด ดึงมาด้วยไถยจิต ให้โอกาสที่ตั้งอยู่บนราวด้านนอก ล่วงเลยประเทศที่ราวจีวรถูกด้านไป เป็นปาราชิก ด้วยการดึงมาเพียงนิ้วเดียว หรือสองนิ้วเท่านั้น. แม้นัยแห่งภิกษุผู้จับที่ชายดึงมา ก็เหมือนกันนี้. แต่เมื่อภิกษุรูดลงข้างซ้าย หรือข้างขวาบนราว

จีวรนั้นนั่นเอง ครั้นเมื่อจีวรนั้น สักว่าล่วงเลยฐานแห่งชายข้างขวาทางชายข้างซ้ายไป หรือสักว่าล่วงเลยฐานแห่งซ้ายทางชายข้างขวาไป เป็นปาราชิก ด้วยการรูดไปเพียง ๑๐ นิ้ว หรือ ๑๒ นิ้วเท่านั้น. เมื่อภิกษุยกขึ้นข้างบน เป็นปาราชิก ด้วยการยกขึ้นเพียงปลายเส้นผม. เมื่อภิกษุแก้จีวรที่เขาเอาเชือกผูกแขวนไว้ จะถูกราวจีวรหรือไม่ถูกก็ตาม เป็นถุลลัจจัย, เมื่อแก้ออกแล้ว เป็นปาราชิก. จริงอยู่ จีวรนั้นพอสักว่าแก้ออกเท่านั้น ย่อมถึงออกนับว่า "พ้นจากฐาน." เมื่อภิกษุคลายจีวรที่เขาพันไว้ที่ราวออก เป็นถุลลัจจัย, ครั้นเมื่อจีวรนั้นสักว่าคลายออกเสร็จแล้ว ก็ต้องปาราชิก. เมื่อจีวรที่เขาทำเป็นห่วงเก็บไว้ ภิกษุตัดห่วงออกก็ดี แก้ออกก็ดี ปลดปลายราวข้างหนึ่งแล้วรูดออกก็ดี ต้องถุลลัจจัย, ครั้นเมื่อห่วงนั้น สักว่าขาดก็ดี สักว่าแก้ออกแล้วก็ดี สักว่ารูดออกแล้วก็ดี ต้องปาราชิก. ภิกษุไม่ได้ทำอย่างนั้นเลย รูดไปรูดมาบนราวจีวร, ยังรักษาอยู่ก่อน. จริงอยู่ ราวจีวรแม้ทั้งหมดเป็นฐานของห่วง. เพราะเหตุไร ? เพราะความที่แห่งจีวรมีการขดเลื่อนไปบนราวจีวรนั้นเป็นธรรมดา. แต่ถ้าภิกษุเอามือจับจีวรนั้น ทำให้ไปในอากาศ ต้องปาราชิก. เพียงโอกาสที่ถูกกับโอกาสที่ตั้งอยู่ เป็นฐานของจีวรที่เขาคลี่พาดไว้. วินิจฉัยในจีวรชนิดนั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในจีวรที่พับพาดไว้. ส่วนจีวรใด เป็นของถูกพื้นด้วยชายข้างหนึ่ง, ฐานจีวรนั้นมี ๒ ฐาน ด้วยอำนาจโอกาสที่ตั้งอยู่บนราวจีวรและที่พื้น. บรรดาจีวรที่ตั้งอยู่บนราวจีวรและที่พื้นนั้น ในจีวรที่จดพื้นด้วยชายข้างหนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวแล้วในผ้าสาฎกไม่แข็งนั่นแหละ. แม้ในสายระเดียงจีวร ก็พึงทราบวินิจฉัยดังนี้แล. ส่วน

ภัณฑะที่เขาวางแขวนไว้บนขอ จะเป็นหม้อยาหรือถุงยาก็ตาม, ถ้าตั้งอยู่ไม่ถูกฝาหรือพื้น, เมื่อภิกษุรูดเชือกสำหรับคล้องปลดออก เมื่อภัณฑะนั้น สักว่าออกจากปลายขอไป, เป็นปาราชิก. เชือกสำหรับคล้องเป็นของแข็ง, เมื่อภิกษุยกขึ้นทางก้นหม้อ ทำให้ลอยไปในอากาศถึงเมื่อเชือกที่คล้องนั้น ยังไม่หลุดออกจากปลายขอ ก็เป็นปาราชิก. ภัณฑะ เป็นของติดอยู่กับฝา, ภิกษุดึงภัณฑะนั้นออกจากปลายขอครั้งแรก ต้องถุลลัจจัย, ปลดให้พ้นฝาทีหลัง ต้องปาราชิก. นัยแม้แห่งภิกษุผู้ปลดให้พ้นฝาก่อนแล้ว ภายหลังจึงนำออกจากขอ ก็เหมือนกัน. ก็ถ้าภิกษุไม่อาจปลดภัณฑะที่หนักออกได้ ตนเองจึงทำให้พิงฝาแล้วปลดออกจากขอ, เมื่อภัณฑะนั้น แม้ภิกษุไม่ให้พ้นฝา สักว่าปลดออกจากขอเท่านั้น เป็นปาราชิก. เพราะว่าฐานที่ตนทำ ไม่จัดเป็นฐาน. แต่สำหรับภัณฑะที่ตั้งถูกพื้นมี ๒ ฐานเท่านั้น. วินิจฉัยในภัณฑะที่ตั้งถูกพื้นนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วแล. ก็แล ภัณฑะใด เขาใส่สาแหรกแขวนไว้, เมื่อภิกษุนำภัณฑะนั้นออกจากสาแหรกก็ดี ปลดภัณฑะนั้นทั้งสาแหรกออกจากขอก็ดี เป็นปาราชิก. และถึงความต่างกันแห่งฐานะในภัณฑะที่เขาใส่สาแหรกแขวนนี้ ก็พึงทราบอย่างภัณฑะที่ติดฝาและพื้น.

หลักตอกที่ฝาตรง ๆ หรือเดือยเกิดที่ฝานั้นนั่นเอง ชื่อว่า **ภิตฺติขีล**.[๑] ส่วน **นาคทนฺต** (หลักมีสัณฐานเหมือนงาช้าง เรียกว่าบันไดแก้วนั้น) งอ ๆ เขาตอกไว้ที่ฝาเหมือนกัน. ภัณฑะที่เขาแขวนไว้ที่หมุดข้างฝา และบันไดแก้วนั้น พึงทราบวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวแล้ว ในภัณฑะที่แขวน

๑. ภิตฺติขีล หมุดหรือเดือยข้างฝา. นาคทนฺต โบราณว่า บันไดแก้ว (เขมรว่า ไดแกว เป็นที่แขวนหมวกเป็นต้น).

ไว้บนขอ. ก็หอกหรือหลาว (ฉมวกก็ว่า) หรือทวน ซึ่งเขายกขึ้นพาดไว้ที่หมุดข้างฝาหรือบันไดแก้ว ๒-๓ อัน ซึ่งติดเรียงกันเป็นลำดับ ภิกษุจับที่ปลาย หรือที่โคนลากมา, เพียงแต่โอกาสที่หมุดข้างฝาหรือบันไดแก้วอันหนึ่ง ๆ ถูก ล่วงเลยไปเท่านั้น ต้องปาราชิก. เพราะว่าเพียงโอกาสที่ถูกเท่านั้น ย่อมเป็นฐานของหอกหลาวและทวนเหล่านั้น, หมุดข้างฝาหรือบันไดแก้วทั้งหมด ไม่จัดเป็นฐาน. ภิกษุยืนหันหน้าเข้าฝา จับตรงกลางลากมา เพียงแต่ส่วนด้านนอก ล่วงเลยโอกาสที่ส่วนด้านในถูก ต้องปาราชิก. แม้เพื่อภิกษุเสือกไปข้างหน้า ก็มีนัยเหมือนกัน. เมื่อภิกษุเอามือจับยกขึ้น ทำให้ไปในอากาศ แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก. ภิกษุลากหอกเป็นต้นนั้นที่เขาวางไว้ชิดฝาครูดฝาไป, เมื่อเธอให้โคนล่วงเลยโอกาสที่ปลายถูก หรือให้ปลายล่วงเลยโอกาสที่โคนถูกไป ต้องปาราชิก. ภิกษุยืนหันหน้าเข้าฝา ลากมาให้ส่วนที่สุดข้างหนึ่งล่วงเลยโอกาสที่ส่วนอีกข้างหนึ่งถูกไป ต้องปาราชิก. เมื่อยกขึ้นตรง ๆ ทำให้ไปในอากาศ เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

สองบทว่า **รุกฺเข วา ลคฺคิตํ** ได้แก่ ภัณฑะที่เขายกขึ้นแขวนไว้ที่ต้นตาลเป็นต้น. พึงทราบวินิจฉัย ตามนัยที่กล่าวแล้วในภัณฑะที่แขวนไว้บนขอเป็นต้น. ก็แล เมื่อภิกษุเขย่าทะลายตาลที่เกิดอยู่บนต้นตาลนั้น วัตถุแห่งปาราชิกจะเต็มในผลใด, เมื่อผลนั้น สักว่าหลุดจากขั้ว ต้องปาราชิก. ภิกษุตัดทะลายตาล ต้องปาราชิก. ส่วนทะลายตาลที่เขายกขึ้นเอาปลายพาดไว้ในระหว่างใบ ได้ ๒ ฐาน คือฐานที่พาดไว้ ๑ ฐานคือขั้ว ๑. วินิจฉัยใน ๒ ฐานนั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว. ส่วนภิกษุใด ยกปลายพาดที่ระหว่างใบเองแล้วจึงตัด เพราะ

กลัวว่า "พอตัดขาดตกลงมา จะทำเสียงดัง" สักว่าตัดเสร็จ, ภิกษุนั้นต้องปาราชิก. เพราะว่าฐานที่ตนทำ ไม่จัดเป็นฐาน. ในดอกและผลของต้นไม้ทั้งปวง พึงทราบวินิจฉัยโดยอุบายนี้.

ในคำว่า **"ปตฺตธารเกปิ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- จะเป็นเชิงไม้ก็ตาม เชิงวลัยก็ตาม เชิงท่อนไม้ก็ตาม ที่ตั้งบาตรชนิดใดชนิดหนึ่ง แม้เป็นกระเช้าก็ตามที ทุกอย่างถึงความนับว่า "เชิงรองบาตร" ทั้งนั้น โอกาสที่บาตรถูกนั่นเอง เป็นฐานของบาตรที่เขาตั้งไว้บนเชิงรองบาตรนั้น. ในเชิงไม้ของบาตรนั้น มีกำหนดฐานโดยอาการ ๕ อย่าง. ภิกษุจับบาตรที่ตั้งอยู่บนเชิงไม้นั้น ที่ขอบปาก แล้วลากไปข้างใดข้างหนึ่งในทิศทั้ง ๔ ให้ส่วนข้างอื่นล่วงเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูกไป ต้องปาราชิก. เมื่อยกขึ้นข้างบน เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก. แต่พึงให้ตีราคาของปรับอาบัติทุกๆ แห่ง. แม้เมื่อภิกษุลักบาตรไปพร้อมทั้งเชิงรอง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในกลางแจ้ง.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในน้ำ

พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในน้ำ :- หลายบทว่า **อุทเก นิกฺขิตฺตํ โหติ** ความว่า ภัณฑะอันพวกชนผู้กลัวแต่ราชภัยเป็นต้น ทำให้เป็นของที่ปกปิดดีแล้วในบรรดาภาชนะทั้งหลายมีภาชนะทองแดงและโลหะเป็นต้น ซึ่งจะไม่เสียหายไปด้วยน้ำเป็นธรรมดา แล้วเก็บไว้ในน้ำนิ่ง ในสระโบกขรณีเป็นต้น. โอกาสที่ภัณฑะนั้นตั้งอยู่เท่านั้นเป็นฐาน น้ำทั้งหมด ไม่จัดเป็นฐาน.

หลายบทว่า **คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า เมื่อภิกษุเดินไปด้วยเท้าในน้ำที่ไม่ลึก เป็นทุกกฏทุก ๆ ก้าว ในน้ำลึกเมื่อทำความพยายามด้วยมือ หรือด้วยเท้าก็ดี ทำความพยายามทั้งมือและเท้าก็ดี เป็นทุกกฏทุกประโยค. ถึงในการดำลงและผุดขึ้นเพื่อลักเอาหม้อก็มีนัยเหมือนกันนี้. แต่ถ้าภิกษุเห็นภัยบางอย่าง จะเป็นงูน้ำ หรือปลาร้ายก็ตาม กลัวแล้วหนีไปเสียในระหว่าง ไม่เป็นอาบัติ. ในอาการมีจับต้องเป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยที่กล่าวแล้วในหม้อ ซึ่งอยู่ในแผ่นดินนั่นแล. ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้ :- ในกถาว่าด้วยภัณฑะอยู่ในแผ่นดินนั้น ภิกษุขุดลากไปบนแผ่นดิน. ในกถาว่าด้วยภัณฑะอยู่ในน้ำบรรดานี้ ภิกษุกดให้จมลงในโคลน. ความกำหนดฐานย่อมมีได้ ด้วยอาการ ๖ ด้วยประการฉะนี้. บรรดาดอกอุบลเป็นต้นวัตถุแห่งปาราชิก จะครบในดอกใด, เมื่อดอกนั้นสักว่าภิกษุเด็ดแล้วต้องปาราชิก. ก็บรรดาชาติดอกบัวเหล่านี้ เปลือกบัว แม้ที่ข้างข้างหนึ่งแห่งอุบลชาติทั้งหลาย ยังไม่ขาดไปเพียงใด, ยังรักษาอยู่เพียงนั้น.

แต่เมื่อก้านแห่งปทุมชาติทั้งหลายขาดแล้ว ใยข้างในแม้ยังไม่ขาด ก็รักษาไว้ไม่ได้. ดอกอุบลเป็นต้นที่เจ้าของตัดวางไว้, ดอกใด จะยังวัตถุปาราชิกให้เต็มได้, เมื่อดอกนั้น อันภิกษุยกขึ้นแล้ว ก็เป็นปาราชิก. ดอกอุบลเป็นต้น เป็นของที่เขามัดเป็นกำ[๑] ๆ ไว้, วัตถุปาราชิกจะเต็มได้ในกำใด, เมื่อกำนั้น อันภิกษุยกขึ้น ก็ต้องปาราชิก. ดอกอุบลเป็นต้น เป็นของมัดเป็นกำใหญ่ไว้, เมื่อภิกษุให้กำใหญ่นั้นเคลื่อนจากฐาน ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งแห่งอาการ ๖ ต้องปาราชิก ตามนัยที่กล่าวแล้วในหม้อที่ตั้งอยู่บนแผ่นดิน. ดอกอุบลเป็นต้น มีก้านยาว เขาทำเขน็ดไว้ที่ดอกหรือที่ก้าน ลาดหญ้าไว้ที่เชือกบนหลังน้ำ วางไว้หรือผูกไว้, กำหนดการให้เคลื่อนจากฐานแห่งดอกอุบลเป็นต้นเหล่านั้น พึงทราบโดยอาการ ๖อย่าง คือ ด้านยาวกำหนดด้วยปลายดอกและที่สุดก้าน ด้านขวางกำหนดด้วยที่สุดสองข้าง เบื้องล่างกำหนดด้วยโอกาสที่ตั้ง เบื้องบนกำหนดด้วยหลังแห่งดอกที่อยู่ข้างบน. แม้ภิกษุใดทำน้ำให้ไหวให้เกิดระลอก ยังกำดอกไม้ที่เขาวางไว้บนหลังน้ำ ให้เคลื่อนจากฐานที่ตั้งเดิม แม้เพียงปลายเส้นผม, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก. แต่ถ้าเธอกำหนดหมายไว้ว่า "ถึงที่นี่แล้วเราจักถือเอา" ดังนี้ ยังรักษาอยู่ก่อน. เมื่อเธอยกขึ้นในที่ซึ่งกำดอกไม้ลอยไปถึงแล้ว เป็นปาราชิก. น้ำทั้งสิ้น เป็นฐานของดอกไม้ที่ขึ้นพ้นน้ำแล้ว. เมื่อภิกษุถอนดอกไม้นั้น ยกขึ้นตรง ๆ เมื่อที่สุดของก้านพ้นจากน้ำเพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก. ภิกษุจับดอกไม้ให้โน้นไป แล้วฉุดมาข้าง ๆ ถอนขึ้น, น้ำไม่เป็นฐานะ; เมื่อดอกไม้นั้นสักว่าภิกษุถอนขึ้นแล้ว ก็

๑. ฎีกาว่า มัด ๑๐ ดอกเป็นกำเรียก หตฺถก. มัดเป็นกำใหญ่เรียก ภารพทฺธ.

เป็นปาราชิก. ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวคำวินิจฉัย ๒ ข้อนี้ไว้ "ดอกไม้ที่มัดเป็นกำ ๆ เขาผูกวางไว้ในที่น้ำ หรือที่ต้นไม้ หรือที่กอไม้ เมื่อภิกษุไม่แก้เครื่องผูกออก[๑] เป็นแต่ทำให้เลื่อนไป ข้างโน้นและข้างนี้ เป็นถุลลัจจัย. เมื่อเครื่องผูกสักว่าหลุดออก ต้อง ปาราชิก. ภิกษุแก้เครื่องผูกก่อนแล้วนำไปทีหลัง, ในดอกไม้ที่เขาผูก ไว้นี้ กำหนดฐานโดยอาการ ๖ อย่าง.

สำหรับภิกษุผู้ใคร่จะถือเอาดอกปทุมในกองปทุมพร้อมทั้งกอ พึง ทราบกำหนดฐานเบื้องบนและเบื้องขวาง (ด้านกว้าง) ด้วยอำนาจแห่ง น้ำที่ก้านดอกและก้านในถูก. และเมื่อเธอยังไม่ได้ถอนกอปทุมนั้นขึ้น แต่เหนี่ยวดอกหรือในมาเฉพาะหน้าตน เป็นถุลลัจจัย. พอถอนขึ้น ต้อง ปาราชิก. เมื่อเธอแม้ไม่ยังก้านดอกและก้านใบให้เคลื่อนจากฐาน ถอน กอปทุมขึ้นก่อน เป็นถุลลัจจัย. เมื่อก้านแห่งดอกและใบเธอให้เคลื่อน จากฐานในภายหลัง ต้องปาราชิก. ส่วนภิกษุผู้ถือเอาดอกในกอปทุม ที่เขาถอนขึ้นไว้แล้ว พึงให้ตีราคาภัณฑะปรับอาบัติ. แม้ในดอกที่ ทำเป็นกองไว้ ที่มัดไว้เป็นกำเล็กๆ และที่มัดเป็นกำเป็นมัดใหญ่ ซึ่ง วางไว้นอกสระ ก็มีนัยเหมือนกันนี้. เหง้าบัวหรือรากบัว วัตถุปาราชิก จะครบด้วยเหง้าหรือรากอันใด, เมื่อภิกษุถอนเหง้าหรือรากอันนั้นขึ้น ต้องปาราชิก. ก็ในเหง้าและรากบัวนี้ พึงกำหนดฐานด้วยอำนาจโอกาสที่ เปือกตมถูก. ในมหาอรรถกถานั่นเอง ท่านกล่าวไว้ว่า "เมื่อภิกษุถอน

๑. ฎีกาท่านอธิบายไว้ว่า คำว่า "เมื่อภิกษุไม่แก้เครื่องผูกออก แต่ทำให้เลื่อนไปข้างโน้นและ ข้างนี้ เป็นถุลลัจจัย. เมื่อเครื่องผูกสักว่าหลุดแล้ว ก็เป็นปาราชิก" นี้เป็นคำวินิจฉัยข้อที่ ๑. คำว่า "ภิกษุแก้เครื่องผูกออกก่อนแล้ว จึงนำไปทีหลัง, ในดอกไม้ที่เขาผูกไว้นี้ กำหนดฐาน โดยอาการ ๖" นี้เป็นคำวินิจฉัยข้อที่ ๒.

เหง้าหรือรากบัวเหล่านั้นขึ้น แม้รากฝอยยังไม่ขาด ก็ยังรักษาอยู่ก่อน, ใบก็ดี ดอกก็ดี เกิดที่ข้อเหง้าบัว มีอยู่, แม้ในและดอกนั้น ก็ยังรักษาอยู่" ดังนี้, ก็แล ที่ปุ่มเหง้าบัว มีหนาม เหมือนตุ่มสิวที่ในหน้าของพวกคนเป็นหนุ่มสาวฉะนั้น หนามนี้รักษาไม่ได้ เพราะไม่ใช่เป็นของยาว. คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวไว้แล้วในดอกอุบลเป็นต้นนั่นเอง. น้ำทั้งสิ้น ในชลาลัยทั้งหลาย มีบึงเป็นต้นฐานของปลาและเต่าที่มีเจ้าของ. เพราะเหตุนั้น ภิกษุใด เอาเบ็ดก็ดี ข่ายก็ดี ไซก็ดี มือก็ดี จับเอาปลาที่มีเจ้าของ ในที่ที่เลี้ยงไว้, วัตถุปาราชิก จะครบด้วยปลาตัวใด, เมื่อปลาตัวนั้นสักว่าภิกษุยกขึ้นจากน้ำ แม้เพียงปลายเส้นผม ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก. ปลาบางตัวเมื่อถูกจับ วิ่งไปทางโน้นและทางนี้ กระโดดขึ้นไปยังอากาศ ตกลงไปที่ตลิ่ง, แม้เมื่อภิกษุจับเอาปลาตัวที่อยู่ในอากาศหรือที่ตกลงไปที่ตลิ่งนั้น ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน. เมื่อภิกษุจับเอาแม้เต่าที่คลายไปหาอาหารกินภายนอกของสระ ก็มีนัยเหมือนกันนี้. ก็เมื่อภิกษุให้สัตว์น้ำพ้นจากน้ำ เป็นปาราชิก.

[สมัยหลังพุทธกาลพวกชนขุดบ่อน้ำใช้เลี้ยง]

ชนทั้งหลายในชนบทนั้น ๆ อาศัยท่อสำหรับไขน้ำของสระใหญ่ที่ทั่วไปแก่ชนทั้งปวง ขุดเหมืองใหญ่[๑] เช่นกับแม่น้ำน้อยอันทั่วไปแก่ชนทั้งปวงเหมือนกัน. พวกเขาได้ชักลำรางเล็ก ๆ จากเหมืองใหญ่นั้นไปแล้วขุดเป็นบ่อไว้เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยของตน ๆ ที่ปลายลำราง. และชนเหล่านั้นมีความต้องการน้ำในเวลาใด ในเวลานั้นจึงชำระลำราง

๑. อุทกวาหกํ ฎีกาแก้ว่า มหามาติกํ.

เล็กในบ่อ และเหมืองใหญ่ให้สะอาด แล้วก็เปิดท่อไขน้ำ. ปลาทั้งหลายออกจากท่อไขน้ำนั้นพร้อมกับน้ำ ไปถึงบ่อโดยลำดับแล้วอยู่. ในบรรดาสระใหญ่เป็นต้นเหล่านั้น ชนทั้งหลายไม่ห้ามผู้ที่จับปลาในสระและเหมืองใหญ่ แต่ห้ามไม่ยอมให้จับปลาทั้งหลายที่เข้าไปในลำรางและบ่อน้ำเล็ก ๆ ของตน ๆ.

[ภิกษุจับเอาปลาที่เขาเลี้ยงปรับอาบัติตามราคาปลา]

ในบรรดาสระเป็นต้นเหล่านั้น ภิกษุใด จับปลาในสระหรือในท่อไขน้ำ หรือในเหมืองใหญ่ ภิกษุนั้น อันพระวินัยธรพึงปรับอาบัติด้วยอวหาร. แต่เมื่อจับปลาที่เข้าไปในลำรางเล็ก ๆ หรือในบ่อแล้ว พึงปรับอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งราคาปลาที่จับได้. ถ้าปลาที่กำลังถูกจับจากลำรางเล็ก ๆ และบ่อน้ำนั้น กระโดดขึ้นไปในอากาศ หรือตกลงมาที่ตลิ่ง, เมื่อภิกษุจับเอาปลานั้น ซึ่งอยู่ในอากาศ หรือที่อยู่บนตลิ่งพ้นจากน้ำแล้ว ไม่เป็นอวหาร. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ชนเหล่านั้นเป็นเจ้าของปลา ซึ่งอยู่ที่หวงห้ามของตนเท่านั้น. จริงอยู่ กติกาเห็นปานนี้ เป็นกติกาในชนบทเหล่านั้น. แม้ในเต่า ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ถ้าว่า ปลาที่กำลังจะถูกจับว่ายขึ้นจากบ่อไปลงลำรางเล็ก, แม้เมื่อภิกษุจับปลานั้นในลำรางเล็กนั้น เป็นอวหารแท้. แต่ไม่เป็นอวหารแก่ภิกษุผู้จับปลาที่ว่ายขึ้นจากลำรางเล็กไปลงเหมืองใหญ่ และที่ว่ายขึ้นจากเหมืองใหญ่นั้นไปลงสระ. ภิกษุเอาเม็ดข้าวสุกกล่อปลาจากบ่อไปขึ้นลำรางแล้วจับเอา, เป็นอวหารแก่ภิกษุนั้นแท้. แต่ไม่เป็นอวหารแก่ภิกษุผู้ล่อจากลำรางนั้นไปขึ้นเหมืองใหญ่แล้วจับเอา. ชนบาง

พวก นำเอาปลาจากที่สาธารณะแก่ชนทั้งปวง บางแห่งนั่นแล ใส่เลี้ยงไว้ในบ่อที่หลังบ้านแล้วฆ่าเสียวันละ ๒-๓ ตัว เพื่อประโยชน์แก่แกงอ่อม. เมื่อภิกษุจับปลาเห็นปานนั้น ซึ่งอยู่ในน้ำ หรือบนอากาศ หรือริมตลิ่งแห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นอวหารแท้. แม้ในเต่า ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ก็ในฤดูแล้ง เมื่อกระแสดน้ำในแม่น้ำขาดสาย น้ำย่อมขังอยู่ในที่ลุ่มบางแห่ง. มนุษย์ทั้งหลายโปรยผลไม้เบื่อเมาและยาพิษเป็นต้น ลงในน้ำนั้น เพื่อความวอดวายแห่งปลาทั้งหลายแล้วไป. ปลาทั้งหลายกินผลไม้เบื่อเมา และยาพิษเป็นต้นเหล่านั้น แล้วตายหงายท้องลอยอยู่บนน้ำ. ภิกษุใดไปในที่นั้นแล้ว จับเอาด้วยทำในใจว่า "เจ้าของยังไม่มาเพียงใด, เราจักจับเอาปลาเหล่านี้เพียงนั้น," ภิกษุนั้น พระ-วินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคา. เมื่อเธอถือเอาด้วยบังสุกุลสัญญา ไม่เป็นอวหาร แต่เมื่อเจ้าของให้นำมา เป็นภัณฑไทย. มนุษย์ทั้งหลายโปรยยาพิษเบื่อปลาแล้วพากันกลับไปนำภาชนะมาบรรจุให้เต็มแล้วไป. พวกเขายังมีอาลัยอยู่ว่า "พวกเราจักกลับมาแม้อีก" เพียงใด, ปลาเหล่านั้นยังจัดว่าเป็นปลามีเจ้าของเพียงนั้น. แต่เมื่อใด พวกเขาสิ้นอาลัยหลีกไปเสียด้วยปลงในว่า "เราพอละ" จำเดิมแต่นั้นไปเป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ถือเอาด้วยไถยจิต, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มีบังสุกุลสัญญา. พึงทราบวินิจฉัยในชาติสัตว์น้ำแม้ทุกชนิดเหมือนในปลาและเต่า.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ตั้งอยู่ในน้ำ.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ

พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ :- พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงเรือเป็นอันดับแรกก่อน จึงตรัสว่า **"นาวา นาม ยาย ตรติ"** ดังนี้. เพราะฉะนั้น ในอธิการว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือนี้ โดยที่สุดแม้รางย้อมผ้า แม้มัดไม้ไผ่ พึงทราบว่า "เรือ" ทั้งนั้น. ส่วนในการสมมติสีมา เรือประจำที่เขาขุดข้างใน หรือต่อด้วยแผ่นกระดานจัดทำไว้โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด บรรทุกคนได้ ๓ คนเท่านั้นจึงใช้ได้. แต่ในอธิการว่าด้วยทรัพย์อยู่ในเรือนี้ บรรทุกคนได้แม้คนเดียว ท่านก็เรียกว่า "เรือ" เหมือนกัน.

สองบทว่า **นาวาย นิกฺขิตฺตํ** ความว่า ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่งเนื่องด้วยอินทรีย์ก็ตาม ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ก็ตาม (เป็นของที่เก็บไว้ในเรือ). ลักษณะการลักภัณฑะที่เก็บไว้ในเรือนั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในภัณฑะที่ตั้งอยู่บนบกนั่นแล. การแสวงหาเพื่อน การเดินไป การจับต้อง และการทำให้ไหว ในคำเป็นต้นว่า **"นาวํ อวหริสฺสามิ"** มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ส่วนในคำว่า **"พนฺธนํ โมจติ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- เรือลำใด เมื่อแก้เครื่องผูกแล้ว ก็ยังไม่เคลื่อนจากฐาน, เครื่องผูกของเรือลำนั้น ภิกษุยังแก้ไม่ออกเพียงใด, เป็นทุกกฏเพียงนั้น, แต่ครั้นแก้ออกแล้ว เป็นถุลลัจจัยก็มี เป็นปาราชิกก็มี. คำนั้น จักมีแจ้งข้างหน้า. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ. พรรณนาเฉพาะบาลีเท่านี้ก่อน.

ส่วนวินิจฉัยนอกบาลี ในเรื่องภัณฑะอยู่ในเรือนี้ มีดังต่อไปนี้ :- สำหรับเรือที่ผูกจอดไว้ในกระแสน้ำเชี่ยว มีฐานเดียว คือ เครื่องผูกเท่านั้น. เมื่อเครื่องผูกนั้น สักว่าแก้ออกแล้ว ต้องปาราชิก. ความยุกติในเครื่องผูกนั้น ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นนั่นแล. ส่วนในเรือที่จมตั้งอยู่แผ่ไปตลอดประเทศแห่งน้ำใด ๆ ประเทศแห่งน้ำนั้น ๆ เป็นฐานของเรือนนั้น. เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุกู้เรือนั้นขึ้นข้างบนก็ดี กดให้จมลงในเบื้องต่ำก็ดี ให้ล่วงเลยโอกาสที่เรือถูกในทิศทั้ง ๔ ไปก็ดี ก็เป็นปาราชิกในขณะที่พอเลยไป. เรือไม่ได้ผูกจอดอยู่ตามธรรมดาของเรือในน้ำนิ่ง เมื่อภิกษุฉุดลาก ไปข้างหน้าก็ดี ไปข้างหลังก็ดี ข้างซ้ายและข้างขวาก็ดี ครั้นเมื่อสักว่าส่วนที่ตั้งอยู่ในน้ำอีกข้างหนึ่ง ล่วงเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูกไป เป็นปาราชิก. เมื่อยกขึ้นข้างบนให้พ้นจากน้ำ เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก เมื่อกดลงข้างล่างให้ขอบปากล่วงเลยโอกาสที่พื้นท้องเรือถูกต้องไป เป็นปาราชิก. สำหรับหรือที่ผูกไว้ริมตลิ่ง จอดอยู่ในน้ำนิ่ง มีฐาน ๒ คือ เครื่องผูก ๑ โอกาสที่จอด ๑. ภิกษุแก้เรือนนั้นออกจากเครื่องผูกก่อน ต้องถุลลัจจัย. ภายหลังให้เคลื่อนจากฐาน โดยอาการอันใดอันหนึ่ง แห่งอาการ ๖ อย่าง ต้องปาราชิก. แม้ในการให้เคลื่อนจากฐานก่อน แก้เครื่องผูกทีหลัง ก็มีนัยเหมือนกันนี้. โอกาสที่ถูกเที่ยว เป็นฐานของเรือที่ยกขึ้นวางหงายไว้บนบก. กำหนดฐานของเรือนั้น พึงทราบโดยอาการ ๕ อย่าง. แต่โอกาสที่ขอบปากถูกเท่านั้น เป็นฐานของเรือที่เขาวางคล่ำไว้. ผู้ศึกษาพึงทราบการกำหนดฐานของเรือแม้นั้นไปโดยอาการ ๕ อย่าง แล้วทราบว่าเป็นปาราชิก ในเมื่อเรือสักว่าล่วงเลยโอกาสที่ถูกข้างใดข้างหนึ่ง และ

เบื้องบนไป เพียงปลายเส้นผม. ก็แล โอกาสที่ไม้หมอน (ขอนไม้) ถูกเท่านั้น เป็นฐานของเรือที่เขาเข็นขึ้นบกแล้ววางบนไม้หมอนสองอัน. เพราะฉะนั้น วินิจฉัยในเรือที่เขาวางบนไม้หมอนนั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วใน[๑]ผ้าสาฎกเนื้อแข็งที่ (ปูไว้แต่) ตั้งอยู่เฉพาะตอนบนเท้าเตียงเท่านั้น และใน[๒]หลาวและทวนที่วางพาดไว้บนบันไดแก้ว. แต่ว่าเมื่อเรือผูกเชือกไว้ ไม่ใช่เพียงแต่โอกาสที่ถูกต้องเท่านั้น เป็นฐานแห่งเรือที่เขายังมิได้แก้เชือกซึ่งยาวประมาณ ๖๐-๗๐ วา แล้วดึงมาทำให้เกยติดแผ่นดินตั้งไว้บนบกพร้อมกับเชือก, โดยที่แท้ พึงทราบว่า "ด้านยาวเพียงที่ส่วนเบื้องหลังของโอกาสที่เรือตั้งอยู่บนแผ่นดิน ตั้งแต่ปลายเชือกมา เป็นฐาน ส่วนด้านขวางประมาณที่สุดรอบที่เรือและเชือกตั้งอยู่บนแผ่นดิน เป็นฐาน ส่วนด้านขวางประมาณที่สุดรอบที่เรือและเชือกตั้งขวางก็ดี พอสักว่าให้ส่วนที่จดดินอีกข้างหนึ่งเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูก เป็นปาราชิก, เมื่อยกขึ้นข้างบนให้พ้นจากแผ่นดินพร้อมทั้งเชือกเพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก.

อนึ่ง ภิกษุใด มีไถยจิต ขึ้นไปยังเรือที่จอดอยู่ที่ท่า ใช่ถ่อหรือพายให้แล่นไป, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก. แต่ถ้าภิกษุกางร่มหรือเอาเท้าทั้งสองเหยียบจีวร แล้วเอามือทั้งสองยกชูขึ้นทำต่างในเรือให้กินลม, ลมแรงพัดมาพาเรือไป, เรือนั้นเป็นอันนำไปด้วยลมนั่นแล. อวหารไม่มีแก่บุคคล. มีแต่ความพยายาม. แต่ความพยายามนั้น หาใช่เป็นความพยายามในอันที่ให้เคลื่อนจากฐานไม่. ก็ถ้าเรือนั่นแล่นไปอยู่

๑. สมนฺตปาสาทิกา ภาค ๑/๓๘๗.
๒. สมนฺตปาสาทิกา ภาค ๑/๓๘๙.

อย่างนั้น ภิกษุงดไม่ให้แล่นไปตามปกติเสีย นำไปยังทิสาภาคส่วนอื่น ต้องปาราชิก. เรือที่แล่นไปถึงท่าแห่งบ้านท่าใดท่าหนึ่งเอง ภิกษุไม่ให้เคลื่อนจากฐานเลยขายเสียแล้วก็ไป, ไม่เป็นอวหารเลย, แต่เป็นภัณฑไทย ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน

พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน :- พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงยานก่อน จึงตรัสว่า **"ยานํ นาม วยฺหํ"** เป็นต้น ในคำว่า **"วยฺหํ"** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

ยานที่ปิดด้วยแผ่นกระดานข้างบน คล้ายกับมณฑปก็ตาม ที่เขาทำปิดคลุมไว้ทั้งหมดก็ตาม ชื่อว่า วอ. คานหาม (นั้น) เขาใส่ไม้กลอนซึ่งสำเร็จด้วยทองและเงินเป็นต้นไว้ที่ข้างทั้งสอง แล้วทำไว้โดยนัยดังปีครุฑ รถและเกวียนปรากฏชัดแล้วแล. ภัณฑะที่มีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณ ซึ่งเขาเก็บไว้ด้วยอำนาจเป็นกองเป็นต้น ในบรรดาวอเป็นต้นเหล่านั้น แห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อภิกษุให้เคลื่อนจากฐานด้วยไถยจิต พึงทราบว่า เป็นปาราชิก โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในภัณฑะที่ตั้งอยู่ในเรือและที่ตั้งอยู่บนบก. ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้ :- ภัณฑะมีข้าวสารเป็นต้นอยู่ในยาน ภิกษุถือเอาในตะกร้า[๑] แม้เมื่อไม่ยกตะกร้าขึ้น เมื่อตบตะกร้าแล้วทำความติดเนื่องเป็นอันเดียวกันแห่งข้าวสารเป็นต้นให้กำเริบขาดจากกันเท่านั้น ก็เป็นปาราชิก. นัยนี้ย่อมใช้ได้แม้ในสิ่งของที่ตั้งอยู่บนบกเป็นต้น. กิจทั้งหลายมีการแสวงหาเพื่อนเป็นต้น ในคำว่า "เราจักลักยาน" มีนับดังที่กล่าวแล้วนั่นแล.

ก็ในคำว่า **"ฐานา จาเวติ"** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:- สำหรับยานที่เทียมด้วยโคคู่ มี ๑๐ ฐาน คือ เท้าทั้ง ๘ ของโคทั้ง ๒ และ

๑. โยชนาว่าเป็น ปิฏเกน ก็มี ถ้าเช่นนั้นก็น่าจะหมายความว่า เอาตะกร้าโกยให้ข้าวสารเป็นต้นขาดตอนกัน.

ล้อ ๒. เมื่อภิกษุมีไถยจิตขึ้นเกวียนนั้น นั่งบนแอกขับไป เป็นถุลลัจจัย ในเมื่อโคทั้ง ๒ ยกเท้าขึ้น. และเมื่อโอกาสเพียงปลายเส้นผมล่วงเลยไป จากประเทศที่ล้อทั้ง ๒ จดแผ่นดิน เป็นปาราชิก. แต่ถ้าโคทั้ง ๒ รู้ว่า "ผู้นี้มิใช่เจ้าของของเรา" แล้วสลัดแอกทิ้ง ไม่ยอมเข็นไป หยุดอยู่ก็ตาม ดิ้นรน (พยศ) อยู่ก็ตาม, ยังรักษาอยู่ก่อน. เมื่อภิกษุจัดโคทั้ง ๒ ให้ยืนเคียงกันตรง ๆ แล้วพาดแอกเทียมให้มั่น แทงด้วยปะฏักขับไปอีก เป็นถุลลัจจัย ในเมื่อโคเหล่านั้นยกเท้าขึ้น ตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล เป็นปาราชิก ในเมื่อล้อเคลื่อนที่ไป. ถ้าแม้ในทางที่มีโคลนตม ล้อข้างหนึ่งติดแล้วในโคลน, โคหมุนล้อข้างที่ ๒ วนเวียรอยู่. อวหารยังไม่มีก่อน เพราะล้อข้างหนึ่งยังคงตั้งอยู่. แต่เมื่อภิกษุจัดโคทั้ง ๒ ให้ยืนเคียงกันตรง ๆ อีกแล้วขับไป เมื่อล้อข้างที่ตั้งอยู่เลนโอกาสที่ถูกไป เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก. และพึงทราบความต่างกันแห่งฐานของยานที่เทียม โดยอุบายนี้ คือ ยานที่เทียม ๔ มีฐาน ๑๘ ที่เทียม ๘ มีฐาน ๓๔. ส่วนยานในที่มิได้เทียม เขาใช้ไม้ค้ำที่ตรงแอกอันหนึ่ง และค้ำข้างหลัง ๒ อัน จอดไว้, ยานนั้น มีฐาน ๕ ด้วยอำนาจแห่งไม้ค้ำ ๓ อัน และล้อทั้ง ๒. ถ้าไม่ค้ำที่ตรงแอก เขาบากเป็นง่ามที่ตอนล่าง มีฐาน ๖. ส่วนยานที่ไม่ได้ค้ำไว้ข้างหลัง ค้ำที่แอกเท่านั้น มีฐาน ๓ บ้าง ๔ บ้าง ด้วยอำนาจแห่งไม้ค้ำ. สำหรับยานที่เขาตั้งไว้บนแผ่นกระดาน หรือท่อนไม้ทางแอก มีฐาน ๓. ยานที่เขาตั้งไว้ที่แผ่นดิน ก็เหมือนกัน. เมื่อภิกษุฉุดลากหรือยกยานนั้น ให้เคลื่อนฐานไปข้างหน้าและข้างหลัง เป็นถุลลัจจัย. เมื่อเลยฐานที่ล้อทั้ง ๒ จดอยู่ไป เพียงปลายเส้นผม ก็เป็นปาราชิก. สำหรับยานที่เขาถอดล้อออกแล้วเอาหัวเพลาทั้ง ๒ พาด

ไว้บนไม้ มีฐาน ๒. ภิกษุเมื่อฉุดลากหรือยกยานนั้น ให้ล่วงเลยไปโอกาส ที่ถูกไป เป็นปาราชิก. ยานที่เขาตั้งไว้บนแผ่นดิน มีฐาน ๕ ด้วย อำนาจแห่งที่ซึ่งตั้งไว้ด้วยแอก และด้วยไม้ค้ำเพลา ๔ อัน. ภิกษุจับยาน นั้นที่แอกฉุดลากไป เมื่อที่สุดข้างหลังไม้ค้ำเพลา เลยที่สุดข้างหน้าไป เป็นปาราชิก. ภิกษุจับที่ไม้ค้ำเพลาฉุดลากไป เมื่อที่สุดข้างหน้าไม้ค้ำ เพลา เลยที่สุดข้างหลังไป เป็นปาราชิก. ภิกษุจับข้าง ๆ ฉุดลากไป เมื่อเลยฐานที่ไม้ค้ำเพลานั่นแหละตั้งขวางอยู่ เป็นปาราชิก. ภิกษุจับตรง กลางยกขึ้น เมื่อพ้นแผ่นดิน เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก. ถ้า ไม่มีไม้ค้ำเพลา[๑] เขาก็ทำแปรกให้เท่ากันทีเดียว แล้วเจาะตรงกลางสอด หัวเพลาเข้าไป. ยานนั้นตั้งอยู่ถูกแผ่นดินทั้งหมด โดยรอบพื้นเบื้องต่ำ. ในยานนั้น พึงทราบว่า เป็นปาราชิก ด้วยอำนาจเลยฐานที่ถูกใน ๔ ทิศ และเบื้องบน. ล้อที่เขาวางเอาดุมตั้งบนภาคพื้น มีฐานเดียว เท่านั้น. การกำหนดล้อนั้น พึงทราบโดยอาการ ๕ อย่าง. ล้อที่ตั้งให้ ข้าวกงและดุม (ดิน) มีฐาน ๒. เมื่อภิกษุเอาเท้าเหยียบส่วนที่ตั้งขึ้น แห่งกงให้ถูกที่พื้นแล้วจับที่กำหรือที่กงยกขึ้น ที่ที่ตนทำไม่จัดเป็นฐาน. เพราะเหตุนั้น เมื่อส่วนที่ตั้งขึ้นนั้น แม้ยังตั้งอยู่ แต่พอเลยฐานที่เหลือ (จากส่วนนั้น) ไป ก็เป็นปาราชิก. แม้ล้อที่เขาวางพิงฝาไว้ ก็มีฐาน ๒. บรรดาฐานทั้ง ๒ นั้น เมื่อภิกษุทำให้พื้นจากฝาครั้งแรก เป็น ถุลลัจจัย. ภายหลังในเมื่อยกขึ้นจากแผ่นดิน เพียงปลายเส้นผม เป็น ปาราชิก. แต่เมื่อภิกษุทำให้พ้นจากแผ่นดินทีแรก ถ้าฐานอันตั้งอยู่ที่ฝา ยังไม่กำเริบ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ถ้าเมื่อภิกษุจับที่กำฉุดลากไปข้างล่าง

๑. ฎีกาวิมติวิโนทนีว่า อุทฺธิโยว อุทฺธิขาณุกาติ วุตฺตา.

ส่วนสุดข้างบนแห่งโอกาสที่ตั้งถูกฝา เลยส่วนข้างล่างไป เป็นปาราชิก. เจ้าของยานในยานที่กำลังเดินไปตามทางลงจากยานด้วยกรณียะบางอย่าง แวะออกจากทางไป. ถ้าภิกษุรูปอื่นเดินสวนทางมาเห็นยานว่างจากการอารักขา คิดว่า "เราจักลักยานไป" แล้วจึงขึ้นยานนั้น. โคทั้งหลายพาหลีกไปเอง เว้นความพยายามของภิกษุนั้นนั่นเทียว ไม่เป็นอวหาร. คำที่เหลือ เป็นเช่นดังทีกล่าวไว้แล้วในเรือ ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน.

กถาว่าด้วยภาระ

ถัดจากภัณฑะที่ตั้งอยู่ในยานนี้ไป ภาระนั่นแล ชื่อว่า ภารัฏฐะ.[๑] ภาระนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ ๔ ประการ ด้วยอำนาจแห่งภาระบนศีรษะเป็นต้น. ใน (เรื่อง) ภาระนั้น พึงทราบการกำหนดอวัยวะมีศีรษะเป็นต้น เพื่อความไม่ฟั่นเฝือในภาระทั้งหลาย มีภาระบนศีรษะเป็นต้น. บรรดาอวัยวะเหล่านั้น พึงทราบการกำหนดศีรษะก่อน; หลุมคอที่ข้างหน้าคอ ขวัญที่ชายผมของคนบางพวกมีที่หลังคอ. ผมของคนบางพวกเกิดลามลงมาที่ข้างทั้ง ๒ ของหลุดคอนั่นแหละ และส่วนเบื้องต้นของอวัยวะที่เรียกกันว่า หมวกหู. กำหนดดังกล่าวนี้ เป็นกำหนดอย่างต่ำ. เบื้องบนจากกำหนดอย่างต่ำนั้นขึ้นไป เป็นศีรษะ. ภาระที่ตั้งอยู่ในระหว่างนี้ ชื่อว่า ภาระบนศีรษะ.

ในข้างทั้ง ๒ เบื้องต่ำตั้งแต่หมวกหูลงมา เบื้องบนตั้งแต่ข้อศอกขึ้นไป, เบื้องต่ำตั้งแต่ขวัญที่หลังคอ และหลุมคอลงมา เบื้องบนตั้งแต่ขวัญกลางหลังและแต่ลิ้นปี่ตรงกลางกำหนดอกขึ้นไป ชื่อว่าคอ. ภาระที่อยู่ในระหว่างนี้ ชื่อว่าภาระที่คอ.

ส่วนเบื้องต่ำแต่ขวัญกลางหลัง และแต่ลิ้นปี่ลงมาจนถึงปลายเล็บเท้า, นี้เป็นการกำหนดแห่งสะเอว. ภาระที่ตั้งอยู่ที่สรีระโดยรอบในระหว่างนี้ ชื่อว่า ภาระที่สะเอว.

ส่วนเบื้องต่ำตั้งแต่ข้อศอกลงมา จงถึงปลายเล็บมือ,นี้เป็นการ

๑. ความหมายว่าภาระเท่านั้น ท่านทำศัพท์เป็น ภารฏฺจํ ก็เพื่อจะให้มีรูปเหมือนกับ ภุมฺมฏฺจํ ถลฏฺจํ อากาสฏฺฐํ...

กำหนดแห่งของที่หิ้ว. ภาระที่ตั้งอยู่ในหว่างนี้ ชื่อว่า ภาระที่หิ้วไป.

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยโดยลำดับ ในคำว่า " **สีเส ภารํ"** เป็นต้น ดังต่อไปนี้ :- ภิกษุใดอันพวกเจ้าของมิให้สั่งว่า "ท่านจงถือเอาภัณฑะนี้ไปในที่นี้" พูดเองเลยว่า "ท่านจงมอบภัณฑะชื่อนี้ให้แก่ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าจะนำเอาภัณฑะของพวกท่านไป" ดังนี้ แล้วเอาศีรษะทูนภัณฑะของพวกชนเหล่านั้นเดินไป ลูบคลำภัณฑะนั้นด้วยไถยจิต ต้องทุกกฏ. เมื่อยังไม่ทันให้เลยเขตกำหนดศีรษะตามที่กล่าวแล้ว เป็นแต่ลากให้เลื่อนไปข้างโน้นข้างนี้บ้าง ให้เลื่อนกลับมาบ้าง ต้องถุลลัจจัย. เมื่อภัณฑะนั้นพอเธอลดลงสู่คอ แม้พวกเจ้าของจะมีความคิดว่า "จงนำไปเถิด" ดังนี้ ก็ตาม ถึงกระนั้น ก็ต้องปาราชิก เพราะเจ้าของมิได้สั่งไว้. อนึ่ง เมื่อเธอแม้ไม่ได้ลดลงมาสู่คอ แต่ให้พ้นจากศีรษะ แม้เพียงปลายเส้นผม ก็เป็นปาราชิก. อนึ่ง สำหรับภาระคู่[๑] ส่วนหนึ่งตั้งอยู่บนศีรษะ ส่วนหนึ่งตั้งอยู่ที่หลัง. ในภาระคู่นั้น พึงทราบวินิจฉัยด้วยอำนาจแห่งฐาน ๒. แต่เทสนานี้ ทรงปรารภด้วยอำนาจแห่งภาระบนศีรษะล้วนๆ เป็นต้นเท่านั้น. อนึ่ง แม้ในภาระที่คอ เป็นต้น ก็มีวินิจฉัยเหมือนที่กล่าวไว้ในภาระบนศีรษะนี้แหละ.

ส่วนในคำว่า **หตฺเถ ภารํ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:- ภาระที่หิ้วไป เรียกว่าภาระในมือ เพราะเป็นของที่ถือไปด้วยมือ. ภาระนั้นจะเป็นของที่ถือเอาจากพื้นดินก่อนทีเดียว หรือจะเป็นของที่ถือเอาจากศีรษะเป็นต้น ด้วยจิตบริสุทธิ์ก็ตามที ย่อมถึงความนับว่า "ภาระในมือ" ทั้งนั้น. เมื่อภิกษุเห็นที่รกชัฏเช่นนั้น (คือพอจะซ่อนของได้) ปลง

๑. โยชนาตั้งวิเคราะห์บทปลงเป็นวิเสสนะ แปลว่า ของผู้มีภาระคู่.

ภาระนั้นลงที่พื้นดิน หรือที่กอไม้เป็นต้น เมื่อภาระนั้นพอพ้นจากมือ ก็เป็นปาราชิก.

ก็ในคำว่า **"ภูมิโต คณหาติ"** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- เมื่อภิกษุปลงภาระเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่งลงบนพื้นดินด้วยบริสุทธิ์ เพราะเหตุมีอาหารเช้าเป็นต้น แล้วมีไถยจิตยกขึ้นอีก แม้เพียงเส้นผมเดียว ก็เป็นปาราชิก ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยภาระ.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวน

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวนต่อไป :- พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงสวนก่อน จึงตรัสว่า "สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ชื่อว่า สวน" ดังนี้. บรรดาสวนเหล่านั้น สวนเป็นที่บานแห่งดอกไม้ทั้งหลาย มีดอกมะลิเป็นต้น ชื่อว่า สวนดอกไม้. สวนเป็นที่เผล็ดแห่งผลไม้ทั้งหลาย มีผลมะม่วงเป็นต้น ชื่อว่า สวนผลไม้ วินิจฉัยภัณฑะที่เขาเก็บไว้โดยฐาน ๔ แม้ในสวน มีนัยดังกล่าวแล้วในภัณฑะที่ตั้งอยู่ในแผ่นดินเป็นต้นนั่นแล. ส่วนวินิจฉัยในของซึ่งเกิดในสวนนั้น พึงทราบดังนี้:- บทว่า **มลํ** ได้แก่ รากไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีแฝกและตะไคร้เป็นต้น เมื่อภิกษุถอนรากนั้น ถือเอาก็ดี ถือเอาที่เขาถอนไว้แล้วก็ดี วัตถุแห่งปาราชิกจะเต็มด้วยรากใด, ครั้นเมื่อรากนั้น อันเธอถือเอาแล้ว เป็นปาราชิก. แม้เหง้ามัน ก็สงเคราะห์เข้าด้วยรากเหมือนกัน. ก็เมื่อภิกษุถอนขึ้น เมื่อเหง้านั้นแม้มีประมาณน้อยยังไม่ขาด เป็นถุลลัจจัยเท่านั้น คำที่เหลือ พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในเหง้าบัวนั่นแล.

บทว่า **ตจํ** ได้แก่ เปลือกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ถึงความเป็นของควรประกอบเพื่อเป็นเภสัช หรือเพื่อเป็นเครื่องย้อม. เมื่อภิกษุลอกเปลือกไม้นั้น แล้วถือเอา หรือถือเอาเปลือกไม้ที่เขาลอกไว้แล้ว เป็นปาราชิก โดยนับที่กล่าวไว้แล้วในรากไม้นั่นแล.

บทว่า **ปุปฺผํ** ได้แก่ ดอกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีมะลิลาและมะลิซ้อนเป็นต้น. เมื่อภิกษุเก็บเอาดอกไม้นั้น หรือถือเอาดอกไม้ที่เขาเก็บไว้แล้ว เป็นปาราชิก โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในดอกอุบล

และดอกปทุมนั่นแล. จริงแล ก้านก็ดี ขั้วก็ดีแม้ของดอกไม้ทั้งหลาย ยังไม่ขาด ก็ยังรักษาอยู่. แต่สำหรับดอกไม้บางเหล่า มีแกนอยู่ภายใน ก้าน แกนนั้น รักษาไม่ได้.

บทว่า **ผลํ** ได้แก่ ผลไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีผลมะม่วงและผล ตาลเป็นต้น. วินิจฉัยสำหรับภิกษุผู้ถือเอาผลไม้นั้นจากต้นไม้ ข้าพเจ้า ได้กล่าวไว้แล้วในกถาว่าด้วยภัณฑะที่คล้องไว้บนต้นไม้. ผลไม้ที่เขา เอาออกไปวางไว้ สงเคราะห์เข้าด้วยภัณฑะที่ตั้งอยู่บนพื้นดินเป็นต้น นั่นแล.

สองบทว่า **อารามํ อภิยุญฺชติ**[๑] ความว่า ภิกษุกล่าวเท็จตู่เอา สวน ซึ่งเป็นของคนอื่นว่า "นี้เป็นสวนขอข้าพเจ้า" ดังนี้ เป็นทุกกฏ เพราะเป็นประโยคแห่งอทินนาทาน.

หลายบทว่า **สามิกสฺส วิมตึ อุปฺปาเทติ** มีความว่า ภิกษุยัง ความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของสวน เพราะความเป็นผู้ฉลาดในการ วินิจฉัย หรือเพราะอาศัยคนที่มีกำลังเป็นต้น. คืออย่างไร ? คือตาม ความจริง เจ้าของเห็นภิกษุนั้น ซึ่งเป็นผู้ขวนขวายในการวินิจฉัยอยู่ อย่างนั้น จึงคิดว่า "เราจักอาจทำสวนนี้ให้เป็นของตน หรือไม่อาจ หนอ ?" ความสงสัย เมื่อเกิดขึ้นแก่เจ้าของนั้นอย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็น อันภิกษุนั้นให้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น ย่อมต้องถุลลัจจัย.

สองบทว่า **ธุรํ นิกฺขิปติ** มีความว่า ก็เมื่อใด เจ้าของทอดธุระ เสียด้วยคิดว่า "ภิกษุนี้ หยาบช้าทารุณ พึงทำแม้ซึ่งอันตรายแก่ชีวิต และพรหมจรรย์ของเรา, บัดนี้ เราไม่ต้องการสวนนี้ละ," เมื่อนั้น

๑. อภิยุญฺชติ แปลกันมาว่า ตู่ แต่ในฎีกาแก้ว่า อภิยุญฺชตีติ โจเทติ อฏฺฏํ กโรติ ความไปทางฟ้อน ร้อง.

ภิกษุผู้ตู่ ย่อมต้องปาราชิก หากแม้ตนจะเป็นผู้ทำการทอดธุระเสียเอง[๑] ก็ตาม. แต่ถ้าเจ้าของทอดธุระแล้ว ภิกษุผู้ตู่ไม่ทอดธุระ ยังมีความอุตสาหะในความเป็นของจะพึงให้คืนทีเดียว ด้วยคิดว่า "เราจักบีบคั้นเจ้าของสวนนี้ให้หนักแล้วแสดงการใช้อำนาจของเรา ตั้งเจ้าของสวนคนนั้นไว้ในความเป็นผู้ยอมรับฟัง แล้วจึงจักให้คืน" ดังนี้, ยังรักษาอยู่ก่อน. ถ้าแม้ภิกษุผู้ตู่ ครั้นช่วงชิงเอามาแล้ว ก็ทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า "บัดนี้ เราจักไม่คืนสวนนั้นให้แก่เจ้าของคนนี้" ส่วนเจ้าของยังไม่ทอดธุระ ยังแสวงหาพรรคพวก ยังรอคอยเวลาอยู่ ด้วยคิดว่า "เราได้ลัชชีบริษัทเสียก่อน ภายหลังจึงจักรู้" ดังนี้ ยังเป็นผู้มีความอุตสาหะในการเอาคืนนั่นเทียว, ก็ยังรักษาอยู่เหมือนกัน. แต่เมื่อใดแม้ภิกษุผู้ตู่นั้นทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า "เราจักไม่คืนให้" ทั้งเจ้าของก็ทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า "เราจักไม่ได้คืน" ทั้งสองฝ่ายทอดธุระเสียดังกล่าวมานี้; เมื่อนั้น ภิกษุผู้ตู่ เป็นปาราชิก. แต่ถ้าภิกษุครั้นตู่แล้วก็ทำการวินิจฉัยความเสียเอง เมื่อวินิจฉัยยังไม่เสร็จ ทั้งเจ้าของก็มิได้ทำการทอดธุระ รู้อยู่ทีเดียวว่า ตนมิใช่เป็นเจ้าของถือเอาดอกไม้ หรือผลไม้บางอย่างจากสวนนั้น พระวินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ.

บทว่า **ธมฺมญฺจรนฺโต** ได้แก่ ภิกษุผู้ตู่ ทำการตัดสินในภิกษุสงฆ์หรือในราชตระกูล.

สองบทว่า **สามิกํ ปราเชติ** ความว่า ติดสินบนพวกผู้พิพากษาแล้วอ้างพยานโกง ย่อมชนะเจ้าของสวน.

สองบทว่า **อาปตฺติ ปาราชิกสฺส** ความว่า มิใช่จะเป็นปาราชิกเฉพาะภิกษุผู้ฟ้องร้องนั้นอย่างเดียวก็หามิได้ พวกภิกษุผู้พิพากษาโกงก็ดี

๑. ฎีกาก็เป็น กตธุรนิกฺเขโป. แต่โยชนา ว่า อกโต ธุรนิกฺเขโป เอเตนาติ อกตธุรนิกฺเขโป.

ผู้เป็นพยานโกงก็ดี ผู้แกล้งดำเนินคดีในการให้สำเร็จประโยชน์แก่ภิกษุผู้ฟ้องร้องนั้น ก็เป็นปาราชิกทั้งหมด. ก็ในคำว่า **"ธมฺมญฺจรนฺโต"** นี้ พึงทราบความพ่ายแพ้ ด้วยอำนาจเจ้าของทอดธุระเท่านั้น. จริงอยู่ เจ้าของผู้ยังไม่ทอดธุระ ชื่อว่าอันผู้อื่นให้พ่ายแพ้ไม่ได้เลย (คือยังไม่จัดว่าแพ้).

หลายบทว่า **ธมฺมญฺตรนฺโต ปรชฺชติ** ความว่า แม้ถ้าภิกษุถึงความพ่ายแพ้เอง เพราะคำพิพากษาเป็นไปโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์. แม้อย่างนี้ เธอก็ต้องถุลลัจจัย เพราะทำการบีบคั้นเจ้าของด้วยการกล่าวเท็จเป็นปัจจัย ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวน.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหาร

พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์แม้ที่ตั้งอยู่ในวิหารต่อไป :- ทรัพย์ที่เก็บไว้โดยฐาน ๔ มีนับดังกล่าวแล้วนั่นแล. ก็วินิจฉัยแม้ในการตู่เอาในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหารนี้ พึงทราบดังนี้:- เมื่อภิกษุตู่เอาวิหารก็ดี บริเวณก็ดี อาวาสก็ดี ทั้งใหญ่ ทั้งเล็ก ซึ่งเขาถวายพวกภิกษุอุทิศสงฆ์มาจาทิศทั้ง ๔ ตู่ไม่ขึ้น, ทั้งไม่อาจเพื่อจะช่วงชิงถือเอาได้. เพราะเหตุไร ? เพราะไม่มีการทอดธุระแห่งภิกษุทั้งปวง. จริงอยู่ ภิกษุทั้งหมดผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ จะทำการทอดธุระในวิหารเป็นต้น ที่เป็นของสงฆ์นี้ไม่ได้แล. แต่ภิกษุผู้ตู่ถือเอาสิ่งของของคณะ อันต่างด้วยคณะผู้กล่าวทีฆนิกายเป็นต้น หรือของเฉพาะบุคคลหนึ่ง ย่อมอาจทำคณะและเฉพาะบุคคลหนึ่งเหล่านั้นให้ทอดธุระได้, เพราะฉะนั้น ในสิ่งของของคณะและเฉพาะบุคคลคนหนึ่งนั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในสวน.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหาร.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนาต่อไป :- พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงนาก่อน จึงตรัสว่า "ที่ซึ่งปุพพัณณชาติ หรือ อปรัณณชาติเกิด ชื่อว่า นา. บรรดาปุพพัณณชาติเป็นต้นนั้น ข้าวเปลือ ๗ ชนิด มีข้าวสาลีเป็นต้น ชื่อว่า อปรัณณชาติ. แม้ไร่อ้อยเป็นต้น ก็ สงเคราะห์เข้าในบทว่า "อปรัณณชาติ. นี้เหมือนกัน. ภัณฑะที่เขา เก็บไว้โดยฐาน ๔ แม้ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนานี้ ก็มีนัยดังกล่าวแล้ว นั่นแล.

ก็ในทรัพย์ที่เกิดขึ้นในนานั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- เมื่อภิกษุรูด[๑] รวงข้าวสาลีเป็นต้นเอา (เมล็ดข้าว) ก็ดี เอามือเด็ดเอาที่ละรวงๆ หรือใช้เคียวเกี่ยวเอาก็ดี หรือถอนรวมกันเอาที่ละมาก ๆ [๒] ก็ดี วัตถุปาราชิก จะครบในเมล็ด ในรวง ในกำ หรือในผลมีถั่วเขียวและถั่วราชมาส เป็นต้นใน ๆ เมื่อเมล็ดเป็นต้นนั้น ๆ สักว่าเธอให้หลุดจากขั้ว ก็เป็น ปาราชิก, ส่วนก้านก็ดี ใยก็ดี เปลือกก็ดี ที่ยังไม่ขาด แม้มีประมาณ น้อย ก็ยังรักษาอยู่, ลำต้นข้าวเปลือกแม้เป็นของยาว ก้านของรวง ข้าวเปลือก ยังไม่หลุดออกไปจากลำต้นข้าวเพียงใด, ก็ยังรักษาอยู่เพียง นั้น. เมื่อพื้นล่างของก้านหลุดออกไปจากลำต้นข้าวแล้ว แม้เพียงปลาย เส้นผม พระวินัยธรพึงปรับอาบัติด้วยอำนาจราคาสิ่งของ. ก็เมื่อภิกษุใช้

๑. นัยฎีกาสารตฺถทีปนี ภาค ๒ /๒๒๓.

๒. ฎีกาว่า ถอนถั่วเขียวและถั่วราชมาสเป็นต้น

.

เคียวเกี่ยวถือเอา ครั้นเมื่อลำต้นข้าวอยู่ในกำมือ แม้ขาดแล้วในตอนล่าง, ถ้ารวงทั้งหลายยังเกี่ยวพันกันอยู่, ยังรักษาอยู่ก่อน. แต่เมื่อเธอสางแล้วยกขึ้น แม้เพียงปลายเส้นผม, ถ้าวัตถุปาราชิกครบ เป็นปาราชิก. ก็แลเมื่อภิกษุถือเอาข้าวเปลือกที่เจ้าของเกี่ยววางไว้พร้อมทั้งฟาง[๑] หรือทำให้หมดฟาง, ๒วัตถุปาราชิกจะครบด้วยรวงใด, ครั้นเมื่อรวงนั้นอันเธอถือเอาแล้ว เป็นปาราชิก. ถ้าเธอกำหนดหมายไว้ว่า "เราจักนวดข้าวเปลือกนี้ แล้วจัดฝัดถือเอาแต่ข้าวสารเท่านั้น" ดังนี้, ยังรักษาอยู่ก่อน. แม้เมื่อเธอให้เคลื่อนจากฐาน ในการนวดและฝัด ยังไม่เป็นปาราชิก, ภายหลัง เมื่อพบทำให้เข้าไปในภาชนะ ก็เป็นปาราชิก. ส่วนการตู่เอาในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนานี้ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

ในการปักกลักรุกล้ำเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ขึ้นชื่อว่าแผ่นดินเป็นของหาค่ามิได้; เพราะเหตุนั้น พวกเจ้าของจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม, ถ้าว่าภิกษุทำประเทศแห่งแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผมให้เป็นของของก็ตาม พอเธอรุกล้ำเสร็จ ก็เป็นปาราชิก แก่เธอด้วย แก่ภิกษุทั้งปวงผู้ร่วมฉันทะด้วย. แต่ที่นานั้น เป็นของที่จะพึงถือเอาได้ด้วยหลัก ๒ อัน, เป็นถุลลัจจัยเพราะหลักอันที่ ๑ เป็นปาราชิกเพราะหลักอันที่ ๒. ถ้าเป็นของที่จะพึงถือเอาได้ด้วยหลัก ๓ อัน เป็นทุกกฏเพราะหลักอันที่๑ เป็นถุลลัจจัยเพราะหลักอันที่ ๒ เป็นปาราชิกเพราะหลักอันที่ ๓. แม้ในหลักมากอัน ก็พึงทราบว่า เป็นทุกกฏเพราะหลักต้น ๆ เว้น ๒ หลักตอนท้ายสุด, บรรดา ๒ หลักตอนท้ายสุด เป็นถุลลัจจัยเพราะหลัก

๑. ภุสํ แปลกันว่า แกลบ, ข้าวลีบ แต่ฎีกาแก้ สภุสํ ว่า ปลาลสหิตํ. แก้อภุสํว่า ปลาลรหิตํ.

อันหนึ่ง เป็นปาราชิกเพราะหลักอีกอันหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้. ก็ปาราชิกนั้นแล ย่อมมีเพราะความทอดธุระของพวกเจ้าของ. ในการรุกล้ำด้วยเชือกเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้.

บทว่า **รชฺชุํ วา** มีความว่า ภิกษุมีความประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้ว่า "นานี้เป็นของเรา" ขึงเชือกก็ตาม ทอดไม้วัดลงก็ตาม ต้องทุกกฏ เมื่อเธอทำในใจว่า "บัดนี้เราจักทำให้เป็นของของตนด้วย ๒ ประโยค" บรรดาสองประโยคนั้น เป็นถุลลัจจัยเพราะประโยคที่[๑], เป็นปาราชิกเพราะประโยคที่ ๒.

บทว่า **วตึ วา** มีความว่า ภิกษุมีความประสงค์จะทำนาของผู้อื่นให้เป็นของของตน ด้วยอำนาจแห่งการล้อม จึงปักหลังกระทู้ลง ต้องทุกกฏทุก ๆ ประโยค, เมื่อประโยคหนึ่งยังไม่สำเร็จ เป็นถุลลัจจัย. เมื่อประโยคนั้นสำเร็จแล้ว เป็นปาราชิก. ถ้าเธอไม่อาจทำด้วยประโยคมีประมาณเท่านั้น แต่อาจทำให้เป็นของของตนได้ ด้วยล้อมไว้ด้วยกิ่งไม้เท่านั้น แม้ในการทอดกิ่งไม้ลง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุอาจเพื่อจะล้อมด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เป็นของของตนได้ ด้วยประการอย่างนี้, ในวัตถุนั้น ๆ พึงทราบว่า เป็นทุกกฏเพราะประโยคต้น ๆ, เป็นถุลลัจจัยเพราะประโยคอันหนึ่ง บรรดาสองประโยคในที่สุด, เป็นปาราชิกเพราะประโยคนอกจากนี้.

บทว่า **มริยาทํ วา** มีความว่า ภิกษุมีความประสงค์จะให้เขารู้นาของผู้อื่นว่า "นี้เป็นนาของเรา" จึงทำเขตแดนนาของตนให้รุกล้ำเข้าไป โดยให้คันนาเลยนาเลยนาของผู้อื่น หรือเอาดินร่วนและดินเหนียวเป็นต้น

๑. ฎีกาแก้ ยฏฺฐึ ว่า มานทณฺฑํ.

มาขยายทำให้กว้างออกไป หรือว่าจัดตั้งแขตแดนที่ยังไม่ได้ทำ ต้องทุกกฏในประโยคต้น ๆ, เป็นถุลลัจจัยเพราะประโยคอันหนึ่ง บรรดาสองประโยคสุดท้าย, เป็นปาราชิกเพระประโยคนอกจากนี้ ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ต่อไป :- พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงพื้นที่ก่อน จึงตรัสว่า **"วตฺถุ นาม อารามวตฺถุ วิหารวตฺถุ** (ที่ชื่อว่าพื้นที่ ได้แก่พื้นที่สวน พื้นที่วิหาร)" ดังนี้. บรรดาพื้นที่สวนเป็นต้นนั้น ภูมิภาคที่เขาได้ปลูกพืช หรือต้นไม้ที่ควรปลูกไว้เลย แผ้วถางพื้นดินได้อย่างเดียว หรือล้อมด้วยกำแพง ๓ ชนิด ชนิดใดชนิดหนึ่ง จัดไว้เพื่อประโยชน์แก่สวนดอกไม้เป็นต้น ชื่อว่า พื้นที่สวน. ภูมิภาคที่เขาจัดไว้ เพื่อประโยชน์แก่วิหารบริเวณ และอาวาสแต่ละหนึ่ง โดยนัยนั่นแหละ ชื่อว่า พื้นที่วิหาร. ภูมิภาคแม้ใด ในกาลก่อน เป็นสวน หรือเป็นวิหาร ภายหลังร้างไป ตั้งอยู่เพียงภูมิภาค ไม่สำเร็จกิจแห่งสวนและวิหาร, ภูมิภาคแม้นั้น ก็สงเคราะห์โดยการรวมเข้าในอารามวัตถุและวิหารวัตถุเหมือนกัน. ส่วนวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สวนและพื้นวิหารนี้ เป็นเช่นกับที่กล่าวแล้วในนานั่นเอง ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่.

คำที่ควรจะกล่าวในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในบ้าน ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วทั้งนั้น.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า

วินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า พึงทราบดังนี้:- พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงป่าก่อน จึงตรัสว่า **"อรญฺญํ นาม ยํ มนุสฺสานํ ปริคฺคหิตํ โหติ, ตํ อาญฺญํ** (ที่ชื่อว่าป่า ได้แก่สถานที่ใด เป็นสถานที่มนุษย์หวงแหน สถานที่นั้นชื่อว่าป่า)" ดังนี้. ในคำว่า **"อรญฺญ"** นั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- เพราะขึ้นชื่อว่าป่า แม้ที่พวกมนุษย์หวงแหนก็มี แม้ที่ไม่หวงแหนก็มี, แต่ในอธิการนี้ ทรงประสงค์เอาป่าที่เขาหวงแหน มีการอารักขา เป็นแดนที่ไม้และเถาวัลย์เป็นต้นอันใคร ๆ ไม่ได้เพื่อจะถือเอาเว้นจากมูลค่า; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระ-ภาคจึงตรัสว่า "สถานที่ใดเป็นสถานที่มนุษย์หวงแหน" แล้วตรัสอีกว่า "ชื่อว่าป่า" ดังนี้.

ด้วยคำว่า ป่า นั้น ย่อมทรงแสดงความหมายนี้ไว้ ดังนี้ว่า "ความเป็นที่หวงห้ามไม่จัดเป็นลักษณะของป่า, แต่สถานที่ใด เป็นป่าโดยลักษณะแห่งป่าของตน และพวกมนุษย์หวงแหน สถานที่นั้น จึงชื่อว่าป่า ในความหมายนี้." วินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่านั้น ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวแล้วในทรัพย์ตั้งอยู่ในสวนเป็นต้น.

ก็บรรดาทรัพย์ที่เกิดในป่านี้เหล่านั้น เมื่อต้นไม้ที่มีราคามากแม้เพียงต้นเดียว สักว่าภิกษุตัดแล้ว ก็เป็นปาราชิก. อนึ่ง ในบทว่า **"ลตํ วา"** นี้ หวายก็ดี เถาวัลย์ก็ดี ก็ชื่อว่าเถาวัลย์ทั้งนั้น. บรรดาหวาย

และเถาวัลย์เหล่านั้น หวาย หรือเถาวัลย์ใด เป็นของยาวแทงทะลุ หรือพันต้นไม้ใหญ่และกอไม้เลื้อยไป.เถาวัลย์นั้น ภิกษุตัดที่โคนก็ดี หรือตัดที่ปลายก็ดี ไม่ยังอวหารให้เกิดขึ้นได้. แต่เมื่อใดภิกษุตัดทั้งที่ปลายทั้งที่โคน เมื่อนั้น ย่อมยังอวหารให้เกิดได้ ถึงหากเถาวัลย์ไม่พัน (ต้นไม้) อยู่ก็ตาม. ส่วนที่พัน (ต้นไม้) อยู่ พอภิกษุให้พ้นจากต้นไม้ ย่อมยังอวหารให้เกิด. หญ้าก็ตาม ใบไม้ก็ตาม ทรงสงเคราะห์ด้วยศัพท์ว่าหญ้า ในบทว่า **"ติณํ วา"** นี้ทั้งหมด ภิกษุถือเอาหญ้านั้นที่ผู้อื่นตัดไว้เพื่อประโยชน์แก่เครื่องมุงเรือนเป็นต้น หรือตัดด้วยตนเองถือเอา พระวินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ. และจะปรับอาบัติแต่เฉพาะถือเอาหญ้าและใบไม้อย่าเดียวเท่านั้นหามิได้ ถือเอาเปลือกและสะเก็ดเป็นต้นแม้อย่างอื่น ชนิดใดชนิดหนึ่ง ก็พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของเหมือนกัน. เมื่อภิกษุถือเอาวัตถุมีเปลือกไม้เป็นต้น ซึ่งพวกเจ้าของยังมีความอาลัยอยู่ พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ. แม้ต้นไม้ที่เขาถากทิ้งไว้นานแล้ว ก็ไม่ควรถือเอา. ส่วนต้นไม้ใด ซึ่งเขาตัดที่ปลายและโคนแล้ว กิ่งของต้นไม้นั้นผุแล้วบ้าง สะเก็ดทั้งหลายกะเทาะออกแล้วบ้าง, จะถือเอาด้วยคิดว่า "ต้นไม้นี้ พวกเจ้าของทิ้งแล้ว" ดังนี้ ควรอยู่. แม้ต้นไม้ที่สลักเครื่องหมายไว้ เมื่อใดเครื่องหมายถูกสะเก็ดหุ้มปิด เมื่อนั้น จะถือเอาก็ควร. มนุษย์ทั้งหลายตัดต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่เรือนเป็นต้น เมื่อใด เขาสร้างเรือนเป็นต้นนั้นเสร็จแล้ว และอาศัยแล้ว, เมื่อนั้น แม้ไม้ทั้งหลาย (ที่เหลือใช้) ก็จักเสียหายไปเพราะฝนและแดดในป่า. ภิกษุพบเห็นไม้แม้เช่นนี้แล้ว จะถือเอาด้วยคิดว่า "เขาทอดทิ้งแล้ว" ดังนี้ ควรอยู่. เพราะ

เหตุไร ? เพราะเหตุว่า ไม้เหล่านั้น เจ้าของป่า มิได้เป็นใหญ่. ไม้ทั้งหลายที่ชนเหล่าใดให้ไทยธรรม (สิ่งที่จะพึงให้ตอบแทน) แก่เจ้าของป่าแล้วจึงตัด, ชนเหล่านั้นนั่นเอง เป็นใหญ่ อนึ่ง ชนเหล่านั้นก็ทิ้งไม้เหล่านั้นแล้ว ไม้เป็นต้นที่เกิดในป่านั้น ก็ใช่ว่าจะมีอาลัยไยดีอะไร[๑] เพราะเหตุนั้น ภิกษุจะถือเอาก็ควร. แม้ภิกษุรูปใด ให้ไทยธรรมแก่พนักงานผู้รักษาป่าไม้ก่อนทีเดียวแล้วเข้าป่า ให้ถือเอาไม้ทั้งหลายตามที่พอใจ, การที่ภิกษุรูปนั้น แม้จะไม่ไปยังที่อารักขาของเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้เหล่านั้น ไปโดยทางตามที่ตนชอบใจ ก็ควร. แม้ถ้าเธอเมื่อเข้าไป ยังไม่ได้ให้ไทยธรรม แต่ทำในใจว่า "เมื่อออกมาจักให้" ดังนี้ ให้ถือเอาไม้ทั้งหลาย แล้วขณะออกมาให้ไทยธรรมที่ควรให้แก่พวกเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้เหล่านั้นแล้วไป สมควรแท้. แม้ถ้าเธอทำความผูกใจไว้แล้วจึงไป เมื่อเจาพนักงานผู้รักษาป่าไม้กล่าวว่า "ท่านจงให้" ตอบว่า "อาตมาจักให้" เมื่อเขากล่าวอีกว่า "จงให้" พึงให้ทีเดียว. ถ้าใคร ๆ ให้ทรัพย์ของตนแล้วพูด (กับเจ้าพนักงาน) ว่า "พวกท่านจงให้ภิกษุไปเถิด" ดังนี้, เป็นอันเธอได้ข้ออ้างแล้วทีเดียว จะไปก็ควร. แต่ถ้าบางคน มีปกติเป็นใหญ่ ไม่ได้ให้ทรัพย์เลย ห้ามว่า "พวกท่านอย่าได้ถือเอาส่วนของพวกภิกษุเลย" ดังนี้. แต่พวกเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้ พูดว่า "เมื่อพวกเราไม่ถือเอาส่วนของพวกภิกษุและพวกดาบสแล้วจักได้จากที่ไหนเล่า ? ให้เถิดขอรับ !" ดังนี้, ภิกษุพึงให้เดียว. ส่วนภิกษุรูปใดมา เมื่อเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้นอนหลับ หรือขลุกขลุ่ยในการเล่น หรือหลีกไปในที่ไหน ๆ เสีย

๑. แปลตามโยชนาภาค ๑/๓๒๘. จะแปลว่า เขาเหล่านั้นมิได้มีอาลัยในไม้เหล่านั้นแล้ว ก็น่าจะได้.

แม้เรียกหาอยู่ว่า "เจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้ อยู่ที่ไหนกัน" ดังนี้ ครั้นไม่พบ จึงไปเสีย, ภิกษุรูปนั้น เป็นภัณฑไทย. ฝ่ายภิกษุรูปใด ครั้นไปถึงสถานที่อารักขาแล้ว แต่มนสิการพระกรรมฐานเป็นต้นอยู่ หรือส่งจิตไปที่อื่นเสีย จึงเดินเลยไป เพราะระลึกไม่ได้, ภิกษุรูปนั้น ก็เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. แม้ภิกษุรูปใดไปถึงสถานที่นั้นแล้ว เกิดมีโจร ช้างเนื้อร้าย หรือมหาเมฆขึ้น, ภิกษุรูปนั้น จึงรีบเดินเลยสถานที่นั้นไป เพราะต้องการจะพ้นจากอุปัทวะนั้น, ยังรักษาอยู่ก่อน, แต่ก็เป็นภัณฑไทย. ก็ขึ้นชื่อว่า สถานที่อารักขาในป่านี้ หนักมาก แม้กว่าด่านภาษี. จริงอยู่ ภิกษุเมื่อไม่ก้าวเข้าไปสู่เขตกำหนดของด่านภาษี หลบหลีกไปเสียแต่ที่ไกล จะต้องเพียงทุกกฏเท่านั้น. แต่เมื่อเธอหลบ-หลีกที่อารักขาในป่านี้ไปด้วยไถยจิต แม้จะไปทางอากาศ ก็เป็นปาราชิกทีเดียว. เพราะเหตุนั้น ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่ประมาทในสถานที่อารักขาในป่าฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า.

กถาว่าด้วยน้ำ

ก็ผู้ศึกษาพึงทราบวินิจฉัยในน้ำดังนี้ :- บทว่า **ภาชนคตํ** ได้แก่ น้ำที่เขาเก็บรักษาไว้ในภาชนะทั้งหลายมีไหใส่น้ำเป็นต้น ในเวลาที่หาน้ำได้ยาก. น้ำนั้นเขาเก็บไว้ในภาชนะใด เมื่อภิกษุเอียงภาชนะนั้น หรือทำให้เป็นช่องทะลุ ถือเอา หรือทำน้ำที่มีอยู่ในภาชนะเหล่านั้นและในสระโบกขรณี และบ่อให้เข้าไปยังภาชนะของตนแล้วถือเอา ก็พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยดังที่กล่าวไว้ในเนยใสและน้ำมันนั่นแล. ส่วนในการทำลายคันกั้นน้ำ มีวินิจฉัยดังนี้:- เมื่อภิกษุทำลายคันกั้นน้ำ[๑] แม้พร้อมทั้งภูตคาม ซึ่งเกิดที่คันนั้น เป็นทุกกฏ เพราะเป็นประโยคแห่งอทินนาทาน. ก็แล ทุกกฏนั้น ย่อมเป็นทุก ๆ ครั้งที่ทำลาย. ภิกษุยืนอยู่ข้างใน แล้วหันหน้าออกข้างนอกทำลายอยู่ พระวินัยธรพึงปรับอาบัติด้วยส่วนสุดข้างนอก เมื่อยืนอยู่ข้างนอก แล้วหันหน้าเข้าข้างในทำลายอยู่ พึงปรับอาบัติด้วยส่วนสุดข้างใน. เมื่อเธอทำลายหันหน้าเข้าข้างในและออกข้างนอก ยืนอยู่ที่ตรงกลาง พึงคันนั้นอยู่ พึงปรับอาบัติด้วยส่วนตรงกลาง.

ภิกษุทำคันให้ชำรุดแล้ว จึงร้องเรียกฝูงโคมาเอง หรือใช้ให้พวกเด็กชาวบ้านร้องเรียกมาก็ตาม. ฝูงโคเหล่านั้นพากันเองกีบเท้า

๑. อรรกถาตอนนี้แก้คำว่า มริยาทํ ฉินฺทติ ในพระบาลีวินัยปิฎกมาหวิภังค์ ๑/๕๕. มรยาทํ ในที่นี้มหาเอาคนหรือเขื่อนกั้นน้ำ (embamknebt) ในที่อื่นหมายเอาเขตแดน (boundary) ส่วน ฉินฺทติ จะแปลว่า ตัด ตามศัพท์ หรือจะแปลตามความหายว่า ทำลาย ก็น่าจะได้ทั้งนั้น.

ทำลายคัน, คันกั้นน้ำย่อมเป็นอันภิกษุนั้นแหละทำลายแล้ว. ภิกษุทำคันให้ชำรุดแล้ว ต้อนฝูงโคเข้าไปในน้ำ หรือสั่งพวกเด็กชาวบ้านให้ต้อนเข้าไปก็ตาม. ระลอกคลื่นที่โคเหล่านั้นทำให้เกิดขึ้นทำลายคันไป. ภิกษุพูดชวนพวกเด็กชาวบ้านว่า "จงพากันเล่นน้ำเถิด" หรือตวาดพวกเด็กผู้เล่นอยู่ให้สะดุ้งตกใจ. ระลอกคลื่นที่เด็กเหล่านั้นทำให้ตั้งขึ้นทำลายคันไป. ภิกษุตัดต้นไม้ที่เกิดอยู่ภายในน้ำเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นตัดก็ตาม. ระลอกคลื่นแม้ที่ต้นไม้ซึ่งล้มลงนั้นทำให้ตั้งขึ้น ทำลายคันไป. คันกั้นน้ำย่อมเป็นอันภิกษุนั้นแหละทำลายแล้ว. ภิกษุทำคันให้ชำรุดแล้ว ปิดน้ำที่เขาไขออกไป หรือปิดท่อ สำหรับไขน้ำออกจากบ่อเพื่อประโยชน์รักษาบ่อก็ดี ก่อคันหรือแต่งลำรางให้ตรง โดยอาการที่น้ำซึ่งไหลบ่าไปแต่ที่อื่นจะไหลเข้าไปในบ่อนี้ได้ก็ดี พังบ่อของตนซึ่งอยู่ตอนบนบ่อของคนอื่นนั้นก็ดี. น้ำที่เอ่อสูงขึ้น ไหลบ่าพัดเอาคันไป, คันกั้นน้ำย่อมเป็นอันภิกษุนั้นแหละทำลายแล้ว. ในที่ทุก ๆ แห่งพระวินัยธรพึงปรับด้วยอวหาร ตามควรแก่ราคาน้ำที่ไหลออกไป. แม้เมื่อภิกษุเปิดท่อ สำหรับไขน้ำ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อนึ่ง ถ้าภิกษุนั้นทำคันกั้นน้ำให้ชำรุดแล้ว ฝูงโคซึ่งเดินมาตามธรรมดาของตนนั่นเอง หรือที่พวกเด็กชาวบ้านผู้ไม่ได้ถูกบังคับ ช่วยกันต้อนขึ้นไปเอากีบเท้าทำลายคันก็ดี ฝูงโคที่พวกเด็กชาวบ้านผู้ไม่ได้ถูกบังคับ ช่วยกันขับต้อนให้เข้าไปในน้ำตามธรรมดาของตนเอง ทำให้ระลอกคลื่นตั้งขึ้นก็ดี, พวกเด็กชาวบ้านพากันเข้าไปเล่นน้ำเอง ทำให้ระลอกคลื่นตั้งขึ้นก็ดี, ต้นไม้ (ซึ่งเกิดอยู่ภายในน้ำ) ที่ถูกชนเหล่าอื่นตัดขาดล้มลงแล้ว ทำระลอกคลื่นให้ตั้งขึ้น, ระลอกคลื่นนั้นๆ

ตัดคันนาขาดไปก็ดี. แม้หากว่า ภิกษุทำคันนาให้ชำรุดแล้ว ปิดที่ที่เขาไขน้ำ หรือท่อสำหรับไขน้ำแห่งบ่อที่แห้ง ก่อคันหรือแต่งลำรางที่แห้งให้ตรงที่ทางน้ำเดินจากที่อื่น, ภายหลังในเมื่อฝนตก น้ำไหลบ่ามาเซาะทำลายคัน, เป็นภัณฑไทยในที่ทุก ๆ แห่ง. ส่วนภิกษุใดทำลายคันบึงแห่งในฤดูแล้งให้พังลงจนถึงพื้น, ภายหลังในเมื่อฝนตกน้ำที่ไหลมาครั้งแล้วครั้งเล่า ก็ไหลไปหมด, เป็นภัณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้น. ข้าวกล้ามีประมาณเท่าใด ที่เกิดขึ้นเพราะน้ำนั้นเป็นปัจจัย, ภิกษุเมื่อไม่ใช้ค่าทดแทนแม้เท่าราคาบาทหนึ่งจากข้าวกล้า (ที่เสียไป) นั้นจัดว่าไม่เป็นสมณะ เพราะพวกเจ้าของทอดธุระ. อนึ่ง บึงใด เป็นของสาธารณะแก่คนทั้งปวง มนุษย์ทั้งหมด ย่อมเป็นใหญ่แห่งน้ำในบึงนั้น. ก็เขาเหล่านั้น ย่อมทำข้าวกล้าทั้งหลายไว้ภายใต้แห่งบึงนั้นด้วย. ลำรางใหญ่ออกจากบึงไปทางกลางนา เพื่อหล่อเลี้ยงข้าวกล้า แม้ลำรางใหญ่นั้น ก็เป็นของสาธารณะแก่ชนทั้งปวง ในเวลาที่น้ำไหลไปทุกเมื่อ. ส่วนพวกชนชักลำรางเล็ก ๆ ออกจากลำรางใหญ่นั้น แล้วไขน้ำให้เข้าไปในนาของตน ๆ ไม่ยอมให้คนเหล่าอื่นถือเอาน้ำ ในลำรางเล็กของตนนั้น. เมื่อมีน้ำน้อย ในฤดูแล้ง จึงแบ่งปันน้ำ ให้กันตามวาระ. ผู้ใด เมื่อถึงวาระน้ำ ไม่ได้น้ำ, ข้าวกล้าของผู้นั้น ย่อมเหี่ยวแห้งไป. เพราะเหตุนั้น คนอื่นย่อมไม่ได้เพื่อจะถือเอาในวาระของคนทั้งหลายอื่น . บรรดาลำรางเป็นต้นนั่น ภิกษุใด ไขน้ำจากลำรางเล็ก หรือจากชนเหล่าอื่น ให้เข้าไปยังเหมืองหรือนาของตนหรือของคนอื่นด้วยไถลจิตก็ดี ให้น้ำไหลเข้าไปยังปากดงไปก็ดี, ภิกษุนั้น เป็นอวหารแท้. ฝ่ายภิกษุใด คิดว่า "นาน ๆ เราจึงจักมี

น้ำสักคราวหนึ่ง และข้าวกล้านี้ก็เหี่ยวแห้ง" จึงปิดทางเข้าไปของน้ำที่กำลังไหลเข้าไปในนาของชนเหล่าอื่นเสีย แล้วให้ไหลเข้าไปยังนาของตน, ภิกษุนั้นเป็นอวหารเหมือนกัน. ก็ถ้าว่าเมื่อน้ำยังไม่ไหลออกจากบึงหรือยังไม่ถือปากลำรางของชนเหล่าอื่น, ภิกษุก่อ (คัน) ลำรางแห้งนั่นเทียว ไว้ในที่นั้น ๆ โดยอาการที่น้ำซึ่งกำลังไหลมา จะไม่ไหลเข้าไปในนาของชนเหล่าอื่น ไหลเข้าไปแต่ในนาของตนเท่านั้น, เมื่อน้ำยังไม่ได้ออกมา แต่ภิกษุได้ก่อคันไว้ก่อนแล้ว ก็เป็นอันเธอก่อไว้ดีแล้ว, เมื่อน้ำไหลออกมาแล้ว ถ้าภิกษุก่อคันไว้ เป็นภัณฑไทย. แม้เมื่อภิกษุไปยังบึงแล้วเปิดท่อสำหรับไขน้ำเอง ให้น้ำไหลเข้าไปยังนาของตน ไม่เป็นอวหาร. เพราะเหตุไร ? เพราะต่างก็อาศัยบึงนั้นทำนากัน แต่ในอรรถกถากุรุนทีเป็นต้น กล่าวว่า "เป็นอวหาร" คำที่ท่านกล่าวไว้นั้น ย่อมไม่สมด้วยลักษณะนี้ว่า "วัตถุกาละและเทสะ"[๑] เป็นต้น. เพราะเหตุนั้น คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานั่นแหละชอบแล้ว ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยน้ำ.

[๑] สมนฺตปาสาทิกาภาค ๑/๓๖๑. แต่เป็น วตฺถุ.

กถาว่าด้วยไม้ชำระฟัน

ไม่ชำระฟัน อันผู้ศึกษาพึงวินิจฉัยตามข้อที่วินิจฉัยภัณฑะตั้งอยู่ในสวน. ส่วนความแปลกกันในไม้ชำระฟันนี้ มีดังต่อไปนี้:-

ไวยาวัจกรคนใด เป็นผู้ที่สงฆ์เลี้ยงไว้ด้วยค่าบำเหน็จ ย่อมนำไม้ชำระฟันมาถวายทุกวัน หรือตามวาระปักษ์และเดือน, ไวยาวัจกรคนนั้นนำไม้ชำระฟันนั้นมา แม้ตัดแล้ว ยังไม่ให้ภิกษุสงฆ์รับเพียงใด, ไม้ชำระฟันนั้น ก็ยังเป็นของไวยาวัจกรผู้นำมานั่นเองเพียงนั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อถือเอาไม้ชำระฟันนั้นด้วยไถยจิต พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ. อนึ่ง มีของครุภัณฑ์ซึ่งเกิดขึ้นในในอารามนั้น, ภิกษุเมื่อถือเอาของครุภัณฑ์แม้นั้น ที่ภิกษุสงฆ์รักษาคุ้มครอง ก็พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ. แม้ในไม้ชำระฟันที่ตัดแล้วและยังมิได้ตัด ซึ่งเป็นของคณะบุคคลและมนุษย์คฤหัสถ์ ที่เกิด๑ขึ้นในพื้นที่อารามและอุทยานเป็นต้น ของคณะบุคคลและมนุษย์คฤหัสถ์เหล่านั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. สามเณรทั้งหลาย เมื่อนำไม้ชำระฟันมาถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ตามวาระ ย่อมนำมาถวายแม้แก่พระอาจารย์และอุปัชฌายะ (ของตน). เธอเหล่านั้นตัดไม้ชำระฟันนั้นแล้ว ยังไม่ให้สงฆ์รับเพียงใด, ไม้ชำระฟันนั้นแม้ทั้งหมด ก็ยังเป็นของเธอเหล่านั้นนั่นเอง เพียงนั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อถือเอาไม้ชำระฟันแม้นั้นด้วยไถยจิต ก็พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ แต่เมื่อใด สามเณรเหล่านั้นตัดไม้ชำระฟันแล้ว ได้มอบถวาย

๑. แต่โยชนาให้เอา ชาเต เป็นวิเสสนะของ ภณฺเฑ.

สงฆ์แล้ว แต่ยังเก็บไว้ในโรงไม้ชำระฟัน ด้วยคิดในใจอยู่ว่า "ภิกษุสงฆ์จงใช้สอยตามสบายเถิด" ดังนี้, ตั้งแต่กาลนั้นไป ไม่เป็นอวหาร แต่ก็ควรทราบธรรมเนียม. คือว่า ภิกษุรูปใด เข้าไปในท่ามกลางสงฆ์ทุกวัน, ภิกษุรูปนั้น ควรถือเอาไม้ชำระฟันได้เพียงวันละอันเท่านั้น ส่วนภิกษุรูปใด ไม่เข้าไปในท่ามกลางสงฆ์ทุกวัน อยู่ในเรือนที่บำเพ็ญเพียร จะปรากฏตัวได้ก็แต่ในที่ฟังธรรมหรือในโรงอุโบสถ; ภิกษุรูปนั้น ควรกำหนดประมาณ แล้วเก็บไม้ชำระฟัน ๔-๕ อันไว้ในที่อยู่ของตนเคี้ยวเถิด. เมื่อไม้ชำระฟันเหล่านั้น หมดไปแล้ว แต่ถ้าในโรงไม้ชำระฟัน ยังมีอยู่มากทีเดียว ก็ควรนำมาเคี้ยวได้อีก, ถ้าเธอไม่กำหนดประมาณ นำมาใช้, เมื่อไม้ชำระฟันเหล่านั้นยังไม่หมดสิ้นไปเลย, แต่ในโรงหมดไป; คราวนั้น พระเถระบางพวกจะพึงพูดว่า "ภิกษุเหล่าใดถือเอาไม้สีฟันทั้งหลายไป ขอให้ภิกษุเหล่านั้นนำมาคืนเสียเถิด" พระเถระบางพวกจะพึงพูดว่า "จงเคี้ยวเถิด, พวกสามเณรจะขนมาอีก." เพราะเหตุนั้น จึงควรกำหนดประมาณ เพื่อหลีกเลี่ยงการวิวาทกัน. แต่ไม่มีโทษในการถือเอา. แม้ภิกษุผู้จะเดินทาง ควรใส่ไม้ชำระฟันอันหนึ่งหรือสองอันในถุงย่ามแล้วจึงไป ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยไม้ชำระฟัน.

กถาว่าด้วยต้นไม้เจ้าป่า

บทว่า **วนปฺปติ** ความว่า ต้นไม้เป็นเจ้าแห่งป่า ชื่อ วนัปปติ "คำว่า วนัปปติ" นี้ เป็นชื่อของต้นไม้เจริญที่สุดในป่า, ก็ต้นไม้ที่พวกมนุษย์หวงแหนแม้ทั้งหมด มีมะม่วง ขนุนสำมะลอ และขนุนหนังเป็นต้น ท่านประสงค์เอาในอธิการนี้. ก็หรือว่า พวกมนุษย์ปลูกพริกไทยและเถาวัลย์[๑]เป็นต้นไว้ที่ต้นไม้ใด, ต้นไม้นั้น เมื่อถูกภิกษุตัด ถ้าเปลือกก็ดี ใบก็ดี สะเก็ดก็ดี กระพี้ก็ดี แม้อันเดียวยังติดเนื่องอยู่เทียว ล้มลงบนพื้นดิน ก็ยังรักษาอยู่ก่อน, ส่วนต้นไม้ใดแม้ถูกตัดขาดแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ตรง ๆ ได้เที่ยว เพราะเถาวัลย์หรือกิ่งไม้ใกล้เคียงรับไว้ หรือเมื่อล้มลงไปยังไม่ถึงพื้นดิน, ในต้นไม้นั้น ไม่มีการหลีกเลี่ยง เป็นอวหารทีเดียว. แม้ต้นไม้ใด ภิกษุเอาเลื่อยตัดขาดแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ในที่นั้นนั่นเอง เป็นเหมือนยังไม่ขาด, แม้ในต้นไม้นั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนภิกษุรูปใด ทำต้นไม้ให้หย่อนกำลังภายหลังจึงเขย่าให้ล้มลงก็ดี ให้ผู้อื่นเขย่าก็ดี ตัดไม้ต้นอื่นใกล้ต้นไม้นั้นทับก็ดี ให้ผู้อื่นตัดทับก็ดี ต้อนพวกลิงให้มารวมกันขึ้นบนต้นไม้นั้นก็ดี สั่งคนอื่นให้ต้อนขึ้นไปก็ดี ต้อนพวกลิงให้มารวมกันขึ้นบนต้นไม้สั่งคนอื่นให้ต้อนขึ้นไปก็ดี พวกลิงและค้างคาวเหล่านั้น[๒] ทำต้นไม้นั้นให้ล้มลง; อวหารย่อมมีแก่ภิกษุรูปนั้นเหมือนกัน. แต่ถ้าเมื่อเธอทำต้นไม้

๑. แปลว่าเถาพริกไทยจะได้หรือไม่ เพราะผคฺควลฺลิ ก็แปลกันว่า เถาบอระเพ็ด.
๒. โยชนาให้เอา ตา ศัพท์โยค วคฺคุลิโย แต่น่าจะโยค มกฺกฏวคฺคุลิโย.

ให้หย่อนกำลังแล้ว ผู้อื่นซึ่งเธอมิได้สั่งบังคับเลย เขย่าต้นไม้ให้ล้มลงก็ตาม เอาต้นไม้ทับก็ตาม พวกลิงหรือค้างคาวขึ้นไปตามธรรมดาของตนก็ตาม ผู้อื่นซึ่งเธอมิได้สั่งบังคับขึ้นไปเองก็ตาม เธอแผ้วถางทางมาของลมเอง; ลมแรงพัดมาทำต้นไม้ให้ล้มลงก็ตาม; เป็นภัณฑไทยในที่ทุกแห่ง, ก็ในอธิการนี้ การแผ้วถางทางลมในเมื่อลมยังไม่พัดมาถึง ย่อมสมด้วยกิจทั้งหลาย มีการแต่งลำรางที่แห้งให้ตรงเป็นต้นหาสมโดยประการอื่นไม่. ภิกษุเจาะต้นไม้แล้วเอาศัสตราตอกก็ดี จุดไฟเผาก็ดี ตอกเงี่ยงกระเบนที่เป็นพิษไว้ก็ดี เป็นเหตุให้ต้นไม้นั้นตายเป็นภัณฑไทยทั้งนั้นในที่ทุกแห่ง ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วนต้นไม้เจ้าป่า.

กถาว่าด้วยทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป

ในภัณฑะที่ผู้อื่นนำไป มีวินิจฉัยดังนี้:- ภัณฑะที่คนอื่นกำลังนำไป (ชื่อว่าทรัพย์ที่อื่นนำไป[๑])

สองบทว่า **เถยฺยจิตฺโต อามสติ** ความว่า ภิกษุเห็นคนอื่นใช้สีสภาระเป็นต้นทูนสิ่งของเดินไป แล้วคิดอยู่ในใจว่า "เราจักแย่งเอาสิ่งของนั่น" จึงรีบไปแล้วลูบคลำ. ด้วยการลูบคลำเพียงเท่านี้ เธอเป็นทุกกฏ.

บทว่า **ผนฺทาเปติ** ความว่า ภิกษุทำการฉุดลากมาและฉุดลากไป แต่เจ้าของยังไม่ปล่อย, เพราะทำให้ไหวนั้น เธอเป็นถุลลัจจัย.

สองบทว่า **ฐานา จาเวติ** ความว่า ภิกษุฉุดลากมาให้พ้นจากมือเจ้าของ, เพราะเหตุที่ให้พ้นนั้น เธอเป็นปาราชิก. แต่ถ้าเจ้าของภัณฑะลุกขึ้นแล้วโบยตีภิกษุนั้น ให้วางภัณฑะนั้น แล้วจึงเอาคืนมาอีก, ภิกษุเป็นปาราชิก เพราะการถือเอาคราวแรกนั่นเอง. เมื่อภิกษุตัดหรือปลดเครื่องอลังการจากศีรษะ หู คอ หรือจากมือ ถือเอา พอสักว่าเธอทำให้พ้นจากอวัยวะมีศีรษะเป็นต้น ก็เป็นปาราชิก. แต่เธอไม่ได้นำกำไลมือ หรือทองปลายแขน[๒]ที่มือออก เป็นแต่รูดไปทางปลายแขน

๑. ประโยคนี้กล่าวลอย ๆ จึงขอเติมความตามพระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑/๘๕ ที่ว่า หรณกํนาม อญฺญสฺส หรณกํ ภณฺฑํ ฯ เถยฺยจิตฺโต อามสติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส.

๒. วลยํ ก็ดี กฏกํ ก็ดี เป็นเครื่องประดับแขนตอนใต้ข้อศอกลงมา แต่รูปร่างน่าจะต่างกัน.

ให้เลื่อนไป ๆ มา ๆ หรือทำให้ลอยอยู่ในอากาศ, ก็ยังรักษาอยู่ก่อน. เครื่องประดับมีกำไลมือเป็นต้น ให้เกิดเป็นปาราชิกไม่ได้ ดุจห่วงที่โคนต้นไม้และราวจีวรฉะนั้น; เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า มือที่สวมเครื่องประดับมีวิญญาณ. จริงอยู่ เครื่องประดับมีกำไลมือเป็นต้น ซึ่งสวมอยู่ในส่วนแห่งอวัยวะที่มีวิญญาณ ยังนำออกจากมือนั้นไม่ได้เพียงใด ก็ยังอยู่ในมือนั้นนั่นเองเพียงนั้น. ในแหวนที่สวมนิ้วมือในเครื่องประดับสำหรับเท้าและเครื่องประดับสำหรับสะเอว ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนภิกษุรูปใด แย่งชิงเอาผ้าสาฏกที่ผู้อื่นนุ่ง และผู้อื่นนั้น ก็ไม่ยอมให้หลุดไปทันที เพราะมีความละอาย, ภิกษุโจรดึงชายข้างหนึ่ง, ผู้อื่น (คือเจ้าของผ้า) ก็ดึงทางชายอีกข้างหนึ่ง; ยังรักษาอยู่ก่อน. เมื่อผ้านั้นสักว่าพ้นจากมือของผู้อื่น ภิกษุนั้นต้องปาราชิก. แม้ถ้าเมื่อกำลังดึงมาขาดไปอยู่ในมือส่วนหนึ่งและส่วนหนึ่งนั้นได้ราคาถึงบาท ก็เป็นปาราชก เหมือนกัน.

บทว่า **สหภณฺฑหารกํ** ความว่า ภิกษุคิดว่า "เราจักนำภัณฑะพร้อมกับคนผู้ขนภัณฑะไป" ดังนี้แล้ว จึงคุกคามผู้ขนภัณฑะไปว่า "เอ็งจงไปจากที่นี้. " บุคคลผู้ขนภัณฑะไปนั้นแล้ว จึงได้หันหน้าไปยังทิศตามที่ภิกษุโจรประสงค์ ก้าวเท้าข้างหนึ่งไป เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุโจร, เป็นปาราชิกเพราะก้าวที่ ๒.

บทว่า **ปาตาเปติ** ความว่า แม้ถ้าภิกษุโจร เห็นอาวุธในมือของบุคคลผู้ขนภัณฑะไป เป็นผู้มีความหวาดระแวง ใคร่จะทำให้อาวุธตกไปแล้วถืออาวุธนั้น จึงถอยออกไปอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วขู่ ทำให้

อาวุธตกไป พอสักว่าอาวุธหลุดจากมือของผู้อื่นแล้ว ก็ต้องปาราชิก. ส่วนคำว่า "ทำทรัพย์ให้ตกไป ต้องอาบัติทุกกฏ," เป็นต้น พระองค์ตรัสไว้แล้วด้วยอำนาจการกำหนด. จริงอยู่ ภิกษุรูปใด กำหนดใจไว้ว่า "เราจักทำให้สิ่งของตกไป แล้วจักถือเอาสิ่งที่เราชอบใจ" ดังนี้แล้วจึงทำให้ตกไป, เธอรูปนั้น ต้องทุกกฏ เพราะทำให้สิ่งของนั้นตกไป และเพราะการจับต้องสิ่งของนั้น, ต้องถุลลัจจัย เพราะทำให้ไหว, ต้องปาราชิก เพราะทำสิ่งของที่มีราคาถึงบาทให้เคลื่อนจากฐาน. แม้เมื่อภิกษุถูกบุคคลผู้ขนภัณฑะไป ผลักให้ล้มลง ในภายหลังจึงปล่อยสิ่งของนั้น ความเป็นสมณะไม่มีเลย. ฝ่ายภิกษุรูปใด เห็นบุคคลผู้ขนสิ่งของเดินเลยไป จึงติดตามไป พลางพูดว่า "หยุด หยุด วางสิ่งของลง" ทำให้เขาวางสิ่งของลง, แม้ภิกษุรูปนั้น ก็เป็นปาราชิกในเมื่อสักว่าสิ่งของพ้นไปจากมือของผู้ขนไป เพราะคำกล่าวนั้นเป็นเหตุ ส่วนภิกษุรูปใด พูดว่า "หยุด หยุด" แต่ไม่ได้พูดว่า "วางสิ่งของลง," และบุคคลผู้ขนสิ่งของไปนอกนี้ จึงเหลียวดูภิกษุโจรนั้น แล้วคิดว่า "ถ้าภิกษุโจรรูปนี้ พึงมาทันเรา จะพึงฆ่าเราเสียก็ได้" ยังเป็นผู้มีความห่วงใยอยู่ จึงใส่ซ่อนของสิ่งนั้นไว้ในที่รกชัฏ ด้วยคิดในใจว่า "จักกลับมาถือเอา" ดังนี้แล้ว หลีกไป, ยังไม่เป็นปาราชิก เพราะมีการทำให้ตกเป็นปัจจัย, แต่เมื่อภิกษุมาถือเอาด้วยไถยจิต เป็นปาราชิกในขณะยกขึ้น. ก็ถ้าภิกษุโจรนั้น มีความรำพึงอย่างนี้ว่า "สิ่งของนี้เมื่อเราทำให้ตกไปเท่านั้น ชื่อว่า ได้ทำให้เป็นของเราแล้ว" ในระหว่างที่รำพึงนั้น จึงถือเอาสิ่งของนั้น ด้วยความสำคัญว่า เป็น

ของตน, ยังรักษาอยู่ ในเพราะการถือเอา, แต่เป็นภัณฑไทย. ครั้นเมื่อเจ้าของพูดว่า "ท่านจงคืนให้" เมื่อไม่คืนให้ เป็นปาราชิกในเมื่อเจ้าของทอดธุระ. แม้เมื่อภิกษุถือเอาด้วยบังสุกุลสัญญาว่า "เจ้าของภัณฑะนั้น ก็ทิ้งสิ่งของนี้ไปแล้ว, บัดนี้ ของนี้ไม่มีใครหวงแหนแล้ว" ดังนี้ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "แต่ถ้าเจ้าของกำลังมองดูด้วยเหตุเพียงคำที่ภิกษุโจรพูดว่า "หยุด หยุด" เท่านั้น เห็นภิกษุโจรนั้น แล้วทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า "บัดนี้ ของนี้ไม่เป็นของเรา" หมดความห่วงใย ทิ้งหนีไป, เมื่อภิกษุถือเอาสิ่งของนั้นด้วยไถยจิตเป็นทุกกฏ ในเมื่อยกขึ้น, เมื่อเจ้าของให้นำมาคืน พึงคืนให้, เมื่อไม่คืนให้ เป็นปาราชิก. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่าเขาทิ้งสิ่งของนั้นด้วยประโยคของภิกษุนั้น." แต่ในอรรถกถาทั้งหลายอื่น ไม่มีคำวิจารณ์ไว้เลย. วินิจฉัยแม้ในภิกษุผู้ถือเอาด้วยความสำคัญว่าเป็นของตนก็ดี ด้วยบังสุกุลสัญญาก็ดี โดยนัยก่อนนั่นเอง ก็อย่างนี้เหมือนกันแล.

จบกถาว่าด้วยผู้นำทรัพย์ไป.

กถาว่าด้วยสิ่งของที่เขาฝากไว้

พึงทราบวินิจฉัยในของฝากต่อไป:- แม้ในเพราะการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวอยู่ว่า "ข้าพเจ้าไม่ได้รับไว้" ดังนี้ เป็นทุกกฏ เพราะเป็นบุพพประโยคแห่งอทินนาทาน. คงเป็นทุกกฏเหมือนกัน แม้แก่ภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า "ท่านพูดอะไร ? คำนี้ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้า, ทั้งไม่สมควรแก่ท่านด้วย," เจ้าของยังความสงสัยให้เกิดขึ้นว่า "เราได้มอบทรัพย์ไว้ในมือของภิกษุนี้ ในที่ลับ คนอื่นไม่มีใครรู้, เธอจักให้แก่เรา หรือไม่หนอ ?" เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุ. เจ้าของเห็นความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้หยาบคายเป็นต้น จึงทอดธุระว่า "ภิกษุรูปนี้ จักไม่คืนให้แก่เรา." ในภิกษุโจรและเจ้าของภัณฑะนั้น ภิกษุนี้ ยังมีความอุตสาหะในอันให้อยู่ว่า "เราจักทำให้เขาลำบาก แล้วจักให้" ยังรักษาอยู่ก่อน. แม้ถ้าเธอไม่มีความอุตสาหะในอันให้, แต่เจ้าของภัณฑะยังมีความอุตสาหะในการเอาคืน ยังรักษาอยู่เหมือนกัน. แต่ถ้าภิกษุไม่มีอุตสาหะในอันให้นั้น, เจ้าของภัณฑะก็ทอดธุระว่า "ภิกษุนี้ จักไม่ให้แก่เรา" เป็นปาราชิกแก่ภิกษุ เพราะทอดธุระของทั้งสองฝ่าย ด้วยประการฉะนี้. แม้ถ้าว่าภิกษุพูดแต่ปากว่า "จักให้" แต่จิตใจไม่อยากให้, แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นปาราชิก ในเพราะเจ้าของทอดธุระ. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ยังภัณฑะ ชื่อว่าของฝากไว้นั้น ที่ชนเหล่าอื่นมอบไว้ในมือของตน เพื่อประโยชน์แก่การคุ้มครองให้เคลื่อนไปจาก

ฐาน แต่ประเทศที่ตนไม่ได้คุ้มครอง นำไปเพื่อต้องการเก็บไว้ในที่คุ้มครอง. อวหารย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้ให้เคลื่อนจากฐานแม้ด้วยไถยจิต. เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นของที่เขาฝากไว้ในมือของตน, แต่เป็นภัณฑไทย. แม้เมื่อภิกษุผู้สอยด้วยไถยจิต ก็มีนัยเหมือนกันนี้. ถึงในการถือเอาเป็นของยืม ก็เหมือนกันแล, แม้คำว่า **ธมฺมํ จรนฺโต** เป็นอาทิ ก็มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน. พรรณนาพระบาลี เท่านี้ก่อน.

ส่วนวินิจฉัยนอกพระบาลีของฝากนี้ ท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยอำนาจแห่งจตุกกะมีปัตตาจตุกกะเป็นต้น อย่างนี้ :-

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ยังความโลภให้เกิดขึ้นในบาตรที่มีราคามากของผู้อื่น ใคร่จะลักบาตรนั้น จึงกำหนดที่ซึ่งเขาวางบาตรนั้นไว้ได้อย่างดี แล้วจึงวางบาตรแม้ของตนไว้ใกล้บาตรนั้นทีเดียว. แม้ภิกษุนั้นมาแล้วในสมัยใกล้รุ่ง บอกธรรม[๑] แล้วเรียนพระมหาเถระผู้กำลังหลับอยู่ อย่างนี้ว่า "กระผมไหว้ ขอรับ ! พระเรณะถามว่า "นั่น." ใคร ?" เธอจึงตอบว่า "กระผมเป็นภิกษุอาคันตุกะ ขอรับ ! อยากจะไปแต่เช้านี้แหละ แต่บาตรมีสายโยกเช่นนี้ มีถลกบาตรเช่นนี้ กระผมวางไว้ที่โน้น, ขอโอกาสเถิด ขอรับ ! กระผมพึงได้บาตรนั้น." พระเถระเข้าไปหยิบบาตรนั้น. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร ในขณะยกขึ้นทีเดียว. ถ้าเธอกลัวแล้วหนีไปในเมื่อพระเถระมาแล้ว ถามว่า "คุณเป็นใคร มาผิดเวลา." เธอต้องปาราชิกแล้วเทียว จึงหนีไป. แต่ไม่

๑. แปลตามโยชนาซึ่งสัมพันธ์วาจาเปตฺวา เป็นบุพพกาลกิริยาในอาห. แต่จะเอา วาจาเปตฺวา เป็นบุพพกายกิริยาในนิทฺทายมานํ ก็น่าจะได้ แปลว่า พระมหาเถระผู้บอกธรรมแล้วหลับอยู่.

เป็นอาบัติแก่พระเถระ เพราะท่านมีจิตบริสุทธิ์. พระเถระทำในใจว่า "เราจักหยิบบาตรนั้น" แล้วหยิบบาตรใบอื่น, แม้ในบาตรใบนั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่นัยนี้ ย่อมควรในเมื่อพระเถระหยิบบาตรใบอื่น แต่เหมือนใบนั้น ดับเรื่องคนที่เหมือนกันกับคนที่ถูกสั่งบังคับในมนุสสวิคคหสิกขาบทฉะนั้น. ส่วนในกุรุนที ท่านกล่าวไว้ว่า "พึงปรับอาบัติด้วยวาระย่างเท้าไป." คำที่กล่าวไว้ในกุรุนทีนั้น ย่อมใช้ได้ในเมื่อพระเถระหยิบบาตรอื่น แต่ไม่เหมือนใบนั้นเลย. ไม่เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร เพราะบาตรนั้นเจ้าของให้. เพราะตนถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์ จึงเป็นทุกกฏ. พระเถระสำคัญว่าเป็นบาตรใบนั้น แต่ได้หยิบเอาบาตรของภิกษุโจรนั่นเองให้ไป. แม้ในอธิการว่าด้วยการหยิบบาตรของภิกษุโจรให้ไปนี้ ไม่เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร เพราะบาตรใบนั้นเป็นของของตน. แต่เพราะตนถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์ จึงเป็นแต่ทุกกฏ. ไม่เป็นอาบัติแก่พระเถระในที่ทั้งปวง.

ภิกษุอีกรูปอื่น คิดว่า " จักลักบาตร" แล้วไหว้พระเถระผู้กำลังหลับอยู่ อย่างนั้นเหมือนกัน. และถูกพระเถระถามว่า "นี่ใคร ?" "กระผมเป็นภิกษุไข้ ขอรับ ! ได้โปรดให้บาตรใบหนึ่งแก่กระผมก่อน, จึงเรียนว่า กระผมไปยังประตูบ้านแล้ว จักนำเภสัชมา". พระเถระกำหนดว่า "ในที่นี้ ไม่มีภิกษุไข้, นี้ จักเป็นโจร" จึงคิดว่า "เอาบาตรใบนี้ไปเถิด" แล้วได้นำบาตรของภิกษุผู้คู่เวรของตนให้ไป. เป็นปาราชิกแก่ทั้ง ๒ รูป ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง. แม้เมื่อพระเถระจำได้ดีกว่า

"เป็นบาตรของภิกษุผู้คู่เวร" แล้วยกบาตรของรูปอื่นขึ้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ถ้าพระเถระจำได้ดีกว่า "บาตรใบนี้ ของภิกษุผู้คู่เวร" แต่ได้ยกเอาบาตรของภิกษุผู้เป็นโจรนั่นเองให้ไป เป็นปาราชิกแก่พระเถระ เป็นทุกกฏแก่ภิกษุโจร โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล. ถ้าพระเถระสำคัญอยู่ว่า "บาตรใบนี้ ของภิกษุผู้คู่เวร" จึงให้บาตรของตนแก่ภิกษุโจรนั้น, เป็นทุกกฏทั้ง ๒ รูป โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล. พระมหาเถระรูปหนึ่ง พูดกะภิกษุหนุ่มผู้อุปัฏฐากว่า "คุณจงถือเอาบาตรและจีวร, เราจักไปยังบ้านชื่อโน้นเที่ยวบิณฑบาต." ภิกษุหนุ่มถือเอาแล้วเดินไปข้างหลังพระเถระ ยังไถยจิตให้เกิดขึ้น ถ้าเลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอ ไม่เป็นปาราชิก เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่าบาตรและจีวรนั้น เธอถือตามคำสั่ง แต่ถ้าเธอแวะออกจากทาง เข้าดงไป, พึงปรับอาบัติด้วยวาระย่างเท้า ถ้าเธอกลับบ่ายหน้าไปทางวิหารหนีเข้าวิหารแล้วจึงไป เป็นปาราชิกในขณะก้าวล่วงอุปจารไป. ถ้าแม้นเธอบ่ายหน้าสู่บ้าน หนีไปจากสถานที่พระมหาเถระผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งเป็นปาราชิกในขณะก้าวล่วงอุปจารบ้านไป. แต่ถ้า ๒ รูปเที่ยวบิณฑบาตฉันแล้ว หรือถือเอาแล้วออกไป, และพระเถระพูดกะภิกษุรูปนั้นแม้อีกว่า "คุณจงถือเอาบาตรและจีวร, เราจักไปยังวิหาร" ก็ภิกษุหนุ่มรูปนั้น เลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอในสถานที่นั้น โดยนัยก่อนนั่นแล ยังรักษาอยู่ก่อน ถ้าแวะออกทางเข้าดงไป พึงปรับอาบัติด้วยวาระย่างเท้า. เธอกลับแล้วมุ่งหน้าไปสู่บ้านนั่นแลหนีไป เป็นปาราชิกในขณะก้าวล่วงอุปจารบ้านไป. เธอมุ่งหน้าไปยังวิหารข้างหน้า

หนีไป แต่ไม่ยืนไม่นั่งในวิหาร ไปเสียด้วยไถยจิตยังไม่สงบทีเดียว, เป็นปาราชิกในขณะก้าวล่วงอุปจารบ้านไป. เธอมุ่งหน้าไปยังวิหารข้างหน้าหนีไป แต่ไม่ยืนไม่นั่งในวิหาร ไปเสียด้วยไถยจิตยังไม่ทันสงบนั่นเอง, เป็นปาราชิกในขณะก้าวอุปจารไป. ฝ่ายภิกษุรูปใดท่านมิได้สั่งถือเอาเอง เป็นปาราชิกแก่ภิกษุรูปนั้น ในเพราะเลื่อนภาระที่ศีรษะลงมาที่คอเป็นต้น. คำที่เหลือเหมือนกับคำก่อนนั่นแล.

ส่วนภิกษุใด อันพระเถระสั่งว่า "คุณจงไปยังวิหารชื่อโน้นแล้วซักหรือย้อมจีวรแล้วจงมา" ดังนี้ รับคำว่า "สาธุ" แล้วถือเอาไป, ไม่เป็นปาราชิกแม้แก่ภิกษุรูปนั้น ในเพราะยังไถยจิตให้เกิดขึ้น แล้วเลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอเป็นต้นในระหว่างทาง. ในเพราะแวะออกจากทาง พึงปรับเธอด้วยวาระย่างเท้า. เธอไปยังวิหารนั้นแล้ว พักอยู่ในวิหารนั้นนั่นเอง ใช้สอยให้คร่ำคร่าไปด้วยไถยจิต. หรือว่าพวกโจรลักเอาจีวรนั้นของพระเถระนั้นไป. ไม่เป็นอวหาร แต่เป็นภัณฑไทยแม้เมื่อเธอออกจากวิหารนั้นมา ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ฝ่ายภิกษุใด ท่านมิได้สั่ง เมื่อพระเถระทำนิมิตแล้ว หรือตนเองกำหนดได้ เห็นจีวรเศร้าหมองแล้ว จึงกล่าวว่า "โปรดมอบจีวรเถิด ขอรับ ! ผมจักไปยังบ้านชื่อโน้น ย้อมแล้วจักนำมา" ดังนี้ แล้วถือเอาไป เป็นปาราชิกแก่ภิกษุนั้น ในเพราะยังไถยจิตให้เกิดขึ้น แล้วเลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอเป็นต้นในระหว่างทาง เพราะเหตุไร ? เพราะจีวรนั้น ตนถือเอาโดยท่านมิได้สั่ง. เมื่อเธอแวะออกจากทางก็ดี กลับมายังวิหารนั้นนั่นเอง แล้วก้าวล่วงแดนวิหารไปก็ดี ก็เป็นปาราชิก ซึ่งมีนัยดังกล่าว

แล้วนั่นแล. แม้เมื่อเธอไปแล้วที่บ้านนั้น ย้อมจีวรแล้วกลับมาอยู่ เมื่อไถยจิตเกิดขึ้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่ถ้าเธออยู่ในวิหารที่ตนไป หรืออยู่ในวิหารในระหว่างทาง หรือกลับมาวิหาร (เดิม) นั้นนั่นแล แล้วไม่ล่วงแดนอุปจารอยู่ ในข้างข้างหนึ่งแห่งวิหารนั้น ใช้สอยให้คร่ำคร่าไปด้วยไถยจิตก็ดี พวกโจรลักจีวรนั้นของภิกษุรูปนั้นไปก็ดี จีวรนั้นฉิบหายไปด้วยประการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เป็นภัณฑไทย. แต่เมื่อเธอก้าวล่วงแดนอุปจารไป เป็นปาราชิก.

ฝ่ายภิกษุใด เมื่อพระเถระทำนิมิตอยู่ จึงเรียนท่านว่า "โปรดให้เถิด ขอรับ ! ผมจักย้อมมาถวาย" ดังนี้ แล้วเรียนถามว่า "ผมจะไปย้อมที่ไหน ขอรับ ?" ส่วนพระเถระกล่าวกะภิกษุรูปนั้นว่า "คุณจงไปย้อมในที่ซึ่งคุณปรารถนาเถิด." ภิกษุรูปนี้ ชื่อว่า ทูตที่เขามอบหมายแล้วไป. ภิกษุนี้ แม้เมื่อหนีไปด้วยไถยจิตก็ไม่ควรปรับด้วยอวหาร. แต่เมื่อเธอหนีไปด้วยไถยจิตก็ดี ทำจีวรให้ฉิบหายเสียด้วยการใช้สอย หรือด้วยประการอื่นก็ดี ย่อมเป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. ภิกษุฝากบริขารบางอย่างไปไว้ในมือของภิกษุ ด้วยสั่งว่า "ท่านจงให้แก่ภิกษุชื่อโน้น ในวิหารชื่อโน้น." สำหรับภิกษุนั้น เมื่อเกิดไถยจิตขึ้น ก็มีวินิจฉัยในที่ทุกแห่ง เช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในคำนี้ว่า "คุณจงไปยังวิหารชื่อโน้นแล้ว ซักหรือย้อมจีวรแล้วจงมา"ดังนี้. ภิกษุอีกรูปหนึ่ง ใคร่จะส่ง (บริขาร) ไป จึงทำนิมิตโดยนัยว่า "ใครหนอ จักรับไป." ก็ในสถานที่นั้นมีภิกษุรูปหนึ่งกล่าวว่า "โปรดให้เถิด ขอรับ ! ผมจักรับไป" ดังนี้แล้ว ก็รับเอา (บริขารนั้น) ไป. สำหรับภิกษุนั้น เมื่อ

เกิดไถยจิตขึ้น ก็มีวินิจฉัยในที่ทุกแห่ง เช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในคำนี้ว่า "โปรดให้จีวรเกิด ขอรับ ! ผมไปยังบ้านชื่อโน้นย้อมแล้วจักนำมา" ดังนี้.

พระเถระได้ผ้าเพื่อประโยชน์แก่จีวรแล้ว ก็ฝากเก็บไว้ในตระกูลอุปัฏฐาก. ถ้าอันเตวาสิกของพระเถระนั้น ใคร่จะลักเอาผ้าไป จึงไปในตระกูลนั้น แล้วพูดเหมือนตนถูกพระเถระใช้ให้ไปว่า "นัยว่าพวกท่านจงให้ผ้านั้นเถิด." อุบาสิกาเชื่อคำของภิกษุรูปนั้นแล้ว ได้นำเอาผ้าที่อุบาสกเก็บไว้มาถวายก็ดี อุบาสกหรือใคร ๆ อื่น (เชื่อคำของภิกษุรูปนั้นแล้ว) ได้นำเอาผ้าที่อุบาสิกาเก็บไว้มาถวายก็ดี. ภิกษุรูปนั้นเป็นปาราชิกในขณะที่ยกขึ้นเท่านั้น. แต่ถ้าพวกอุปัฏฐากของพระเถระพูดว่า "พวกเราจักถวายผ้านี้แก่พระเถระ" แล้วก็เก็บผ้าของตนไว้, ถ้าอันเตวาสิกของพระเถระนั้น ใคร่จะลักเอาผ้านั้น จึงไปในตระกูลนั้น แล้วพูดว่า "นัยว่า พวกท่านใคร่จะถวายผ้าแก่พระเถระ, จงให้ผ้านั้นเถิด." และอุปัฏฐากเหล่านั้น เชื่ออันเตวาสิกรูปนั้น แล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ ! พวกข้าพเจ้าตั้งใจว่า 'นิมนต์ให้ท่านฉันแล้วจักถวาย' จึงได้เก็บไว้, นิมนต์ท่านรับเอาไปเถิด" แล้วก็ถวายไป. ไม่เป็นปาราชิก เพราะผ้านั้นพวกเจ้าของถวายแล้ว. แต่เป็นทุกกฏ เพราะเธอถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์ และเป็นภัณฑไทยด้วย.

ภิกษุเดินไปยังบ้านบอกแก่ภิกษุว่า "ผู้มีชื่อนี้ จักถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ผม, ท่านพึงรับเอาผ้าผืนนั้นแล้วเก็บไว้ด้วย." ภิกษุรูปนั้นรับว่า "ดีละ" แล้วเก็บผ้าสาฎกที่มีราคามากที่ภิกษุนั้นให้ไว้กับผ้าสาฎก

ที่มีราคาน้อยซึ่งตนได้แล้ว อันภิกษุนั้นมาแล้วจะรู้ว่าผ้าที่ตนได้มีราคามากหรือไม่รู้ก็ตาม พูดว่า "ท่านจงให้ผ้าอาบน้ำฝนแก่ผมเถิด" จึงตอบว่า "ผ้าสาฎกที่ท่านได้มามีเนื้อหยาบ, ส่วนผ้าสาฎกของผมมีราคามาก, ทั้งสองผืนผมได้เก็บไว้ในโอกาสชื่อโน้นแล้ว, โปรดเข้าไปเอาเถิด." เมื่อภิกษุรูปที่ทวงนั้นเข้าไปเอาผ้าสาฎกเนื้อหยาบแล้ว, ภิกษุรูปนอกนี้ถือเอาผ้าสาฎกอีกผืนหนึ่ง เป็นปาราชิกในขณะยกขึ้น. แม้ถ้าภิกษุที่เก็บผ้าไว้นั้น ได้จารึกชื่อของตนไว้ในผ้าสาฎกของภิกษุที่มาทวงนั้นและชื่อของภิกษุที่มาทวงนั้นไว้ในผ้าสาฎกของตน แล้วกล่าวว่า "ท่านจงไปอ่านดูชื่อ แล้วถือเอาไปเถิด" ดังนี้. แม้ในผ้าสาฎกนั้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ส่วนภิกษุเจ้าถิ่นรูปใด เก็บผ้าสาฎกที่ตนเองและภิกษุอาคันตุกะนั้นได้มารวมกันไว้แล้ว พูดกะภิกษุอาคันตุกะนั้นอย่างนี้ว่า "ผ้าสาฎกที่ท่านและผมได้ ทั้งสองผืนเก็บไว้ภายในห้อง, ท่านจงไปเลือกเอาผ้าที่ท่านปรารถนาเถิด." และภิกษุอาคันตุกะนั้น ถือเอาผ้าสาฎกเนื้อหยาบที่ภิกษุเจ้าถิ่นได้มานั่นแล เพราะความเกรงใจ. บรรดาภิกษุอาคันตุกะและภิกษุเจ้าถิ่นนั้น เมื่อภิกษุเจ้าถิ่นถือเอาผ้าสาฎกนอกนี้เหลือจากที่อาคันตุกภิกษุเลือกเอาแล้ว ไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุอาคันตุกะ เมื่อพวกภิกษุเจ้าถิ่นทำจีวรกรรมอยู่ เก็บบาตรและจีวรไว้ในที่ใกล้เข้าใจว่า "พวกภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น จักช่วยดูแลให้" จึงไปอาบน้ำหรือไปในที่อื่น. ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นดูแลบาตรและจีวรนั้นไว้, การช่วยดูแลอย่างนี้นั้นเป็นการดี, ถ้าไม่ดูแลให้ไว้, เมื่อ

บาตรและจีวรนั้นสูญหายไป, ก็ไม่เป็นสินใช้. แม้ถ้าภิกษุอาคันตุกะนั้น กล่าวว่า "จงเก็บบาตรและจีวรนี้ไว้ด้วยเถิด ขอรับ !" แล้วไป, และภิกษุเจ้าถิ่นนอกนี้ไม่ทราบ เพราะมัวขวนขวายในกิจอยู่, ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แม้ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น อันภิกษุอาคันตุกะกล่าวว่า "จงเก็บบาตรและจีวรนี้ไว้ด้วยเถิด ขอรับ !" ได้ปฏิเสธว่า "พวกข้าพเจ้ากำลังยุ่ง" และภิกษุอาคันตุกะนอกนี้ ก็คิดว่า "ท่านเหล่านี้จักเก็บไวให้แน่นอน" ไม่ติดใจ แล้วไปเสีย, ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นถูกพระอาคันตุกะรูปนั้น ขอร้องหรือไม่ขอก็ตาม พูดว่า "พวกข้าพเจ้าจักเก็บไว้ให้เอง, ท่านจงไปเถิด" ดังนี้. ภิกษุเจ้าถิ่นต้องดูแลบาตรและจีวรนั้น. ถ้าไม่ดูแลไซร้, เมื่อบาตรและจีวรนั้น สูญหายไป ย่อมเป็นสินใช้. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า บาตรและจีวรนั้นพวกเธอรับรองเขาไว้.

ภิกษุรูปใดเป็นภัณฑาคาริก (ผู้รักษาเรือนคลัง) เวลาจวนรุ่งสางนั่นเอง ได้ขนบาตรและจีวรของภิกษุทั้งหลายลงไปไว้ยังปราสาทชั้นล่าง ไม่ได้ปิดประตู ทั้งไม่ได้บอกแม้แก่ภิกษุเหล่านั้น ไปเที่ยวภิกขาจารในที่ไกล, ถ้าพวกโจรลักเอาบาตรและจีวรเหล่านั้นไปไซร้, ย่อมเป็นสินใช้แก่เธอแท้.

ส่วนภิกษุภัณฑาคาริกรูปใด อันพวกภิกษุกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ! ท่านยกบาตรและจีวรลงมาเถิด บัดนี้ ได้เวลาจับสลาก" จึงถามว่า "พวกท่านมาประชุมพร้อมกันแล้วหรือ ?"

เมื่อท่านเหล่านั้นเรียนว่า "มาประชุมพร้อมแล้ว ขอรับ !" จึง

ได้ขนเอาบาตรและจีวรออกมาวางไว้ แล้วผูกประตู (ใสกุญแจ) ภัณฑาคาร (เรือนคลัง) แล้วสั่งว่า "พวกท่านถือเอาบาตรและจีวร แล้วช่วยดูแลประตูปราสาทชั้นล่างด้วยแล้วจึงไป" ดังนี้แล้วไป ; ก็ในพวกภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีชาติขี้เกียจ เมื่อภิกษุทั้งหลายไปกันแล้ว มัวเช็ดนัยน์ตา ลุกขึ้นทีหลังเดินไปยังที่อาบน้ำ หรือที่ล้างหน้า ขณะนั้นพวกโจรเห็นเข้า จึงลักบาตรและจีวรของภิกษุนั้นไป, เป็นอันพวกโจรลักไปด้วยดี. ไม่เป็นสินใช่แก่ภิกษุภัณฑาคาริก (รูปนั้น), แม้ถ้าภิกษุบางรูป ไม่ได้แจ้งแก่ภิกษุภัณฑาคาริกเลย เก็บบริขารของตนไว้ในภัณฑาคาร. แม้เมื่อบริขารนั้นสูญหายไป ก็ไม่เป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริก. แต่ถ้าภิกษุภัณฑาคาริก เห็นบริขารนั้นแล้ว คิดว่า "เขาเก็บไว้ในที่ไม่ควร" จึงเอาไปเก็บไว้ให้, เมื่อบริขารนั้นสูญหายไป เป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกรูปนั้น . ถ้าภิกษุภัณฑาคาริก อันภิกษุผู้เก็บไว้กล่าวว่า "ผมเก็บบริขารชื่อนี้ไว้แล้ว ขอรับ ! โปรดช่วยดูให้ด้วย" รับว่า "ได้" หรือรู้ว่าเก็บไม่ดี จึงเก็บไว้ในที่อื่นเสีย, เมื่อบริขารนั้นสูญหายไป เป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกนั้นเหมือนกัน. แต่เมื่อเธอปฏิเสธว่า "ข้าพเจ้าไม่รับรู้" ไม่เป็นสินใช้. ฝ่ายภิกษุใด เมื่อภิกษุภัณฑาคาริกเห็นอยู่นั่นเอง เก็บไว้ ทั้งไม่ให้ภิกษุภัณฑาคาริกรับรอง บริขารของภิกษุนั้นหายไป เป็นอันสูญหายไปด้วยดีแล. ถ้าภิกษุภัณฑาคาริก เก็บบริขารนั้นหายไป เป็นอันสูญหายไป เป็นสินใช้.

[โจรลักของสงฆ์ในเรือนคลัง ปรับสินไหมภิกษุผู้รักษา]

ถ้าภัณฑาคารเขาคุ้มครองเป็นอย่างดี บริขารทั้งปวงของสงฆ์และของเจดีย์ เขาเก็บไว้ในภัณฑาคารนั้นแล. แต่ภิกษุภัณฑาคาริกเป็นคนโง่ไม่ฉลาดเปิดประตูทิ้งไว้แล้ว ไปไหน ๆ เสียเพื่อฟังธรรมกถา หรือเพื่อทำกิจอะไร ๆ อื่น ขณะนั้นพวกโจรเห็นแล้ว ลักภัณฑะไปเท่าใด ภัณฑะเท่านั้น เป็นสินใช้แก่เธอทั้งหมด. เมื่อภัณฑาคาริกออกไปจากภัณฑาคาร จงกรมอยู่ภายนอก หรือเปิดประตูไว้เพื่อให้ร่างกายรับอากาศ หรือนั่งอยู่ด้วยตามประกอบสมณธรรมในภัณฑาคารนั่นเอง หรือนั่งในภัณฑาคารนั้นเอง ขวนขวายด้วนกรรมบางอย่าง หรือเป็นผู้แม้ปวดอุจจาระปัสสาวะ เมื่ออุปจารในที่นั้นเองมีอยู่ แต่ไม่เสียข้างนอก เป็นผู้เลินเล่อด้วยอาการอื่นบางอย่าง, พวกโจรเปิดประตู หรือเข้าทางประตูที่เปิดไว้นั่นเอง หรือตัดที่ต่อลักภัณฑะไปเท่าใด เพราะความเลินเล่อของเธอเป็นปัจจัย ภัณฑะเท่านั้น เป็นสินใช้แก่เธอนั้นแลทั้งหมด. ฝ่ายพระอาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ในฤดูร้อนจะเปิดหน้าต่างนอน ก็ควร." แต่เมื่อปวดอุจจาระปัสสาวะแล้วไปในที่อื่น ในเมื่ออุปจารนั้นไม่มี ไม่ใช่วิสัย เพราะเธอตั้งอยู่ในฝ่ายภิกษุไข้; เพราะเหตุนั้น จึงไม่เป็นสินใช้. ฝ่ายภิกษุใดถูกความร้อนภายในเบียดเบียนจำทำประตูให้เป็นของรักษาดีแล้วออกไปข้างนอก. และพวกโจรจับภิกษุนั้นแล้ว สั่งว่า "จงเป็นประตู" เธอไม่ควรเปิดจนถึงครั้งที่ ๓ แต่ถ้าพวกโจรขู่ว่า "ถ้าท่านไม่ยอมเปิด, พวกเราจักฆ่าท่านเสีย และจักทำลายประตูลักบริขารไป." แล้วเงื้อขวานเป็นต้นขึ้น เธอจะเปิดให้ด้วยทำในใจว่า "เมื่อเราตายแล้ว และเมื่อเสนาสนะของสงฆ์ฉิบหาย

แล้ว ไม่มีคุณงามความดีเลย" ดังนี้ สมควรอยู่. แม้ในอธิการนี้ พระอาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ไม่มีสินใช้เพราะไม่ใช่วิสัย." ถ้าภิกษุอาคันตุกะบางรูป ไขกุญแจ หรือเปิดประตูไว้, พวกโจรลักภัณฑะไปเท่าใด ภัณฑะเท่านั้น เป็นสินใช้แก่อาคันตุกะนั้นทั้งหมด. สลักยนต์และห่วงกุญแจ เป็นของที่สงฆ์จัดให้ไว้ เพื่อประโยชน์แก่การรักษาภัณฑาคาร. ภัณฑาคาริกใส่เพียงลิ่มสลักแล้วนอน. พวกโจรเปิดเข้าไปลักบริขาร เป็นสินใช้แก่เธอแท้. แต่ภัณฑาคาริกนั้น ใส่สลักยนต์และห่วงกุญแจแล้วนอน, ถ้าพวกโจรมาขู่ว่า "จงเปิด" เธอพึงปฏิบัติในคำขู่ของพวกโจรนั้น ตามนัยก่อนนั่นแล. ก็เมื่อภัณฑาคาริกนั้นทำการคุ้มครองอย่างนั้นแล้ว จึงนอน, ถ้าพวกโจรทำลายฝาหรือหลังคา หรือเข้าไปทางอุโมงค์ ลักของไป, ไม่เป็นสินใช้แก่เธอ. ถ้าพระเถระแม้เหล่าอื่นอยู่ในภัณฑาคาร เมื่อประตูเปิดแล้ว ท่านจึงถือเอาบริขารของตน ๆ ไป ภัณฑาคาริก ไม่ระวังประตู ในเมื่อพระเถระเหล่านั้นไปแล้ว, ถ้าของอะไร ๆ ในภัณฑาคารนั้นถูกลักไป, เป็นสินใช้แก่ภัณฑาคาริกเท่านั้น เพราะภัณฑาคารเป็นใหญ่ (แต่ในการดูแล). แต่พวกพระเถระต้องเป็นสหายช่วยเหลือ. นี้เป็นสามีจิกรรมในภัณฑาคารนั้น. แต่ถ้าภัณฑาคาริกบอกว่า "ขอพวกท่านจงยืนอยู่ข้างนอกนั่นแหละแล้วรับบริขารของพวกท่านเถิด อย่าเข้ามา." ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระมหาเถระเหลวไหลรูปหนึ่ง พร้อมด้วยสามเณรและอุปัฏฐากทั้งหลาย เปิดภัณฑาคารเข้าไปนั่นและนอน, ภัณฑะหายไปเท่าใด เป็นสินใช้แก่พระเถระนั้นทั้งหมด. ฝ่ายภัณฑาคาริกและพระ

เถระที่เหลือ ต้องเป็นสหายช่วยเหลือ. ถ้าภิกษุภัณฑาคาริกนั่นเองพาเอาพวกสามเณรเหลวไหลและพวกอุปัฏฐากไปนั่งและนอนอยู่ในภัณฑาคาร, สิ่งของใดในภัณฑาคารนั้น หายไป, ของทั้งหมดนั้น เป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกนั้นเท่านั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุภัณฑาคาริกเท่านั้นพึงอยู่ในภัณฑาคารนั้น. ที่เหลือ ควรอยู่ที่มณฑป หรือโคนต้นไม้ ไม่ควรอยู่ในภัณฑาคารเลย ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง ภิกษุเหล่าใด เก็บบริขารของพวกภิกษุผู้เป็นสภาคกันไว้ในห้องที่อยู่ของตน ๆ เมื่อบริขารหายไป ก็เป็นสินใช้แก่พวกภิกษุที่เก็บไว้เท่านั้น. ฝ่ายภิกษุนอกนี้ ต้องเป็นสหายช่วยเหลือ. แต่ถ้าสงฆ์สั่งให้ถวายข้าวยาคูและภัตรแก่ภิกษุภัณฑาคาริกในวิหารนั่นเอง แต่ภิกษุภัณฑาคาริกรูปนั้น (ยังขืน) เข้าไปสู่บ้าน เพื่อต้องการภิกขาจาร, สิ่งของหายไป ย่อมเป็นสินใช้ แก่ภิกษุภัณฑาคาริกรูปนั้นนั่นเทียว. แม้ภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหาร ที่พวกภิกษุผู้เข้าไปภิกขาจารตั้งไว้ เพื่อต้องการให้รักษาอติเรกจีวร ทั้ง ๆ เมื่อได้ยาคูและภัตร หรือค่าภัตตาหาร (ก็ยังยืน) ไปภิกขาจาร, สิ่งของใดในวิหารนั้น หายไป, สิ่งของนั้นทั้งหมด เป็นสินใช้แก่เธอ. และสิ่งของนั้นเท่านั้น จะเป็นสินใช้อย่างเดียวก็หามิได้, ก็สิ่งของใดหายไป เพราะความเลินเล่อของภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหารนั้นเป็นปัจจัย สิ่งของนั้นทั้งหมด เป็นสินใช้แก่เธอดุจเป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกฉะนั้น (เหมือนสิ่งของที่หายไปเพราะความประมาทของภิกษุภัณฑาคาริก เป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกฉะนั้น) ถ้าเป็นวิหารใหญ่, เมื่อเธอเดินไปเพื่อรักษาที่ส่วนอื่น สิ่งของที่เก็บไว้ในที่อีกส่วนหนึ่ง พวกโจรลักเอาไป ย่อมไม่เป็นสินใช้

เพราะเป็นเหตุเหลือวิสัย. ก็ในวิหารใหญ่เช่นนี้อันภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหาร ควรเก็บบริขารทั้งหลายไว้ในที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งปวง แล้วนั่ง (เฝ้า) อยู่ในท่ามกลางวิหาร. อนึ่ง พึงตั้งภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารไว้ ๒-๓ รูป. ถ้าแม้เมื่อเธอเหล่านั้น มิได้เป็นผู้เลินเล่อเลย คอยระวังรักษาอยู่ข้างโน้นและข้างนี้นั่นเทียว สิ่งของอะไร ๆ หายไป, ก็ไม่เป็นสินใช้แก่เธอเหล่านั้น. สิ่งของที่พวกโจรมัดภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหารไว้แล้ว ลักเอาไปก็ดี สิ่งของที่ถูกโจรลักไปโดยทางอื่น ในเมื่อภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารเดินสวนทางพวกโจรก็ดี ไม่เป็นสินใช้แก่เธอเหล่านั้น. ถ้าข้าวยาคูและภัตร หรือค่าภัตตาหารที่จะพึงถวายในวิหารไม่มีแก่ภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหาร จะตั้งสลากข้าวยาคู ๒-๓ ที่ ซึ่งเหลือเฟือจากลาภที่ภิกษุเหล่านั้นพึงได้ และสลากภัตรอันเพียงพอแก่เธอเหล่านั้น ก็ควร. แต่ไม่ควรตั้งให้เป็นประจำ. เพราะว่า พวกชาวบ้าน จะมีความร้อนใจว่า "พวกภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหารเท่านั้น ย่อมฉันภัตรของพวกเรา." เพราะเหตุนั้น จึงควรตั้งผลัดเปลี่ยนเวียนกันไป. ถ้าพวกภิกษุที่เป็นสภาคกันของภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารเหล่านี้ นำสลากภัตรมาถวาย การถวายอย่างนี้นั้น เป็นการดี, ถ้าไม่ถวาย, ควรให้ภิกษุทั้งหลายรับวาระแล้วให้นำมาถวายเถิด. ถ้าภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหาร เมื่อได้รับสลากข้าวยาคู ๒-๓ ที่ และสลากภัตร ๔-๕ ที่อยู่เทียว ก็ยังขืนไปภิกขาจาร, สิ่งของหายไปทั้งหมด เป็นสินใช้แก่เธอ เหมือนเป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริก ฉะนั้น. ถ้าภัตรหรือค่าภัตตาหารของสงฆ์ ที่จะพึงถวายแก่ภิกษุผู้เฝ้าวิหารไม่มี ภิกษุทั้งหลายรับวาระเฝ้าวิหารแล้ว จึงให้นิสิตของตน ๆ ช่วยปฏิบัติ จะไม่รับเอาวาระที่มาถึงไม่ได้, ควรทำเหมือนอย่างที่ภิกษุ

เหล่าอื่นทำอยู่ฉะนั้น. แต่ว่าภิกษุใด ไม่มีสหายหรือไม่มีเพื่อน ไม่มีภิกษุผู้ชอบพอกันที่จะนำภัตรมาให้, ภิกษุทั้งหลาย ไม่ควรให้วาระถึงแก่ภิกษุเห็นปานนั้น. ภิกษุทั้งหลายตั้งแม้ส่วนใดไว้ในวิหาร เพื่อประโยชน์เป็นเสบียง ภิกษุผู้ถือเอาส่วนนั้นเลี้ยงชีพต้องดำรงหน้าที่ ภิกษุใดมิได้รับเอาส่วนนั้นเลี้ยงชีพ, ไม่ควรให้ภิกษุนั้นรับภาระ. ภิกษุทั้งหลายแต่งตั้งภิกษุไว้ในวิหาร แม้เพื่อต้องการให้รักษาผลไม้น้อยใหญ่, ครั้นดูแลคุ้มครองแล้ว ก็แจกกันขบฉันตามคราวแห่งผลไม้. ภิกษุที่ขบฉันผลไม้เหล่านั้น ต้องรับหน้าที่, ภิกษุผู้ไม่อาศัยเลี้ยงชีพ ไม่ควรให้รับวาระ. ภิกษุทั้งหลายจะแต่งตั้งภิกษุไว้ แม้เพื่อต้องการให้รักษาเสนาสนะ เตียง ตั่ง และเครื่องปูลาด, ภิกษุผู้อยู่ในอาวาสต้องปฏิบัติหน้าที่. ส่วนภิกษุผู้ถืออัพโภกาสิกธุดงค์ก็ดี ผู้ถือรุกขมูลิกธุดงค์ก็ดี ไม่ควรให้รับวาระ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ภิกษุรูปหนึ่งยังเป็นพระนวกะอยู่. แต่เธอเป็นพหุสูต สอนธรรม ให้การสอบถาม พรรณนาบาลี แสดงธรรมกถา แก่ภิกษุเป็นอันมาก ทั้งช่วยภาระของสงฆ์ด้วย, ภิกษุนี้ บริโภคลาภอยู่ก็ดี อยู่ในอาวาสก็ดี ไม่ควรให้รับวาระ, พึงรู้ว่าชื่อว่าเป็นคนพิเศษ." แต่ภิกษุผู้รักษาโรงอุโบสถ และเรือนพระปฏิมา ควรให้ข้าวยาคูและภัตรเป็นทวีคูณ ข้าวสารทะนานหนึ่งทุกวัน ไตรจีวรประจำปี และกัปปิยภัณฑ์ที่มีราคาถึง ๑๐ หรือ ๒๐ กหาปณะ. ก็ถ้าเมื่อเธอได้รับข้าวยาคูและภัตรนั้นอยู่นั่นเอง สิ่งของอะไร ๆ ในโรงอุโบสถและเรือนพระปฏิมานั้นหายไป เพราะความเลินเล่อ, เป็นสินใช้แก่เธอทั้งหมด. แต่สิ่งของที่ถูกพวกโจรผูกมัดตัวเธอไว้แล้ว แย่งชิงเอาไปโดยพลการ ย่อมไม่เป็นสินใช้แก่เธอ. การที่จะให้เธอรักษาสมบัติของ

เจดีย์ พร้อมด้วยสมบัติของเจดีย์ (ด้วยกัน) หรือ (พร้อมด้วยสมบัติ) ของสงฆ์ในโรงอุโบสถเป็นต้นนั้น สมควรอยู่. แต่การที่จะให้เธอรักษาสมบัติของสงฆ์พร้อมด้วยสมบัติของเจดีย์ ไม่ควร. แต่สิ่งของอันใด ที่เป็นของสงฆ์ เก็บไว้กับด้วยของเจดีย์, สิ่งของของสงฆ์นั้น เมื่อให้รักษาของเจดีย์แล้ว ก็เป็นอันรักษาไว้แล้วเหมือนกัน เพราะฉะนั้น การรักษาไว้อย่างนั้น ควรอยู่. แม้เมื่อภิกษุรักษาสถานที่ทั้งหลาย มีโรงอุโบสถเป็นต้น ตามวาระแห่งปักษ์ สิ่งของที่หายไป เพราะอำนาจความเลินเล่อ ย่อมเป็นสินใช้เหมือนกัน ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยของที่เขาฝากไว้.

กถาว่าด้วยด่านภาษี

ชนทั้งหลาย ย่อมตระบัดภาษีจากที่นั้น เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า สุงกฆาฏะ ที่เป็นแด่นตระบัดภาษี. คำว่า "สุงกฆาฏะ" นั่น เป็นชื่อของด่านภาษี. จริงอยู่ ด่านภาษีนั้น ท่านเรียกว่า "สุงกฆาฏะ" เพราะเหตุที่ชนทั้งหลาย เมื่อไม่เสียภาษี นำภัณฑะอันควรแก่ภิกษุออกไปจากที่นั้น ชื่อว่าตระบัดภาษี คือยังภาษีของพระราชาให้พินาศ.

สองบทว่า ตตฺร ปวิสิตฺวา[๑] มีความว่า เข้าไปในด่านภาษีที่พระราชาทรงทำกำหนดเขตตั้งไว้ในที่ทั้งหลาย มีเขาขาดเป็นต้นนั้น.

สองบทว่า ราชคฺฆํ ภณฺฑํ ได้แก่ ภัณฑะที่ควรแก่พระราชา อธิบายว่า "ภาษีมีราคาถึง ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก เป็นของที่ตนควรถวายแด่พระราชา จากภัณฑะใด, ซึ่งภัณฑะนั้น." ปาฐะว่า "ราชกํ" บ้าง. เนื้อความก็อย่างนี้เหมือนกัน. ภิกษุเป็นผู้มีไถยจิต คือยังไถยจิตให้เกิดขึ้นว่า "เราจะไม่เสียภาษีแก่พระราชาจากภัณฑะนี้" แล้วลูบคลำจับต้องภัณฑะนั้น ต้องทุกกฏ. หยิบจากที่ที่วางไว้ใส่ในย่าม หรือผูกติดไว้กับขาอ่อนในที่ปกปิด ต้องถุลลัจจัย. การที่ให้เคลื่อนจากฐาน ชื่อว่าย่อมไม่ เพราะอวหารนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดด้วยด่านภาษี. ภิกษุยังเท้าที่ ๒ ให้ก้าวล่วงเขตกำหนดด่านภาษีไป ต้องปาราชิก.

๑. บาลีมหาวิภังค์ตรงนี้ว่า ตตฺร ปวิสิตฺวา ราชคฺฆํ ภณฺฑํ ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺฆนกํ เถยฺยจิตฺโต อามสติ.

สองบทว่า **พหิ สุงฺกฆาฏํ ปาเตติ** มีความว่า ภิกษุเห็นราชบุรุษทั้งหลาย ส่งใจไปในที่อื่น ยืนอยู่ภายในนั่นเทียว ขว้างภัณฑะไป เพื่อต้องการให้ตกไปภายนอก ถ้าภัณฑะนั้น เป็นของจะต้องตกไปได้แน่ พอหลุดจากมือ เธอต้องปาราชิก. ถ้าภัณฑะนั้น กระทบต้นไม้ หรือตอไม้ หรือถูกกำลังลมแรงหอบขึ้น ตกไปในภายในนั่นแลอีก ยังรักษาอยู่. เธอหยิบขว้างไปอีก ต้องปาราชิก ตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล. ถ้าภัณฑะนั้นตกที่พื้นดิน แล้วกลิ้งเข้ามาข้างในอีก เธอต้องปาราชิกเหมือนกัน. ส่วนในกุรุนที และสังเขปอรรกถา กล่าวว่า "ถ้าภัณฑะนั้นตกไปข้างนอก หยุดแล้วจึงกลิ้งเข้าไป เธอต้องปาราชิก ถ้ายังไม่ทันหยุดเลยกลิ้งเข้าไป ยังรักษาอยู่." ภิกษุยืนอยู่ภายใน ใช้มือ หรือเท้า หรือไม้เท้าเขี่ยกลิ้งไป หรือว่าให้ผู้อื่นกลิ้งไป, ถ้าภัณฑะนั้นไม่หยุด กลิ้งออกไป ต้องปาราชิก, ภัณฑะนั้นหยุดอยู่ข้างในแล้ว จึง (กลิ้ง) ออกไปข้างนอก ยังรักษาอยู่. ภัณฑะที่ภิกษุวางไว้ภายใน ด้วยคิดว่า "จักกลิ้งออกไปเอง หรือว่าผู้อื่นจักให้มันกลิ้งออกไป" ภายกลังกลิ้งไปเอง หรือผู้อื่นกลิ้งจึงออกไปข้างนอก. ยังรักษาอยู่เหมือนกัน. แต่ในภัณฑะที่ภิกษุวางไว้ด้วยจิตบริสุทธิ์ กลิ้งออกไปอย่างนั้น ไม่มีคำที่จะพึงกล่าวเลย. ภิกษุทำห่อสองห่อให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน วางไว้ระหว่างแดนของด่านภาษี แม้ว่าภาษี[๑]ในห่อนอกจะได้ราคาบาทหนึ่ง ก็จริง ถึงกระนั้นห่อในยังรักษาไว้ได้ เพราะเนื่องเป็นอันเดียวกันกับห่อนอกนั้น.แต่ถ้าเธอย้ายห่อที่อยู่ภายในไป

๑. โยชนาเติม ภณฺฑํ เข้ามา จะให้แปลว่า ภัณฑะ มีในห่อนอก ควรค่าภาษีราคาบาทหนึ่ง.

วางไว้ข้างนอก ต้องปาราชิก. แม้ในเครื่องหาบที่ภิกษุทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันวางไว้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่ถ้าภัณฑะนั้น เป็นของไม่ได้ผูก สักว่าพาดไว้บนปลายเครื่องหาบเท่านั้น เป็นปาราชิก. ภิกษุตั้งภัณฑะไว้ในยานซึ่งกำลังไป หรือบนหลังม้าเป็นต้น ด้วยทำในใจว่า "ภัณฑะนี้ จักถูกนำออกไปในภายนอก" เมื่อภัณฑะนั้นถูกนำออไปแล้ว อวหารย่อมไม่มี แม้ภัณฑไทยก็ไม่มี. เพราะเหตุไร ? เพราะพระราชาตรัสไว้ว่า "จงเก็บภาษีแก่คนผู้เข้ามาในที่นี้," จริงอยู่ ภัณฑะนี้ ภิกษุตั้งไว้นอกด่านภาษี และเธอก็มิได้นำไป; เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นภัณฑไทย ไม่เป็นปาราชิก. แม้ในภัณฑะที่วางไว้ในยามที่หยุดแล้วเป็นต้น ครั้นเมื่อยานเป็นต้นนั้นไป เว้นประโยคของภิกษุนั้น แม้เมื่อมีไถยจิต อวหารย่อมไม่มีเหมือนกัน. แต่ถ้าภิกษุตั้งภัณฑะแล้ว ขับยานเป็นต้นไป ให้ก้าวล่วงด่านภาษีก็ดี ยืนข้างหน้าแล้วเรียกว่า "มาเถิดโว้ย" ดังนี้ เพราะความที่ตนมีการสั่งสมอบรมอันทำแล้วในการศึกษาเกี่ยวข้องเรื่องช้างเป็นต้นก็ดี[๑] ต้องปาราชิก ในขณะก้าวล่วงแดนไป. ในเอฬกโลมสิกขาบท ไม่เป็นอาบัติในฐานะนี้ ที่ว่าภิกษุใช้ผู้อื่นให้นำขนเจียมไป.[๒] ในสิกขาบทนี้เป็นปาราชิก. ในเอฬกโลมสิกขาบทนั้น ภิกษุใส่ขนเจียมในยาม หรือในภัณฑะของชนอื่นผู้ไม่รู้ ให้ก้าวลงล่วง ๓ โยชน์ไป, ขนเจียมเป็นนิสสัคคีย์ เพราะเหตุนั้น ภิกษุต้องปาจิตตีย์. ในสิกขาบทนี้หาเป็นอาบัติไม่. การที่ภิกษุเสียภาษีที่ด่านภาษีก่อนแล้วเทียว จึงไป ย่อมควร.

๑. แปลตามฎีกาสารัตถทีปนี ภาค ๒/๒๓๕ ที่ว่า หตฺภิสุตฺตาทีสูติ หตฺถิสิกฺขาทีสุ.
๒. มาในอนาปัตติวารแห่งเอฬกโลมสิกขาบท วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒/๘๔ และตรงนี้แปลตามนัยโยชนา.

ภิกษุรูปหนึ่ง ทำความผูกใจไว้ว่า "ถ้าเขาจักบอกว่า 'ท่านจงเสียภาษี,' เราก็จักให้, ถ้าพวกเขาไม่บอก เราก็จักไป" ดังนี้แล้วจึงไป, เจ้าหน้าที่ศุลกากรคนหนึ่ง ได้เห็นภิกษุรูปนั้น จึงกล่าวว่า "ภิกษุนั่น กำลังไป, พวกท่านจงเก็บภาษีภิกษุนั้น." เจ้าหน้าที่ศุลกากรอีกนายหนึ่ง พูดขึ้นว่า "บรรพชิตจักมีค่าภาษีแต่ที่ไหนเล่า นิมนต์ไปเถิด" ดังนี้, เป็นอันได้ข้ออ้าง ภิกษุนั้นเพียงไป, แต่เมื่อภิกษุกล่าวว่า การไม่เสียภาษีแล้วไป ไม่ควรแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นจงเก็บภาษีเถิด อุบาสก !" ดังนี้ ก็ดี เมื่อเจ้าหน้าที่พูดว่า "เมื่อเราจะเก็บค่าภาษีของภิกษุ ก็ต้องเอาได้แต่บาตรและจีวร จะมีประโยชน์อะไรด้วยบาตรและจีวรนั้น นิมนต์ไปเถิด" ดังนี้ ก็ดี เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน. ถ้าพวกเจ้าหน้าที่ศุลกากรนอนหลับอยู่ก็ดี เล่นการพนันกันอยู่ก็ดี หรือไปในที่ไหน ๆ เสียก็ดี, และภิกษุนี้ แม้ร้องเรียกว่า "พวกเจ้าหน้าที่ศุลกากรอยู่ที่ไหนกัน ?" ก็ไม่พบ, เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน. แม้ถ้าภิกษุไปถึงด่านภาษีแล้ว ส่งใจไปในที่อื่น คิดอะไร ๆ อยู่ก็ดี สาธยายอยู่ก็ดี ตามประกอบมนสิการอยู่ก็ดี ถูกโจรและสัตว์ร้าย มีช้าง ราชสีห์ และเสือโคร่ง เป็นต้น ลุกไล่ติดตามไปโดยเร็วก็ดี เห็นมหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว ประสงค์จะเข้าไปยังศาลาข้างหน้าก็ดี จึงก้าวล่วงเลยสถานที่นั้นไป; ก็เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน.

ในคำว่า **สงฺกํ ปริหรติ** นี้ ท่านกล่าวไว้ในอรถกถากุรุนทีว่า "ถึงภิกษุก้าวลงสู่อุปจาร[๑]แล้วหลบเลียงภาษีไป ก็จริงแล ก็เป็นอวหาร

๑. ฎีกาอธิบายว่า ได้แก่ภายใน ๒ เลฑฑุบาตรนอกเขตด่านภาษี.

ทีเดียว." แต่ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "เมื่อภิกษุเห็น[๑]
โทษอย่างเดียวว่า 'พวกราชบุรุษ ย่อมเบียดเบียนผู้หลบเลี่ยงภาษี'
ดังนี้ จึงก้าวลงสู่อุปจารก่อนแล้วหลบเลี่ยงไป เป็นทุกกฏ เมื่อไม่ได้ก้าว
ลงแล้ว หลบเลี่ยงไป ไม่เป็นอาบัติ." คำในมหาอรรถกถานี้ ย่อม
สมด้วยพระบาลี.[๒] ในด้านภาษีนี้ พึงกำหนดอุปจารด้วย ๒ เลฑฑุบาต
ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยด่านภาษี.

๑. โยชนาแก้ ทสฺเสตฺวา ว่า ปสฺสิตฺวา ญตฺวา.
๒. พระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒/๔๖ ที่ว่า สุงฺกํ ปริหรติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส.

กถาว่าด้วยสัตว์มีชีวิต

ถัดจากกถาว่าด้วยด่านภาษีนี้ไป พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงสัตว์ที่มีชีวิต ซึ่งพอแก่อวหารโดยส่วนเดียว จึงตรัสว่า **"มนุสฺสปาโณ"** เป็นต้น. เมื่อภิกษุลักสัตว์มีชีวิตคือมนุษย์แม้นั้น ซึ่งเป็นไท (มิใช่ทาส) ไป ย่อมไม่เป็นอวหาร. แม้บุคคลใดเป็นไท ถูกมารดาหรือบิดาเอาไปจำนำไว้ หรือตัวเองเอาตัวเป็นประกันไว้ แล้วได้ถือเอาทรัพย์ ๕๐ หรือ ๖๐ กหาปณะไป, เมื่อภิกษุลักเอาบุคคลแม้นั้นไม่ก็เป็นอวหาร. ส่วนทรัพย์ย่อมเพิ่มดอกเบี้ยในสถานที่เขาไปแล้ว. แต่เมื่อภิกษุลักทาสนั่นแล ต่างโดยเป็นทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่และทาสที่ถูกนำมาเป็นเชลย ย่อมเป็นอวหาร. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาทาสผู้เกิดในเรือนเบี้ยเป็นต้นนั้นแล จึงตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า "สัตว์มีชีวิตคือมนุษย์ เราเรียกให้ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต" ดังนี้.

[บุคคลผู้เป็นทาส ๓ จำพวก]

ก็บรรดาทาสเหล่านี้ ทาสที่เกิดในท้องของนางทาสี ในเรือนพึงทราบว่า ชื่อว่า ทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสที่ถูกซื้อมาด้วยทรัพย์พึงทราบว่า ชื่อว่า ทาสสินไถ่ บุคคลที่ถูกกวาดต้อนมาจากต่างประเทศแล้วเข้าถึงความเป็นทาส พึงทราบว่า ชื่อว่า ทาสที่ถูกนำมาเป็นเชลย. ภิกษุคิดว่า "เราจักลักสัตว์มีชีวิตเห็นปานนี้ไป" แล้วลูบคลำ ต้องทุกกฏ. เมื่อเธอจับที่มือหรือเท้ายกขึ้นทำให้ไหว ต้องถุลลัจจัย. เธอ

ใคร่จะยกหนีไป ให้ก้าวล่วงจากสถานที่ที่ยืนอยู่ แม้เพียงปลายเส้นผม ไป ต้องปาราชิก. เธอจับที่ผมหรือที่มือ ฉุดคร่าไป พึงปรับด้วยวาระย่างเท้า. ภิกษุคิดว่า "เราจักนำให้เดินไป" ขู่หรือตี พลางพูดว่า "แกจงไปทางนี้." เมื่อเขาไปยังทิสาภาคตามที่ภิกษุนั้นสั่ง เธอต้องปาราชิกในวาระย่างเท้าที่ ๒. แม้ภิกษุเหล่าใด มีฉันทะร่วมกับภิกษุนั้น ก็เป็นปาราชิกในขณะเดียวกันแก่ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด. ภิกษุเห็นทาสแล้ว ถามถึงสุขทุกข์ หรือไม่ถามก็ตาม พูดว่า "แกจงไป จงหนีไปอยู่เป็นสุขเถิด." ถ้าทาสคนนั้นหนีไปไซร้, เธอต้องการปาราชิกในวาระย่างเท้าที่ ๒. ภิกษุรูปอื่น พูดกะทาสคนนั้น ผู้มาสู่ที่ใกล้ตนว่า "แกจงหนีไป." ถ้าภิกษุตั้งร้อยรูป พูดกะทาสผู้มาสู่ที่ใกล้ตน ๆ ตามลำดับ, ก็เป็นปาราชิกด้วยกันทั้งหมด. ส่วนภิกษุรูปใด พูดกะทาสผู้กำลังวิ่งหนีไปโดยเร็วนั่นเทียวว่า "แกจงหนีไป ตราบทีเจ้าของยังจับแกไม่ได้." เธอรูปนั้นไม่ต้องอาบัติปาราชิก. แต่ถ้าเธอพูดกะทาสผู้ค่อยๆ เดินไป, และทาสคนนั้นก็เดินไปเร็ว ตามคำของภิกษุนั้น, เป็นปาราชิก. เมื่อภิกษุเห็นทาส ผู้หนีไปยังบ้านหรือประเทศอื่น แล้วให้หนีไป แม้จากบ้านหรือจากประเทศนั้น ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน. ชื่อว่า อทินนาทาน ย่อมพ้นได้ด้วยคำพูดเป็นปริยาย.

จริงอยู่ ภิกษุรูปใด พูดอย่างนี้ว่า "เธอทำอะไรอยู่ในที่นี้ ? เธอหนีไปเสียไม่ควรหรือ" ? ก็ดี ว่า "การที่เธอไปในที่ไหน ๆ แล้วเป็นอยู่อย่างสบาย ไม่ควรหรือ ?" ก็ดี ว่า "พวกทาสและพวกทาสีพากันหนีไปยังประเทศชื่อโน้นแล้ว ย่อมเป็นอยู่กันอย่างสบาย" ก็ดี,

และทาสนั้นได้คำพูดของภิกษุนั้นแล้ว ก็หนีไป, ย่อมไม่เป็นอวหาร ฝ่ายภิกษุใดพูดว่า "พวกอาตมา จะไปยังประเทศชื่อโน้น, พวกคนที่ไปในประเทศนั้นแล้ว ย่อมเป็นอยู่อย่างสบาย, และเมื่อพวกท่านไปพร้อมกับพวกอาตมาจะไม่มีความลำบาลด้วยเสบียงทางเป็นต้น แม้ในระหว่างทาง" ดังนี้แล้ว พาเอาทาสผู้มากับตนไปด้วยอำนาจาการเดินทาง, มิใช่ไปด้วยไถยจิต ไม่เป็นอวหารเลย และเมื่อพวกโจรปรากฏขึ้นแล้วในระหว่างทาง แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า "เฮ้ย ! พวกโจรปรากฏขึ้นแล้ว, แกจงรีบหนีไป จงรีบมาไปกัน" ดังนี้ พระอาจารย์ทั้งหลายก็ไม่ปรับเป็นอวหาร เพราะเธอกล่าวเพื่อต้องการให้พ้นจากโจรันตรายด้วยประการฉะนี้.

จบกถาว่าด้วยสัตว์มีชีวิต.

กถาว่าด้วยสัตว์ไม่มีเท้า

บรรดาสัตว์ไม่มีเท้าทั้งหลาย ชื่อว่างู คือ งูที่พวกหมองูเป็นต้นจับไว้ เป็นงูมีเจ้าของ เมื่อให้มันเล่น ย่อมได้ค่าดูกึ่งบาทบ้าง บาทหนึ่งบ้าง กหาปณะหนึ่งบ้าง, แม้เมื่อจะปล่อยมันไป ก็รับเอาเงินและทองแล้วแล จึงปล่อยไป. เจ้าของงูเหล่านั้น ไปยังโอกาสที่ภิกษุบางรูปนั่งแล้ววางกะโปรง๑ขังงูไว้ นอนหลับไป หรือไปในที่ไหน ๆ เสีย. ถ้าภิกษุนั้นจะต้องกระโปรงนั้นในสถานที่นั้น ด้วยไถยจิต ต้องทุกกฏ; ทำให้ไหว ต้องถุลลัจจัย, ให้เคลื่อนจากฐาน ต้องปาราชิก. แต้ถ้าเธอเปิดกะโปรงแล้วจับงูที่คอ ต้องทุกกฏ, ยกงูขึ้น ต้องถุลลัจจัย, เมื่อเธอยกขึ้นตรง ๆ พอหางงูพ้นจากพื้นกระโปรง เพียงปลายเส้นผม ก็ต้องปาราชิก. เมื่อเธอดึงครูดออกไป พอหางงูพ้นจากขอบปาก ต้องปาราชิก. เธอปิดปากกะโปรงออกนิดหน่อยแล้ว ตี หรือร้องเรียกออกชื่อว่า "เฮ้ย ! จงออกมา" แล้วให้ออกไป ต้องปาราชิก. เธอเปิดออกเหมือนอย่างนั้นแล้ว จึงทำเสียงกบร้อง หรือเสียงหนูร้อง หรือโปรยข้าวตอกลงก็ตาม แล้วร้องเรียกออกชื่อ หรือดีดนิ้วมือก็ตาม แม้เมื่องูออกไป ด้วยกิริยาทีทำเสียงเป็นต้นอย่างนั้น ก็ต้องปาราชิก. เมื่อเธอไม่ได้เปิดปากออก แต่ได้กิริยาอย่างนั้น งูหิว จึงเอาศีรษะดนฝากะโปรงทำโอกาส (ช่องทาง) แล้วหนีไป เป็นปาราชิกเหมือนกัน. แต่เมื่อเธอเปิดปากไว้ งูออกแล้วหนีไปเองนั่นเทียว ย่อมเป็นภัณฑไทย. แม้ถ้า

๑. กรณฺฑกในที่นี้แปลกันมาว่า กะโปรง แต่แปลว่า ข้อง ก็จะได้.

เธอเปิดปากก็ตาม ไม่ได้เปิดก็ตาม แต่ได้ทำเป็นเสียงกบและเสียงหนูร้อง หรือโปรยข้าวตอกลงเท่านั้นอย่างเดียว ไม่ได้ร้องเรียกระบุชื่อ หรือไม่ได้ ดีดนิ้วมือ, งูคิดว่า "จักกินกบเป็นต้น" เพราะหิว จึงออกหนีไป เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. ปลามาแล้วในอธิการนี้อย่างเดียวด้วยศัพท์ว่า สัตว์ไม่มีเท้า. ก็คำที่จะพึงกล่าวในปลานี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วใน ภัณฑะตั้งอยู่ในน้ำนั่นเทียว ฉะนี้แล.

จบถากว่าด้วยสัตว์ไม่มีเท้า.

กถาว่าด้วยสัตว์ ๒ เท้า

บรรดาสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงจำพวกสัตว์ ๒ เท้า ซึ่งใคร ๆ อาจลักเอาไปได้ จึงตรัสคำว่า พวกมนุษย์ พวกปักษาชาต เป็นต้น ส่วนพวกเทวดา ใคร ๆ ไม่อาจลักเอาไปได้. ที่ชื่อว่า พวกปักษาชาต เพราะอรรถว่า มีปีกเกิดแล้ว. พวกปักษาชาตเหล่านั้น มี ๓ จำพวก คือ มีขนเป็นปีกจำพวกหนึ่ง มีหนังเป็นปีกจำพวกหนึ่ง มีกระดูกเป็นปีกจำพวกหนึ่ง, บรรดาปักษาชาตเหล่านั้น นกยูงและไก่เป็นต้น พึงทราบว่า พวกมีขนเป็นปีก, ค้างคาวเป็นต้น พึงทราบว่า พวกมีหนังเป็นปีก, แมลงภู่เป็นต้น พึงทราบว่า พวกมีกระดูกเป็นปีก. พวกมนุษย์และพวกปักษาชาตเหล่านั้นทั้งหมด มาแล้วในอธิการนี้อย่างเดียวด้วยศัพท์ว่าสัตว์ ๒ เท้า. ส่วนคำที่จะพึงกล่าวในสัตว์ ๒ เท้านี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในภัณฑะที่อยู่ในอากาศ และสัตว์มีชีวิตนั่นเทียว ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยสัตว์ ๒ เท้า.

กถาว่าด้วยสัตว์ ๔ เท้า

พึงทราบวินิจฉัยในสัตว์ ๔ เท้าต่อไป:- ชนิดแห่งสัตว์ ๔ เท้าทั้งหมด ที่เหลือจากที่มาในพระบาลี พึงทราบว่า สัตว์ของเลี้ยง; สัตว์ทั้งหลายมีช้างเป็นต้น ปรากฏชัดแล้วแล. บรรดาสัตว์มีช้างเป็นต้นเหล่านั้น เมื่อภิกษุลูบคลำช้างด้วยไถยจิต เป็นทุกกฏ, ทำให้ไหว เป็นถุลลัจจัย. ส่วนภิกษุรูปใด มีกำลังมาก ใช้ศีรษะทูนเอาลูกช้างรุ่น ๆ ที่ใกล้สะดือขึ้น เพราะความเมากำลัง ให้เท้าทั้ง ๔ และงวงพ้นจากพื้นดินแม้เพียงปลายเส้นผม, ภิกษุรูปนั้น ต้องปาราชิก. ก็ช้างบางเชือก เขาล่ามขังไว้ในโรงช้าง, บางเชือกยืนอยู่ ไม่ได้ล่ามไว้เลย, บางเชือกยืนอยู่ภายในที่อยู่, บางเชือกยืนอยู่ที่พระลานหลวง.

บรรดาช้างเหล่านั้น ช้างเชือกที่เขาล่ามคอขังไว้ในโรงช้าง มีฐาน ๕ คือ เครื่องผูกที่คอ และเท้าทั้ง ๔. สำหรับช้างเชือกที่เขาเอาโซ่เหล็กล่ามไว้ที่คอและที่เท้าข้างหนึ่ง มีฐาน ๖. ช้างเชือกที่เขาล่ามไว้ที่คอและที่เท้าทั้ง ๒ มีฐาน ๗. พึงทราบการทำให้ไหว และทำให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจแห่งฐานเหล่านั้น. โรงช้างทั้งสิ้น เป็นฐานของช้างที่เขาไม่ได้ล่ามไว้. เป็นปาราชิก ในเมื่อให้ก้าวล่วงจากโรงช้างนั้นไป.ภายในที่อยู่ทั้งสิ้นนั่นแล เป็นฐานของช้างที่ยืนอยู่ภายในที่อยู่. เป็นปาราชิก ในเมื่อให้ล่วงเลยประตูที่อยู่ของช้างนั้นไป. พระนครทั้งสิ้น เป็นฐานของช้างที่ยืนอยู่ที่พระลานหลวง. เป็นปาราชิก ในเมื่อให้ล่วงเลยประตูพระนครไป. สถานที่ยืนอยู่นั่นเอง เป็นฐานของช้างที่ยืนอยู่ภายนอก

พระนคร. ภิกษุเมื่อลักช้างนั้นไป พึงปรับด้วยวาระย่างเท้า. สำหรับช้างที่นอนอยู่มีฐานเดียวเท่านั้น. เมื่อภิกษุให้ช้างนั้นลุกขึ้น ด้วยไถยจิต พอช้างลุกขึ้น ก็เป็นปาราชิก. ถึงในม้า ก็มีวินิจฉัยอย่างนี้เหมือนกัน. แต่ถ้าม้านั้นเขาล่ามไว้ที่เท้าทั้ง ๔ เทียว พึงทราบว่ามีฐาน ๘. ถึงในอูฐ ก็มีนัยเช่นนี้. แม้โคบางตัวเป็นสัตว์ที่เขาผูกขังไว้ในเรือน, บางตัวยืนอยู่ไม่ได้ล่ามไว้เลย, แต่บางตัวเขาล่ามไว้ในคอก, บางตัวก็ยืนอยู่ไม่ได้ล่ามไว้เลย.

บรรดาโคเหล่านั้น โคที่เขาล่ามขังไว้ในเรือน มีฐาน ๕ คือ เท้าทั้ง ๔ และเครื่องผูก. เรือนทั้งสิ้น เป็นฐานของโคที่ไม่ได้ล่าม. โคที่เขาล่ามไว้แม้ในคอก ก็มีฐาน ๕. คอกทั้งสิ้น เป็นฐานของโคที่ไม่ได้ล่าม. ภิกษุให้โคนั้นล่วงเลยประตูคอกไป ต้องปาราชิก. เมื่อเธอทำลายคอกลักไป ให้ล่วงเลยช่องทางที่ตนทำลายแล้วไป[๑] เป็นปาราชิก. เธอเปิดประตูออก หรือทำลายคอกแล้ว ยืนอยู่ข้างนอก แล้วร้องเรียกออกชื่อให้โคออกไป ต้องปาราชิก. แม้สำหรับภิกษุผู้แสดงกิ่งไม้ที่หักแล้วเรียกมา ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุไม่ได้เปิดประตู คอกก็ไม่ได้ทำลาย เป็นแต่ทำกิ่งไม้ที่หักแล้วให้ไหวเรียกมา. โคกระโดดออกมาเพราะความหิว เป็นปาราชิกเหมือนกัน. แต่ถ้าเมื่อเปิดประตูออก หรือทำลายคอกแล้ว โคก็ออกไปเอง เป็นภัณฑไทย. เธอปิดประตู หรือไม่ได้เปิดก็ตาม ทำลายคอก หรือไม่ได้ทำลายก็ตาม เป็นแต่ทำกิ่งไม้ที่หักแล้วให้ไหวอย่างเดียว ไม่ได้เรียกโค โคเดินออกไปหรือกระโดดออกไปเพราะความหิว, เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. โคที่เขาล่ามไว้กลางบ้าน

๑. ฎีกาสารตฺถทีปนีเป็นต้น ขณฺฑทฺวารํ และแก้ว่า "อตฺตนา ขณฺฑิตทฺวารํ.

ยืนอยู่ตัวหนึ่ง นอนอยู่ตัวหนึ่ง. โคตัวที่ยืนอยู่มีฐาน ๕. ตัวที่นอนอยู่มีฐาน ๒. พึงทราบการทำให้ไหวและทำให้เคลื่อนจากฐาน ด้วยอำนาจแห่งฐานเหล่านั้น. ก็ภิกษุรูปใดไม่ได้ให้โคที่นอนอยู่ลุกขึ้น แต่ฆ่าเสียในที่นั้นนั่นเอง เป็นภัณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้น. ก็บ้านทั้งสิ้น เป็นฐานของโคที่ยืนอยู่ในบ้านที่ได้ประกอบประตูล้อมได้เป็นอย่างดี สำหรับโคตัวที่ยืนอยู่ หรือที่เที่ยวไปในบ้านซึ่งไม่ได้ล้อมสถานที่ที่มันเหยียบด้วยเท้าทั้งหลายนั่น เป็นฐาน. แม้ในสัตว์ทั้งหลาย มีลา และสัตว์ของเลี้ยงเป็นต้น ก็มีวินิจฉัยดังนี้เหมือนกัน ฉะนี้แล.

จงกถาว่าด้วยสัตว์ ๔ เท้า.

กถาว่าด้วยสัตว์มีเท้ามาก

พึงทราบวินิจฉัยในสัตว์มีเท้ามากต่อไป :- ถ้าวัตถุปาราชิก จะเต็มด้วยตะขาบตัวเดียว เมื่อภิกษุลักตะขาบตัวนั้นไปด้วยเท้า เป็นถุลลัจจัย ๙๙ ตัว, เป็นปาราชิก ๑ ตัว. คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

จบกถาว่าด้วยสัตว์มีเท้ามาก.

กถาว่าด้วยภิกษุผู้เป็นสาย

ภิกษุชื่อว่าผู้เป็นสาย เพราะอรรถว่า เที่ยวดูลาดเลา. ท่านกล่าวอธิบายว่า "คอยเข้าไปโดยลำดับในภายใน ในสถานที่นั้น ๆ."

บทว่า **โอจริตฺวา** ความว่า คอยกำหนด คือใคร่ครวญดูแล้ว.

บทว่า **อาจิกฺขติ** ความว่า บอกทรัพย์ที่เก็บไว้ไม่ดีในตระกูลของชนอื่นหรือในวิหารเป็นต้น ซึ่งมิได้จัดการอารักขาไว้แก่ภิกษุรูปอื่น ผู้สามารถจะทำโจรกรรมได้.

หลายบทว่า **อาปตฺติ อุภินฺนํ ปาราชิกสฺส** ความว่า ครั้นเมื่อทรัพย์จะต้องลักได้แน่นอน ก็เป็นอาบัติปาราชิกทั้ง ๒ รูป คือรูปที่เป็นสายในขณะสั่ง รูปที่ลักนอกนี้ ในขณะทำให้เคลื่อนจากฐาน. ส่วนภิกษุรูปใด ทำปริยายโดยนัยเป็นต้นว่า "ในเรือนไม่มีผู้ขาย เขาเก็บทรัพย์ชื่อโน้นไว้ในส่วนหนึ่งไม่ได้จัดการอารักขาไว้ ทั้งประตูก็ไม่ได้ปิด, อาจจะลักเอาไปได้ ตามทางที่ไปแล้วนั่นแหละ, ไม่มีบุคคลไร ๆ ชื่อว่าเป็นอยู่ด้วยความพยายามอย่างลูกผู้ชายจะพึงไปลักทรัพย์นั้นได้เลย" ก็ภิกษุรูปอื่นได้ฟังคำนั้นของภิกษุนั้นแล้ว คิดว่า "บัดนี้ เราจักลักเอา (ทรัพย์นั้น) " จึงเดินไปลัก. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุรูปที่ลักนั้น ในขณะที่ทำให้เคลื่อนจากฐาน. ส่วนภิกษุนอกนี้ไม่เป็นอาบัติ. เพราะว่า ภิกษุย่อมพ้นจากอทินนาทาน ด้วยคำพูดเป็นปริยาย ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยภิกษุผู้สั่ง.

กถาว่าด้วยภิกษุผู้รับของฝาก

ภิกษุผู้ชื่อว่า **ผู้รับของฝาก** เพราะอรรถว่า รักษาทรัพย์ที่เขานำมาฝาไว้. ภิกษุใด อันชนอื่น กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ! ช่วยดูแลทรัพย์นี้สักครู่ จนกว่ากระผมจะทำกิจชื่อนี้ แล้วกลับมา" ได้รักษาทรัพย์ที่เขานำมาในสถานที่อยู่ของตนไว้, คำว่า **"ภิกษุผู้รับของฝาก"** นั่นเป็นชื่อของภิกษุนั้น. เพราะเหตุนั้นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **"ภิกษุชื่อว่า ผู้รับของฝาก ได้แก่ ผู้รักษาทรัพย์ที่เขานำมาฝากไว้"** ดังนี้.

ในเรื่องนั้น ภิกษุผู้รับของฝาก ไม่ได้แก้ห่อสิ่งของที่เจ้าของเขาผูกแล้วตรีตราไว้โดยมาก ตัดแต่กระสอบหรือห่อข้างล่างออกแล้ว ถือเอาแต่เพียงเล็กน้อย ทำการเย็นเป็นต้น ให้เป็นปกติตามเดิมอีก. สำหรับภิกษุผู้คิดว่า "เราจักถือเอาด้วยวิธีอย่างนี้" แล้วทำการจับต้องเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นอาบัติตามสมควร ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยภิกษุผู้รับของฝาก.

กถาว่าด้วยการชักชวนกันลัก

การชักชวนกันลัก ชื่อว่า **สังวิธาวหาร. มีคำอธิบายว่า "การลักที่ทำด้วยความสมรู้ร่วมคิดกะกันและกัน."**

บทว่า สํวิทหิตฺวา มีความว่า ปรึกษาหารือกัน ด้วยความเป็นผู้ร่วมฉันทะกัน คือต้องความเป็นผู้ร่วมอัธยาศัยกัน.

ภิกษุหลายรูปชวนกันไปลักทรัพย์ ต้องอาบัติหมดทุกรูป

วินิจฉัยในสังวิธาวหารนั้น ดังต่อไปนี้ :- ภิกษุหลายรูปด้วยกันชักชวนกันว่า "พวกเราจักไปเรือน ชื่อโน้น ทำลายหลังคา หรือฝา หรือตัดที่ต่อลักของ." ในภิกษุเหล่านั้น รูปหนึ่งลักของได้. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุทั้งหมด ในขณะยกภัณฑะนั้นขึ้น. จริงอยู่ แม้ในคัมภีร์ปริวาร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้ว่า

"ภิกษุ ๔ รูป ได้ชวนกันลักครุภัณฑ์ ๓ รูปเป็น
ปาราชิก รูปหนึ่งไม่เป็นปาราชิก ปัญหานี้ท่านผู้
ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว[๑]"

เนื้อความแห่งคำนั้น พึงทราบดังต่อไปนี้ ภิกษุ ๔ รูป คือ อาจารย์กับอันเตวาสิก เป็นผู้ใคร่จะลักครุภัณฑ์ ราคา ๖ มาสก. ใน ๔ รูปนั้น อาจารย์สั่งว่า "คุณจงลัก ๑ มาสก คุณจงลัก ๑ มาสก คุณจงลัก ๑ มาสก ฉันจักลัก ๓ มาสก." ฝ่ายบรรดาอันเตวาสิกทั้งหลาย อันเตวาสิก

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๕๓๐.

รูปที่หนึ่งกล่าวว่า "ใต้เท้าจงลัก ๓ มาสก นะขอรับ ! คุณจงลัก ๑ มาสก คุณจงลัก ๑ มาสก ผมจักลัก ๑ มาสก." แม้อันเตวาสิก ๒ รูปนอกจากนี้ ก็ได้กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน. บรรดาภิกษุ ๔ รูปนั้น มาสกหนึ่งของ อันเตวาสิกรูปหนึ่ง ๆ ในพวกอันเตวาสิก เป็นสาหัตถิกอวหาร. เป็น อาบัติทุกกฏแก่อันเตวาสิกทั้ง ๓ รูปนั้น ด้วยมาสกหนึ่งนั้น. ๕ มาสก เป็นอาณัตติกอวหาร. เป็นปาราชิกแก่อันเตวาสิกทั้ง ๓ รูป ด้วย ๕ มาสก นั้น. ส่วน ๓ มาสก ของอาจารย์ เป็นสาหัตถิกะ. เป็นถุลลัจจัยแก่อาจารย์ นั้น ด้วย ๓ มาสกนั้น. ๓ มาสกเป็นอาณัตติกะ. แม้ด้วย ๓ มาสกนั้น ก็เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. จริงอยู่ ในอทินนาทานสิกขาบทนี้ สาหัตถิกะ ไม่เป็นองค์ของอาณัตติยะ หรืออาณัตติยะ ก็ไม่เป็นองค์ของสาหัตถิกะ. แต่สาหัตถิยะ พึงปรับรวมกับสาหัตถิยะด้วยกันได้. อาณัตติยะพึงปรับ รวมกับอาณัตติยะด้วยกันได้. เพราะเหตุนั้นแล ท่านจึงกล่าวว่า

"ภิกษุ ๔ รูป ได้ชวนกันลักครุภัณฑ์ ๓ รูปเป็น
ปาราชิก รูปหนึ่งไม่เป็นปาราชิก ปัญหานี้ท่านผู้
ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว[๑]"

อีกอย่างหนึ่ง เพื่อความไม่ฟั่นเฟือนในสังวิธาวหาร พึงกำหนด จตุกกะแม้นี้ โดยเนื้อความว่า ของสิ่งเดียว มีฐานเดียว ของสิ่งเดียว มีหลายฐาน ของหลายสิ่ง มีฐานเดียว ของหลายสิ่ง มีหลายฐาน. ในจตุกกะเหล่านั้น ข้อว่า "ของสิ่งเดียว มีฐานเดียว" นั้น คือ ภิกษุ หลายรูป เห็นของมีราคา ๕ มาสก ซึ่งเขาวางไว้ไม่ดี ที่แผ่นกระดาน

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๕๓๐.

ร้านตลาด ของสกุลหนึ่ง จึงบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า "คุณจงไปลักของสิ่งนั่นมา." เป็นปาราชิกแก่ภิกษุทั้งหมด ในขณะที่ยกภัณฑะนั้นขึ้น.

ข้อว่า "ของสิ่งเดียว มีหลายฐาน " นั้น คือ ภิกษุหลายรูปเห็นมาสกซึ่งเขาวางไว้ไม่ดี บนแผ่นกระดานร้านตลาดห้าแผ่น ๆ ละมาสกของสกุลหนึ่ง จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า "คุณจงไปลักมาสกเหล่านั้นมา." เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะที่ยกมาสกที่ ๕ ขึ้น.

ข้อว่า "ของหลายสิ่ง มีฐานเดียว" นั้น คือ ภิกษุหลายรูปเห็นของมีราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก เป็นของของคนหลายคนซึ่งวางไว้ไม่ดีในที่เดียวกัน จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า "คุณจงไปลักของนั้นมา." เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะยกภัณฑะนั้นขึ้น.

ข้อว่า "ของหลายสิ่ง มีหลายฐาน" นั้น คือภิกษุหลายรูปเห็นมาสกของห้าสกุล ๆ ละหนึ่งมาสกซึ่งวางไว้ไม่ดี บนแผ่นกระดานร้านตลาดห้าแผ่น ๆ ละหนึ่งมาสก จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า "คุณจงไปลักมาสกเหล่านั้นมา." เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะที่ยกมาสกที่ ๕ ขึ้นด้วยประการฉะนี้.

จบกถาว่าด้วยการชักชวนกันลัก.

กถาว่าด้วยการนัดหมาย

การทำความหมายรู้กัน ชื่อว่า การนัดหมาย. อธิบายว่า "การทำความหมายรู้กัน ด้วยอำนาจกำหนดเวลา." ก็ในการทำการนัดหมายนี้ เมื่อภิกษุผู้ใช้สั่งกัน "คุณจงลักในเวลาก่อนอาหาร" ภิกษุผู้รับใช้จะลักในเวลาก่อนอาหารวันนี้ หรือพรุ่งนี้ หรือในปีหน้าก็ตามที, ความผิดนัดหมาย ย่อมไม่มี, เป็นปาราชิกแม้แก่เธอทั้ง ๒ รูป ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในภิกษุผู้เป็นสายนั่นแล. แต่เมื่อภิกษุผู้สั่งใช้ว่า "คุณจงลักในเวลาก่อนอาหารวันนี้" ภิกษุผู้รับใช้ ลักในวันพรุ่งนี้, สิ่งของนั้นย่อมเป็นอันภิกษุผู้รับใช้ลักมาภายหลัง ล่วงเลยการนัดหมายนั้น ที่ผู้ใช้กำหนดไว้ว่า "วันนี้." ถ้าเมื่อภิกษุผู้ใช้สั่งว่า "จงลักในเวลาก่อนอาหารพรุ่งนี้" ภิกษุผู้ได้รับใช้ลักในเวลาก่อนอาหารวันนี้, สิ่งของนั้นย่อมเป็นอันผู้รับใช้ลักมาเสียก่อน ยังไม่ทันถึงการนัดหมายนั้น ที่ผู้ใช้กำหนดว่า "พรุ่งนี้." เป็นปาราชิก เฉพาะภิกษุผู้ลัก ซึ่งลักอย่างนั้นเท่านั้น, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ตั้งต้น. ในเมื่อผู้ใช้สั่งว่า "จงลักในเวลาก่อนอาหารพรุ่งนี้." ฝ่ายภิกษุผู้รับใช้ลักในวันนั้นนั่นเอง หรือในเวลาหลังอาหารพรุ่งนี้ พึงทราบว่า "ลักมาเสียก่อน และหลังแห่งการนัดหมาย๑นั้น." แม้ในเวลาหลังอาการกลางคืนและกลางวัน ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ในการทำการนัดหมายนั้น พึงทราบความถูกการนัดหมาย

๑. บาลีมหาวิภังค์วินัยปิฎก ๑/๙๘ ว่า ตํ สงฺเกตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา ... ฎีการว่า ตํ สงฺเกตํ เป็นทุติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถแห่งฉัฏฐีวิภัตติ.

และความผิดการนัดหมายแม้ด้วยอำนาจแห่งเวลา มีปุริมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม กาฬปักษ์ เดือน ฤดู และปีเป็นต้น.

ถามว่า "เมื่อภิกษุผู้ใช้สั่งว่า 'จงลักในเวลาก่อนอาหาร' ภิกษุผู้รับใช้ พยายามอยู่ ด้วยอันคิดว่า 'จักลักในเวลาก่อนอาหารนั่นเอง' แต่สิ่งของนั้น ย่อมเป็นอันเธอลักมาได้ ในเวลาหลังอาหาร; ในอวหารข้อนี้ เป็นอย่างไร ?

แก้ว่า "พระมหาสุมัตเถระ กล่าวไว้ก่อนว่า 'ประโยคนั่นเป็นประโยคในเวลาก่อนอาหารแท้; เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้น ย่อมไม่พ้น.' ส่วนพระมหาปทุมัตเถระ กล่าวว่า' ข้อนั้นเป็นการผิดการนัดหมาย เพราะล่วงเลยกำหนดการไป; เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้นจึงรอดตัวไป.

จบกถาว่าด้วยการนัดหมาย.

กถาว่าด้วยการทำนิมิต

การทำนิมิตบางอย่าง เพื่อให้เกิดความหมายรู้ ชื่อว่า **การทำนิมิต** การทำนิมิตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ๓ อย่าง โดยนัยเป็นต้นว่า "**เราจักขยิบตา** ก็ดี." ก็การทำนิมิตแม้อย่างอื่น มีเป็นอเนกประการ เป็นต้นว่า แกว่งไกวมือ ปรบมือ ดีดนิ้วมือ เอียงคอ จามและไอ พึงสงเคราะห์เข้าในการทำนิมิตนี้. ส่วนคำที่เหลือในการทำนิมิตนี้ มีนัยดังกล่าวแล้วในการทำการนัดหมายฉะนี้.

จบกถาว่าด้วยการทำนิมิต.

กถาว่าด้วยการสั่ง

บัดนี้ เพื่อความไม่ฟั่นเฟือนในการทำการนัดหมาย และการทำนิมิตเหล่านี้นั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **"ภิกฺขุ อาณาเปติ"** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาเหล่านั้น หลายบทว่า **"ส ตํ มญฺญมาโน** ความว่า ภิกษุผู้ลักนั้น เข้าใจทรัพย์ที่ภิกษุผู้สั่ง บอกทำนิมิตเครื่องหมายไว้ว่า "เป็นทรัพย์นั่น" จึงลักทรัพย์นั้นนั่นแล, เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป.

หลายบทว่า **โส ตํ มญฺญมาโน อญฺญํ** ความว่า ภิกษุผู้ลักนั้น เข้าใจทรัพย์ที่ถูกภิกษุผู้สั่งสั่งให้ลักว่า "เป็นทรัพย์นั่น" แต่ลักทรัพย์อื่นที่เขาวางไว้ในที่นั้นนั่นแล, ภิกษุผู้ตั้งต้น ไม่เป็นอาบัติ.

หลายบทว่า **อญฺญํ มญฺญมาโน ตํ** ความว่า ภิกษุผู้ลักเข้าใจทรัพย์อื่นที่ภิกษุผู้สั่ง ทำนิมิตเครื่องหมายบอกไว้อย่างนี้ว่า "ทรัพย์นี้มีราคาน้อย, แต่ทรัพย์อย่างอื่น ที่เขาวางไว้ในที่ใกล้ทรัพย์นั้นนั่นเทียวเป็นทรัพย์ที่มีคุณค่า " ดังนี้ จึงลักทรัพย์นั้นนั่นเอง เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป.

หลายบทว่า **อญฺญํ มญฺญมาโน อญฺญํ** ความว่า ภิกษุผู้ลักนั้น ย่อมเข้าใจโดยนัยก่อนนั่นแลว่า "ทรัพย์นี้เป็นทรัพย์อย่างอื่น ที่เขาเก็บไว้ในที่ใกล้ทรัพย์นั้นนั่นเอง เป็นทรัพย์ที่มีคุณค่า" ดังนี้, ถ้าทรัพย์ที่ลักมานั้นเป็นทรัพย์อย่างอื่นนั่นแล, เป็นปาราชิกแก่เธอผู้ลักเท่านั้น.

ในคำว่า **"อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท"** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:- พึงเห็น อาจารย์รูปหนึ่ง อันเตวาสิก ๓ รูป มีชื่อว่า พุทธรักขิต ธรรมรักขิต สังฆรักขิต.

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปติ**[๑] ความว่า อาจารย์กำหนดทรัพย์บางอย่าง ในสถานที่บางแห่ง แล้วสั่งพระพุทธรักขิต เพื่อต้องการลักทรัพย์นั้น.

สองบทว่า **อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท** ความว่า (อาจารย์สั่งว่า) "ดูก่อนพุทธรักขิต ! คุณจงไปบอกเนื้อความนั่นแก่พระธรรมรักขิต."

หลายบทว่า **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทตุ** ความว่า แม้พระธรรมรักขิต จงบอกแก่พระสังฆรักขิต.

หลายบทว่า **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามํ ภณฺฑํ อวหรตุ** ความว่า พระสังฆรักขิต อันพระธรรมรักขิต ผู้ที่คุณ (หมายเอาพระพุทธรักขิต) สั่งแล้วอย่างนี้ สั่งแล้ว จงลักของชื่อนี้. จริงอยู่ บรรดาพวกเรา ท่านสังฆรักขิตนั้น เป็นคนมีชาติแกล้วกล้า สามารถในกรรมนี้ ดังนี้.[๒]

สองบทว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า เป็นทุกกฏแก่อาจารย์ผู้สั่งอย่างนี้ก่อน. แต่ถ้าคำสั่งนั้น ดำเนินไปตามความประสงค์ ย่อมเป็นถุลลัยจัยที่ตรัสไว้ข้างหน้านั่นเทียว ในขณะสั่ง, ถ้าสิ่งของนั้นเป็นของจะพึงลักมาได้แน่นอน, อาจารย์นี้ย่อมเป็นปาราชิกในขณะนั้นนั่นเอง เพราะพระดำรัสที่ตรัสไว้ข้างหน้าว่า "ทุกรูปต้องปาราชิก" ดังนี้ ยุกตินี้อย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบในที่ทั้งปวง.

๑. บาลีวินัยปิฎกมหาวิภังค์ ๑/๙๙ ว่า ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปติ อิตฺถนินามาสฺส ปาวท อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทตุ อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามํ ภณฺฑํ อวหารตฺติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส.
๒. โยชนา ภาค ๑/๓๔๓ ท่านประกอบความไปอีกอย่างหนึ่ง เห็นจะถือตามสามนต์ฉบับของท่าน.

หลายบทว่า **โส อิตรสฺส อาโรเจติ** ความว่า พระพุทธรักขิต บอกแก่พระธรรมรักขิต และพระธรรมรักขิตบอกแก่พระสังฆรักขิตว่า "อาจารย์ของพวกเรา กล่าวอย่างนี้ว่า 'ได้ยินว่า คุณจงลักทรัพย์ชื่อนี้" ได้ยินว่า บรรดาพวกเรา ท่านเป็นบุรุษผู้กล้าหาญ" ดังนี้, ด้วยอาการอย่างนี้ เป็นทุกกฏแม้แก่เธอเหล่านั้น.

สองบทว่า **อวหารโก ปฏิคฺคณฺหาติ** ความว่า พระสังฆรักขิต รับว่า "ดีละ ผมจักลัก."

หลายบทว่า **มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺส** ความว่า พอพระสังฆรักขิตรับคำสั่ง เป็นถุลลัจจัย แก่อาจารย์, จริงอยู่ มหาชนถูกอาจารย์นั้นชักจูงแล้วในบาป ฉะนี้แล.

หลายบทว่า **โส ตํ ภณฺฑํ** ความว่า ถ้าภิกษุนั้น คือ พระสังฆ-รักขิต ลักสิ่งของนั้นมาได้ไซร้, เป็นปารชิกทั้งหมด คือ ทั้ง ๔ รูป และไม่ใช่แต่ ๔ รูปเท่านั้น, สมณะตั้งร้อย หรือสมณะตั้งพันก็ตาม ที่สั่งโดยสืบต่อกันตามลำดับ ไม่ทำให้ผิดการนัดหมายโดยอุบายอย่างนี้ ก็เป็นปาราชิกทั้งหมดทีเดียว.

ในทุติยวาร พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้:-

หลายบทว่า **โส อญฺญํ อาณาเปติ** ความว่า ภิกษุนั้น คือ พระพุทธรักขิต อันอาจารย์สั่งไว้แล้ว แต่ไม่พบพระธรรมรักขิต หรือเป็นผู้ไม่อยากจะบอก จึงเข้าไปหาพระสังฆรักขิตที่เดียว แล้วสั่งว่า "อาจารย์ของพวกเราสั่งไว้อย่างนี้ว่า ' ได้ยินว่า คุณจงลักสิ่งของชื่อนี้."

สองบทว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า พระพุทธรักขิต เป็นทุกกฏก่อน เพราะสั่ง.

หลายบทว่า **ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า พึงทราบว่า "เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ตั้งแต่นั่นเทียว ในเมื่อพระสังฆรักขิตรับคำแล้ว. ก็ถ้าพระสังฆรักขิตนั้น ลักทรัพย์นั้นมาได้, เป็นปาราชิกแม้ทั้ง ๒ รูป คือ พระพุทธรักขิตผู้สั่ง ๑ พระสังฆรักขิตผู้ลัก ๑. แต่สำหรับอาจารย์ผู้ตั้งต้น ไม่เป็นอาบัติปาราสิก เพราะผิดการนัดหมาย. ไม่เป็นอาบัติทุกอย่างแก่พระธรรมรักขิตเพราะไม่ทราบ. ส่วนพระพุทธ-รักขิตทำความสวัสดีแก่ท่านทั้ง ๒ รูปแล้ว ตนเองพินาศแล้ว.

บรรดาวาระแห่งการสั่ง ทั้ง ๔ ถัดจากทุติยาวารนี้ไป พึงทราบวินิจฉัยในวารแห่งการสั่งข้อแรกก่อน.

หลายบทว่า **โส คนฺตวา ปุน ปจฺจาคจฺฉติ** ความว่า ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ไปยังที่ทรัพย์ตั้งอยู่แล้ว เห็นการอารักขา ทั้งภายในและภายนอก ไม่อาจลักเอาได้ จึงกลับมา.

หลายบทว่า **ยทา สกฺโกสิ ตทา** ความว่า ภิกษุผู้สั่งนั้นสั่งใหม่ว่า "ทรัพย์ที่ท่านลักมาแล้วในวันนี้เท่านั้นหรือ จึงเป็นอันลัก. ไปเถิดท่าน ท่านอาจจะลักมาได้ เมื่อใด, ก็จงลักทรัพย์นั้นมา เมื่อนั้น."

สองบทว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า แม้เพราะสั่งอีกอย่างนั้น ก็เป็นทุกกฏเท่านั้น แต่ถ้าทรัพย์นั้น ย่อมเป็นของที่จะพึงลักมาได้แน่นอน, ชื่อว่าเจตนาที่ให้สำเร็จประโยชน์ ก็เป็นเช่นกับผลที่เกิดในลำดับแห่งมรรค; เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สั่งนี้ จึงเป็นปาราชิกในขณะสั่งทีเดียว. แม้ถ้าภิกษุผู้ลัก จะลักทรัพย์นั้นมาได้ โดยล่วงไป ๖๐ ปี และภิกษุผู้สั่ง จะทำกาลกิริยา หรือสึกไปเสียในระหว่างนั่นเทียว ก็จัก

เป็นผู้ไม่ใช่สมณะเลย ทำกาลกิริยา หรือสึกไป, แต่สำหรับภิกษุผู้ลัก ย่อมเป็นปาราชิกในขณะที่ลักนั่นเอง.

เพราะภิกษุผู้ตั้งต้นพูดเบาไป ทำให้ภิกษุผู้ลักไม่ได้ยินคำนี้ว่า "อย่าลัก" หรือทำให้ได้ยินคำนี้ไม่ได้ เพราะภิกษุผู้ลักนั้นเป็นคนหูหนวก[๑] ฉะนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้น จึงไม่พ้น. ส่วนในตติยวารชื่อว่าพ้น เพราะพูดให้ภิกษุผู้ลักได้ยิน. ในจตุตถวาร แม้ทั้ง ๒ รูปพ้นได้ เพราะภิกษุผู้ตั้งต้นนั้นพูดให้ได้ยิน และเพราะภิกษุผู้รับสั่งนอกนี้ รับคำว่า "ดีละ" แล้วก็งดเว้นเสีย ด้วยประการฉะนี้.

จบกถาว่าด้วยการสั่ง.

๑. แปลตามรูปความที่ควรจะเป็น แต่ในโยชนาว่า ตสฺส มูลฏฺจสฺส พธิรตาย น สาเวติ.

พรรณนาบทภาชนีย์

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงองค์แห่งอทินนาทาน ที่ตรัสไว้ ด้วยอำนาจการทำที่ให้เคลื่อนจากฐาน ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นดินเป็นต้นนั้น ๆ และความต่างแห่งอาบัติ ด้วยความต่างกันแห่งวัตถุ จึงตรัสคำเป็นต้น **"ปญฺจหากาเรหิ"** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปญฺจหากาเรหิ** ได้แก่ ด้วยเหตุ ๕ อย่าง. มีคำอธิบายว่า "ด้วยองค์ ๕." ในคำว่า **"ปญฺจหากาเรหิ"** เป็นต้นนั้น มีเนื้อความย่อ ดังต่อไปนี้ :- คือ "ปาราชิก ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการ ๕ อย่างที่ตรัสไว้โดยนัยเป็นต้น 'เป็นทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน;' ด้วยอาการหย่อนกว่าอาการ ๕ อย่างนั้น ไม่เป็นปาราชิก." ในคำว่า ด้วยอาการ ๕ อย่างนั้น อาการ ๕ อย่าง เหล่านี้ คือ ทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน ๑ ความสำคัญว่าทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน ๑ ความที่บริขารเป็นครุภัณฑ์ ๑ มีไถยจิต ๑ การทำให้เคลื่อนจากฐาน ๑. ส่วนในบริขาร ที่เป็นลหุภัณฑ์ ทรงแสดงถุลลัจจัยและทุกกฏไว้ โดยความต่างกันแห่งวัตถุ ด้วยวาระทั้ง ๒ อื่นจากอาการ ๕ อย่างนี้.

[อาการ ๖ อย่างที่ให้ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก]

แม้ในวารทั้ง ๓ ที่ท่านตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า **"ฉหากาเรหิ"** ก็ควรทราบอาการ ๖ อย่างนี้ คือ มิใช่มีความสำคัญว่าเป็นของตน ๑ มิใช่ถือเอาด้วยวิสาสะ ๑ มิใช่ขอยืม ๑ ความที่บริขารเป็นครุภัณฑ์ ๑

มีไถยจิต ๑ การทำให้เคลื่อนจากฐาน ๑. ก็บรรดาวารทั้ง ๓ แม้นี้ ตรัสปาราชิกในวาระแรก ตรัสถุลลัจจัย และทุกกฏ ในวาระที่สอง และที่สาม โดยความต่างกันแห่งวัตถุ. ส่วนในความต่างกันแห่งวัตถุ แม้ที่มีอยู่ในวาระอีก ๓ อื่นจาก ๓ วาระนั้น ตรัสทุกกฏอย่างเดียว เพราะเป็นวัตถุอันชนเหล่าอื่นไม่ได้หวงแหน. วัตถุที่ตรัสไว้ใน ๓ วาระนั้นว่า "มิใช่ของอันผู้อื่นหวงแหน" จะเป็นของไม่มีใครครอบครอง เป็นของที่เขาทิ้งแล้วมีมูล (คือความอาลัย) เจ้าของตัดแล้วหาเจ้าของมิได้ หรือจะเป็นของของตนก็ตาม, วัตถุแม้ทั้ง ๒ ย่อมถึงความนับว่า "มิใช่ของอันผู้อื่นหวงแหน." ก็เพราะในทรัพย์ ๒ อย่างนี้ ยังมีความสำคัญว่าทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหนไว้ และทรัพย์ ๒ อย่างนั้น ภิกษุถือเอาด้วยไถยจิต เพราะเหตุนั้น จึงไม่ตรัสอาบัติไว้ ฉะนี้แล.

[อรรถาธิบายในอนาปัตติวาร]

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงความต่างแห่งอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งวัตถุและด้วยอำนาจแห่งจิต อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอาบัติ จึงตรัสคำว่า **"อนาปตฺติ สกสญฺญิสฺส"** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **สกสญฺญิสฺส** ได้แก่ ภิกษุผู้มีความสำคัญว่าเป็นของตน คือ ผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า "ภัณฑะนี้เป็นของเรา" เมื่อถือเอาแม้ซึ่งภัณฑะของผู้อื่น ก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะการถือเอา. ควรให้ทรัพย์ที่ตนถือเอาแล้วนั้นคืน ถ้าถูกพวกเจ้าของทวงว่า "จงให้." เธอไม่ยอมคืนให้ เป็นปาราชิก เพราะเจ้าของทรัพย์เหล่านั้นทอดธุระ.

บทว่า **วิสฺสาสคฺคาเห** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติ เพราะการถือเอาด้วยวิสาสะ. แต่ควรรู้ลักษณะแห่งการถือเอาด้วยความวิสาสะ โดยสูตร[๑] นี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุ ผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ถือวิสาสะได้ คือ เคยเห็นกันมา ๑ เคยคบกันมา ๑ เคยพูดกันไว้ ๑ ยังมีชีวิตอยู่ ๑ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ ๑."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺทิฏฺโฐ** ได้แก่ เป็นเพื่อนด้วยเหตุสักว่าเห็นกันมา.

บทว่า **สมฺภตฺโต** ได้แก่ เป็นเพื่อนสนิท.

บทว่า **อาลปิโต** ได้แก่ อันเพื่อนภิกษุพูดไว้ว่า "ท่านต้องการสิ่งใด ซึ่งเป็นของผม ท่านพึงถือเอาสิ่งนั้นเถิด, ไม่มีเหตุในการที่ท่านจะขออนุญาตแล้ว ถือเอา." บทว่า **ชีวติ** ได้แก่ แม้นอนแล้วด้วยการนอนที่ไม่ลุกขึ้นอีกต่อไป ตราบเท่าที่ยังไม่ถึงความขาดเด็ดแห่งชีวิตนทรีย์.

หลายบทว่า **คหิเต จ อตฺตมโน** ความว่า เมื่อเราถือเอาแล้วเขาก็จะพอใจ. การที่ภิกษุเมื่อรู้ว่า "เมื่อเราถือเอาแล้ว เขาจักพอใจ" จึงถือเอาของมีอยู่ของบุคคลเห็นปานนี้ ย่อมสมควร. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสองค์ ๕ เหล่านี้ไว้ ด้วยอำนาจแห่งการรวบรวมไว้ไม่มีส่วนเหลือ[๒] แต่การถือเอาด้วยวิสาสะ ย่อมขึ้นด้วยองค์ ๓ คือ เคยเห็นกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ ๑ เคยคบกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ ๑ เคยบอกกันไว้ ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือ

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๘.
๒. ศัพท์นี้น่าจะถูกตามอัตถโยชนาว่า อเสส... จึงได้แปลไว้อย่างนั้น.

เอาแล้ว ก็พอใจ ๑ ส่วนเพื่อนคนใด ยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อถือเอาแล้ว เขาไม่พอใจ, สิ่งของของเพื่อนคนนั้น แม้ภิกษุถือเอาแล้วด้วยการถือวิสาสะ ก็ควรคืนให้ และเมื่อจะคืนให้ ทรัพย์ของผู้ตาย ควรคืนให้แก่พวกคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์ของภิกษุนั้นก่อน ทรัพย์ของเพื่อนผู้ไม่พอใจ ก็ควรคืนให้แก่เขานั่นเทียว.

ส่วนภิกษุใด อนุโมทนาแล้วแต่แรกนั่นเทียว ด้วยการเปล่งวาจาว่า "ท่านเมื่อถือเอาของของผม ชื่อว่าทำชอบแล้ว" หรือด้วยเพียงจิตตุปบาทเท่านั้น ภายหลังโกรธด้วยเหตุบางอย่าง, ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน. แม้เธอรูปใด ไม่ประสงค์จะให้ แต่รับคำไว้ด้วยจิตไม่พูดอะไร ๆ แม้เธอรูปนั้น ก็ย่อมไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน. ส่วนภิกษุใด เมื่อเพื่อนภิกษุพูดว่า "สิ่งของของท่าน ผมถือเอาแล้ว หรือผมใช้สอยแล้ว" จึงพูดว่า "สิ่งของนั้น ท่านถือเอาหรือใช้สอยแล้วก็ตามเถิด, แต่ว่าสิ่งของนั้น ผมเก็บไว้ด้วยกรณีบางอย่างนั่นเทียว ท่านควรทำสิ่งของนั้นให้เป็นปกติอย่างเดิม " ดังนี้ ภิกษุนี้ ย่อมได้เพื่อให้นำมาคืน.

บทว่า **ตาวกาลิเก** ความว่า สำหรับภิกษุผู้ถือเอาด้วยคิดอย่างนี้ว่า "เราจักให้คืน จักทำคืน" ไม่เป็นอาบัติ เพราะการถือเอาแม้เป็นการขอยืม. แต่สิ่งของที่ภิกษุถือเอาแล้ว ถ้าบุคคลหรือคณะผู้เป็นเจ้าของสิ่งของ อนุญาตให้ว่า "ของสิ่งนั่นจงเป็นของท่านนั่นแหละ" การอนุญาตอย่างนี้นั่นเป็นการดี ถ้าไม่อนุญาตไซร้, เมื่อเขาให้นำมาคืน ควรคืนให้. ส่วนของสงฆ์ ควรให้คืนทีเดียว.

ก็สัตว์ที่เกิดในเปรตวิสัยก็ดี ที่ทำกาละแล้ว เกิด (เป็นเปรต) ใน

อัตภาพนั้นนั่นเองก็ดี[๑] เทวดาทั้งหลาย มีเทวดชั้นจาตุมหาราชิกเป็นต้น ก็ดี, ทั้งหมดถึงความนับว่า "เปรต" ทั้งนั้น ในคำว่า **"เปต-ปริคฺคเห"** นี้, ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะของหวงแหนของเปรตเหล่านั้น. จริงอยู่ ถ้าแม้ท้าวสักกเทวราชประทับนั่งออกร้านขายของ, และภิกษุผู้ "อย่าถือเอา ๆ" ก็ถือเอาผ้าสาฎกแม้มีราคาตั้งแสน เพื่อประโยชน์แก่จีวรของตนไป, การถือเอาของภิกษุนั้น ย่อมควร. ส่วนในผ้าสาฎกที่คนทั้งหลายทำพลีกรรมอุทิศพวกเทวดา คล้องไว้ที่ต้นไม้เป็นต้น ไม่มีคำที่จะพึงพูดถึงเลย.

บทว่า **ติรจฺฉานคตปริคฺคเห** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะของหวงแหนแม้ของพวกสัตว์ดิรัจฉาน, ก็แม้ถ้าพญานาค หรือสุบรรณ-มาณพ จำแลงกายเป็นมนุษย์ ออกร้านขายของอยู่, และมีภิกษุบางรูปไปถือเอาสิ่งของของพญานาคหรือของสุบรรณมาณพนั้น จากร้านขายของนั้นไป โดยนัยก่อนนั่นแล, การถือเอาของภิกษุนั้น ย่อมควร. ราชสีห์ หรือเสือโคร่งฆ่าสัตว์มีเนื้อและกระบือเป็นต้นแล้ว ยังไม่เคี้ยวกิน ถูกความหิวเบียดเบียน ไม่พึงห้ามในตอนต้นทีเดียว, เพราะว่ามันจะพึงทำแม้ความฉิบหายให้. แต่ถ้าเมื่อมันเคี้ยวกินไปได้สักหน่อยหนึ่งแล้ว ภิกษุก็สามารถห้ามได้ จะห้ามแล้วถือเอาก็ควร. แม้จำพวกนกมีเหยี่ยวเป็นต้น คาบเอาเหยื่อแล้วบินไปอยู่ จะทำให้มันทิ้งเหยื่อให้ตกไปแล้วถือเอาก็ควร.

๑. ฎีกาสารัตถทีปนีว่า เกิดแล้วในสรีระที่ตายแล้วนั้นนั่นเอง อ้างเรื่องเปรตหวงผ้าสาฎก ในวินีตวัตถุ วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑/๑๐๘.

บทว่า **ปํสุกูลสญฺญิสฺส** ความว่า แม้สำหรับภิกษุผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า "สิ่งของนี้ ไม่มีเจ้าของ เป็นของบังสุกุล" ไม่เป็นอาบัติเพราะการถือเอา.[๑] แต่ถ้าสิ่งของนั้นมีเจ้าของไซร้, เมื่อเขาให้นำมาคืนก็ควรคืนให้,

บทว่า **อุมฺมตฺตกสฺส** ความว่า ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุเป็นบ้าซึ่งมีประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น.

บทว่า **อาทิกมฺมิกสฺส** ความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่พระธนิยะผู้เป็นอาทิกัมมิกะ (ผู้เป็นต้นบัญญัติ) ในสิกขาบทนี้. แต่สำหรับภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้น ผู้ลักห่อผ้าของช่างย้อมเป็นต้นที่เหลือ เป็นอาบัติทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบการพรรณนาบทภาชนีย์.

๑. ถ้าถือตามโยชนาก็แปลว่า ไม่เป็นอาบัติในเพราะการถือเอาแม้ของภิกษุผู้....

กล่าวว่าด้วยปกิณณกะ

ก็ในปกิณณกะนี้ ว่า

สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สัญญา ๑ สจิตตกะ ๑ โลก-
วัชชะ ๑ กรรม ๑ กุศล ๑ พร้อมด้วยเวทนา ๑

บัณฑิตพึงทราบคำทั้งหมด โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในปฐมสิกขาบทนั่นเอง ว่า "สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือ เป็นสาหัตถิกะ เกิดทางกายและทางจิต, เป็นอาณัตติกะ เกิดทางวาจาและทางจิต, เป็นสาหัตถิกะและอาณัตติกะ เกิดทางกาย ทางวาจาและทางจิต; และเกิดเพราะทำ; จริงอยู่ เมื่อทำเท่านั้น จึงต้องอาบัตินั้น; เมื่อไม่ทำก็ไม่ต้อง; เป็นสัญญาวิโมกข์ เพราะพ้นด้วยไม่มีสำคัญว่า 'เราจะถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้, เป็นสจิตตกะ เป็นโลกวัชชะ เป็นกายกรรม เป็นวจีกรรม เป็นอกุศลจิต, ภิกษุยินดี หรือกลัว หรือวางใจเป็นกลาง ๆ ย่อมต้องอาบัตินั้น; เพราะเหตุนั้น สิกขาบทนี้ จึงชื่อว่า มีเวทนา ๓."

พรรณนาวินิตวัตถุคาถา

ในคาถาแห่งวินีติวัตถุ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในอนุบัญญัตินั่นแล. ในเรื่องที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้:- ขึ้นชื่อว่า จิตของพวกปุถุชน ละปกติไปด้วยอำนาจกิเลสมีราคะเป็นต้นแล้ว ย่อมแล่นไป คือ พล่านไป ได้แก่ ซัดส่ายไป. ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงทรงบัญญัติอาบัติด้วยเหตุเพียงจิตเกิดขึ้น

(ลำพังคิด) แม้เว้นความเปลี่ยนแปลงทางกายทวารและวจีทวาร[๑] ใคร จะพึงสามารถทำตนไม่ให้อาบัติได้เล่า ? เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า จึงตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุ ! เธอไม่ต้องอาบัติ เพราะเพียงแต่จิตเกิดขึ้น.[๒]" แต่ภิกษุก็ไม่ควรเป็นไปในอำนาจแห่งจิต. ควรห้ามจิตไว้ด้วยกำลังแห่งการพิจารณาทีเดียวแล. เรื่องการจับต้องผ้า ทำให้ผ้าไหวและทำให้ผ้าเคลื่อนจากฐาน มีเนื้อความตื้นแล้วทั้งนั้น. ส่วนเรื่องทั้งหลายซึ่งถัดจากเรื่องที่ทำผ้าให้เคลื่อนจากฐานนั้นไป มีเรื่องว่า "ภิกษุมีไถยจิต ถือเอาทรัพย์นั้นจากพื้นดิน."[๓] เป็นที่สุด มีเนื้อความตื้นแล้วทั้งนั้น.

ในเรื่องเพียงแต่พูด มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อาทิยิ** ความว่า ภิกษุเจ้าของจีวร จับแล้ว คือ ยึดไว้ว่า "ท่านเป็นโจร." ส่วนภิกษุผู้ลักจีวรนอกนี้ เมื่อถูกภิกษุเจ้าของจีวรถามว่า "จีวรของผม ใครลักไป ?" จึงได้ให้คำรับ ด้วยคำตอบตรงคำถามว่า "ผมลักไป." จริงอยู่ ถ้าภิกษุเจ้าของนอกนี้จักกล่าวว่า "จีวรของผม ใครถือเอา ใครนำไป ใครเก็บไว้ ?" แม้ภิกษุนี้ ก็คงจักตอบว่า "ผมถือเอา" หรือว่า "ผมนำไป" หรือว่า "ผมเก็บไว้" เป็นแน่นอน. ขึ้นชื่อว่าปาก อันธรรมดาสร้างไว้[๔] ก็เพื่อประ-โยชน์แก่การกิน และเพื่อประโยชน์แก่การพูด. แต่เว้นไถยจิตเสีย ก็ไม่เป็นอวหาร. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ว่า "ดูก่อน

๑. ฎีกาสารัตถทีปนี แก้ว่า ได้แก่การไหวกาย และเปล่าวาจา. ๒. วิ. มหา. ๑/๑๐๕.
๓. วิ. มหา. ๑/๑๐๗. ๔. แต่โยชนาแก้ว่า กตนฺติ ชาตํ.

ภิกษุ ! เธอไม่เป็นอาบัติ เพราะเพียงแต่พูด"[๑] ดังนี้. อธิบายว่า "ไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุเพียงแต่พูด ๆ ไปเท่านั้น." เรื่องที่ถัดจากเรื่องเพียงแต่พูดนั้นไป ซึ่งมีเรื่องผ้าโพกเป็นที่สุด ทั้งหมดมีเนื้อความตื้นแล้วทั้งนั้น.

ในเรื่องศพที่ยังสด มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อธิวตฺโถ** ความว่า เปรตเกิดขึ้นในสรีระ (ศพ) นั้นนั่นเอง เพราะตัณหาในผ้าสาฎก.

บทว่า **อนาทิยนฺโต** ความว่า ภิกษุไม่ถือเอาถ้อยคำของเปรตนั้นหรือไม่ทำความเอื้อเฟื้อ.

หลายบทว่า **ตํ สรีรํ อฏฺฐหิตฺวา** ความว่า เปรตยังสรีระนั้นให้ลุกขึ้น ด้วยอานุภาพของตน. เพราะเหตุนั้น พระอุบาลีเถระนั้นจึงกล่าวว่า "สรีระนั้นลุกขึ้น (เดินตามหลังภิกษุนั้นไป[๒])"

สองบทว่า **ทฺวารํ ถเกสิ** ความว่า วิหารของภิกษุมีอยู่ในที่ใกล้ป่าช้านั้นเอง เพราะเหตุนั้น ภิกษุเป็นคนขลาดอยู่โดยปกติ จึงรีบเข้าไปในวิหารนั้นทันที แล้วปิดประตู.

สองบทว่า **ตตฺเถว ปริปติ** ความว่า เมื่อภิกษุปิดประตูแล้วเปรตเป็นผู้หมดความอาลัยในผ้าสาฎก จึงละทิ้งสรีระนั้น แล้วไปตามยถากรรม." เพราะเหตุนั้น สรีระนั้นจึงล้มลง. มีคำอธิบายว่า "ตกไปในที่นั้นนั่นแล."

สองบทว่า **อภินฺเน สรีเร** ความว่า ภิกษุไม่พึงถือเอาผ้าบังสุกุลที่สรีระ (ศพ) สด ยังอุ่น ๆ อยู่. เมื่อภิกษุถือเอา อุปัทวะเห็นปานนี้

๑. วิ. มหา ๑/๑๐๗. ๒. วิ. มหา. ๑/๑๐๙.

ย่อมมี และภิกษุย่อมต้องทุกกฏ. แต่จะถือเอาที่สรีระ (ศพ) ซึ่งแตกแล้ว ควรอยู่.

ถามว่า "ก็ศพจะจัดว่า แตกแล้ว ด้วยเหตุเพียงไร ?

แก้ว่า "แม้ด้วยเหตุเพียงถูกสัตว์ทั้งหลาย มีกา นกตะกรุม สุนัขบาน และสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น เอาจะงอยปากหรือเขี้ยวทำให้ฉีกขาดแล้วนิดหน่อย." ส่วนอวัยวะของศพใด ที่ล้มลง เพียงผิวหนังขาดไปด้วยการครูดสี, หนังยังไม่ขาด, ศพนั้น นับว่ายังไม่แตกนั่นเทียว. แต่เมื่อหนังขาด จัดว่าเป็นศพที่แตก. แม้ศพใด ในเวลายังมีชีวิตนั่นแล มีฝีโรคเรื้อนและต่อม หรือแผลแตกเฟะไปทั่ว, แม้ศพนี้ ชื่อว่าแตกแล้ว. สรีระแม้ที่ถึงความเป็นซากศพ โดยเป็นศพที่ขึ้นพองเป็นต้น ตั้งแต่วันที่ ๓ ไป จัดว่าเป็นศพที่แตกแล้วเหมือนกัน.

อนึ่ง ในศพแม้ที่ยังไม่แตกโดยประการทั้งปวง จะให้คนเฝ้าป่าช้าหรือมนุษย์เหล่าอื่นถือเอา[๑] (ให้) ควรอยู่ ถ้าไม่ได้ผู้อื่น, ควรจะใช้ศัสตรา หรือวัตถุบางอย่างทำให้แผลแล้ว จึงถือเอา. แต่ในศพเพศตรงกันข้าม ภิกษุควรเข้าไปตั้งสติไว้ ยังสมณสัญญาให้เกิดขึ้น ทำให้เป็นแผลที่ศีรษะ หรือที่หลังมือและหลังเท้าแล้วถือเอาสมควรอยู่.

[กถาว่าด้วยการสับเปลี่ยนสลาก]

ในเรื่องอันเป็นลำดับแห่งเรื่องสรีระที่ยังไม่แตกนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

หลายบทว่า **กุสํ สงฺกาเมตฺวา จีวรํ อคฺคเหสิ** มีความว่า ภิกษุลักด้วยกุสาวหาร ในบรรดาเถยยาวหาร ปสัยหาวหาร ปริกัปปาวหาร

๑. แปลตามนัยโยชนาที่สอนให้เอา สุสานโคปเกหิ และมนุสฺเสหิ เป็นกรรมใน คาหาเปตุํ.

ปฏิจฉันนาวหาร และกุสาวหาร ซึ่งได้แสดงไว้แล้วแต่โดยเพียงชื่อใน การพรรณนาเนื้อความแห่งบทนี้ว่า **"อาทิเยยฺย"** ในเบื้องต้น. และพึง ทราบความต่างกันแห่งอวหารเหล่านี้ ดังต่อไปนี้ :-

[อรรถาธิบายอวหาร ๕ อย่าง]

ก็ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำโจรกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น ในเวลา กลางคืนหรือกลางวันมิให้ใครเห็น ลักทรัพย์ซึ่งมีเจ้าของ หรือหลอกลวง ด้วยเครื่องนับโกง และกหาปณะปลอมเป็นต้นถือเอา, อวหารของภิกษุ รูปนั้นนั่นแล ผู้ถือเอาทรัพย์นั้น พึงทราบว่า "เป็นเถยยาวหาร." ฝ่ายภิกษุใด ข่มขี่ผู้อื่น คือ กดขี่เอาด้วยกำลัง, หรือคุกคาม, คือ แสดงภัย ถือเอาทรัพย์เป็นของชนเหล่านั้น เหมือนพวกโจรกบฏ[๑] ทำ ประทุษกรรม มีฆ่าคนเดินทางและฆ่าชาวบ้านเป็นต้น (และ) เหมือน อิสรชน มีพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น ทำการริบ เอาเรือนของผู้อื่น ด้วยอำนาจความโกรธ และใช้พลการเก็บพลี เกิน กว่าพลีที่ถึงแก่ตน, อวหารของภิกษุนั้น ผู้ถือเอาอยู่อย่างนั้น พึงทราบว่า "เป็นปสัยหาวหาร." ส่วนอวหารของภิกษุผู้กำหนดหมายแล้วถือเอา ท่านเรียกว่า "ปริกัปปาหาร." ปริกัปปาวหารนั้น มี ๒ อย่าง ด้วย สามารถกำหนดหมายสิ่งของ และกำหนดหมายโอกาส.

[อรรถาธิบายภัณฑปริกัป]

ใน ๒ อย่างนั้น การกำหนดสิ่งของ พึงทราบดังนี้:- ภิกษุบาง รูปในศาสนานี้ มีความต้องการด้วยผ้าสาฎก จึงเข้าไปภายในห้อง หมาย

๑. ฎีกาสารตฺถทีปนี ภาค ๒/๔๒๗ แก้คำนี้ไว้ว่า ทามริกโจรสฺสาติ รชฺชํ ปฏฺฐยมานสฺส ปากฏโจรสฺส.

ใจไว้ว่า "ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา, ถ้าจักเป็นด้าย, เราจักไม่ถือเอา" แล้วถือเอากระสอบในที่มืด. ถ้าในกระสอบนั้น มีผ้าสาฎก, เป็นปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง. ถ้ามีด้ายยังรักษาอยู่. เธอนำออกไปข้างนอก แก้ออกรู้ว่า "เป็นด้าย" จึงนำมาวางไว้ยังที่ด้วยที่เดิมอีก, ยังรักษาอยู่เหมือนกัน.แม้รู้ว่า "เป็นด้าย" แล้วเดินไปด้วยคิดว่า "ได้สิ่งใด ก็ต้องถือเอาสิ่งนั้น " พึงปรับอาบัติด้วยวาระย่างเท้า. วางไว้บนภาคพื้นแล้ว ถือเอา, ต้องปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้น. เธอถูกพวกเจ้าของติดตาม๋ร้องว่า "ขโมย ขโมย" จึงทิ้งแล้วหนีไป ยังรักษาอยู่. พวกเจ้าของพบแล้วถือเอา การถือเอาอย่างนี้นั่นเป็นการดี, ถ้าคนอื่นบางคนถือเอา, เป็นภัณฑไทยแก่เธอ. ถ้าเมื่อพวกเจ้าของกลับไปแล้ว เธอเห็นของนั้นเข้าเองจึงถือเอาด้วยคิดว่า "ของนี้ เรานำออกมาก่อน, บัดนี้ เป็นของของเราละ" ดังนี้, ยังรักษาอยู่ แต่เป็นภัณฑไทย, แม้เมื่อภิกษุกำหนดหมายไว้แล้วถือเอา โดยนัยเป็นต้นว่า "ถ้าจักเป็นด้าย, เราจักถือเอา, ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักไม่ถือเอา, ถ้าจักเป็นเนยใส, เราจักถือเอา, ถ้าจักเป็นน้ำมัน, เราจักไม่ถือเอา" ดังนี้ ก็นัยนี้นั่นเทียว.

ส่วนในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า "แม้ภิกษุมีความต้องการด้วยผ้าสาฎก ถือเอากระสอบผ้าสากฎนั่นแหละออกไปวางไว้ข้างนอก แก้ออกแล้ว เห็นว่า ' นี้ เป็นผ้าสาฎก' แล้วไปพึงปรับด้วยการยกเท้าขึ้นนั่นเทียว." ก็ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้นนี้ การกำหนด ย่อมปรากฏ เพราะเธอได้กำหนดหมายสิ่งของไว้ว่า "ถ้า

๑. ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า ปริยุฏฺฐิโตติ อนุพนฺโธ.

จักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา" ปริกัปปาวหาร ไม่ปรากฏเพราะเห็นแล้วจึงลัก. แต่ในมหาอรรถกถา ท่านปรับอวหารแก่ภิกษุผู้ยกขึ้นซึ่งภัณฑะที่กำหนดไว้ ตนยังไม่ได้เห็น แต่ก็คงตั้งอยู่ในความเป็นของอันตนกำหนดไว้แล้วนั่นเอง. เพราะเหตุนั้น ปริกัปปาวหาร จึงปรากฏในมหาอรรถกถานั้น. อวหารที่กล่าวไว้ในมหาอรรถกถานั้น สมด้วยพระบาลีว่า "**ตํ มญฺญมาโน ตํ อวหริ**[๑] สำคัญว่า เป็นสิ่งนั้น ลักสิ่งนั้นฉะนี้แล." บรรดาปริกัปทั้ง ๒ นั้น การกำหนดนี้ใด ที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า "ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา" ดังนี้ การกำหนดนี้ชื่อว่า ภัณฑปริกัป (การกำหนดสิ่งของ).

[อรรถาธิบายโอกาสปริกัป]

ส่วนการกำหนดโอกาส พึงทราบอย่างนี้:- ภิกษุโลเลบางรูปในศาสนานี้ เข้าไปยังบริเวณของผู้อื่น หรือเรือนของตระกูล หรือโรงซึ่งเป็นที่ทำการงานในป่าก็ดี แล้วนั่งในที่นั้น ด้วยการสนทนาปราศรัยมองดูบริขารอันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภบางอย่าง, ก็แล เมื่อมองดู พบเห็นแล้ว จึงได้ทำความกำหนด ด้วยอำนาจสถานที่มีประตู หน้ามุขภายใต้ปราสาท บริเวณ ซุ้มประตู และโคนไม้เป็นต้น แล้วกำหนดหมายไว้ว่า "ถ้าพวกเจ้าของจักเห็นเราในระหว่างนี้, เราจะทำที่เป็นหยิบ เพื่อต้องการจะดูเที่ยวไป จักคืนให้แก่เขาเหล่านั้นแหละ, ถ้าพวกเขาจักไม่เห็นไซร้, เราก็จักลักเอา" ดังนี้. พอภิกษุนั้นถือเอาทรัพย์นั้นล่วงเลยแดนกำหนดที่หมายไว้ไป เป็นปาราชิก. ถ้าเธอกำหดนหมายแดนอุปจารไว้ เดินมุ่งหน้าไปทางนั้นเอง มนสิการพระกรรมฐาน

๑. บาลีเป็น อวหรติ.

เป็นต้นอยู่ก็ดี ส่งใจไปทางอื่นก็ดี ก้าวล่วงแดนอุปจารไปด้วยทั้งไม่มีสติ เป็นภัณฑไทย. แม้ถ้าเมื่อเธอไปถึงที่นั้นแล้ว โจร ช้าง เนื้อร้าย หรือมหาเมฆตั้งขึ้น และเธอก้าวล่วงสถานที่นั้นไปโดยเร็ว เพราะใคร่จะพ้นจากอุปัทวะนั้น เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. ก็ในคำนี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "เพราะในเบื้องต้นนั่นเอง เธอถือเอาด้วยไถยจิต; ฉะนั้น จึงรักษาไม่ได้, เป็นอวหารทีเดียว." นี้เป็นนัยในมหาอรรถกถาก่อน. ส่วนในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "แม้ถ้าเธอรูปนั้นขึ้นขี่ช้างหรือม้าภายในแดนกำหนดแล้ว ยังไม่ขับช้าง หรือม้านั้นไปเอง ทั้งไม่ให้ผู้อื่นขับไป แม้เมื่อล่วงเลยแดนกำหนดไป ย่อมไม่เป็นปาราชิก เป็นเพียงภัณฑไทยเท่านั้น." ในปริกัป ๒ อย่างนั้น การกำหนดที่เป็นไปว่า "ถ้าพวกเจ้าของจักเห็นเราในระหว่างนี้ เราจะทำทีเป็นหยิบ เพื่อต้องการจะดูเที่ยวไป จักคืนให้แก่เราเหล่านั้นแหละ" นี้ ชื่อว่าโอกาสปริกัป. อวหารของภิกษุผู้กำหนดไว้แล้วถือเอา ด้วยอำนาจแห่งการกำหนด แม้ทั้ง ๒ เหล่านี้ ดังพรรณนามาอย่างนี้ พึงทราบว่า "เป็นปริกัปปาวหาร."

[อรรถาธิบายปฏิจฉันนาวหาร]

ส่วนการปกปิดไว้แล้วจึงลักเอา ชื่อว่าปฏิจฉันนาวหาร. ปฏิจฉันนาวหารนั้น พึงทราบอย่างนี้ :- ก็ภิกษุรูปใด เมื่อพวกมนุษย์กำลังเล่นอยู่ หรือกำลังเข้าไปในสวนเป็นต้น เห็นเครื่องอลังการซึ่งเขาถอดวางไว้ คิดว่า "ถ้าเราจักก้มลงถือเอา, พวกมนุษย์จะพึงรู้เราว่า 'สมณะถือเอาอะไร ?' แล้วจะเบียดเบียนเรา" จึงเอาดินร่วม หรือใบไม้

ปกปิดไว้ด้วยทำในใจว่า "ภายหลังเราจักถือเอา" ดังนี้, เพียงเท่านี้ การยกสิ่งของขึ้น ยังไม่มีแก่ภิกษุรูปนั้น; เพราะเหตุนั้น จึงยังไม่เป็นอวหารก่อน. แต่เมื่อใด พวกมนุษย์เหล่านั้นประสงค์จะเข้าไปภายในบ้าน แม้ค้นหาสิ่งของนั้น ก็ไม่เห็น จึงคิดว่า "บัดนี้ ค่ำมืดแล้ว, พรุ่งนี้ก่อนเถิด พวกเราจึงจักรู้ " แล้วก็ไปทั้งที่ยังมีความอาลัยอยู่นั่นเทียว. เมื่อนั้น เมื่อภิกษุนั้น ยกสิ่งของนั้นขึ้น เป็นปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น, แต่เมื่อภิกษุถือเอาในเวลาที่ปกปิดไว้แล้วนั่นเอง ด้วยสกสัญญาว่า "เป็นของเรา" หรือด้วยบังสุกุลสัญญาว่า "บัดนี้ มนุษย์เหล่านั้นไปแล้ว พวกเขาได้ทิ้งสิ่งของนี้แล้ว" เป็นภัณฑไทย. เมื่อมนุษย์เหล่านั้น แม้มาในวันที่ ๒ ตรวจค้นดูแล้ว ก็ไม่เห็น จึงทำการทอดธุระกลับไป สิ่งของที่เธอถือเอาแล้ว ก็เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่าพวกเขาไม่เห็นสิ่งของ ด้วยความพยายามของภิกษุนั้น. อนึ่ง ภิกษุใด พบเห็นสิ่งของเห็นปานนั้น ยังคงตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง ไม่ได้ปกปิด แต่มีไถยจิต เอาเท้าเหยียบให้เข้าไปในเปือกตม หรือในทราย, พอภัณฑะนั้นอันเธอให้เข้าไปแล้วเท่านั้น ก็เป็นปาราชิก.

[อรรถาธิบายกุสาวหาร]

การสับเปลี่ยนสลากแล้วลักเอา ท่านเรียกว่า "กุสาวหาร." แม้กุสาวหารนั้น พึงทราบดังนี้:- ภิกษุรูปใด เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังจัดวางสลากแจกจีวร ใคร่จะลักส่วนของภิกษุรูปอื่น ซึ่งมีราคามาก

กว่า ๑ ที่ตั้งอยู่ใกล้ส่วนของตนไป ใคร่จะทำไม้สลากที่ตกไปในส่วนของตน ให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น จึงยกขึ้น ยังรักษาอยู่ก่อน. เธอให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น ก็ยังรักษาอยู่เหมือนกัน. แต่เมื่อใด เมื่อไม่สลากนั้นตกไปแล้ว เธอยกไม้สลากของภิกษุรูปอื่นขึ้นจากส่วนของภิกษุรูปอื่น, เมื่อนั้น พอเธอสักว่า ยกขึ้น ก็เป็นปาราชิก. ถ้าเธอยกไม้สลากขึ้นจากส่วนของภิกษุรูปอื่นก่อนกว่า เพราะใคร่จะให้ตกลงไปในส่วนของตน ในขณะที่ยกขึ้น ยังรักษาอยู่, ในขณะที่ให้ตกลงไป ก็ยังรักษาอยู่ อนึ่ง ยกไม้สลากของตนขึ้นจากส่วนของตน, ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง ยังรักษาอยู่, เมื่อยกไม้สลากนั้นขึ้นแล้ว ให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น พอพ้นจากมือ ก็เป็นปาราชิก. แต่ถ้าไม้สลากที่ตกไป ในส่วนทั้ง ๒ มองไม่เห็น. ภายหลัง เมื่อภิกษุที่เหลือไปแล้ว นวกภิกษุรูปนอกนี้ ถามว่า "ท่านขอรับ ! ไม้สลากของผมย่อมไม่ปรากฏ." ภิกษุผู้เฒ่าจึงพูดว่า "คุณ ! แม้ของข้าพเจ้า ก็ไม่ปรากฏ." นวกภิกษุถามว่า "ท่านขอรับ ! ก็ส่วนของผมส่วนไหน !" ภิกษุผู้แก่กว่าจึงแสดงส่วนของตนว่า "นี้ส่วนของคุณ." เมื่อนวกภิกษุรูปนั้น โต้แย้ง หรือไม่โต้แย้งก็ตาม ถือเอาส่วนนั้นไป, ภิกษุนอกนี้ยกส่วนของนวกภิกษุนั้นขึ้น ต้องปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น. แม้หากว่าเมื่อนวกภิกษุนั้น ถึงจะเรียนว่า "ผมจะไม่ยอมให้ส่วนของผมแก่ท่าน

๑. ประโยควรรคนี้ ตามเชิงอรรถไว้ก็ดี ในอัตถโยชนาก็ดี และสารัตถทีปนีก็ดี มีตกหล่นอยู่หลายศัพท์ แปลตามเชิงอรรถดังนี้:- "ภิกษุรูปใด...ใคร่จะนำเอาส่วนของภิกษุรูปอื่น ซึ่งมีราคาน้อยกว่าหรือมากกว่า หรือเท่า ๆ กัน โดยราคาแห่งส่วนของตน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ส่วนของตนไป" ดังนี้. สามนต์ฉบับที่เราใช้อยู่นี้ จะลอกคัดตกไปกระมัง เพราะในอัตถโยชนาและสารัตถทีปนีก็มีแก้ไว้.

และถ้าท่านรู้ส่วนของตนแล้ว จงถือเอาเถิด." ภิกษุผู้แก่กว่า ถึงแม้รู้อยู่ว่า "นี้ไม่ใช่ส่วนของเรา" ก็ยังถือเอาส่วนของนวกภิกษุรูปนั้นเอง เป็นปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น. แต่ถ้านวกภิกษุนอกนี้คิดว่า "จะมีประโยชน์อะไรด้วยการวิวาทนี้ว่า 'นี้ส่วนของท่าน, นี้ส่วนของผม" จึงพูดว่า "จะเป็นส่วนที่ถึงแก่ผมก็ตาม ถึงแก่ท่านก็ตาม, ส่วนใดดีท่านจงถือเอาส่วนนั้นเถิด" ดังนี้; ย่อมเป็นอันภิกษุผู้แก่กว่าถือเอาส่วนที่ชื่อว่าเขาให้แล้ว จึงไม่มีอวหารในการถือเอานี้. ถ้าภิกษุนั้นกลัวต่อความถกเถียงกัน อันพวกภิกษุเตือนว่า "คุณจงถือเอาส่วนที่คุณชอบใจเถิด" จึงเว้นส่วนที่ดีซึ่งถึงแก่ตนเสียแล้ว ถือเอาส่วนที่เลวนั่นแลไป, ภายหลัง แม้เมื่อภิกษุนอกนี้ ถือเอาส่วนที่ยังเหลือจากที่เลือกแล้ว ก็ไม่เป็นอวหารเหมือนกัน ฉะนี้แล.

จบกถาว่าด้วยการสับเปลี่ยนสลาก.

กถาปรารภเรื่องทั่วไป

ก็พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า "การแจกจีวรอย่างเดียวเท่านั้น มาแล้วในที่นี้ด้วยอำนาจการสับเปลี่ยนสลาก, แต่ควรนำเรื่องเกิดขึ้นแห่งปัจจัยทั้ง ๔ และการแจกมาแสดงไว้ด้วย." ก็แล ครั้นกล่าวไว้อย่างนี้แล้ว จึงกล่าวกถาปรารภจีวรที่เกิดขึ้น ตั้งต้นแต่เรื่องหมอชีวกนี้ว่า "พระเจ้าข้า ! ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับคู่ผ้าที่ทอในแคล้นสีพี ของข้าพระองค์เถิด, และขอทรงอนุญาตคฤหบดีจีวร แก่ภิกษุสงฆ์ด้วยเถิด."[๑] ดังนี้ อันมาแล้วในจีวรขันธกะ, กล่าวบิณฑบาตกถา ตั้งต้นแต่สูตรนี้ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล กรุงราชคฤห์ มีภิกษาฝืดเคือง มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจทำสังฆภัต จึงปรารถนาจะทำอุเทสภัต นิมันตนภัต สลากภัต ปักขิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปทิกภัต[๒]" ดังนี้ อันมาแล้วในเสนาสนขันธกะ, กล่าวเสนาสนกถา ตั้งต้นแต่เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์นี้ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์ ซ่อมแซมวิหารแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ชายแดน ด้วยหมายใจว่า 'พวกเราจักอยู่จำพรรษาในวิหารนี้' พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้เห็นพวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์ กำลังซ่อมแซมวิหารแล[๓]" ดังนี้ ในเสนาสนขันธกะเหมือนกัน, และกล่าวกถาปรารภเภสัช มีเนยใส เป็นต้น ในที่สุดแห่งเสนาสนกถานั้น โดยพิสดาร. ส่วนข้าพเจ้าจักกล่าวกถานั้นทั้งหมด ในที่ที่แต่ละเรื่องมาถึงเข้าเท่านั้น เหตุในคำที่ข้าพเจ้ากล่าว

๑. วิ. มหา. ๕/๑๙๑. ๒. วิ. จุลล. ๗/๑๔๖. ๓. วิ. จุลล. ๗/๑๒๔.

อย่างนี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในตอนต้นนั่นเทียว.

เรื่องเรือนไฟถัดจากเรื่องนี้ไป มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

ในวิฆาสวัตถุ ๕ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ให้อนุปสัมบันทำให้เป็นของควร แล้วฉัน.แต่เมื่อภิกษุจะถือเอาเนื้อซึ่งเป็นเดน พึงถือเอาเนื้อที่สัตว์เหล่านั้นกินเหลือทิ้งแล้ว. ถ้าอาจจะให้สัตว์เหล่านั้น ซึ่งกำลังกินอยู่ให้ทิ้งไปแล้วถือเอา, แม้เนื้อที่เป็นเดนนั้น ก็ควร. แต่ไม่ควรถือเอา เพื่อประโยชน์แก่การคุ้มครองตน และเพื่อความเอ็นดูในสัตว์อื่น.

ในเรื่องแจกข้าวสุก ของควรเคี้ยว ขนม อ้อย และผลมะพลับ มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุอ้างบุคคลซึ่งไม่มีต้นว่า "ท่านจงให้ส่วนของภิกษุรูปอื่นอีก."

สองบทว่า **อมูลกํ อคฺคเหสิ** ความว่า เธอได้กล่าวมุสาวาท ถือเอาส่วนที่ไม่มีตัวบุคคลเป็นมูลอย่างเดียว. เธอหาได้ถือเอาส่วนนั้นด้วยไถยจิตไม่. เพราะเหตุนั้นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสถามว่า "เธอมีจิตอย่างไร ?" ตรัสว่า "เป็นปาจิตตีย์." เมื่อเธอกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนของภิกษุรูปอื่นอีก" วัตถุแห่งปาราชิก ย่อมไม่ปรากฏ และพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ตรัสถามในฐานะเช่นนี้. แต่ถ้าข้อนั้นจะพึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิกไซร้, ก็พึงเป็นทุกกฏเท่านั้น เช่นเดียวกันกับเป็นทุกกฏ ในเพราะการตู่เอาสวน ฉะนี้แล. ความสังเขปในเรื่องนี้มีเท่านี้.

ส่วนความพิสดาร พึงทราบดังนี้:- ก็สิ่งใดเป็นของมีอยู่แห่งสงฆ์นั่นเทียว เมื่อสิ่งนั้น อันภิกษุซึ่งสงฆ์สมมติ หรือมิได้สมมติก็ตาม

แจกอยู่, เมื่อภิกษุกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนของภิกษุรูปอื่นอีก" อ้างบุคคลที่ไม่ตัวอยู่อย่างนั้น ถือเอาด้วยการกล่าวเท็จอย่างเดียว เป็นปาจิตตีย์ด้วย เป็นภัณฑไทยด้วย. เมื่อภิกษุถือเอาด้วยไถยจิต ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุไรเล่า ไม่ได้อ้างบุคคล กล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนแม้อื่นอีก" หรือนับพรรษาโกงถือเอา พระวินัยธรพึงปรับตามราคาของ. ส่วนสิ่งของใด เป็นของพวกคฤหัสถ์ที่เขาแจกถวายสงฆ์ในเรือนหรือในอารามของคฤหัสถ์เหล่านั้น ครั้นเมื่อสิ่งของนั้น อันเจ้าของก็ดีชนอื่นซึ่งเจ้าของสั่ง อย่างนี้ว่า "ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้" ก็ดี ถวายอยู่แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนแม้อีก" แล้วถือเอาด้วยไถยจิตไม่เป็นทั้งปาราชิก ไม่เป็นทั้งภัณฑไทย. แต่เมื่อถือเอาด้วยโกงพรรษาเป็นภัณฑไทย. เมื่อสิ่งของนั้น อันชนอื่นซึ่งเจ้าของมิได้สั่ง อย่างนี้ว่า "ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้" ถวายอยู่ เมื่อภิกษุอ้างบุคคลถือเอาตามนัยก่อนนั่นแล เป็นปาจิตตีย์ด้วย เป็นภัณฑไทยด้วย. ภิกษุมีไถยจิตกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนอื่นอีก" แล้วถือเอาก็ดี ถือเอาด้วยนับพรรษาโกงก็ดี พึงปรับตามราคาของ. ก็วินิจฉัยนี้ใคร ๆ ก็อาจรูปได้ในอรรถกถาชื่อกุรุนที, แต่ในอรรถกถาอื่น ๆ รู้ได้ยาก ทั้งพิรุธด้วย.

สองบทว่า **อมูลกํ อคฺคเหสิ** ความว่า เมื่อพวกเจ้าของถวายอยู่ ภิกษุได้ถือเอาแล้ว.

หลายบทว่า **อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส** ความว่า ภิกษุได้ถือเอาส่วนที่เจ้าของถวายแล้ว เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอนาบัติแก่ภิกษุนั้น."

หลายบทว่า **อาปตฺติ สมฺปชานมุสาสวาเท ปาจิตฺติยสฺส** ความว่า เพราะสัมปชานมุสาวาทที่ภิกษุรูปนั้นกล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงปรับเป็นปาจิตตีย์ ดุจในเรื่องข้าวยาคูที่ปรุงด้วยของ ๓ อย่าง ข้างหน้า.

ส่วนในการถือเอา พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:- อาหารมีข้าวสุกเป็นต้นของสงฆ์ อันภิกษุซึ่งสงฆ์สมมติ หรือชนทั้งหลายมีคนงานวัดของพวกคฤหัสถ์ อันเจ้าของหรือชนอื่น ซึ่งเจ้าของสั่งไว้ กำลังถวาย เมื่อภิกษุกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนของภิกษุอื่นอีก" แล้วถือเอา เป็นภัณฑไทย. เมื่อภิกษุถือเอาอาหารมีข้าวสุกเป็นต้น ที่ชนอื่นกำลังถวาย พึงปรับตามราคาสิ่งของ. เมื่ออาหารมีข้าวสุกเป็นต้น อันภิกษุซึ่งสงฆ์มิได้สมมติ หรือคนที่เจ้าของมิได้สั่ง ถวายอยู่ ภิกษุกล่าวว่า "ท่านจงให้ส่วนแม้อื่นอีก" แล้วถือเอาก็ดี นับพรรษาโกงถือเอาก็ดี พึงปรับตามราคาสิ่งของ ในขณะที่ยกส่วนนั้นขึ้นทีเดียว ดุจในหมวด ๔ ว่าด้วยเรื่องบาตรฉะนั้น. อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น ที่เหล่าชนนอกนี้ถวายอยู่ เมื่อภิกษุถือเอาด้วยการอย่างนั้น เป็นภัณฑไทย. ส่วนสิ่งของที่เจ้าของเขาวานให้ถวาย ด้วยสั่งว่า "ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้" ก็ดี เจ้าของเขาถวายเองก็ดี ก็เป็นอันถวายดีแล้ว ฉะนี้แล. ในอธิการว่าด้วยวัตถุมีข้าวสุกเป็นต้นนี้ มีสาระจากคำวินิจฉัยในอรรถกถาทั้งปวงเพียงเท่านี้.

ในเรื่องทั้งหลายมีเรื่องร้านขายข้าวสุกเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ร้านหุงข้าวขาย ชื่อโอทนิยฆระ (คือร้านขายข้าวสุก). ร้านต้มแกงเนื้อขาย ชื่อสูนาฆระ[๑] (คือร้ายขายแกงเนื้อ).ร้านหุงต้มของขบ

๑. บาลีเดิมเป็น สูนฆรํ ฯ

เคี้ยวขาย ชื่อปูวฆระ (คือร้านขายขนม) . คำที่เหลือในเรื่องร้านขายข้าวสุกเป็นต้นนี้ มีปรากฏชัดแล้วในเรื่องบริขารนั่นแล.

ในเรื่องตั่ง มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุรูปนั้น กำหนดหมายแล้วจึงให้ถึงเลื่อนไป (พร้อมกับตั่ง) ด้วยคิดว่า "เราจักถือเอาถุง ซึ่งมาถึงที่นี้" เพราะเหตุนั้น ในเพราะการเลื่อนไป อวหารจึงไม่มีแก่ภิกษุรูปนั้น. แต่พระองค์ปรับเป็นปาราชิก ในเพราะการให้เลื่อนไปแล้วถือเอา จากโอกาสที่กำหนดหมายไว้. ก็ภิกษุเมื่อนำไปอย่างนั้น ถ้าไม่มีไถยจิตในตั่ง พระวินัยธรพึงให้ตีราคาถุงแล้วปรับอาบัติ. ถ้ามีไถยจิตแม้ในตั่ง ควรให้ตีราคาทั้ง ๒ อย่างแล้วปรับอาบัติ.

๓ เรื่อง มีเรื่องฟูกเป็นต้น ปรากฏชัดแล้วทีเดียว.

ใน ๓ เรื่อง มีเรื่องการถือเอาด้วยวิสาสะเป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่เป็นอาบัติในเพราะการถือเอา, เมื่อพวกเจ้าของให้นำมาคืน เป็นภัณฑไทย. ส่วนของภิกษุผู้เข้าไปบิณฑบาต ย่อมควรเพื่อจะถือเอาเฉพาะรูปที่ยังอยู่ภายในอุปจารสีมาเท่านั้น. แต่ถ้าพวกทายก เผดียงแม้แก่พวกภิกษุผู้อยู่ภายนอกอุปจารว่า "พวกท่านรับเอาเถิด ขอรับ ! ภิกษุทั้งหลายมาแล้ว จักฉัน" ด้วยคำเผดียงอย่างนี้ แม้พวกภิกษุผู้อยู่ภายในบ้านจะถือเอา ก็ควร. ทำที่เหลือในเรื่องทั้ง ๓ นี้ มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

ใน ๗ เรื่อง มีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่เป็นอาบัติ เพราะถือเอาด้วยบังสุกุลสัญญา, เมื่อพวกเจ้าของให้นำมาคืน เป็นภัณฑไทย. เพราะบริโภคด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก.

ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้นนั้น มีวินิจฉัย

ดังต่อไปนี้:- แม้พวกเจ้าของก็มีความอาลัย, แม้พวกโจรก็มีความอาลัย. เมื่อภิกษุฉันด้วยบังสุกุลสัญญา เป็นภัณฑไทย. เมื่อถือเอาด้วยไถยจิต เป็นอวหารในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง, ภิกษุนั้น อันพระวินัยธรพึงให้ตีราคาสิ่งของแล้วปรับอาบัติ. พวกเจาของยังมีความอาลัย, แต่พวกโจรหมดความอาลัย ก็นัยเหมือนกันนี้. พวกเจ้าของหมดความอาลัย, พวกโจรยังมีความอาลัย ซ่อนไว้ในที่รกชัฏแห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยคิดว่า "จักถือเอาอีก" ดังนี้ แล้วไป มีนัยเหมือนกันนี้. ทั้ง ๒ ฝ่ายหมดความอาลัย, เมื่อภิกษุขบฉันด้วยบังสุกุลสัญญา ไม่เป็นอาบัติ, เมื่อขบฉันด้วยไถยจิต เป็นทุกกฏ.

ส่วนในมะม่วงเป็นต้น ของสงฆ์ มีวินิจฉัยดังนี้:- ผลไม้มีมะม่วงเป็นต้น ซึ่งเกิดในสังฆาราม หรือที่เขานำมาถวายก็ตามที เมื่อภิกษุลักเอาผลที่มีราคา ๕ มาสก หรือเกินว่า ๕ มาสก เป็นปาราชิก. ในปัจจันตชนบท เมื่อพวกชาวบ้านอพยพหนีไป[๑] เพราะอุปัทวะ คือโจร, พวกภิกษุก็ละทิ้งวัดไป ทั้งที่ยังมีความอุตสาหะอยู่นั้นเทียว ว่า "เมื่อชาวชนบทกลับมาอยู่ พวกเราก็จักกลับมา." พวกภิกษุไปถึงวัดเช่นนั้นแล้ว คิดว่า "ผลไม้ทั้งหลายมีมะม่วงสุกเป็นต้น เป็นของที่เขาละทิ้งแล้ว " จึงฉันด้วยบังสุกุลสัญญา ไม่เป็นอาบัติ. เมื่อภิกษุฉันด้วยไถยจิต เป็นอวหาร, ภิกษุรูปนั้น อันพระวินัยธรพึงให้ตีราคาของแล้วปรับอาบัติ.

ส่วนในมหาปัจจรีและในสังเขปอรรกถา ท่านกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า "เมื่อภิกษุฉันผลไม้น้อยใหญ่ในวัดร้าง ด้วยไถยจิต ไม่

๑. ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า วุฏฺฐหานฺเตสูติ คามํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายนฺเตสุ.

เป็นปาราชิก เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ผลไม้ทั้งหลายในวัดร้าง เป็นของของพวกภิกษุที่มาแล้ว." ก็เหตุสักว่ามีความอุตสาหะเท่านั้น เป็นประมาณในผลไม้ที่เป็นของของคณะ และที่เป็นของจำเพาะบุคคล. แต่ถ้าภิกษุให้ผลมะม่วงสุกเป็นต้น จากผลไม้ที่เป็นของคณะ และของบุคคลนั้น เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล ย่อมต้องทุกกฏ เพราะกุลทูสกสิขาบท. ภิกษุเมื่อให้ด้วยไถยจิต พึงปรับอาบัติตามราคา (สิ่งของ). แม้ในผลไม้ที่เป็นของสงฆ์ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ผลมะม่วงสุกเป็นต้น ที่เขากำหนดไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ เมื่อภิกษุให้ เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล เป็นทุกกฏ, เมื่อให้ด้วยความที่ตนเป็นใหญ่ เป็นถุลลัจจัย, เมื่อให้ด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก. ถ้าวัตถุแห่งปาราชิกยังไม่พอ, พึงปรับอาบัติตามราคา (สิ่งของ). เมื่อภิกษุนั่งฉันอยู่ภายนอกอุปจารสีมา เพราะความที่ตนเป็นใหญ่ ก็เป็นสินใช้. ผลไม้ที่ภิกษุเคาะระฆัง ประกาศเวลาแล้วขบฉัน ด้วยทำในใจว่า "ของนี้ถึงแก่เรา" ดังนี้ ก็เป็นอันขบฉันดีแล้ว. ผลไม้ที่ภิกษุไม่เคาะระฆัง เป็นแต่ประกาศเวลาอย่างเดียว แล้วฉันก็ดี เคาะระฆังอย่างเดียว แต่ไม่ประกาศ ฉันก็ดี แม้ระฆังก็มิได้เคาะ แม้เวลาก็มิได้ประกาศ ฉันก็ดี รู้ว่าไม่มีภิกษุเหล่าอื่น แล้วฉัน ด้วยคิดว่า "ผลไม้นี้ถึงแก่เรา" ดังนี้ก็ดี เป็นอันขบฉันดีแล้วเหมือนกัน. เรื่องสวนดอกไม้ ๒ เรื่อง ปรากฏชัดแล้วทีเดียว. ในเรื่องของภิกษุผู้บอกตามคำบอก ๓ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้ :- สองบทว่า **วุตฺโต วชฺเชมิ** ความว่า ผมเป็นผู้อันท่านบอกแล้วจะบอกตามคำของท่าน. หลายบทว่า **อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส** ความว่า เพราะผ้าสาฎกนั้น อันพวกเจ้าของถวายแล้ว จึงไม่เป็นอาบัติ.

หลายบทว่า **น จ ภิกฺขเว วุตฺโต วชฺเชมีติ วตฺตพฺโพ** ความว่า ภิกษุรูปอื่น อันภิกษุรูปหนึ่ง ไม่พึงกล่าวอย่างนี้ว่า "ผมเป็นผู้อันท่านบอกแล้ว จะบอกตามคำของท่าน." แต่จะทำความกำหนดแล้วพูดว่า "ผมจักถือเอาของชื่อนี้ ตามคำของท่าน" ควรอยู่.

สองบทวา **วุตฺโต วชฺเชหิ** ความว่า ท่านเป็นผู้อันผมบอกแล้วจงบอกตามคำของผม. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ใน ๒ เรื่องแม้นี้ ภิกษุจะทำความกำหนดแล้วพูด ควรอยู่. ภิกษุย่อมเป็นผู้พ้นจากการค่อนขอด (หรือตำหนิโทษ) ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล.

ในเรื่องซึ่งมีอยู่ท่ามกลาง แห่งเรื่องแก้วมณี ๓ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้:- สองบทว่า **นาหํ อกลฺลโก** ความว่า ผมหาได้เป็นผู้อาพาธไม่ คำที่เหลือปรากฏชัดแล้วทีเดียว. ในเรื่องสุกร ๒ เรื่อง พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุรูปที่ ๑ เพราะเธอเห็นมันถูกความหิวเผาแล้ว จึงปล่อยไปด้วยความกรุณา แม้โดยแท้, ถึงกระนั้น เมื่อพวกเจ้าของไม่ยินยอม ย่อมเป็นภัณฑไทย. ควรจะนำสุกรที่ตาย ที่ใหญ่เท่านั้นมาใช้ให้ หรือให้สิ่งของที่มีราคาเท่าสุกรนั้นก็ได้. ถ้าเธอไม่เห็นพวกเจ้าของบ่วงแม้ในที่ไหน ๆ พึงวางผ้ากาสาวะ หรือโอน้ำ ซึ่งมีราคาเท่าสุกรนั้น ไว้ใกล้ ๆ บ่วงในที่ซึ่งพวกเจ้าของนั้นมาแล้ว จะเห็นได้แล้วจึงไป. แต่เมื่อปล่อยไปด้วยไถยจิต เป็นปาราชิกทีเดียว. ก็บรรดาสุกรเหล่านั้น สุกรบางตัวเอาเท้าดึงบ่วง พอบ่วงขาดแล้ว จะเห็นได้การยืน ซึ่งมีอันให้เคลื่อนจากฐานได้เป็นธรรมดา เหมือนเรือที่ผูกไว้

๑. ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า ฉาตชฺฌตฺตนฺติ ชิฆจฺฉาทุกฺเขน ปีฬิตํ อตฺตสนฺตนํ. ส่วนฎีกาวิมติวิโนทนีแก้ว่า ฉาตชฺฌตฺตนฺติ เตน ฉาเตน ชิฆจฺฉาย อุทรคฺคินา ฌตฺตํ ทฑฺฒํ ปีฬิตนฺติ อตฺโถ. งามดีกว่า.

ที่กระแสน้ำเชี่ยวฉะนั้น. บางตัวยืนอยู่ตามธรรมดาของตน . บางตัวนอน บางตัวเป็นสัตว์ติดแร้ว. บ่วงที่มีไม้คันธนูน้อย๑หรือขอ หรือท่อนไม้อื่นบางอย่างติดที่ปลาย ซึ่งคล้องไว้ในที่นั้น ๆ มีต้นไม้เป็นต้นแล้วห้ามสุกรไป ชื่อว่า แร้ว. ในสุกรเหล่านั้น สุกรที่ถึงบ่วงยืนอยู่ มีฐานเดียวเท่านั้น ได้แก่เครื่องผูกคือบ่วง. จริงอยู่ สุกรนั้น เมื่อบ่วงหลุด มีฐานเดียวพอบ่วงขาด ย่อมหนีไปได้. สุกรที่ยืนอยู่ตามธรรมดาของตน มีฐาน ๕ คือ เครื่องผูก และเท้าทั้ง ๔. สุกรที่นอนอยู่ มีฐาน ๒ คือ เครื่องผูก ๑ ที่นอน ๑, สุกรที่ติดแร้ว มันไปในที่ใด ๆ ที่นั้น ๆ แลเป็นฐาน. เพราะเหตุนั้น ภิกษุ ๑๐ รูปก็ดี ๒๐ รูปก็ดี ๑๐๐ รูปก็ดี เมื่อปล่อยสุกรนั้นพ้นไปจากฐานนั้น ๆ ย่อมต้องปาราชิก เหมือนเห็นทาสคนเดียวเท่านั้น มาแล้วในที่นั้น ๆ แล้วให้หนีไป ต้องปาราชิกฉะนั้น. ส่วนการทำสุกรทั้ง ๓ ข้างต้น ให้ดิ้น และเคลื่อนจากฐาน พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในกถาว่าด้วยสัตว์ ๔ เท้า.แม้เมื่อภิกษุให้ปล่อยสุกรที่สุนัขกัดไปด้วยประสงค์จะช่วยเหลือ เป็นภัณฑ์ไทย, เมื่อให้ปล่อยไปด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก. แต่ไม่เป็นอวหารแก่ภิกษุผู้เดินสวนทางไป แล้วยังสุกรซึ่งยังไม่ทันถึงที่ตั้งบ่วง หรือที่ใกล้สุนัข ให้หนีไปเสียก่อน. แม้ภิกษุรูปใด ให้อาหารและน้ำแก่สุกรที่ติดแร้ว ให้มันได้กำลังแล้วทำเสียงโห่ร้อง ด้วยตั้งใจว่า "มันจักตกใจ แล้วหนีไปเสีย," ถ้ามันหนีไป, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก. แม้เมื่อภิกษุทำบ่วงให้ชำรุด แล้วทำให้หนีไป ด้วยเสียงโห่ร้อง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฝ่าย

๑. ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า ธนุกนฺติ ขุทฺทกธนุํ แต่ฎีกาวิมติวิโนทนีแก้ว่า ธนุกนิติ ขุทฺทกธนุสณฺฐานํ ลคฺคกทณฺฑํ.

ภิกษุใด ให้อาหารและน้ำแล้วไปเสีย ด้วยทำในใจว่า "มันจักได้กำลังแล้วหนีไป," ถ้ามันหนีไป, เป็นภัณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้น. แม้เมื่อภิกษุทำบ่วงให้ชำรุดแล้วไปเสีย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุวางศัสตราหรือก่อไฟไว้ใกล้บ่วง ด้วยคิดว่า "เมื่อบ่วงขาด หรือถูกไฟไหม้ มันไหม้, เป็นภัณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้นโดยแท้. ภิกษุทำให้บ่วงพร้อมทั้งคนล้มลง, ภายหลังสุกรเหยียบย่ำบ่วงนั้นไป เป็นภัณฑไทย. สุกรเป็นสัตว์ถูกหินที่ฟ้าทับเหวทับแล้ว. เมื่อภิกษุใคร่จะให้สุกรนั้นหนีไป จึงยกฟ้าทับเหว[๑]ขึ้นด้วยความกรุณา เป็นภัณฑไทย, ยกขึ้นด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก. ถ้าเมื่อฟ้าทับเหวนั้น พอภิกษุยกขึ้นแล้ว สุกรยังไม่ไปภายหลังจึงไป, เป็นภัณฑไทยเท่านั้น. ภิกษุยังฟ้าทับเหวที่เขายกขึ้นตั้งไว้ ให้ตกลง, ภายหลังสุกรเหยียบฟ้าทับเหวนั้นไป เป็นภัณฑไทย. เมื่อภิกษุช่วยยกขึ้น แม้ซึ่งสุกรที่ตกหลุมพรางแล้ว ด้วยความกรุณา เป็นภัณฑไทย, ยกขึ้นด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก. ภิกษุถมหลุมพรางให้เต็ม ให้ใช้ไม่ได้, ภายหลังสุกรเหยียบย่ำหลุมพรางนั้นไป เป็นภัณฑไทย. ภิกษุช่วยยกสุกรที่ถูกหลาวแทงขึ้น ด้วยความกรุณา เป็นภัณฑไทย, ยกขึ้นด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก. ภิกษุถอนหลาวทิ้งเสียเป็นภัณฑไทย.

อนึ่ง เมื่อมนุษย์ทั้งหลายดักบ่วง หรือฟ้าทับเหวไว้ในพื้นที่วัด ภิกษุควรห้ามว่า "ที่เป็นสถานที่พึงอาศัยของพวกเนื้อ, พวกท่านอย่า

๑. ฎีกาวิมติวิโนทนีว่า อทูหลนฺติ ยนฺตปาสาโร เยน อชฺโฌตฺถฏฺตฺตา มิคา ปลายิตุํ น สกฺโกนฺติ.

ทำอย่างนี้ในที่นี้เลย" ถ้าพวกเขากล่าวว่า "ท่านจงให้นำออกไปเสีย ขอรับ !" ภิกษุจะให้นำออกไปเสีย ก็ควร. ถ้าพวกเขานำออกไปเสียเอง ก็เป็นการดีแท้. ถ้าเจ้าของเขาไม่นำออกไปเอง ทั้งไม่ยอมให้ผู้อื่นนำออกไป, จะขออารักขา แล้วให้นำออกไปเสีย ก็ควร. ในเวลารักษาข้าวกล้า มนุษย์ทั้งหลายย่อมทำบ่วง และเครื่องดักสัตว์ทั้งหลาย มีฟ้าทับเหวเป็นต้น ไว้ในนา ด้วยพูดว่า "พวกเราจักเคี้ยวกินเนื้อไปพลางรักษาข้าวกล้า." ครั้นฤดูข้าวกล้าผ่านไปแล้ว เมื่อพวกเขาไม่มีความอาลัยหลีกไป ภิกษุจะปล่อยสุกรที่ติด หรือที่ตกไปแล้วในบ่วงและฟ้าทับเหวนั้น ควรอยู่.

วินิจฉัยแม้ในเรื่องเนื้อ ๒ เรื่อง ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องสุกรนั่นเอง. แม้ในเรื่องปลา ๒ เรื่อง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ส่วนความแปลกกัน มีดังต่อไปนี้ :- เมื่อภิกษุเปิดปากไซออกภายหลังจึงแก้กระพุ้งออก หรือทำเป็นช่องไว้ที่ข้าง แล้วตีปลาให้หนีออกไปจากไซ เป็นปาราชิก. เป็นปาราชิกแม้แก่ภิกษุผู้แสดงเม็ดข้าวนั่นแล แล้วล่อปลาให้หนีไป. เมื่อยกปลาขึ้นพร้อมทั้งไซ ก็เป็นปาราชิก. ภิกษุเปิดปากไซออกอย่างเดียว ภายหลังจึงแก้กระพุ้งออก หรือทำเป็นช่องไว้, ส่วนปลาทั้งหลายก็หนีไปตามธรรมดาของตน, เป็นภัณฑไทย. ภิกษุทำไว้อย่างนี้แล้ว จึงแสดงเม็ดข้างล่อปลา ปลาทั้งหลายหนีออกไป เพื่อต้องการเหยื่อ, เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. ภิกษุเปิดปาก (ไซ) ออกแล้ว ภายหลังไม่ได้แก้กระพุ้งออก ทั้งไม่ได้ทำเป็นช่องไว้ที่ข้าง แสดงแต่เม็ดข้าวล่ออย่างเดียว , ส่วนปลาทั้งหลาย ถูกความหิวเผาแล้ว จึงเอาศีรษะกระแทกทำช่องแล้วหนีออก

ไป เพื่อต้องการเหยื่อ, เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน. ภิกษุเป็นปากไซเปล่าไว้ หรือภายหลังแก้กระพุ้งออก หรือทำเป็นช่องไว้. ปลาทั้งหลายที่ว่ายมาแล้ว ๆ ถึงประตูแล้วก็หนีไปทางกระพุ้งและช่อง, เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน ภิกษุจับไซเปล่า โยนไปไว้บนพุ่มไม้ เป็นภัณฑไทยเหมือนกัน ฉะนี้แล.

ภัณฑะบนยาน ก็เป็นเช่นกับถุงบนตั่ง.

ในเรื่องชิ้นเนื้อ มีวินิจฉัยดังนี้:- ถ้าภิกษุถือเอา (ชิ้นเนื้อ) ในอากาศ ที่ที่ภิกษุถือเอานั่นเอง เป็นฐาน. พึงกำหนดฐานนั้นด้วยอาการ ๖ แล้วทราบการทำให้เคลื่อนจากฐาน. คำที่เหลือในเรื่องชิ้นเนื้อนี้ และในเรื่องไม้ (แพแตก) และเรื่องผ้าสาฎกของคนเลี้ยงโคและของช่างย้อม พึงวินิจฉัยโดยนัยแห่งเรื่องมีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น.

ในเรื่องหม้อ มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุใด ถือเอาเนยใสและน้ำมันเป็นต้น ซึ่งมีราคาไม่ถึงบาทแล้ว ตั้งอยู่ในสังวร ด้วยทำใจว่า "เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก" แม้ในวันที่ ๒ เป็นต้น เมื่อเกิดความคิดขึ้นอีก ก็ทำการทอดธุระอย่างนั้นนั่นแล เมื่อฉันก็ฉันเนยใสและน้ำมันเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมด, ไม่เป็นปาราชิกเลย, เธอย่อมต้องทุกกฏหรือถุลลัจจัย และเป็นภัณฑไทยด้วย. ภิกษุแม้นี้ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน. เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุ ! เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก." ก็เมื่อภิกษุไม่ทำการทอดธุระ แต่ฉันเนยใสและน้ำมันเป็นต้นนั้น แม้ทีละน้อย ๆ ด้วยตั้งใจว่า "เราจักฉันทุกวันๆ " ดังนี้. ในวันใด ราคาเต็มบาท, ในวันนั้น ก็เป็นปาราชิก.

เรื่องชักชวนกันลัก พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว ในสังวิธาวหาร, เรื่องกำมือ พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องร้านขายข้าวสุกเป็นต้น, เรื่องเนื้อเดน ๒ เรื่อง พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว ในเรื่องทั้งหลายมีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น. เรื่องหญ้า ๒ เรื่อง มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องให้แบ่งมะม่วงเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุเหล่านั้น ได้ไปยังอาวาสใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมีกำหนดจำนวนภิกษุไว้. พวกภิกษุผู้[๑]อยู่ในอาวาสแห่งนั้นนั่นแหละ แม้เมื่อฉันผลไม้น้อยใหญ่ ครั้นเมื่อพระอาคันตุกะเหล่านั้นมาแล้ว ไม่ได้บอกกัปปิยการกว่า "พวกเธอจงถวายผลไม้แก่พระเถระทั้งหลาย." ลำดับนั้น ภิกษุ (อาคันตุกะ) เหล่านั้น จึงกล่าวว่า "ผลไม้ของสงฆ์ ไม่ถึงแก่พวกกระผมหรือ ?" จึงเคาะระฆังแจกกัน ได้ถวายส่วนภิกษุเจ้าถิ่นแม้เหล่านั้น ตามลำดับพรรษา แล้วฉันแม้ด้วยตนเอง. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสแก่พระอาคันตุกะเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย! ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะการถือเอา[๒] เพื่อประโยชน์แก่ฉัน" เพราะเหตุนั้น ทีนี้ ในอาวาสใด ภิกษุเจ้าถิ่นไม่ถวายแก่พวกภิกษุอาคันตุกะ และเมื่อถึงหน้าผลไม้ เห็นว่าภิกษุอาคันตุกะเหล่าอื่นไม่มี ก็ขบฉันด้วยตนเอง ด้วยกิริยาของโจร, ในอาวาสเช่นนั้น พวกภิกษุอาคันตุกะจะเคาะระฆังแล้ว แจกกันฉัน ย่อมควร. ส่วนบรรดาต้นไม้เหล่าใด พวกเจ้าถิ่นรักษาต้นไม้ทั้งหลายแล้ว เมื่อถึงหน้าผลไม้ ก็แจกกันฉัน แล้ว

๑. โยชนาสอนให้เติม วสนฺตา.

๒. ฎีกาสารัตถทีปนีสอนให้เติม คหเณ.

น้อมเข้าไปโดยชอบในปัจจัย ๔ พวกภิกษุอาคันตุกะ ไม่เป็นใหญ่ในต้นไม้เหล่านั้น. ต้นไม้แม้เหล่าใด ที่ทายกำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่จีวร. พวกภิกษุอาคันตุกะ ก็ไม่เป็นใหญ่ในต้นไม้แม้เหล่านั้น. แม้ในต้นไม้ทั้งหลายที่ทายกกำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนต้นไม้เหล่าใด ที่ทายกไม่ได้กำหนดไว้อย่างนั้น และพวกภิกษุเจ้าถิ่น ก็รักษาคุ้มครองต้นไม้เหล่านั้นไว้แล้ว ทั้งฉันอยู่ด้วยกิริยาของโจร.[๑] ในต้นไม้เหล่านั้น พระอาคันตุกะทั้งหลาย ไม่ควรตั้งอยู่ในข้อกติกาของพวกภิกษุเจ้าถิ่น. ต้นไม้เหล่าใด ทายกถวายไว้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การบริโภคผล และพวกภิกษุเจ้าถิ่น ก็รักษาคุ้มครองต้นไม้เหล่านั้นไว้แล้วน้อมเข้าไปโดยชอบ, ในต้นไม้เหล่านั้นนั่นแหละ พระอาคันตุกะทั้งหลาย ควรตั้งอยู่ในข้อกติกาของพวกภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น.

ส่วนในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุเมื่อฉันผลไม้ ที่ทายกกำหนดถวายไว้เพื่อปัจจัย ๔ ด้วยไถยจิต พึงให้ตีราคาสิ่งของปรับอาบัติ เมื่อแจกกันฉันด้วยอำนาจการบริโภค เป็นภัณฑไทย, ก็บรรดาผลไม้เหล่านี้ เมื่อภิกษุแจกกันฉันผลไม้ที่ทายกกำหนดไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ ด้วยอำนาจการบริโภค เป็นถุลลัจจัยด้วย เป็นภัณฑไทยด้วย."

ผลไม้ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่จีวร ควรน้อมเข้าไปในจีวรเท่านั้น. ถ้ามีภิกษาหาได้โดยยาก, ภิกษุทั้งหลายย่อมลำบาก

๑. ประโยคนี้ อัตถโยชนา ๑/๓๕๔ ว่า ถ้าเป็น ... เนว รกฺขิตฺวา น โคปิตฺวา โจริกาย ปริภุญฺชนฺติ แปลว่า.... ทั้งไม่ได้รักษาไม่ได้คุ้มครองแล้ว ฉันด้วยกิริยาของโจร จะสมควร.

ด้วยบิณฑบาต, ส่วนจีวรหาได้ง่าย; จะทำอปโลกนกรรม เพื่อความเห็นชอบแห่งสงฆ์ แล้วน้อมเข้าไปในบิณฑบาต ก็ควร. เมื่อภิกษุทั้งหลายลำบากอยู่ด้วยเสนาสนะ หรือคิลานปัจจัย จะทำอปโลกนกรรม เพื่อความเห็นชอบแห่งสงฆ์ แล้วน้อมเข้าไปเพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ และคิลานปัจจัยนั้น ก็ควร. แม้ในผลไม้ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาต และเพื่อประโยชน์แก่คิลานปัจจัย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนผลไม้ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ ย่อมเป็นครุภัณฑ์, ควรรักษาคุ้มครองผลไม้นั้นไว้ แล้วน้อมเข้าไปเพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะนั้นเท่านั้น ก็ถ้ามีภิกษุหาได้โดยยาก, ภิกษุทั้งหลายจะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยบิณฑบาตไม่ได้, ในวัดหรือรัฐนี้ วิหารของมนุษย์ทั้งหลายผู้อพยพไปในที่อื่น เพราะราชภัย โรคภัย และโจรภัยเป็นต้น ย่อมทรุดโทรม, ชนเหล่าอื่นย่อมทำต้นตาลและต้นมะพร้าวเป็นต้น ให้เสียหายไป, ส่วนภิกษุอาศัยเสนาสนะปัจจัย[๑]แล้ว ย่อมอาจยังอัตภาพให้เป็นไปได้, ในกาลเห็นปานนี้ แม้การจำหน่ายเสนาสนะแล้วบริโภค เพื่อประโยชน์แก่การรักษาเสนาสนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้แล้ว. เพราะฉะนั้น เว้นสนาสนะที่ดีไว้ ๑ หลังหรือ ๒ หลัง เสนาสนะนอกนี้ ตั้งต้นแต่เสนาสนะเลว จะจำหน่ายเพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาต ก็ควร. แต่ไม่พึงทำการตัดรากเหง้าที่อยู่ (หรือที่ทาง [๒])

ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า ได้แก่เสนาสนะและผลไม้ที่เขากำหนดตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะนั้น.

ฎีกาวิมติวิโนทนีแก้ว่า เสนาสนสงฺขาตวตฺถุโน มูลจฺเฉทํ กตฺวา สพฺพานิ เสนาสนานิ น วิสฺสชฺเชตพฺพานีติ อตฺโถ. หมายความว่า มิให้จำหนำยเสนาสนะเสียจนหมดจนสิ้น และยังกล่าวมติเกจิอาจารย์ว่า อย่าจำหน่ายเสียจะกระทั่งพื้นที่เสนาสะด้วย.

แล้วน้อมเข้าไป. ส่วนในสวนที่ทายกำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔ ไม่ควรทำอปโลกนกรรม, แต่จะน้อมเข้าไป เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยที่ยังพร่องอยู่ ย่อมสมควร, สวนควรดูและรักษาไว้, แม้จะให้ค่าจ้างแล้วให้คนอื่นรักษาไว้ ก็ควร. ส่วนชนเหล่าใด ได้รับค่าจ้างสร้างบ้านเรือนอยู่รักษาในสวนนั่นเอง, ถ้าชนเหล่านั้น ถวายมะพร้าวหรือผลตาลสุกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้มาแล้ว, ชนผู้รักษาสวนเหล่านั้น ย่อมได้เพื่อถวายผลไม้ เฉพาะที่สงฆ์อนุญาตแก่พวกเขาว่า "พวกเธอจะกินผลไม้มีประมาณเท่านี้ได้ทุกวัน' ดังนี้. การที่ภิกษุจะรับเอาผลไม้ของชนเหล่านั้น แม้ถวายมากยิ่งขึ้นไป กว่าผมไม้ที่สงฆ์อนุญาตนั้น ย่อมไม่ควร. ส่วนผู้ใดถือเอาสวนด้วยการซื้อแล้ว[๑] ย่อมถวายกัปปิยภัณฑ์นั่นเทียวแก่สงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔. ผู้นี้ย่อมได้เพื่อถวายผลไม้แม้มาก แม้สวนที่ทายกถวายได้แก่พระเจดีย์ เพื่อประโยชน์แก่ประทีป หรือเพื่อต้องการปฏิสังขรณ์สิ่งที่หักพัง ควรดูแลรักษาไว้, ถึงจะให้ค่าจ้างไปบ้างก็ควรให้คนอื่นดูและรักษาไว้. ก็แล ในสวนที่ทายกถวายไว้แก่พระเจดีย์นี้ จะให้ค่าจ้างแม้ที่เป็นของเจดีย์ แม้ที่เป็นของสงฆ์ ควรอยู่. การถวายผล-ในสวนนั้นนั่นเอง รักษาสวนแม้นั้นอยู่ด้วยมาแล้ว ๆ) ของพวกชนผู้อยู่สวนแม้นั้นด้วยการซื้อ แล้วถวายกัปปิยภัณฑ์ (แก่สงฆ์) พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นนั่นแล.

ในคำนี้ว่า[๒] "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ไม่ต้องอาบัติ เพราะคนเฝ้า

๑. ลางท่านตีความหมายว่า เช่าสวนก็มี แต่โยชนาแก้ว่า โกณิยาติ กเยน. ทางสํสกฤตเป็น เกฺรณิ หรือ เกฺรณี ก็แปลว่าการซื้อ. จึงแปลอย่างนี้.

๒. แปลตามอัตถโยชนา ๑/๓๕๕-๖.

สวนถวาย" ซึ่งมีอยู่ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องคนรักษามะม่วงเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

ถามว่า "การถวายของคนเฝ้าสวนอย่างไหน จึงควร ? อย่างไหน ไม่ควร ?"

แก้ว่า "พระมหาสุมัตเถระ กล่าวก่อนว่า ' ผลไม้ใด เป็นของที่เจ้าของกำหนดให้ไว้แก่คนรักษาด้วยคำว่า 'จงถือเอาผลไม้มีประมาณเท่านี้ทุกวัน ๆ ' ผลไม้นั้นนั่นแหละ ย่อมควร, เกินไปกว่านั้น ไม่ควร.' ส่วนพระมหาปทุมัตเถระ กล่าวไว้ว่า ผลไม้ที่เจ้าของเขาเขียนหนังสือหรือทำนิมิตหมายให้แก่พวกคนรักษาจะมีประโยชน์อะไร คนรักษาเหล่านั้น ย่อมเป็นใหญ่แห่งผลไม้ที่เขาสละแล้วในมือของพวกเขา; เพราะเหตุนั้น ผลไม้ซึ่งคนรักษาเหล่านั้นถวายแม้มาก ก็ควร."

ส่วยในอรรถกถากุรุนที ท่านกล่าวว่า พวกเด็ก ๆ ของคนทั้งหลาย ย่อมรักษาสวน หรือผลไม้น้อยใหญ่อย่างอื่น, ผลไม้ที่พวกเด็ก ๆ เหล่านั้นถวาย ย่อมควร, แต่ภิกษุไม่ควรใช้ให้พวกเด็ก ๆ เหล่านั้นนำมาแล้วจึงรับ, การถวายผลไม้ของชนผู้ถือเอาสวนของสงฆ์ และของเจดีย์ด้วยการซื้อรักษาอยู่ ย่อมควร. การถวายของชนผู้รักษาด้วยค้าจ้างเพียงส่วนของตน จึงควร."

ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า "พวกคนรักษาสวนของคฤหัสถ์ถวายผลไม้ในแก่ภิกษุทั้งหลาย, ผลไม้นั้น ย่อมควร, พวกคนรักษาสวนของภิกษุสงฆ์ หักส่วนผลไม้ใดจากค่าจ้างของตนแล้วถวาย, ผลไม้นั้น ก็สมควร, แม้ผู้ใด ได้รับค่าจ้างแล้ว จึงรักษาสวนเพียงกึ่งหนึ่งหรือต้นไม้บางต้นเท่านั้น. การถวายผลไม้จากต้นที่ถึงแก่ตนนั่นแหละ แม้ของผู้นั้น

ก็ควร. แต่สำหรับผู้ถือเอาด้วยการซื้อ จะถวายผลไม้แม้ทั้งหมด ก็ควร." ก็คำทั้งหมดนี้ ต่างกันแต่โดยพยัญชนะ โดยอรรถก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง, เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาควรทราบความอธิบายแล้วถือเอาเถิด.

ในเรื่องไม้ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุนั้นต้องการจะกราบทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระ-องค์คิดขอยืม" ดังนี้ จึงได้กราบทูลคำว่า **"ตาวกาลิโก อหํ ภนฺเต"** ดังนี้. คำว่า **"ตาวกาลิกจิตฺโต"** นี้ มีคำกล่าวอธิบายว่า "ข้าพระ-พุทธเจ้า มีความคิดอย่างนี้ว่า ' จักนำมาคืนให้อีก" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "เธอไม่เป็นอาบัติ เพราะ (คิด) ขอยืม."

ก็ในเรื่องไม้นี้ มีวินิจฉัยที่พ้นจากบาลี ดังต่อไปนี้:- ถ้าสงฆ์ใช้ให้ภิกษุทำการงานของสงฆ์ จะเป็นโรงอุโบสถหรือหอฉันก็ตาม, ภิกษุต้องบอกกล่าวการกสงฆ์เสียก่อน จึงควรขอยืมเอาไป จากไม้ทัพพ-สัมภาระ ซึ่งเก็บไว้เพื่อสร้างอุโบสถเป็นต้นนั้น. ส่วนทัพพสัมภาระที่เป็นของสงฆ์อันใด ไม่ได้คุ้มครองไว้ เมื่อฝนตกย่อมเปียก, ทั้งแห้งเพราะแดดเผา, ภิกษุจะนำทัพพสัมภาระแม้ทั้งหมดนั้นมาสร้างเป็นที่อยู่ของตนก็ควร, สงฆ์ให้นำมาคืน พึงตกลงกันด้วยทัพพสัมภาระ หรือด้วยมูลค่าอย่างอื่น. ถ้าไม่อาจตกลงกันได้, เธอควรจะกล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! เสนาสนะผมสร้างด้วยทัพพสัมภาระของสงฆ์ ขอท่านทั้งหลายจงใช้สอยด้วยการบริโภคเป็นของสงฆ์เถิด." แต่ภิกษุนี้เท่านั้นเป็นใหญ่แห่งเสนาสนะฉะนี้แล. แม้ถ้าเสาหินก็ดี เสาไม้ก็ดี บานประตูก็ดี หน้าต่างก็ดี ไม่เพียงพอไซร้, จะขอยืมของสงฆ์มา ทำให้เป็นปรกติ ก็ควร. ในทัพพสัมภาระแม้อย่างอื่น ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ในเรื่องน้ำ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ในกาลใด น้ำย่อมเป็นของหาได้ยาก, ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายย่อมนำน้ำมาจากที่ไกล โยชน์หนึ่งบ้าง กึ่งโยชน์บ้าง ในน้ำที่ขเาหวงแหนเห็นปานนั้น ย่อมเป็นอวหาร. พวกชนย่อมยังข้าวต้มและข้าวสวยให้สำเร็จแม้ด้วยน้ำใด ที่เขานำมา หรือที่ขังอยู่ในชลาลัยทั้งหลาย มีสระโบกขรณีเป็นต้น และย่อมนำเป็นน้ำใช้ดื่มอย่างเดียว หาได้ทำเป็นน้ำสำหรับใช้สอยอย่างมากมายอื่นไม่, เมื่อภิกษุถือเอาน้ำแม้นั้น ด้วยไถยจิต ย่อมเป็นอวหาร. ส่วนภิกษุถือเอาน้ำ ๑ หม้อ หรือ ๒ หม้อ จากน้ำใด ย่อมได้เพื่อล้างอาสนะ เพื่อรดต้นโพธิ์ เพื่อทำการบูชาด้วยน้ำ (คือรดพระเจดีย์) เพื่อต้มน้ำย้อม. ควรปฏิบัติในน้ำมัน ด้วยอำนาจแห่งข้อกติกาของสงฆ์ทีเดียว. ภิกษผู้ถือเอาน้ำมากเกินไป หรือใส่วัตถุทั้งหลายมีดินเหนียวเป็นต้นลงไปด้วยไถยจิต พระวินัยธรพึงให้ตีราคาสิ่งของปรับอาบัติ. ถ้าพวกภิกษุเจ้าของถิ่น ทำข้อกติกาวัตรไว้อย่างแข็งแรง ไม่ยอมให้ภิกษุเหล่าอื่นให้ล้างสิ่งของ หรือใช้ย้อมผ้า แต่เมื่อภิกษุเหล่าอื่นไม่เห็นตนก็เอามาทำทุกอย่าง พวกภิกษุอาคันตุกะไม่ต้องตั้งอยู่ในข้อกติกาของภิกษเจ้าถิ่นเหล่านั้น. พวกภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น ล้างของเครื่องใช้เท่าใด ก็พึงล้างของเท่านั้น ถ้าสงฆ์มีสระโบกขรณี หรือตะพังน้ำอยู่ ๒-๓ แห่งไซร้. และสงฆ์ก็ทำข้อกติกาไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ควรสรงน้ำในสระโบกขรณีและตะพึงน้ำนี้, ควรถือเอาน้ำดื่มจากสระโบกขณะและตระพังน้ำนี้, ควรทำการใช้สอยทุกอย่าง ในสระโบกขรณีและตะพังน้ำนี้" พวกภิกษอาคันตุกะ ก็พึงทำกิจทั้งหมดตามข้อกติการวัตรนั่นแล. ในสระโบกขรณีเป็นต้นใดไม่มีข้อกติกา, การใช้สอยทุกอย่าง ในสระโบกขรณีะเป็นต้นนั้น ย่อมควร ฉะนี้แล.

ในเรื่องดินเหนียว มีวินิจฉัยดังนี้:- ในที่ใด ดินเหนียวเป็นของหาได้ยาก หรือดินเหนียวมีสี มีประการต่าง ๆ อันสงฆ์นำมากองไว้. ในที่นั้นดินเหนียวแม้นิดหน่อย ก็มีราคาถึง ๕ มาสก; เพราะเหตุนั้นจึงเป็นปาราชิก. อนึ่ง เมื่อการงานของสงฆ์ และการงานในพระเจดีย์สำเร็จแล้ว การที่ภิกษุบอกกล่าวสงฆ์เสียก่อน จึงถือเอา หรือขอยืมเอามาควรอยู่. ในปูนขาวก็ดี ในสีสำหรับเขียนภาพก็ดี ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในเรื่องหญ้าทั้งหลาย มีวินิจฉัยดังนี้:- ในหญ้าที่ถูกเผาเป็นทุกกฏ เพราะไม่มีการทำให้เคลื่อนจากฐาน, แต่เป็นภัณฑไทย. สงฆ์ย่อมไม่อาจดูแลรักษาได้อีก. ครั้งนั้น ภิกษุอื่นรูปหนึ่ง รักษาไว้ด้วยมุ่งวัตรเป็นใหญ่. หญ้านี้ก็เป็นของสงฆ์เหมือนกัน. ถ้าไม่มีใครดูแลรักษา, สงฆ์ควรสั่งภิกษุรูปหนึ่งว่า "ท่านจงช่วยดูและรักษาให้ที," ถ้าเธอรูปนั้นปรารถนาส่วนแบ่งไซร้, สงฆ์แม้จะต้องเสียส่วนแบ่งให้ ก็ควรให้เธอรูปนั้นดูแลรักษา. ถ้าเธอขอเพิ่มส่วนแบ่งไซร้, สงฆ์ควรให้โดยแท้. ภิกษุขอเพิ่มเติมขึ้นอีก สงฆ์ความพูดว่า "ท่านจงไป จงดูแลรักษาแล้ว เอาหญ้าทั้งหมด มุงเสนาสนะของตนเถิด." เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า เมื่อหญ้าเสียหายแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์. แต่ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะให้ ไม่ควรให้พร้อมทั้งพื้นที่ (เพราะ) พื้นที่เป็นครุภัณฑ์ จึงควรให้เพียงหญ้าเท่านั้น. เมื่อภิกษุรูปนั้นดูและรักษาแล้ว ใช้มุงเสนาสนะของตน, ถ้าสงฆ์พอจะดูแลรักษาได้อีก, สงฆ์พึงพูดกะภิกษุรูปนั้นว่า "ท่านอย่าดูแลรักษาเลย, สงฆ์จักดูแลรักษาเอง" ดังนี้

เรื่อง ๗ เรื่อง มีเรื่องเตียงเป็นต้น ปรากฏชัดแล้วแล. ก็เมื่อ

ภิกษุลักเสาหินก็ดี เสาไม้ก็ดี หรือสิ่งของอะไร ๆ อย่างอื่น แม้ที่ไม่ได้มาในบาลี ซึ่งมีราคาถึงบาย ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ในเรื่องสำหรับทำความเพียงเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:- แม้เมื่อภิกษุพังฝาก็ดี กำแพงก็ดี แห่งสถานที่มีบริเวณเป็นต้น ซึ่งถูกทอดทิ้งเรี่ยราดไว้ แล้วลักเอาอิฐเป็นต้นไป ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ภิกษุทั้งหลายบางคราวย่อมอยู่ครอบครองเสนาสนะ ที่ชื่อว่าเป็นของสงฆ์ บางคราวก็ไม่อยู่ครอบครอง. แม้เมื่อภิกษุลักเอาบริขารบางอย่าง ในสถานที่ทั้งหลาย มีวัดที่ถูกทอดทิ้งแล้วเป็นต้น ในเมื่อชาวชนบทอพยพหนีไป เพราะโจรภัยในชายแดน ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนภิกษุเหล่าใดนำทัพพสัมภาระไปใช้ชั่วคราว จากวัดที่ถูกทอดทิ้งแล้วนั้น และครั้นเมื่อวัดอันภิกษุกลับมาอยู่อีก ภิกษุทั้งหลายให้ภิกษุเหล่านั้นนำมาคืน ต้องให้คืน. แม้ถ้าเธอทั้งหลาย นำสัมภาระไม้เป็นต้น จากวัดที่ถูกทอดทิ้งแล้วนั้น มาสร้างเป็นเสนาสนะ, ก็พึงให้สิ่งของที่พวกเธอนำมานั้น หรือเสนาสนะที่มีราคาเท่ากับสิ่งของนั้นนั่นเทียว. เมื่อชาวชนบทยังไม่ตัดความอาลัย อพยพไป ด้วยคิดว่า "พวกเราจักอยู่ครอบครองอีก." สิ่งของที่เป็นของคณะหรือเป็นของบุคคล เป็นของอันภิกษุถือเอาแล้ว. ถ้าคณะและบุคคลเหล่านั้นอนุญาตให้, ก็ไม่มีกิจด้วยการทำคืน. ส่วนที่เป็นของสงฆ์ จัดเป็นครุภัณฑ์, เพราะฉะนั้น ต้องการทำคืนทีเดียว. เรื่องเครื่องใช้สอยในวิหารมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

ในคำนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ยืมไปใช้ได้ชั่วคราว" ดังนี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุใดยืมเตียงหรือตั่งของสงฆ์ไปใช้สอย โดยการใช้สอยอย่างสงฆ์ ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง ใน

สถานที่ผาสุกของตน เมื่อภิกษุทั้งหลายผู้แก่กว่ามาแล้วก็ถวาย, ไม่ห้ามกัน. เมื่อเตียงและตั่งนั้นเสียหายไปก็ดี เก่าไปก็ดี ถูกคนอื่นลักไปด้วยความเป็นขโมยก็ดี ย่อมไม่เป็นสินไหมแก่ภิกษุรูปนั้น. แต่เมื่อเธออยู่แล้วจะไป ต้องเก็บไว้ในที่เดิม. ส่วนภิกษุใดใช้สอย โดยการใช้สอยเป็นของบุคคล ไม่ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้แก่กว่า ซึ่งมาแล้ว ๆ (เมื่อเตียงและตั่งนั้นเสียหายไปก็ดี เก่าไปก็ดี ถูกคนอื่นลักไปด้วยความเป็นขโมยก็ดี) ย่อมเป็นสินใช้แก่ภิกษุรูปนั้น. ในสังเขปอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า "ก็ภิกษุเมื่อไปสู่อาวาสอื่นแล้วใช้สอย ถ้าภิกษุผู้แก่กว่าในอาวาสนั้นมาแล้ว ให้ภิกษุนั้นออกไปเสีย ก็พึงพูดว่า "ผมนำเตียงและตั่งนี้มาจากอาวาสชื่อโน้น, ผมจะไป ผมจะจัดเตียงและตั่งนั้นให้เป็นปรกติ." ถ้าภิกษุผู้แก่กว่านั้น พูดว่า "ข้าพเจ้าจักจัดให้เป็นปรกติเอง." แม้จะทำให้เป็นภาระของภิกษุผู้เฒ่านั้น แล้วจึงไป ก็ควร."

ในเรื่องเมืองจัมปา มีวินิจฉัยดังนี้:- ข้าวยาคูที่เขาใส่อปรัณณชาตอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างเดียว กับด้วยงา และข้าวสาร และกระทำด้วยวัตถุ ๓ อย่าง คือ งา ข้าวสาร และถั่วเขียว, หรือด้วยงา ข้าวสาร และถั่วราชมาส, หรือด้วยงา ข้าวสาร และถั่วพู ชื่อว่า เตกฏุลยาคู.[๑] ได้ยินว่า ทั้งหลายย่อมกระทำเตกฏุลยาคูนี้ด้วยวัตถุ ๓ อย่าง เหล่านี้ ในนมสดที่เจือด้วยน้ำเป็นส่วนที่ ๔ ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดเป็นต้น

ในเรื่องเมืองราชคฤห์ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ขนมที่มีรสดียิ่ง ท่าน

๑. ข้าวยาคูปรุงด้วยของเผ็ดร้อน ๓ ชนิด เห็นจะอย่างทีเรียกว่าตรีกฏุก คือพริกไทย ดีปลี ขิงแห้ง.

เรียกว่า **"มธุโคฬกะ"**[๑] ชนทั้งหลายเรียกกันว่า **"มธุสีสีกะ"** บ้าง คำที่เหลือแม้ใน ๒ เรื่องนี้ ก็พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในเรื่องแจกข้าวสุกนั่นแล.

ในเรื่องพระอัชชุกะ มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า คฤหบดีนั้นเป็นไข้ ได้กล่าวแล้ว.

หลายบทว่า **อายสฺมา อุปาลิ อายสฺมโต อชฺชุกสฺส ปกฺโข** ความว่า ท่านพระอุบาลี หาใช่เป็นฝักฝ่าย (ของท่านพระอัชชุกะนั้น) ด้วยอำนาจถึงความลำเอียงไม่ โดยที่แท้ บัณฑิตพึงทราบว่า "พระเถระเป็นฝักฝ่าย (ขอท่านพระอัชชุกะนั้น) ด้วยความอนุเคราะห์ภิกษุผู้เป็นลัชชี และด้วยอนุเคราะห์พระวินัย เพราะมีความสำคัญว่าไม่เป็นอาบัติ." คำที่เหลือในเรื่องพระอัชชุกะนี้ มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

ในเรื่องเมืองพาราณสี มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **โจเรหิ อุปฺปทฺทุตํ** ความว่า ถูกพวกโจรปล้นแล้ว.

หลายบทว่า **อิทฺธิยา อาเนตฺวา ปาสาเท ฐเปสิ** ความว่า ได้ยินว่า พระเถระได้เห็นสกุลนั้น เพียบพร้อมด้วยลูกศรคือความโศกวนเวียนไปมาอยู่ จึงได้อธิษฐานปราสาทของคนเหล่านั้นแล ด้วยฤทธิ์ของตนว่า "จงมีในที่ใกล้เด็กทั้งหลาย" โดยความอนุเคราะห์ธรรมเพื่อความเอ็นดูแก่ตระกูลนั้น เพื่อประโยชน์แก่การตามรักษาความเลื่อมใสแห่งตระกูลนั้น. เด็กทั้ง ๒ จำได้ว่า "ปราสาทของพวกเรา" จึงได้ขึ้นไป. ลำดับนั้น พระเถระก็คลายฤทธิ์. แม้ปราสาทก็ได้ตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม. แต่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้ด้วย

๑. บาลีวินัยแปลฉบับต่างประเทศว่า a honey-ball.

สามารถโวหารว่า "พระเถระนำเด็ก ๒ คนนั้นมา พักไว้ในปราสาท ด้วยฤทธิ์."

บทว่า **อิทฺธิวิสเย** คือ ไม่เป็นอาบัติ เพราะฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการอธิษฐานเช่นนี้. ส่วนฤทธิ์ที่นิรมิตบิดเบือนเป็นต่าง ๆ ย่อมไม่ควรฉะนี้แล. เรื่อง ๒ เรื่องในที่สุด มีเนื้อความตื้นทั้งนั้นแล.

จบทุติยปาราชิกวรรณนา ในวินัยสังวรรณนาชื่อสมันตปาสาทิกา.

ในทุติยปาราชิกสิกขาบทนี้ใด อันพระชินเจ้าผู้ไม่

"ทุติยปาราชิกขนชาบทนี้ใด อันพระชินเจ้าผู้ไม่มีผู้ใดเป็นที่ ๒ มีกิเลสพ่ายแพ้แล้ว ทรงประกาศแล้วในพระศาสนานี้. สิกขาบทอื่นไร ๆ ที่เกลื่อนกล่นด้วยนัยเป็นอเนก มีเนื้อความและวินิจฉัยลึกซึ้งเสมอด้วยทุติยปาราชิกสิกขาบทนั้นย่อมไม่มี. เพราะเหตุนั้น เมื่อเรื่องหยั่งลงแล้ว ภิกษุรู้พระวินัย จะทำการวินิจฉัยในเรื่องที่หยั่งลงแล้วนี้ ด้วยความอนุเคราะห์พระวินัย พึงตรวจตราพระบาลี และอรรถกถาพร้อมทั้งอธิบาย โดยไม่เหลือ แล้วเป็นผู้ไม่ประมาททำการวินิจฉัยเถิด. ไม่พึงทำความอุตสาหะในการเห็นอาบัติในกาลไหน ๆ เลย, ควรทำใจไว้ว่า 'เราจักเห็นอนาบัติ.' อนึ่ง แม้เห็นอาบัติแล้ว ก็อย่าเพ่อพูดพร่ำเพื่อไปก่อน พึงสอบสวนและหารือกับท่านผู้รู้ทั้งหลายแล้ว จึงค่อยปรับอาบัตินั้น. อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นปุถุชนในศาสนานี้

ย่อมเคลื่อนจากคุณคือความเป็นสมณะ ในเพราะ
พัสดุแม้ที่ควรด้วยอำนาจแห่งจิต อันเป็นไปรวดเร็ว.
เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ เล็งเห็น
อยู่ซึ่งบริขารของผู้อื่น เป็นเหมือนงูอสรพิษ และ
เป็นเหมือนไฟ พึงจับต้องเถิด" ดังนี้.

หมายเหตุ ปฐมสมันตปาสาทิกา หน้า ๓๘๙ มีคำว่า ... **กุนฺตํ วา ภิณฺฑึ วา วาลํ วา**... ซึ่งหน้า ๓๘๖ กล่าวเท้าความถึงว่า.. **นาคทนฺเตสุ ธปิตภิณฺฑิวาเล**... น่าจะเป็นศัพท์เดียวกันว่า... **กุนฺตํ วา ภิณฺฑิวาลํ วา**... เพราะในตติยสมันตปาสาทิกา หน้า ๓๘๕ ก็เป็น **ภินฺทิวาโล** ซึ่งแปลกันว่า สว่าน ในอภิธารนัปปทีปิกาคาถา ๓๘๔ ว่า **กณโย ภินฺทิวาโฬ จ** ว่าเป็น **ภินฺทิวาโล** ก็มี แปลว่า หอกชนิดหนึ่ง ทางสํสกฤตเป็นต้น **ภินฺทิปาละ A small javelin thrown from the hand.** หมายความว่า หอกซัด ที่แปลไว้นั้นก็แปลตามนัยของท่านผู้หนึ่ง จึงใคร่ของฝากเพื่อนนักศึกษาไว้ให้ช่วยสอบสวนต่อไปด้วยเทอญ.